LVIII. A. 64.

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVIII
A
64
NAPOLI

FACIS HISTORICÆ COMPENDIVM

Ex Iuſti Lipſii Operibus

Summo ſtudio concinnatum.

Opuſculum ad Hiſtoricorum, Politicorum, & veterum Scriptorum intellectum mirâ breuitate & dexteritate conducens.

Olim in Germaniâ impreſſum

Per ANASTASIVM A VALLE QVIETIS.

Nunc verò meliori ordini reſtitutum, emendatum, maximâ parte auctum, & primùm in Italiâ editum,

A

CONSTANTIO A MONTE LABORIS.

PATAVII ANTENORIS,
Typographeio Ioannis Thuilii.
Superiorum permiſſu.

NOBILIBVS ET MAGNIFICIS

Viris,

D. ADAMO ZVSNERO, Carinthio, *Conſiliario.*

D. CASPARO RVMBAVM, Sileſio, *Conſiliario Bohem. & Bibliothec.*

D. IOANNI RHODIO, Dano, &
D. IOAN. IAC. HARTIGIO, Luſato, *Exconſiliariis.*

D. CHRISTOPH. KEVLING, Isleb. &
D. IOANNI GHERARDO KOLB, *Procuratoribus.*

Cæteríſq; omnibus, & ſingulis Inclytæ Nationis Germanicæ, quæ Patavii eſt, Theologorum, Philoſophorum, & Medicorum Membris, *Civibus & Amicis*

IOANNES THVILIVS D. S.

Offero

OFfero Vobis, Generoſa pectora, exiguum Libellum, grati mei in Vos & devinctiſſimi animi magnum argumentum. Lipſius eſt, in COMPENDIVM *contractus, quem vel hoc nomine gratum futurum ſpero. Sed magis ob Commoditatem & Vtilitatem. Quis enim veſtrum, qui jam in peregrinatione eſtis, ingentia Lipſii Volumina undique ſecum circumferat? Ecce vobis hîc facundum, nec pondere moleſtum viæ comitem. Hîc* MILITIAM & TORMENTA *bellica legetis jucundiùs, quàm ſi in patriâ, tot annis armis agitatâ, præſentes ſpectaretis. Laudando ardore (pro more patrio) longa itinera ſuſcipitis, ſuperatis montium aſperitates, devoratis viæ moleſtias, ut Italiæ amœnitatem, & Romanæ magnitudinis oculis uſurpetis veſtigia: Ecce hîc Index & dux, qui ſine defatigatione* ADMIRANDA *Ro-*

mara oſtendit : *in* AMPHITHEATRVM *introducit* : GLADIATORES *ſpectandos dat* : *vóſque, caſtiſſimos animos, ad* VESTÆ ET VESTALIVM *penetralia, profana quidem ſacra* ; *& Regias* BIBLIOTHECAS, *veſtras delicias, admittit, ubi tamen priùs* CRVCEM *libaveritis. Paravit hoc Vobis Opuſculum olim* Anaſtaſius à Valle Quietis, *reparavit nunc* Conſtantius à Monte Laboris, *eo fine, ut ſit in quiete labor, in labore quies. Vterque Vobis notus, & è veſtro complexu : qui ideò non ſe ſiſtunt, quòd Compilatorum nolint audire nomen, abſterriti naſutorum morſibus (nam & naſuti, quos ſenectus aut morbus edentulos fecit, mordent) qui ſemper illud ogganniunt,* Germanum eſſe laborem. *Ego verò, qui ad hæc ſcommata jam dudum occallui, nihil dubitavi, Libellum hunc obſtetricante Typo in lucem edere ; & in veſtrum ſinum, Candidi Cives, Germanâ fide*

de-

deponere. Si pro veſtrâ, quâ ſoletis, humanitate, & in me benevolentiâ, tenerum hunc Typographei mei fœtum in manus, me verò ipſum in pectora admiſeritis, vota poſſideo: mihiq; addetis animum majora in veſtrum honorem & utilitatem moliendi. Intereà meos Ianitores Anatomicos, *qui jam pridem præ foribus ſtant, propediem exſpectate, me amate, & quàm optime Valete, ô lectiſſima Germanorum pectora. Patavii 5. Kal. Iun. Anno ſalutifero* MDCXXIIX.

LE-

LECTORI
AMICO,

Anaſtaſius à Valle Quietis, &
Conſtantius à Monte Laboris S.

BEnevole Lector: Iuſti Lipſii libros, quos ille ad lucem priſcæ Hiſtoriæ & Antiquitatis propitiâ Minervâ ſcripſit,& *Facem Hiſtoricam* inſcripſit, jam tibi contractos in parvum Volumen congeſtóſq; offerimus. Quod ille ſparſim, amplè, latéq; majoribus voluminibus, & multarum ſeptimanarum opere complexus eſt, nos hîc in Compendium, & opuſculum paucarum horarum redegimus: ita tamē, ut omnia, quę ad Mercurium & Bacchum (ut ajunt) facerent, huc ſeligeremus, & diſponeremus, præteritis aut reciſis ſuperfluis. Auctorum tot varias laudationes, & concumulatas citationes, quibus Lipſius ſuas opiniones, uti primus, aſtruere opus habuit, omiſimus: icones, rem multi precii, exprimere erat animus. Sed cui bono? ſi res ipſa & materies ἐν ἐπιτο-

μῆ cognoſcitur & creditur, non opus eſt flexuoſo gyro & probatione. In parvâ tabulâ tam bene Coloſſi prægrandis figura viſitur, quàm in magnâ. Genium tibi noſtrum juramus, Lector, ſi opuſculum hoc pellegere dignaris, ſimul ea omnia diſces, quæ Lipſius ſuis ampliſſimis Tomis pertractavit. Gratum eſſe debet iter, quod brevibus milliaribus ducit eò, quò aſpiramus: & placere ſcientia, quæ ſtatim ſe ingerit ſine ambage, & jacturâ *Temporis* & *Sumptûs*. Vtroque exiguo hîc opus. Illa quidem Lipſii Opera, quia non parva ſunt, temporis aliquid & æris flagitant; utrumq; magni facimus, & omni curâ lucrari ſatagimus: hîc verò cum ęre tempus compendifeceris. Habes enim annum (liceat ſic dicere) in menſem contractum, & menſem in diem; Coronatum in obolum. Extra chorum, quod dicitur, numquam ſaltavimus, nec aliena intruſimus, ſimplici & nudâ narratione, & uno velut textu ex ipſis Lipſii verbis concinnato contenti, quo continuâ quâdam & amabili ſerie tibi propinaremus, quidquid rarum & eximium in bello & pace habuit Romana Antiquitas. Lipſius interdum

quæ-

quædam miſcuit, quæ, ut dialogis fieri ſolens eſt, ſuperflua ſunt, vel occaſione interloquentis abductus, vel quia ſic voluit, pauſam aliquam facturus, aut interpoſitâ varietate delectaturus: Nihil hîc tale, uniforme filum eſt, & quaſi tela ex uno æquabili ſubtegmine texta. Iam de utilitate ſi quid vellem diſſerere, an non eſſet *τὸ φῶς ἡλίῳ δανείζειν*, & aquam Oceano? Si utiles judicas Iuſti Lipſii libros, Lector, ſicut tu omnino eos non tantùm utiles, ſed & neceſſarios omnibus reris, tuóque calculo & judicio ſuper omne ſcribentium vulgus extollis: idem quoq; hîc erit. Non etenim è manibus excutimus Opera ipſa Lipſii illi, cui otium & opes: imò eò dirigimus. Citiùs enim pervenies hoc ductore libello, quò tendis, ducendus ſcilicet per rectiorem & breviorem ſemitam. Eadem in hoc Opuſculo docentur & proponuntur, quæ diffusè in magnis illis Lipſii Voluminibus, &, quod æſtimabis, breviter. Si Lipſium libenter legis, & hęc libenter leges, quia Lipſii ſunt: idem enim hîc tibi ſcribit & eadem; olim pluribus & prolixis, at nunc paucis & brevibus. Vale.

DE

DE MILITIA ROMANA.

Liber Primus.

MILITIAM Romanam cognoſcere duplicis eſt fructûs: Certi; & Incerti. *Certi* quidem, quòd vera ea fax ad Hiſtorias, quarum vix alia materies, quàm bella & pugnæ. *Incerti*, quòd & Duces hodierni aliquid ex iis fortaſsè haurient, ad ſuum, & præſentem uſum. *Vtilitas ex Militia Romana.*

MILITIA EST MVLTITVDO APTA ET COMPOSITA IN ARMIS, AD VIM FACIENDAM AVT ARCENDAM, SVB CERTA LEGE. Partes ejus ſunt *Quinque*. *Militia quid.* *Partes.*

I. DILECTVS.	IV. ACIES.
II. ORDO.	V. DISCIPLINA.
III. ARMA.	

Quas ſingulas ordine, & totidem libris comprehendemus, perſpicuâ brevitate.

DE DILECTV.

Dilect⁹ quid ſit.

Dilectvs Græcis eſt στρατολογία, κατάλογος, & καταγραφή. Vnde κατάλογον ποιεῖσθαι, καταγραφὴν ποιεῖσθαι. *legere militem, ſcribere militem*: quia ſic lecti in tabulas & codices referebantur, ut memoria nominum & ſtipendiorum publicè exſtaret. Vox etiam alia huic rei ævo ſequenti, *Adnumium*, vel *Adnumius*: quod non tam in dilectu, quàm in recenſu & adnumeratione militum, ſub tempus ſtipendii, aut largitionis locum habet. Ad hanc ipſam rem, *Pittacia, Breves, Laterculum, Matriculam*, reperies. Sicut autem ſcribebantur jam milites: ita delebantur non milites & rejecti. Solebant & mortuos ibi notare, & Theta ſuum adfigere.

In Dilectu *tria* ſpectanda. I. QVI ELEGERINT. 2. QVOS. 3. QVOMODO.

Quæ ſpectanda i Dilectu.

I. *Qui elegerint.*

Deſignatis Cóſulibus, quod fiebat principio cujuſq; anni, Tribuni militum conſtituebantur, quorũ duo genera: Iuniores, & Seniores. *Iuniores* ſunt Equites, quibus hoc datum, ut priùs citiúſque Tribuni fierent, quàm plebeji; poſt quina ſcilicet ſtipendia. *Seniores*, plebeji, qui poſt dena ſtipendia Tribuni facti. Oportebat enim equitem dena ſtipendia implere, peditem vicena. Viceſimo militiæ anno dimiſſi, *Veterani* dicebantur; nam poſt vicena ſtipendia, honeſtam, vel cauſariam miſſionem conſecuti, ita vocabantur. Erant autem Tribuni juniores, ſive ex equite 14. ex plebe 10. quia plures habere voluerunt honeſtiores.

Tribuni duplices.

Veterani qui.

2. *Quos legerint.*

Dilectus duplex: CIVIVM & SOCIO-

Dilectus duplex.

ciorvm. Cives vel *Pedites*, vel *Equites*. De Peditibus primò dicemus.

Dilectus Peditũ ex Ætate. Prima nota peditum legendorum ex Civibus erat *Aetas*: ab anno 17. initium militiæ, finis 50. erat. Militabant ergo ab anno 17. uſq; ad 46. Et quiſque his 30. annis neceſſariò implere cogebatur vicena ſtipendia. Ab honoribus & magiſtratu urbano excluſi, qui ſua ſtipendia non feciſſent. Hinc qui continuò militabat, implebat ea 37. anno; ſed poterat, non debebat. Si quis verò morbo, vel caſu impeditus non implêſſet 46. anno ſtipendia, non liber erat à militiâ, ſed adhuc cogi poterat uſq; ad annum 50. qui plenè liberabat, ſive facta, ſive infecta ſtipendia.

Ex Cenſu. Altera nota legendorum erat *Cenſus*: non enim viliores quoſdam in militiam legebant, nec erat hoc inopiæ aſylum; ſed divites, honeſtos, & quos res privata rei quoque publicę alli-

alligaret. Pauperes non niſi in neceſſitate aut tumultu lecti: ſicut & Servi; ſed ferè per civilia bella, cùm Virtus & Honos jus ſuum ægrè ſervant. Paulatim tamen eò ventum, ut Proletarii, & Capitecenſi in militiam vulgò ſcriberentur: item Libertini, & Liberti. Quin etiam paſtores ferociores in equites adſumptos legimus. In militiâ navali viliores legebantur, & ferè libertini; quia talis militia ſemper habita vilior. An quia periculorum ibi plus, & metus etiam ignavę mortis? An quia parùm loci virtuti & robori militari? ars & nautæ pleraque adminiſtrant. An quia paulatim animos quoque dehoneſtat & corrumpit?

3. *Quomodo elegerint*.

MODVS Dilectûs talis. Conſules poſitis ſellis curulibus, ſpecie magiſtratûs ſedebant, præcipua dilectuũ ipſi obeuntes, & ſummæ rei præſi- *Modus Dilectus.*

dentes: Tribuni adminiſtrabant, & exſequebantur per partes. Diem publicè prodicebant Conſules, vel præconis voce, cùm aliquid ſubitũ, & ſcriptum videbatur tardum; vel ſcripto, cùm res fuit ordinaria. Livius *Edictum* vocat. Sub ipſum verò conventûs diem, ſignum ex arce tollebant, ſervabántque, donec is ſolutus.

Locus Dilectus. Ipſe dilectus fiebat in Capitolio, ſive in ejus areâ, ut & alia, quæ ad bellum, illîc agitata; in loco certè auguſto & ſacro, ut ante oculos religio & Iupiter obnoxios magis, fractiorésque redderet ad parendum: ſæpè enim hîc controverſiæ & turbæ. In campo dilectum habitum, tamquàm novum notat Dionyſius; ſed eò factum, quò tribunitiæ interceſſiones vitarentur, quibus ibi non erat locus.

Eligebantur ex tribubus & claſſi-

bus,

bus, ductâ ſorte: vel ut æmulatio tolleretur, ne hęc illi poſthabita videretur: vel querela, ne iſta, aut alia, onerari, ſi fortè dilectus non iret per omnes. Præſidentibus Conſulibus; ſedentibus Tribunis, militibus ſejunctis & compoſitis, tribus vocata in centurias ſuas ivit, omiſſis tamen ſenioribus, quos advocari in ſupervacuum nihil opus. Ex ſingulis tum centuriis, & pro cenſu, ac claſſe milites citati nominatim. Itaque tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates, & opes ſcripta. Aliquando etiam ſorte capti, rarò tamen, nec niſi in re tumultûs. In hac autem citatione ſervatum per religionem, ut primus miles boni nominis eſſet: captabant enim ex eo omen; ut Valerius, Salvius, Statorius, & ſimilia. Dilectus hic etſi commodus & ingenioſus, non tamen ſemper, & in omni bello obſervatus: Nam hoſte

Qua ratione lecti.

vicino, aut repentino aliquo periculo imminente, omittebant tribus, centurias, ſortes, & militem confuſè ac raptim capiebant & educebāt. Id genus *Subitarios* vocabant. Atq; iſtos ſolebant ſcribere in tumultu, ita ut ſine diſcrimine aut excuſatione ſæpè cogerentur juvenes ſenéſq; : ideóque ſors adhibita, non electio, quia res feſtina.

Subitarii qui.

Qui nominatim citabantur, interdum fuerunt Volentes, proni, & ſpontanei; interdum Refractarii. *Proni* in militiam fuerunt, cùm aut Dux gratioſus, aut bellum aliquod in ſpe lucri. *Refractarii*, qui detrectabant, & ſe ſubtrahebant: Illi reſpondere ad nomen, & accedere ad dilectum; Hi non reſpondere dicebantur: Illi non ſolùm voce & reſponſo, ſed corpore & progreſſu ſe ſiſtebant Tribunis; Hi ſilebant, & ſe ſubtrahebant.

Citati qui Volentes, qui Refractarii.

Re-

Refractariorũ pęna varia: primò *Vincula*; itaque Conſules prehendi eos jubebant, & in carcerem duci. Interdum *Virgæ* adhibitæ in contumaces, ſed non niſi à Conſulibus immodicè ſeveris. Nonnumquàm damno affecti, & eorum *Bona direpta* & vendita. Imò verò interdum extremâ pœnâ affecti, & morte civili, id eſt, *Venundati in ſervitutem*. *Infamiâ notati* etiam, & ignominioſi facti Refractarii. Has autem pœnas ſæpè Tribuni tardabant, aut tollebant: illi enim intercedebant, & de cauſis etiam cognoſcebant, quamquàm hæc cognitio erat propriè cõſularis. Itaque hac arte ſæpè impediebant dilectus, cùm aliquid à Patribus vellent expreſſum. Hæc tamen Tribunorum licentia coërcita interdum, præeũte Patrum decreto. *Refractariorũ pœna.*

Cauſæ juſtæ ad detractandã militiam *tres*. Prima *Vacatio*; atque ea *Cauſæ detrectandi tres.*

tri-

triplex: *ab Aetate*, cùm ſupra 50. annum aliquis erat, is, ſive implevit ſua ſtipendia, ſive non implevit, vacabat: Vel *ab Honore*, ut ſi quis in magiſtratu, vel ſacerdos; nec enim aut illi à rep. aut iſti abducti à ſacris: Vel *à Beneficio*, ut ſi cui Senatus, Populúſque indulſiſſet. Factum id ſæpè pro meritis; aliâs in annos, aliâs in ævum. Secunda cauſa *Emeritum*: qui enim 20. ſtipendia complevit, tutò nomen non dare poterat. Tertia *Morbus aut Vitium*; nam & manci, & debiles, non habiles judicati ad militiam, & nominatim ii, quibus pollices aut digiti non eſſent, etiam in ſiniſtrâ manu; quia ea manus inepta tunc ad ſcutum tenendum, ſicut dextra ad gladium. Quia verò nonnumquam fraudes interveniebant, ideò non ſtatim accepta quæcumq; cauſa, ſed diſcuſſa; ſæpè, & plurimùm ante bellum, interdum poſt illud.

Cauſa diſcuſſa.

illud. Interdum non ſolùm dilatæ, ſed & ſublatæ cauſæ: hoc in magno tumultu, & cùm publicum diſcrimen: atque etiam aliâs in metu id factum, & cauſæ pro non cauſis. Sícque etiam ex *Cauſariis*, id eſt, quibus morbus, aut talis cauſa; & ex ſenioribus lecti milites. Hinc *Cauſaria missio* dicitur. *Cauſarii qui.*

DILECTVS EQVITVM.

Dilectus Equitum facilis fuit, quia ex uno corpore. Nam Cenſores jam antè equites à reliquis ſeparârant, & in tabulis habebant hoc genus. Separabant ab opibus, quicumque enim quadraginta habebant, & vita non improbabatur, in equites referebant. *Equitũ dilectus.*

Equitum corpus duplex: alii equo publico, alii ſine eo. *Illi* vetuſtiſſimi, ac propriè, ac ſoli olim Equites dicti, ab ipsâ re, quia iis militares ſive publici equi. Hinc *Equitare*, *Equites duplicis generis.*

equo

equo publico merere: quibus verò publicus equus non eſſet, poterant etiam inter pedites merere. Illi verò accipiebant è publico pecuniam ad emendum equum, & ad alendum: Illam ſemel, hanc annuam. Ad emendum, dena millia, id eſt, Philippicos circiter 100. Ad alendum, bina millia, id eſt, Philippicos 20. Satis grandis utraque ſumma; ſed cogitandum, quòd huic militię onera plura adjuncta, calones, alii equi aut muli ad ſarcinas, tentoria, & cibatum ferendum.

Equus publicus quo modo datus. Non tamen temerè, aut omnes ad equum publicum reſcripti, ſed cum dilectu & examine morum. Itaque non Conſul aut Imperator, ſed Cenſor olim equum publicum iis aſſignabat, judex ſcilicet morum. Atq; ille ipſe, cùm jam haberent, recognoſcebat, & ſi quid vitii in iis, adimebat. Poſteà id muneris Principes uſur-

uſurpârunt. Ad hoc examen faciebat ipſa *Tranſvectio*, propria iſtorũ Equitum pompa; quæ & *Probatio*, dicta Valerio Max. quia in eâ examen & diſcuſſio vitæ. Ii per centurias & turmas diviſi, ordine equis inſidentes vehuntur omnes, quaſi è pugnâ venientes, ramis oleæ coronati, & purpureas palmatas togas induti, quas *Trabeas* dicunt. Incipiunt autem ab æde Martis ſitâ extra Vrbem (Plinius ab æde Honoris deducit, quæ & ipſa extra portam Collinam) tranſeuntéſque tum alia loca Vrbis, tum forum, & Caſtorum ædem prætereunt, interdum ad 5000. virorum, gerentes præmia & dona militaria quæcumque à Ducibus in bello acceperint. Egregiũ ſanè, dignúmque magnitudine Imperii ſpectaculum. Ovidius verbo *Præterire*, utitur ad hanc rem. In hac ipsâ Tranſvectione ſæpè accuſati, *Tranſvectio quid.*

citati,

citati, imò ignominioſè detracti; quod tamen Auguſtus fieri ultrà interdixit. Quòd ſi ſine culpâ erant, abibant, & equum traducebant: ſi aliter, ſiſtebant, & jubebantur vendere equum. Solenne in utrâque re utrumque verbum, *Traducere*, & *Vendere equum*. Confectis ſtipendiis reſtituebant, & ad Cenſorem reducebant equum.

Sacramentum Militiæ.

Militare Sacramentũ. Finitâ jam conſcriptione, Tribuni ſuæ cujuſque legionis milites congregantes, & unum ex omnibus maximè idoneum eligentes, ſacramento adigunt: is ſingula juramenti verba concepit & præivit, alii deinde ſecuti hoc ſaltem dicebant, *Iurare ſe idem*. Et hoc appellabant *Præjurationes facere*, cùm ille præiret, & conceptis verbis antè alios juraret, alii ſecuti, in eadem verba jurantes, dicebant tantùm: *Idem in*

me.

me. Iurabant autem viritim ut plurimùm; an ſemper, dubium. Et jurabant, ſe Conſules, ad quæcumque bella vocaverint, ſecuturos; neque ſigna deſerturos, neque adverſum Populum aliquid facturos; item convēturos ſe juſſu Conſulum, neque injuſſu abituros. Atque hoc juramentum erat ſtatim à conſcriptione; aliud autem præſtabant jam milites & educendi, imò in ipſis jam caſtris: illud ad ipſam militiam, iſtud ad diſciplinam pertinuit.

DILECTVS SOCIORVM.

Sociorum Dilectus fiebat in Italiâ, cùm ſub hoc ipſum novorum Conſulum tempus magiſtratibus ſociarum civitatum denunciabant Conſules, ut milites darent, & ſignificabant iis numerum, diem, locum, in quem convenire deberent quos legerent.

Socii appellabātur, quaſi confœde- *Socii q.*

rati

rati & conſortes armorum. Erat autem diſcrimen inter Socios, & Auxilia. Socii, ſemper Italici: Auxiliares, externi. Illi ſemper gratis militârunt, id eſt, ſine impendio Romanorum, ſi frumentum excipias: Hi mercenarii, & quamquàm ſæpè à Regibus miſſi ſuópte ſumptu, tamē & pecuniâ etiam ſcripti. Socii autē propriè dicti poſt Italiam civitate donatam defecerunt, & eorum vice Auxilia fuerunt, quæ ex variis gentibus lecta. Iſti autem omnes è provincialibus; nam certis quibuſdam bellicosíſque populis non aliud loco tributi, quàm militiam & viros imperabant: alii diffuſiores & ditiores, utrumque ſæpè dabant, & pecuniam, & militem, adeóque robur in his & numerus. Etſi autem miles è ſubditis, non tamen dilectu eorum aut arbitrio capiendus: Romani Centuriones aut peritos aliquos legendi

gendi mittebant, qui ſæpè uſui ſuo & compendio magis, quàm publico ſerviebant. Sed & cùm hæc aberant, dilectus ille per ſe gravis: trahebantur enim in diverſas terras, ut magnitudo Imperii erat, atq; illîc longâ militiâ ferè conſumebantur.

Indicebant autem militem pro numero & opibus, quas propemodum ſciebant; numerum quidem ex tabulis cenſoriis, quas probabile eſt Romæ quoque fuiſſe. Imò tandem ipſi Romani Cenſores cenſum illîc egerunt: itaque pro imperio rem hîc gerebant, & tot aut tot milites imperabant. Iurabant autem Socii non in ſuos Præfectos tantùm, ſed & in Conſules, & rem Romanam: opus enim fuit vinculo hoc & alio, ut cùm pares viribus eſſent, nequid novarent aut moverent in Romanos: denique oportuit ſubjectos omnes pariter eſſe uni Duci, ergo & *Socii quomodo electi.*

in eum probabile jurâſſe. Auxilia tamen non jurabant. Singula oppida Sociorum Præfectos, ſive Prætores conſtituebant, qui jus aliquod in ſuos haberent, eóſque obſervarent. Habuerunt etiã ſuos proprios Quæſtores, ſeu Tribunos ærarios, & mercedis exhibitores; nam ſuâ pecuniâ & omni ſumptu militârunt Socii, præter frumentum, quòd habuêre à Romanis. Magna res hęc, & grande Imperii inſtrumentum, fidas volenteſq; tot habere manus, nec ſuam aperire ad largiẽdum. Prædæ dumtaxat participes fuêre, & ſi quid donorum aut adventitii lucelli.

De Evocatis.

Evocati, ſæpè exercituum robur, ex civibus, ex ſociis; ex equite, ex pedite ſumebantur, ſed rogatione & precibus, atque ideò *Evocati* dicti. *Evocati qui.* Erant enim veterani, gnari, prudenteſque militiæ, qui expletis ſtipendiis

diis ſæpè in Conſulum & Ducum gratiam militiã ſumebant. Et quia ſæpè literis aut nunciis nominatim evocabantur, inde habuêre nomen Græcis ἀνάκλητοι, quaſi Revocati, quòd defuncti militiâ iterum ad eã revocentur. Plerique Evocatorum è Beneficiariis eſſe ſolebant, qui nimirum beneficio Imperatoris ad gradus aut commoda promoti, item agris & immunitate donati, ideóq; magis obſtricti. Horum propria quædam & ſeorſim manus fuit, per cohortes quidem aut centurias diſpoſita, ſed tamen ſub uno vexillo. Immunes erant Evocati operum, ut ab excubiis, operibus valli, & caſtrorum, quaſi Centuriones & principales milites. Sæpè etiam ordines ducebant; ideóq; ſinguli velut Centuriones fuêre, & hoc honore ac inſignibus affecti. Hinc etiam vites geſtabant, proprium Centurionum

geſtamen. Et quia Centurionibus comparati, interdum etiam miſcebantur, & cum iis confundebantur: quin & cum Legatis, quaſi honeſtiſſimi, jungebantur. Honeſtum itaque omnino genus Evocatorum; plerique pedites, ſed & equites.

De Conquiſitoribus.

Conquiſitores qui. Ad dilectũ adhibiti *Conquiſitores*, crebrum munus poſt bellum ſociale: Ii fuerunt, qui in agros & extra vrbem miſſi ad indagandam & conquirendam juventutem, atque ab eâ re dicti. Multi enim ſæpè aut ſuo metu, aut parentum timido amore latitabant; ad eruendos eos & conducendos, iſti. Interdum huic rei creati Triumviri. Vſurpârunt & exteri.

Alia quædam de Dilectu.

Dilectus externus. Erat alia quoque ratio Dilectûs; cùm enim ex totâ Italiâ ſcriberentur legiones, nec omnes illi tam diſſiti

uno tempore Romam venire poſſent, in regionibus militem ſcribebant, & per honeſtiores quoſdam, ut Senatores & Legatos, dilectus habebatur.

Sub Principibus jam nec dilectus erat, ſed indictio militum, pro opibus cujuſque & agris. Res improba, & ad perniciem militiæ germanæ inventa: Partim enim ignavos, aut ineptos tirones dabant: partim pro iis aurum inferebant, & mille hîc prædandi ſinus & artes. Itaq; eò ventum, ut etiam ſervitia & vilia capita darentur, etſi leges reprimere conarentur. Olim iſtis fraudibus nullus locus, cùm ex ingenuis milites ſcripti, atq; iis non crimine, non infamiâ aſperſis; nam hi tales aut vrbe, aut tribu movebantur: è tribubus autem, atque iis honeſtioribus ferè miles lectus. At ſub Principibus etiam ergaſtula intrudere cœperunt. *Dilectus ſub Principibus.*

perunt. Et quid mirum? ipſi eos habuêre quaſi ſervos. Nam tirones jam captos compungebant, & in cute ſignabant. Vera hæc ſtigmata erant, & quidem manibus impreſſa militum. Inſcribebatur autem nomen Imperatoris: unde D. Auguſtinus *Regium Characterem* appellat. Chryſoſtomus σφραγίδα. Duplex autem iſte ritus: & de ſervis, qui compungi ſolebant dominico nomine, ut agnoſcerentur: & de militibus, qui præferre Imperatorem. Petitum hoc videtur vel ab eo, quòd olim nomen Imperatoris in ſcutis, haſtis, vexillis ſolitum inſcribi, atque eo exemplo tunc in cute: Vel à ſacris; quos enim Deo alicui conſecrabant & initiabant, hos ſtigmatibus inurebant. Potuit igitur exemplo quodam parvę religionis primò hoc induci, ut talis quaſi conſecratus militiæ oſtenderetur;

Stigmata impreſſa militibus.

tum

tum etiam ab hac cauſâ, ut agnoſci poſſet, nec latitaret.

LIBER II.
DE ORDINE.

ORdo militiæ varius, & in MILITIBVS, atq; in DVCIBVS. In Militibus dupliciter conſiderandus, ſecundum *Genera*, & per *Partes*. Genera ſunt diſcrimina illa militum diffuſa per pleraſq; partes. At Partes, ipſæ diviſiones, ac ſub certis ſignis ac Ducibus diſtributiones. *Ordinis diviſio.*

ORDINES PEDITVM PER *Genera*.

Genera igitur Peditum ſunt *quatuor: Velites, Haſtati, Principes, Triarii*.

VELITES erant viliſſimi, quíq; & ætate, & opibus exigui, in iſto minimo genere militabant; alterutro tantùm, non item. Nam pauper, ſed *Velites qui.*

ævo & uſu vetus, in Triarios tranſlatus videtur: dives, ſed annis modicus, in Haſtatos tranſcriptus. Niſi igitur valde pauperes & infimarum claſſium inter Velites non militârunt: quia non ſolùm parùm honorata hæc militia (quíppe leves, & eminus ferè pugnabant) ſed etiá quia parùm tuta, nam penè inermes in fronte plurimùm exponebantur hoſti.

Haſtati qui. Hastati dicti, quòd primò haſtis pugnarent. Id olim; poſteà mutatum, manente nomine, atq; pilis & gladiis pugnabant; haſtæ jaculatoriæ apud Velites ſolos remanſerunt. Sunt & alii Haſtati, qui ſtabilibus haſtis & contis pugnabant: quod ævo ſequenti factum. Haſtati juvenes erant & adoleſcentes; ut Principes viri, aut viris proximi; & Triarii grandes & maturi.

Princi- Principes, qui à principio gladiis

diis pugnabant, unde & nomen. Poſtea alii minùs illuſtres ſumpti in eum locum, nempe Haſtati. *pes qui.*

TRIARII, ſic dicti ab ordine, quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponuntur. Eſt in Gloſſis *Tertiarius*, ἔφεδρος, quaſi *ſubſeſſor*, & in vicem locúmque paratus: Subſidebant enim ipſi Triarii preſſo altero genu. Dicti etiam *Pilani*, quòd pilis pugnarent; & totus ille ordo *Pilus* vocatus. Imò etiam dicti *Armites*, ὁπλῖται οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει. *Triarii qui.*

Triarii in legione 600. erant, ídq; ſemper, & legionibus etiam auctis, ipſi nō augent. Cauſæ plures; quòd robora hæc & flos ipſe virorū, ideò ſi non numero, tamen virtute æquarent; quòd raro aut numquàm hæc pars ſola pugnabat, ſed in extremo demùm integrabat aciem aliis admixta; quòd ob adjunctas etiam alias copias fuit juſta acies. *Princi-* *Numerus horum Generum.*

pes erant 1200. *Haſtati* totidem: reliqui, & ætate minimi *Velites*, qui ſinguli cum legione augebantur proportione.

Ordines Peditvm Per *Partes*.

Singulæ hæ ætates ſive genera, exceptis Velitibus, à Tribunis & Centurionibus dividebantur in 10. partes. Hæ partes Manipvli dicti, ex iis Cohortes, ex his Legio tota. Sunt enim in Legione Centuriæ 60. Manipuli 30. Cohortes 10. Velitum nec manipuli propriè, nec ſigna fuêre: itaque Subſignanus miles diverſus ab hoc levi. Velites autem ſparſi per manipulos. Hinc ipſis Centuriones aliorum manipulorum; etſi raro in agmine aut acie ſic inceſsêre, & ferè ſolebant præmitti, ad incerta & occulta viarum exploranda: In acie quoq; aliter locari, & abjungi à gravioribus.

Partes Generum.

De

De Manipulo.

ORDO eſt dimidiata pars Manipuli: nam duo Centuriones erant in manipulo, & unicuique ſua pars adſignata, quam duceret; quæ vocata *Centuria*, ſive *Ordo*. Is in veteri Legione fuit 60. militum. Hinc *Ordines petere, & impetrare*: ita *Ordinis ductor*, pro Centurione. Prima diviſio fuit in *Manipulos*; Græcis σπεῖρα, quæ diutiſſimè in militiâ manſit. Sed labente Imperio mutavit, & Centurias pro Manipulis habere cœperunt; Manipulos pro Contuberniis aut Decuriis ipſis. Manipulorum vetuſtas ſtatim ab Vrbe conditâ, imò ante ipſam fuit. *Ordo quid.* *Manipulus.*

De Cohorte.

Ex Manipulis conficitur *Cohors*. Ea vox Græcanica eſt, quòd clauſum vel ſeptum in anteriore domo vel villâ χόρτον illi dixerunt. Latini *Cohortem*, vel *Chortem*, nam & ſic ſcri- *Cohors quid.*

ſcribebant. Martial. *Raucæ chortis aves*. Cohors habuit 3. Manipulos, Haſtatos, Principes, Triarios; adde & Velites, qui manipulos ſolebant comitari. Fuit igitur juſta & plena Cohors legionaria, homines 420. Si pleniores Manipuli & Legiones, plenior & ipſa; & inde Cohortes quingenarias, & ſexcenarias legimus. Græci Cohortem vulgò vocant σπεῖραν, ut & Ennius uſurpavit. Suidas *Spiras* interpretatur *Numeros*. Cohortes omnes in legionibus erant numero æquales, quia & manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non à numero, ſed à ſplendore & primatu fuit, quòd primi in eâ Centuriones generis cujuſque, & forſan flos aliquis & electio virorum.

Prima Cohors dignior.

Cohors Prætoria quæ.

Erat & quædam *Cohors Prætoria*, velut extra ordinem, edecumata & grandis, quæ à Prætore non diſcederet;

ſcederet; à Scipione Africano inſtituta. In hoc genus ferè adoptati & adſcripti amici & voluntarii: etſi alii fortibus potiùs viris implebant. Hi dicti *Prætoriani*; eorum arma thoraces ſquamei, & ſcuta imbricata. Veteres unam ſolam habebant Cohortem Prætoriam, poſteà per bella civilia auctæ. Auguſtus Romæ circa ſe habuit 9. Prætorias Cohortes, firmamentum imperii, & poſteà peſtem. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia.

De Legione.

Ex 10. Cohortibus fit *Legio*, ſic dicta, quòd leguntur milites in dilectu. Inſtituta à Romulo hominum 3000. Regibus ejectis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000. ventum. A Scipione deniq; in Africam trajecturo 6000. facta. Legio variè dicta. Græci veteres στρατόπεδον, στράτευμα; & creberrimè τάγμα dixerunt:

Legio unde dicta.

Variè nominata.

runt: novelli etiam θέμα; iidem & τεῖχ⊙ & τεῖχ⊙. Sic & Latini *Murum* dixerunt apud Vegetium. *Numeri* pro Legionibus Tacito; *Ordines* Hegeſippo; *Virtutes* Paulo Diacono, quod tamen communiùs pro copiis & robore militari.

Communis agnominatio Legionum à numero fuit, idq; diſcretionis causâ, ut diceretur *Prima, Secunda, Tertia*, &c. Id autem ab ordine temporis & dilectûs, quo cõſcriptæ. Sed fuerunt & alia paſſim Legionum cognomina. Ab Imperatoribus *Auguſta, Claudia, Flavia*. A locis hibernorum, ut *Gallica, Cyrenaica, Scythica, Macedonica, Aegyptiaca, Germanica, Italica*. &c. A Diis cultis *Apollinaris, Minervia*. Ab armorum præſtantiâ, *Ferrata*, quæ tota è ferro. A loco, *Fretenſis*, freto aſſita. Ab inſigni fortè ſcutorum, *Fulminatrix*. Item, *Victrix, Gemina, Valens*,

Valens, *Adjutrix*, *Pia*, *Fidelis*, *Felix* &c.

ORDINES EQVITVM.

Equitum diviſio fuit in 10. Turmas. *Turma* dicta quaſi Terma, quia ter denos habuit equites. Erant autem in Legione Turmę tricenariæ 10. ſeu equites 300. Sunt ergo Turmæ in Alâ, quot Cohortes in Legione; & Decuriæ, quot Manipuli, ternæ enim in Turmâ. *Diviſio Equitum.*

DIVISIO SOCIORVM.

Socii dicebantur *Alæ*, ſeu *Cornua*, quia plurimum ut alæ in avibus; corpus illud Legionum tegebant Socii: hinc *Ala dextra*, & *ſiniſtra*: *Cornu dextrum*, & *ſiniſtrum*. Habebat Ala Equites & Pedites. *Alæ Sociorum.*

Equites numero duplo; quia latè Socii per oppida & agros ſparſi, eoque faciliùs habere iis equos & tolerare; at Romani, nec cenſu multi nimis equites tunc erant, & in unâ *Socii Equites quot.*

urbe

urbe haud tam commodè habebãt. Erant ergo 600. Detractâ autem tertiâ parte Extraordinariorum, erant non niſi 400. Hic quoque numerus *Ala* dictus, & illi ipſi Equites *Alares*. Erant autem duplices: *Extraordinarii*, qui ſunt 200. ex his una turma, id eſt 40. *Ablecti*, qui ſunt electi & excerpti: *Alares*, qui ſunt 400. dividuntur in 10. Turmas, ſingulas hominum 40. Nam Turmæ Sociales decuriâ unâ excedebant civiles. Ita in Conſulari exercitu duas Turmas habebit Conſul: reliquæ erunt Turmæ Extraordinariorum 4. & iterum 4. ex utrâque Alâ.

Pedites ex Sociis quot.

Pedites verò ut plurimùm 4200. Ala habebat. Horum pars quinta *Extraordinarii*, numero 840. & hi electi & excerpti; ſicut Ordinarii, qui ſunt in vulgo. Sunt Cohortes 2. hominum 336. & una dimidiata hominum 168. in *Ablectos*, qui ſemper

per

per juxta Conſulem, in viâ, in caſtris, in pugnâ, velut ſatellites quidam aut cuſtodes. Reliqui *Alares*, numero 3360. diviſi vel in Manipulos & genera, ritu civium; vel dumtaxat in Centurias & Cohortes. Cohortes ſingulæ *336*. minores quàm civiles.

DE DVCIBVS.

Duces ſunt duorum generum: *Proprii*, qui certæ alicui & uni parti præſunt; *Communes*, qui communiter omnibus. In illo genere ſunt CENTVRIONES, & TRIBVNI: In iſto LEGATI, & IMPERATOR. *Ducum diviſio.*

DE CENTVRIONIBVS.

Centuriones Conſulum juſſu aut permiſſu à Tribunis electi, ex ſuo quiſque genere; ſæpè tamen virtutis causâ è genere in genus ad honeſtiores ordines transferebantur. His aſſignabantur ordines per eoſdem Tribunos. Promovebantur ad id *Centuriones ut creati.*

munus virtutis cauſâ, tam animi, quàm corporis, ſed maximè militaris. Hinc *Promotus*, in hac re velut propria vox, & *Promotio*. Promotus, προκόπτων παρὰ ῥωμαίοις, qui provehitur & aſcendit apud Romanos. A fortibus ergo factis promotio: Et hoc milites reddebat fortes. Paulatim ipſi Principes cœperunt ordines inter beneficia dare, & ab iis petebantur. Quin & cenſûs habita ratio, & quidam ditiores ſtatim ab initio Centuriones facti, ſine aliis militiæ rudimentis. Quid, quòd etiam aliter facti per opes? emebant: ſed hoc apud turpes.

Promotus & Promotio.

Electio Centurionum duplex: Primâ electione eligebantur 30. Totidem alterâ; nempe ex quoque numero, genere, ſitu ſeu manipulo decem. Qui primò electus, nempe *Primopilus*, pluribus eminuit; etiam eo, quòd more & jure ad conſilium

Electio Centurionum.

Primopili dignitas.

militare

militare venit, in quod primò omniũ Legati veniẽdi jus habebant, & Tribuni; igitur parte quâdam iſtis æquabantur. Interdum pleriq; omnes Centuriones advocati in conſilium, ſed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quàm more. Interdum & Equites admixti, digniores ſcilicet militum, & Centurionibus æquandi. Inſigne Centurionum erat vitis.

Optionũ electio. Centuriones jam electi, rurſus ſibi eligunt Vragos, qui ſunt vel agminis coactores, qui à fine & à tergo curant; vel veriùs Optiones: erant enim hi ſubſidia, & velut Vicarii Centurionum. Olim cùm à Tribuno darentur, *Accenſi* ſunt dicti; ſed poſtquàm Centurioni optandi eligendíque jus fuit, *Optiones*; ex facto nomine ſumpto: Dicti etiam *Succenturiones*. Fuerunt ergo Centuriones 60. & totidem Succẽturiones,

nes, ſeu Optiones.

Electio ſigniferorum. Iidem eligebant etiam duos vigore animi & corporis præſtantes Signiferos. Et quamvis unum tantùm videtur fuiſſe vexillum in manipulo, duo tamen erant Vexillarii aut Signiferi, ut alter alterius vicem obiret in defatigatione (gravia enim hæc ſigna) aut etiam in morbo.

Triplex ordo Cẽturionum. Ordo autem Centurionum triplex: A numero, A genere, A ſitu. *A numero* eſt, qui in ipſis manipulis aut cohortibus; & ut illi atque iſtæ non niſi decimæ, ſic Centuriones: à primo ad hunc numerum deſcenditur, nec itur infrà. *A genere*, qui in ipsâ cohorte unâ ſpectatur, & honeſtior Centurionum ille, qui in eo honeſtiore. *A ſitu* denique, quòd eos, qui ejuſdem numeri, generis, imò manipuli ſunt, ſpectet, ut dignior ſit, qui primus electus in electione priore. Duæ enim ſunt electiones

ctiones (uti dixi) priore eligebant Centuriones 30. nempe in quoque genere 10. tum iterum 30. eâdem diviſione. Ergo omnes, qui primi, ſecundi, tertii, in tali genere, in tali manipulo, priore electione dicti, ii præerant dextræ centuriæ, & hoc aſpectu in eodem numero, genere, manipulo digniores. Sic Haſtatus primus, pro Centurione in primo ordine ſeu manipulo Haſtati. Sic primus Princeps, prioris centuriæ.

Promovebantur Centuriones nō ſaltu, ſed gradu, & ab infimis ordinibus perveniebant lento pede ad primos. Et hæc promotio per cohortes & manipulos fiebat, hoc modo: Erant 10. cohortes, infima decima, & in eâ 3. manipuli, in quoque horum duo Centuriones. Iſti omnes numero pares, genere impares: ideóque prima promotio in eodem numero & cohorte, à manipulo ad *Promotionis Centurionum ratio.*

manipulum, ſive à genere ad genus fuit; puta, à decimo haſtato ad decimum principem, ab iſto ad decimumpilum. Tum expletâ eâ cohorte, numero aſcendebant, fiebántq; noni, mox octavi, & deniq; primi. Cùm jam illic, à primo haſtato ad primum principem, à primo principe ad primumpilum ibant. Virtutis tamen hîc ſæpè reſpectus, & ea eximia ad primos etiam locos ſaltu traducebat. Arcanum, & utile militiæ firmamentum. Sic etiam de legione in legionem traduci ſoliti aliquando. Primi ergo ordines ſunt illi Centuriones in primâ cohorte; Primus haſtatus uterque; Primus princeps; Primuspilus. Nec aliter intelligendum, ſi legitur, *Centuriones primorum ordinum*; vel compendio quodam *Primi ordines*, pro ipſis Centurionibus talium ordinum.

De Primopilo.

Primopilus variè appellabatur: *Centurio primipili*, & *Primipilus*, *Primopilus* ſimpliciter, vocibus junctis. Item abſolutè *Primus Centurio*, ἡγεμὼν τοῦ τάγματος, Dux aut Princeps legionis. στρατοπεδάρχης τοῦ τάγματος, Præfectus legionis. Erat enim ipſe caput & ductor omnium Centurionum. Etiam in Collegam ſuũ, ſiniſtrum Primopilum, jus aliquod habebat; nam hæc de dextro accipienda, & ſummo, niſi tamen imperium hoc inhibuêre per vices. Imperabat quidem ſuæ dumtaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris aut Tribunorum ſæpè per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideò quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe evelle-

Primipili nomina.

Officiũ.

ret refixam, & Signifero ſuo in manum daret: quin etiam in ipsâ acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutelâ, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila, pro ipſo illo munere & Primopilatu uſurparetur.

Præmiū et dignitas. Huic muneri non modò dignitas, ſed & opes adjunctæ. Etenim præmia Primopili in pecuniâ primùm, quam certam iis definivit Auguſtus, ſignatè tetigit Papinianus, 300. aureos: fortaſsè pro cenſu equeſtri: Certè adjunctus is honos, & pro Equitibus erant, qui Primopilatu functi, dicebantúrque *Primopilares*, vel *Primopilarii*. In Codice Iuſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quàm honos; ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolenniter ad limitem deſtinantur. Quia tamen olim Primopilatus quiddam eximium, petitus ambitiosè

bitioſè & repetitus; atq; adeò Tribuni ipſi, poſtquàm defuncti, capiebant.

DE TRIBVNIS.

Sequuntur *Tribuni*, qui ut Centuriones manipulis, ſic iſti toti legioni præfuerunt. Græci à ſimilitudine quâdam, non à veritate, vocant χιλιάρχας, Millenarios duces; quales erant in exercitibus Macedonum, unde ad Romanam militiam traducti.

Tribunorum numerus & origo.

Tribuni ſeni in quâque legione erant. Creavit eos primò Romulus, ejúſque exemplo Reges & Conſules, donec & Populus in hunc honorem jus & ſuffragium ſibi ſumpſit; quod factũ primò circa annum V.C. 393. Cùm verè minùs idonei crearentur per ambitum & gratiam, Populus excluſus. Id autem non diuturnum; Populus jus repetiit, ita ut parem numerum Tribunorum

Con-

Conſules & Populus crearent. Qui à Populo creabantur, digniores habiti, & dicti *Comitiati*, quia Romæ in Comitiis deſignabantur: qui à Conſulibus in exercitu creabantur, dicti *Rutili*, poſteà *Rufuli*. Prætores, aut Conſules, aut qui pro iis, ſæpè in provinciis creabant Tribunos; & iſti in annos mutabantur.

Duplex genus. Tribunorum duplex genus: Equites, & Plebeji. Plures ex Equitibus, etiam non raro ex Senatoribus, præſertim graviore bello; alioquin contrà gradus hic ad ſenatorium ordinem erat. Atque hinc diſcrimen Tribunorum, ut quidam *Laticlavii*, quidam *Anguſticlavii*: illi, qui ex Senatu; iſti, qui ex Equite nati. Laticlaviorum præſtantior ordo. Vtrumque genus ambitioſè petitum, & datum; & quò pluribus gratificari poſſent, factum ſemeſtre. Hinc *Semeſtre aurum*, dixit Iuvenalis, quia etiam

etiam annulo aureo utebantur Tribuni. Vox deinde Tribuni laxâ notione uſurpari cœpta, & in variam adminiſtrationem aut præfecturam, ut *Tribunus ſtabuli, fabricæ, voluptaptum*, &c.

Munia Tribunorum erant, jus dicere, & de capite cognoſcere: ſignũ excubiis dare, vigilias curare, munitiones, exercitia, alia. *Officiũ.*

Tribunorum ornamenta aureus annulus, quo cæteros milites non fas uti, ſed ferreis tantùm. Equites quoque geſtabant annulos aureos, quia pari penè loco & dignitate cũ Tribunis erant. Hoc tamen diſcrimen diu poſt ſuſtulit Severus Imperator, qui inter alia militibus indulſit aureis annulis uti. Alterum inſigne in veſte fuit, quam paulò ſplendidiorem geſſiſſe Tribunos vero eſt ſimile, ſicut & ipſos Centuriones. Sub Auguſto, & deinceps, tunica *Ornamenta.*

lati

lati clavi fuit Tribunis iis, qui ſenatorii gradûs aut ſtirpis eſſent. Fuerũt etiam poſteà iiſdem Apparitores, ſed ab Alexandro Principe ſublati.

De Ducibus Equitum, & Sociorum.

Decurionum numerus.

Equites Civium in 10. Turmas diviſerunt; ex unaquâque 3. ſumunt futuros Duces ſeu Decuriones: ſunt igitur 30. Duces in 10. turmis. Tot autem ſunt Turmæ, quot Cohortes; tot Decuriæ, quot Manipuli. Duces igitur etiam totidem, niſi hoc diſcrimine, quòd Turma unum, non geminos, ut Manipulus, haberet. Hi ſibi aſſumebant 3. Vragos, ſeu Optiones: nam optio etiam in Equitibus, & Optionatus ipſum munus.

Turmæ Decuriæ tres.

Turma 3. Decuriæ ſunt; & qui Decuriæ præeſt, *Decurio* dicitur. Mutatum tamen in numero, nec 3. ſed unus tantùm, nomine priſco retento: ut enim illa ætas manipulos

in

in pedite ſuſtulit, ſic etiam in equite Decuriones neglexit. Sic quæque Turma unum ſignum habuit, non quæque Decuria aut Dux, ut in pedite factum. Erat tamen ordo in Turmis & Decurionibus talis, qualem de peditibus diximus. Cùm primus non adeſt, ſecundus vices ejus ſupplet. *Signũ unum.*

Socios ordinabant *Præfecti*, ſicut Cives Tribuni; & ipſi Præfecti à Conſulibus conſtituti: quod valde ad rem Romanam & ſecuritatem pertinuit, & contra omnem motum & rebellionem è re fuit, ut Sociis Duces præcipuos darent Romani, non altos ſcilicet, aut animorum plenos, ſuſpectos, aut parùm fideliter Romanos. Præfecti hi ut numero, ſic jure & poteſtate Tribunis pares, & qui eadem omnia in Socios uſurpabant, quæ iſti in Cives. *Duces Sociorũ.*

De Legatis.

Legati cur instituti. Legati Imperatoribus adjuncti; primò nõ tam ad imperandũ, quàm ad conſulendum inſtituti ac miſſi. Miſſi, dico; quia hinc videtur ipſum nomen Legati, quòd Senatus quoſdam è primoribus in caſtra ad Ducem legabat militię gnaros, quorum operâ & conſilio uteretur. Magna erat Legatorum dignitas; habebant enim poteſtatem Imperatoris, venerationem verò Sacerdotis. Iam olim in re Romanâ fuerunt, & quidem ſupra Tribunos, electi ab ipſis Conſulibus; ita tamen, ut conſilium conſensúſque Patrum intervenerit.

Munus eorum. Munus eorum conſulere, adminiſtrare, præeſſe, & uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Cicero appellat Nuncios pacis ac belli, Curatores, Interpretes, bellici conſilii Auctores, Miniſtros muneris provincialis.

Lar-

Larga eorundem poteſtas, ſed tamen Imperatori devincta, eiq; obnoxia. Interdum etiam imperant, & Imperii inſignia ſumunt, cùm obtinent fiduciariam operam Imperatoris, eam ſcilicet, quæ revocatur cùm vult is, qui dedit; propriam enim & à ſe non habent. Cùm abſens Conſul aut Proconſul, & Legatus ejus vicem ſuſtineret, etiam lictores & ſecures habuiſſe legimus. *Poteſtas.*

Numerus Legatorum incertus. Plures paucioréſque fuerunt in legionibus, ut Senatui viſum, & ut bellum, aut res poſcebat. Plerumq; tamen pro numero legionum attributi; ſingulis ſinguli. *Numerus.*

Sub Principibus duo genera Legatorum facta, Conſulares, & Prætorii: quorum illi toti exercitui preeſſent; iſti legionibus ſingulis, ídq; Auguſti invento. Quaſi enim unus ille jam Imperator eſſet, rem admini- *Genus duplex.*

niſtrabat per Legatos; nec aliter dicebantur: eóque nec triumphi jus habebant, cùm omnia gererent auſpiciis alienis. Legati Conſulares etiam ſimpliciter *Conſulares* dicti. Prætorii etiam *Legati legionum*. Legati ipſi poſteà *Duces* Latinis dicti.

De Imperatore.

Supremus ac communiſſimus Dux cum ipſe *Imperator*, à quo Cives, Socii, Equites, Pedites, denique omnes & omnia pendent. Ille eſt, qui non ſolùm ductum, ſed auſpicia etiam habuit (diſtincta enim iſta) Ductum, cùm ipſe interfuit: Auſpicia, cùm alius rem geſſit illo mandante, & Fortunam ac Deos ſuos cōmodante. Nam ſic loquebantur, *Suos Divos præbere, Suos Deos dare*, id eſt, dirigere & jubere. Sumptum autem à more veteri, quo omnia geſta auſpicatò, præſertim in bellis. Nec alio fine in caſtris ipſum Augurale, & juxta

Imperator qs.

Auſpicia illius.

xta

xta Prætorium ſitum. Hæc olim ita, & ſeriò ſervata; poſteà non niſi imago & nomen manſit, cùm pleraque jam à Proconſulibus, aut Proprætoribus adminiſtrarentur, quibus auſpicia nulla. Nam ſoli magiſtratus ea habebant, eáque domo, Latinis feriis actis, ſacrificio in monte perfecto, votis ritè nuncupatis ſecum ferebant, nec privatum auſpicia ſequebantur. Atque adeò *Auſpicium* ſimpliciter pro Imperio Tacitus poſuit.

Imperatoris inſignia fuêre lictores cum faſcibus, atque ii paludati. Ita enim ad bellum egredi ſolebant: quin & ipſe Dux paludatus. Etiam tubæ tunc incinuerunt, & ad eas facta profectio. *Paludamentum* Varro dixit inſignia & ornamenta militaria. Dictum etiam *Sagum*, & *Sagulum*; in ipſo Imperatore etiam *Chlamys*. Nec ſolùm Imperatorum erat

Inſignia.

Paludamentum quid.

Paludamentum, ſed etiam tribuitur aliis militibus: hinc apud Luciliũ *Rorarius paludatus* legitur. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis eſſent utrimque anguſta; imis latioribus. Color ejus eximius, & quidem è cocco. Ab hoc colore *Puniceum* dixerunt, ſive *Punicum*, pro paludamento. Erat etiam albũ, quo interdum uſi, ſed crebriùs cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc veſtem hanc capiebant; quæ profectio etiã celebris eſſe ſolebat frequentiâ deducentium proſequentiúmque.

eius Forma & Color.

Equi Imperatorii.

In equis Imperatoriis etiam tale aliquid uſurpatum; iique, unus vel plures, ornati inſignibus militaribus, phaleris & auro, fortaſſis & coccineo ſtrato. Simile quid apud Græcos, & in Regibus erat, qui ſic ornatos equos habebant.

LIBER III.

DE ARMIS.

ARMA duplicia: Ad petendum, Ad tegendum. Illa propriè *Tela*, & hæc *Arma*; Nos cum Polybio milites ſecundùm genera armabimus, ut primò ſua arma habeant Velites, ſive levis armatura; tum reliqui; & utraque illa mixtim.

DE LEVI ARMATVRA.

Commune nomen Levis Armaturæ eſt, *Ferentarii*, à ferendis armis dicti. Horum autem Levium militum plura genera ſive partes, *Rorarii*, *Accenſi*, & quos hîc *Velites* dicimus. Illi priores duo in veteri Levi armaturâ fuerunt; iſti poſtremi in novâ: Et notandum eſt, novum totũ iſtud de Velitibus fuiſſe, & anteà Funditores, Iaculatores, Sagittarii, & id genus in uſu, quos duobus illis *Levium militũ genera.* *Nota.*

nominibus, Rorariorum, & Accenſorum dicebant. Manſeruntque illi ad bellum Punicum 2. quo Velites inſtituti, A.V.C. 542. antè perrarò id nomen in Romanâ re legitur; ſed Velitibus uſi ſunt ante Romanos Galli & Germani. Et hæc Velitum origo, qui poſt Cæſaris ævum deſierunt, & vox deinde uſurpata pro levi milite.

Velitũ origo.

Rorarii, & Accēſi qui.

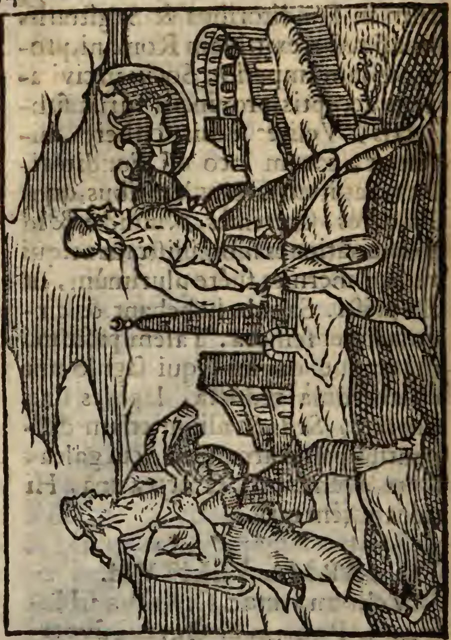
Rorarii & Accenſi erant, qui è levi armaturâ primi prælium committebãt: Illi quidem ſic dicti, quòd, ut ante imbrem ferè rorare ſolet, ſic illi ante gravem armaturam prodibant: Hi verò, quòd ad cenſum legionum adjicerentur. Stabant autẽ Rorarii (uti etiam Accenſi) in fine, & à tergo agminis poſt Triarios, donec pugna cœpta, tùm procurrebãt, & eminus inter ordines pugnabant. Vtrumque autem hoc genus, natis Velitibus, deſivit; poſteà tamen iterum

rum in Funditoribus & Sagittariis quaſi reſurrexit. Nam Romani, promoto jam Imperio, Sociis in civitatem acceptis, provinciis variis ſubjectis, Velites è ſuis ſcribere omiſerunt, eorum loco uſi Funditoribus, Sagittariis, Iaculatoribus, quos Baleares, Cretenſes, Numidæ, & id genus nationes ſubminiſtrabant: qui tamen inermes fuêre plurimùm, ut illi priſci. Sagula habebant & cingula ſuper femora. Talem pictum utcumque damus, qui ſagulo aut chlamydulâ reductâ, lapides ſinu præfert. Sed & alium etiam diligentiùs paulò armatum, cui galea, ſcutum lunatum, & ocrea una. Hi tales autem rari.

* * * *

ARMA VELITVM.

Velitum arma 1. GLADIVS 2. HASTA. 3. PARMA. 4. GALEA, ſive tegmen capitis.



* * * *

1. *Gladius* Hiſpanienſis, qui aliis quoque militibus, & infrà mox deſcribetur. *Gladius.*

2. *De Haſtâ.*

HASTÆ, vel Haſtulæ numero 7. ex tenui ligno, ut hodiernæ ſagittæ; ſeptena enim illa manum implebāt. Iſtæ haſtæ, quia ſuâ quâdam formâ, & minores, diſcretim ab aliis dictæ *Haſtæ velitares*. Græcis γρόσφος, telum ipſum; & γροσφόμαχοι, Velites dicuntur, quorum primum & præcipuum munus, jaculari. Haſtæ hæ erant longitudine tripedum, digitali craſſitie, ferro molli 12. digitorum, unde primo jactu ſtatim inflectebantur, ut hoſtes retorquere nō poſſent. *Haſta.*

3. *De Parmâ.*

PARMA è ligno, corio ſuperinductо, erat rotunda: hinc nomen, quòd à medio in omnes partes par; tripedalem habuit dimenſionem. *Forma Parmę.*

4. *De Galeâ Velitum.*

Galea, aut Galerus, è pelle aut lanâ tegmen capitis erat Veliti, non ex ære aut ferro. Sic enim diſtinguitur Galea à Caſſide, quia illa de corio eſt, hæc de laminâ: & vox ipſa præfert, nam ἀπὸ τῆς γαλῆς, à fele, aut muſtelâ. Sanè priſci tegmina ferè capiebant à feris; unde in Homero ἰκτιδέη, κυνέη, ταυρείη, αἰγείη. *muſtelina, canina, taurina, caprina.* Et in Suidâ ἀλωπεκία, ἡ περικεφαλαία. *Vulpina, ipſa galea.* Sic dictæ, quia à talibus animalibus captæ. Ipſas etiam leoninas exuvias ſumebant, & ſic aptabant, ut caput capite velarent, cæteris humeros, & dorſum: & Romani in ſuâ militiâ vulgò uſurpârunt. Nam in columnâ Trajani omnes ſigniferi in hoc habitu, cum pelle leonis, quæ caput, humeros, dorſum tegat, & caudâ pedes flagellet. Non ſic tamen in noſtro Velite,

Galea ex quo facta.

cui

cui galea tantùm ex tali aliquo tegmine; & ſæpè lupo, Romanâ ferâ, & Romuli nutrice; aliâs ex urſo, aut tali ferâ. Afri è ſerpente. Hæc talia tegmina appellant *Galeros*, *Galericulos*, *Cudones*. Galeis è corio etiam uſi Græci aut finitimi, ut Paphlagones, Macedones. Legitur etiam *Galea venatoria*, pro hoc ſenſu.

A Velitibus haud longè abſunt Græcorum Peltaſtæ, ſive Cetrati. Hac occaſione videndum quid *Cetra*, quid *Pelta*. *Peltaſta.*

De Cetrâ, & Peltâ.

CETRAS, ſive *Citras* Afri ſua ſcuta dicebant, atque eas variè pingere, aut cælare ſolebant. Tales hodie Mauri geſtant, ſed majuſculas, & formatas ferè in cor humanum. Britannis etiam hæc ſcuta tribuit Tacitus. Hujuſmodi quoque fuerunt Hiſpanorum, qui vel maximè Cetris uſi, iiſque pulſatis rhythmicè; & *Cetra quid.*

cantu

cantu ſaltúque hoſtem invaſerunt, penè Laconum ritu, qui ad tibiam & numeros ingreſſi & congreſſi. Galli, Germaníque etiam cantum ac ſaltationem adhibuerunt. Cetram paſſim pro Peltâ etiam ſumunt, & pro eâ Latini reddunt.

Pelta quid. PELTA autem inventum Iphicratis, cujus forma non longè à Romanâ & velitari Parmâ, etſi fortaſſe haud uſquequaque ſic rotunda. Peltà exponitur Thracia armatura, Latini ferè Parmam reddunt: & in Gloſſis, Parma, θρακικὸν ὅπλον. A tali parmularum figurâ gladiatores Romæ erant, *Thraces* dicti, quia iis armabantur. *Forma eius.* Peltæ forma ad ancilia acceſſit, etſi lateribus minùs incurvis aut reductis; ſed leviter ſinuata, & introrſum curva. Pelta verò Amazonica diſtincta fuit à prioribus, leviter ſinuata, in modum ferè Lunę: inde *Pelta lunata*, apud Virgilium.

In

In priſcis monumentis & lapidibus viſitur bilunis, id eſt, duplici ſemilunâ inſignis. Peltam è marmore hîc expreſſam vides. Item alteram ſuprà pariformem, ſed paulò magis diffuſam, in Funditore, quem dedimus pag. 54.

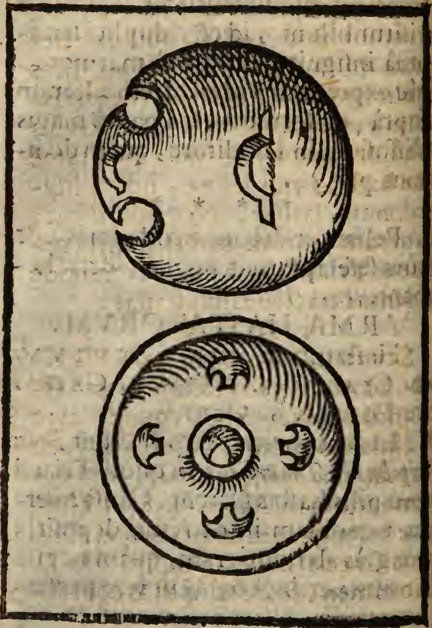
* * * *

Peltæ pendebant è collo loris, & cùm ſeſe aptarent pugnæ, detrahebant.

ARMA HASTATORVM.

Haſtatorum arma 1. SCVTVM. 2. GLADIVS. 3. PILVM. 4. GALEA. 5. LORICA. 6. OCREA.

Eadem pariter arma fuerunt *Principibus* & *Triariis*, niſi quòd Triarii pro pilis haſtas ferrent. Cauſa aperta: quoniam in extremo depoſiti, longiùs ab hoſte erant, quàm ut pila eorum pertingerent, aut vim perferrent miſſa. Altera etiam cauſa, quòd fortaſsè contra equitum irruptionē, & *Cur Triariis haſta pro pilis.*



* * * *

& totam ordinum confuſionem muniverunt iſtos haſtis, quibus acies velut vallo ſepta inhorrebat. Iſtas igitur haſtas ad ſtatariam & manuariam pugnam habebāt, &, ut Livius loquitur, *ad ora fodienda*. Non tamē iſtæ haſtæ nimis longæ, nec ut Macedonum ſariſſæ. Nec potuiſſent: nam cùm ſcutum majus ſiniſtrâ gererent Triarii, unâ manu commodè videntur tractâſſe iſtas haſtas.

1. *De Scuto*.

SCVTVM, cui nomen παρὰ τὸ σκῦτος, à loro, è quo factum; non à ſecando, aut excutiendo, quod Varro & Iſidorus putant; differt à Clypeo formâ; quæ enim rotunda, & in orbem juſtum relata, *Clypeos* dixêre: quæ in longum exibant, *Scuta*. Clypeus Græcis ἀσπὶς, Scutum θυρεός. Dio tamen, & inferior ætas confundunt.

Scutum unde dictum.

Duplex Scutorum genus: Vnum

Ovatum,



Ovatum, inæquali longitudine, ac patet magis, producitúrque circa umbilicum, extremis anguſtioribus: Alterum genus rarius, *Imbricatum*, quod undique æquali latitudine, & velut januæ formam habet, ſed incurvæ: & ſectum canalē aut imbricem refert. Forma & facies utrorumque in ſculpturis, ut hîc depingimus. *Ovatū.* *Imbricatum.*

* * * *

Latitudo Scuti in gibbâ ſuperficie duorum pedum & ſemis; longitudo pedum 4. Prominuerunt ergò, & oblonga magis quàm lata fuerūt: nam totum hominem tegebant leviter ſe inclinantem. Majus etiam palmo excedit; & videntur id Triarii, & digniores Principū geſtâſſe. *Scuti magnitudo.*

E pluribus minutiſq; tabellis hoc corpus junctum, nā pluribus lignis & aſſiculis conſtitit; atq; hæc ex certis arboribus. In quo genere ſunt fi- *Materia ex qua.*

cus,

cus, ſalix, tilia, betulla, ſambucus, populus utraque. Leviſſimæ autem ex his ficus & ſalix, ideóq; utiliſſimæ, adeò ut Græci Poëtæ *ἰτίαν*, ſive *Salicem*, pro Scuto dixerint. Erant & è vimine texta Scuta: talibus enim Siculi & Syracuſii vulgò uſi, & *γέῤῥας* vocabant. Perſis etiam attributa, quia creberrimè & recentiſſimè ii habuerunt, ſed Rhombi ſpecie. Habuerunt & Germani, & Galli ſcuta vimine texta, quæ fucabant colore, & inducebant pelles aut tabulas, ſed ea non optima aut firma, & aſſumpta in egeſtate aliorum. Macedones etiam olim uſi, ſed quæ in ærea & argentea Alexander mutavit. Etiam Itali, & ipſi Romani: Scuta tamen rotunda & equeſtria, levitatis fortaſsè causâ, talia fuerũt.

Scuti anſæ. In Scuto grandiore plerumque duæ anſæ fuêre; Græci *ὄχανον* dicunt, à *tenendo*, & id inventum Caribus aſſignat

gnat Herodotus. Ex ferro iſtas facit Suidas, vel è loro.

Fuit taurino glutino cum linteo compactum, quod & linteum tabellis junxit, & tabellas ipſas inter ſeſe, & corium firmavit. Videntur & nervo aut ferro vinxiſſe. Exterior ſuperficies corio vituli, aut potiùs bovis tegebatur; imò ſæpè illa coria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, & urgente fame pro cibo mollita: ut in obſidione Hieroſolymæ, Sagunti, Caſilini. *Compages.*

Extrema curvatura, ſeu margo in ſcuto ferreus erat, inſtar tenuis bracteæ aut lamellæ; Græci σιάλωμα & λεπίδα dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream ſcutis in orbẽ adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno ſolo parùm ictus ſuſtinente: tum etiam ad ſcuti tutelam & ſervamen: Inclinabant enim ſæpè in terram, & ferè ſic ante tento- *Margo.*

ria, aut in excubiis habebant, pilis etiam acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen à ferro.

Vmbo. Vmbo in ſcuto ut plurimùm, & vulgò è ferro: Poëtæ etiam aureum faciunt; & ſatis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, & aurũ in umbone geſtâſſe. Non is luxus olim. Eſt autem Vmbo media illa pars ſcuti, quæ protuberat & exſeritur cum rotũdo tumore. Ideò *Vmbo*, quòd Græcis eſt ἄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius ſæpè vocat. Sed & Latini veſtis poſitum, qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt.

Vſus Vmbonis. Vſus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum & ſariſſarum, & cujuſcumque violenti teli. Eo etiam hoſtes avertebant: nam in conflictu & pugnâ cominus utebantur eo ad impulſum, ubi etiam pars humeri brachiíque projecta & incurvans adjutrix in hoc niſu.

Origo

Origo Scutorum à Regibus, imò à primo ipſo Rege Romulo: Exemplum à Sabinis; itē Liguribus, quorum tamen ſcuta à Romanis differunt; teguntur enim Ligures ſcuto longo, ad Gallicum modum facto. *Scutorū origo.*

Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, formas aut colores ſcutis addere, ſive ad inſigne, ut cognobiles eſſent; ſive ad decorem. Vetus ritus, qui etiam heroicis temporibus obtinuit; Cares auctores facit Herodotus. Vlyſſes delphina habuit in ſcuto, Lycurgus tridentem; qui Lyſandrum interfecit, draconem: Spartanus quidam muſcam vivâ nihilo majorem; cúmque irrideretur ab aliis, quaſi ab ignaviâ & metu ita faceret, ne hoſti conſpicuus eſſet: *Imò*, inquit, *ut agnoſcar. Vſq; eò enim accedo, ut cernere cominus poſſint ſigni mei modum.* Alcibiades in ſcuto ex ebore & auro confecto ha- *Pictura in Scutis varia.*

buit Cupidinem brachiis fulmen complectentem. Poëtæ Deos, homines, animantes, & penè quidquid in rerum Naturâ, ſcutis intexunt. Apud Romanos pyropo ornata colligimus, ſive lapide ipſo, ſive colore rutilo & flammante; talis enim in fulmine, quod crebrum valde, & quaſi pro more in ſcutis Romanis. In iis etiam majorum facta expreſſa, aut imagines; ut Romulus & Remus de lupâ pendentes. Sed & proprias fortaſsè laudes & facta cælabant. Et in columnâ Trajani videre eſt ſcuta quædam variis coronis ornata; donaticas fuiſſe cenſendum

Nomina ĩ ſcutis. eſt, & eo indicio latas. Solebant etiã Romani quædam nomina iis inſcribere: primò Imperatorum, ſub quibus merebant: deinde Centurionũ; atque adeò & ſua, ne fortè, repoſitis in uno loco armis (quod Tacitus fieri ſolitum ſcribit in Prætorio caſtro)

ſtro)

ſtro) fraus aut error contingeret in recipiendis. Cùm igitur talia inſignia & indicia in ſcutis, non mirum, quòd tam curioſè & cautè habita, & contra nimbos, pulverem, taléſque injurias tecta thecis & repoſitoriis quibuſdã coriaceis: ſed ante aciem, ſive in viâ, ſive in caſtris detegebant. *Scuti theca.*

Hæc autem inſignia in ſcutis depicta etiam aliis gentibus nota, Saguntinis, Gallis, aliis. Et ab illis peculiaribus nata inſignia & argumenta familiarum, quæ hodie in uſu; an abuſu? Ignaviſſimi uſurpant. *Origo īſigniũ.*

2. *De Gladio.*

GLADIVS Haſtatis unus; ſequenti ævo alium minorem geſtabant, quem *Pugionem*, voce Latinâ Tacitus, alii Græcanicâ *Paramerium*, aut *Parazonium* vocant, quia ad femur aut zonam penderet. Gladiũm hũc, *Hiſpanienſem* dictum, ad dextrum latus alligatum ferebant, novum *Gladius à dextris.*

noſtris moribus; ſed forſitan ſpectârunt ſcuti uſum, præcipui inter arma: id impediri videbatur, ejúſque frequens motio, ſi gladius aut vagina ſub brachio ſiniſtro: quamquàm etiam ad lævum geſtatum, & in eâ re variatum. Et forſan gladii ſiniſtri introducti, cùm gladioli aut Parameria introducta.

Balteo alligatus. Pendebat autem iſte gladius ab humero, non è medio cingulo, veteri & heroico ritu, ut commodior eductio. Et hinc *Arma* dicta, quòd ex armis, hoc eſt, humeris penderent. Priſca monumenta id paſſim oſtẽdunt, & procaciores milites hodie uſurpant. Latioribus autem loris dependebant, & id *Baltei*, vel *Baltea*; quod tamẽ etiam cingulum commune, quo in orbem ambiimur, ſignificat. Hunc autem milites ſingulariter ornabant, eóque velut militiæ præcipuo inſigni ſuperbiebant.

Bullis

Bullis honeſtari plerumque ſolet, ex argento, auro, interdum & gemmis. Parthi maximè ſic luxuriati.

Dictus hic Gladius *Hiſpanienſis*: videtur enim cum Annibale illatus, 2. bello Punico; tunc ſcilicet, cùm Romani vires & cõſtantiam experti militiæ Hiſpanicæ, adſumpsêre hũc enſem. Illo feriebant non cæſim, ſed punctim, unde mucronem habebat eximium: Nam cæſim pugnantes non ſolùm facilè vicêre, ſed etiam derisêre Romani. Cæſa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit, cùm & armis vitalia defendantur, & oſſibus: at contra puncta duas uncias adacta, mortalis eſt. Deinde, cùm cæſa infertur, brachium dextrum latúſque nudatur: puncta autem tecto corpore infertur, & adverſarium ſauciat antequàm videat. Et quia lamina ejus erat firma & ſtabilis, & ictũ utrim- *Cur Hiſpanienſis.* *Punctæ utilitas.*

que habebat, ideò etiam utilis erat ad cæſam. Hoc igitur Romani ambifariam uſi.

Longitudo & forma.

Brevis fuit, & duos pedes in laminâ non explevit: vi tamẽ & firmitate maximâ; nam galeas diviſas, corpora detruncata brachiis abſciſſis, aut totâ cervice deſectâ legimus. Erat ergo forma & facies Romani gladii, qualis ferè eſt hodie noſter equeſter: apparet ita in monumentis priſcis: etſi in iiſdem etiam acie ſimplici, & ſupernè leviter pandus, ad Orientalem & Turcicam formã.

3. *De Pilo.*

Pilvm, Græcis ὑσσὸς, erat propriũ miſſile legionarii militis; Vnde *Pilatæ legiones* veterum. Duo autem notat hæc vox, *Piſtillum*, & *Telum*: & Pilum pro telo uſurpari cœptum ab illo vult Varro. Dictum enim ab omine, quòd hoſtes feriret ut pilum. Sicut enim inſtrumento illo ruſtico

Pilum quid.

aut

aut cibario teri frangíque frumenta ſolent: ſic iſto hoſtes. Alii tamen reſcribunt, quòd hoſtis periret, ut *Perilum*.

Duo pila militi erant: Vnum *majus*, ídq; rotundum, diametri palmaris; vel etiam quadrangulum, magis crebrum & vulgarius: Alterum *minus*, ſimile venatoriis haſtis. Sibuna, vel Sibyna huic minori ſimilis. Fuit autem *Sibuna* venabulũ, ſive jaculum venatorium, *καπροβόλον* explicat Heſychius, id eſt, telum figendis apris. *Pila militum duo.*

Pilorum iſtorum longitudo in ligno ferè tres cubiti, totidem in ferro, quod habebant hamatum, ſive uncinatum retro mucronem hamo ſatis lato; ne telum ſemel impactum facile eſſet evulſu. Erat pilum ponderoſum & lentum, quia ferri pondus & gravitas tale faciebant, præſertim nullis adjutum pennis. Inerat *Forma & magnitudo Pili.*

& vis

& vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, & arte directum ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſverberaret. Sed notandū, ferrum in pilo nō exſtitiſſe ſeorſim, aut totum prominuiſſe, ſed partem ejus circiter dimidiam fuiſſe infixā, vel affixam ligno. Eminuit ergo in mucronem, & manſit cubitus & ſemis, alter ille modus periit in ligno. Itaque juſta magnitudo pili totius fuit 4. cubitorum & ſemis, id eſt, pedum 7. paulò minùs: ſuperavit ergo menſuram hominis; ideóque Silius niti in ea milites facit. Sed hoc pilū formâ & magnitudine decrevit in ferro ævo inferiori: ferrum enim trigonum, nō tetragonū fuit, idémq; non niſi pedale. Et vox ipſa aliò ivit, & videntur haſtæ ſic dictæ. Apud Belgas tamen hodie adhuc vox perſeverat, qui Sagittam vocant *Pil.* Ferrum autem ligno adſtringebatur crebris

Ferrum Pili.

Fibulæ.

bris

bris fibulis, non enim tubum vel auliſcum tam grandem habuit ferrum, in quem lignum immitteretur; ſed potiùs duas utrimque alas ferreas, quas fibulæ iſtæ comprehenderent & affirmarent.

4. *De Galeâ æreâ.*

GALEARVM forma hæc: Antrórſum apertæ, & ferri aliqua eminentia, ſed repandi; unde & *Silæ* dictæ Feſto. Ad latus & malas utraſque *Bucculæ*, ſic dictæ, quòd buccas tegant. Vnde *Bucculari*, qui has parant, conficiúntque. Sidonius *Flexiles laminas* vocat, ſic aptas, ut penderent à caſſide & flecterentur. Ab imis bucculis lora, quibus ſtringerentur ad guttur & firmarentur: Suidas ὀχεὺς vocat, *Vincula* Sidonius. Veteres clauſas, & vultui appreſſas undique galeas (more noſtrorum Equitum) vix habuerunt. Hinc illa vox Cæſaris in acie Pharſalicâ: *Miles*,

Forma Galeæ.

Bucculæ.

les, faciem feri. quæ ſcilicet, niſi à ſcuti objectu, nuda.

Criſta. In galeis habebāt Criſtas, in quibus mira & propria quædam ſuperbia; an laſcivia Romanorum? & valde ſibi in iis placebant. Criſta etiam *Apex* Latinis dicitur. Pyrrhus Rex cornua hirci pro criſtâ habuit. Reges, & digniores militum, inſignes maximè & ſuperbas faciebant has partes; contrà plebeji. Sed & Centuriones Romano more tranſverſas criſtas hoc fine, ut internoſcerentur, gerebant; Vegetii quidem ævo, non olim, qui etiam argenti aliquid mixti in criſtis agnoſcit, fortaſſe & auri in nobiliorum. Φάλος propriè diſcretus erat ἀπὸ τοῦ λόφου. ille *conus* eſt, hic

φάλος, & λόφος. *criſta*. Græcè φάλος, κύμφαχον καὶ ἄκρον τῆς περικεφαλαίας. *ſuprema pars galeæ*. λόφος, *juba aut criſta*.

Pennas has non niſi rectas ferebant olim, ſine alio paratu aut diffuſione;

ſione; qui mos ferè hodie Turcarũ. In monumentis tamen aliter conſpicimus, & ferè ad hodiernum exemplum. Erant colore duplici: *Puniceo*, qui videtur honeſtiorum fuiſſe, & aptus ſanè ſanguineo huic Marti: & *Nigro*, triſti illo & Diti ſacro, ad quem multi in hoc ferali certamine ibant; & videtur hic fuiſſe viliorũ. Fuit etiam *Candidus*, qui color feſtus & dignior, dátque Annibali Silius. Laſcivia poſteà in hac re, & aſſumpſerunt etiam Pavonum pẽnas; at regia & Iunonia hæc avis non niſi in Regum & Principũ uſu fuit. Nec dubium, quin tulerint Aquilæ, & talium avium, quæ pugnaces aut rapaces, vel ominis ſcilicet causâ. Fuit triplex hæc Criſta, ſive τριλοφία, & τριφάλεια, tres pennæ rectæ.

Color pennarum.

Iubæ etiã creberrimè galeis impoſitę; nec Græcorũ tantùm, apud quos penè perpetuũ, ſed etiam Latinorũ.

Iubæ in galeis.

Criſtæ

Vſus criſtarum. Criſtæ bonæ duplici causâ, & in tenui re momentum ad pugnam & victoriam: *Sive* quòd vir major, & animo quoque creſcit: *ſive* quòd hoſti terrorem magis præbet. Hinc neſcio quo Naturæ ductu ubiq; terrarum ferè bellatores hoc affectant. Orientales paſſim, atque etiam rudes iſti in novo Orbe. Majores noſtri ſtudiosè, imò ambitiosè affectârunt: & hinc inſignia iſta familiarũ tam varia, queis ſuperbimus: Inventores primi Cares. *Origo galearũ in inſignibus.* Nam galeæ iſtæ, quæ ſcutis imponuntur, familiarum antiqua digmata, originem habent à multifariis iſtis criſtis. Alius cornua ſumebat, quaſi ad impetendum & terrendum, ut de Pyrrho dixi: alii alia. At in hodiernis galeis quàm crebra cornua? aliæ animalium partes? ſæpè capita? Quæ omnia olim in Gallorum & Germanorum quotidiano ritu: qui etiam ſoliti erant detra-

detractas ita exuvias ferinas, ipsóſq; hiantes rictus capiti imponere; id quod & Parthi feciſſe leguntur.

5. *De Loricâ*.

Plerique militum non habebant Loricas hamatas, ſed partem ęris aut ferri procuſam, quæ ſummum pectus tegeret: nam ima ventris ſatis ſcutum muniebat. Fuit adſimile quiddam hodierno pectorali, ſed minùs longum, & æquabiliter quadrum. Et vocabant *Pectorale*, à re & uſu, quòd pectori tegendo. De corio etiam crudo Pectoralia faciebant, & è ferro. Hoc genus appellat Polyænus *ἡμιθωράκια*, *Semiloricas*. Pauſanias veterum, & Homericas loricas deſcribens: *Duæ*, inquit, *erant æreæ partes, illa quidem pectori, & iis, quæ circa ventrem, apta, hæc ut dorſo tegmen eſſet. Vocabant* Gyala, *ſive* Cava & incurva, *à formâ. Illam antrorſus, hanc retrorſum inducebant; deinde*

Pectorale qd.

Lorica duplex.

de fibulæ utramque jungebant. Ecce adſimiles, aut ipſas noſtras loricas hodiernas. Fibulæ item in latere utroque loricas iſtas jungebant.

Lorica viliorũ. Habebant ergo Haſtati loricam vel è laminâ æreâ ſeu ferreâ, digitorum undique 12. hæc autem erat viliorum. Ditiores verò, & qui ſuper 10000. drachmas cenſi, eximiè & præter cęteros debebant armari. His enim neceſſitas ferendi non Pectoralia, ſed totas Loricas, eáſque hamatas, ex catenis & ſquamulis confectas. Dicebantur enim *Hamatæ*, vel quia circuli & catenæ nexæ hamuli ſpeciem dimidiatæ referebant: vel quia & hami catenulas jungebant. Græcis θώραξ ἁλυσιδωτὸς. *Lorica catenata*. Et nihil aliud fuit, quàm circuli ſive annuli ferrei inter ſe nexi, more, quem hodie Galli & Germani ſervamus, etſi exoleſcentem. Origo à Gallis.

Lorica hamata.

Alterum

Alterum genus Loricarum hamatarum erat, quod non annulis ſolis, ſed & ſquamis & laminis conſtabat. Græci φολιδωτὰς vocant, vel λεπιδωτὰς, à ſquamis piſcium vel ſerpentū. *Squamea lorica* dicta Latinis; fuitq; honeſtiorum. Ipſas ergo ſquamas catenæ jungebant. Has ipſas ſquamas etiam *Plumas* dicebant, à ſpecie pari. Hinc *Lorica plumata*. Et Parthorum aſſiduum hoc tegmen, etiā in equis. Sic enim deſcribitur eques Parthus apud Suidam: *Prior loricæ pars pectus & femora & manus extremas, & crura tegit; poſterior tergum & cervicem & caput totum. Fibulæ verò ſunt ad latera, quibus utramque partem jungunt, atque ita totum equitem ferreum dant videri. Prohibet vero nihil aut impedit ferrum membrorum extenſiones, aut contractiones, adeò curioſè factum ſectumque eſt ad naturam membrorum. Armant autē* *Lorica ſquamea.*

& equum ſimiliter ferro, totum quidẽ & uſq; ad ungulas : hoc ideò, quia nihil iis arma proſint propria, ſi equus interficiatur. Iſti igitur ſunt Parthorũ Cataphracti ſive Clibanarii. Nec ſolùm illi, ſed & Sarmatæ in hac armaturâ.

Lorica cornea. Nec verò ferro ſolùm nectebant has loricas, ſed & cornu. Imò iſtas Sarmatarum proprias facit Pauſanias, eáſque ita deſcribit: *Colligunt ungulas equorum, eas purgantes & diſſecantes conficiunt ex iis quiddam draconum ſquamis ſimile; aut ſi quis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, iis è nuce ſegmentis aut lacunatis torulis ſi opus aſſimilârit, haud errârit. Has igitur ſquamulas perforãtes, & nervis equinis aut bubulis conſuentes, loricas ad uſum habent, neque decore Græcanicis inferiores, neque infirmiores: nam & cominus percuſſe, & jactu petitæ, reſiſtunt & ſuſtinent.*

Erant

Loricæ trilices.

Erant & *trilices loricæ*, id eſt, catenæ & laminæ ter ſic geminatæ: & *bilices*, nempè ſquamis geminis.

Lorica ſegmentata.

Erat & aliud genus, Statii & Silii ævo crebrum, cùm ſegmenta ferrea tamquàm faſciæ aliæ aliis ſuperpoſitæ corpus ambiunt. In columnâ Trajani aſſiduum, & penè unicum in milite Romano hoc genus. Depictum dedit Lipſius, etſi ſe nuſquàm legiſſe fateatur.

Lorica linea.

Sunt & *linei thoraces* ſeu loricæ, quibus varii populi uſi. Græci primùm, & quidem vetuſtiſſimi, etiam apud Homerum. Geſtârunt & Macedones, ipſe Alexander, Thraces, Hiſpani, Chalybes, Itali. In uſu ergo plurifariam, etſi Pauſanias tamen deprimit, & venatibus magis, quàm pugnantibus commendat. Priſca conficiendi ratio erat, ut è filis pluribus funiculos ſtruerent, eóſque de-

Conficiēdi rō.

inde necterent, & inter ſe aptarent. A multitudine filorum, an funiculorum? *bilices, trilices* dixêre. Amaſis Rex Ægypti, Plinio auctore, thoracem habuit, cujus ſingula fila 365. filis conſtabant. Conficiebant etiam hoc modo: Ex lino factum textum quoddam vino auſtero affatim ſalito macerabant, deinde cogebant, ut craſſitiem lintei octies, decies, aut ſæpiùs in ſe complicati haberet. Et verò è lanâ etiam ejuſmodi coactiles thoraces ſeu loricæ. Cæſar *Subcoacta* vocat, Vlpianus *Coactilia*, Plinius *Lanas coactas*; & ſunt hodie noſtra *Feltra*. Livio videtur *Spongia* dici.

Alia.

Labente ævo tunicæ integræ ex his coactis factæ, quas vulgò milites geſtabant, & *Thoracomachos* dicebant; ab Antonio Caracallâ repertas. Erat enim iſta *Lorica tunicata*, ſive *Thoracomachus*, veſtimenti genus,

Thoracomachus.

nus, quod de coactili ad menſuram & tutelam humani corporis conficitur, de mollibus lanis timoris ſollicitudo ſollertiâ magiſtrâ compoſuit; ut hoc inducto primùm, lorica aut clibanus, aut his ſimilia fragilitatem corporis ponderis aſperitate non læderent, membra quoque veſtientis inter armorum hyemiſque diſcrimen tali ſolatio adjuta labori ſufficerent. Et ne lana pluvias paulatim combiberet, & ingraveſcente pondere afficiat veſtientem, Libycis bene cõfectis pellibus tegebatur. Has loricas illa ætas *Zabas* vocabat, & *Zabarium* ejus tegmen. *chus quid.*

Pondus loricarum ferrearum exiguum fuit; ſed robur eximium, ita ut catapultarium telum violenter immiſſum ferrum nõ frangeret, ſed vix ſtricturam levem & cæcã, quaſi à ſcriptorio ſtylo, faceret. Et noſtri hodie æmulantur, quibus ſunt lori- *Pondus et robur loricarum.*

cæ quędam ſolidæ, quę reſpuunt aut ſubſiſtunt ſclopetorum glandes, validò haud dubiè & penetrabili ictu venientes.

6. *De Ocreis.*

Vtrumque crus tegebant Ocreis: quamquàm alii populi ſiniſtrum modò crus armant ocreâ, qui ſcilicet jaculis pugnabant. Et ex mente Vegetii, Funditores ſiniſtrum crus ferro tectum habent, legionarii contrà dextrum. Cauſam reddit: quia in pugnâ cominus dextros pedes inantè milites habere debeant; at cùm miſſilibus certatur, ſiniſtros.

Ocrea cur una.

ARMATVRA EQVITVM.

Equitum Romanorum duplex armatura; vetus: & quæ deinde à Græcis ſumpta. Olim enim non habebant loricas, ſed veſte ſaltem tecti, & quò magis expediti eſſent, ſuper eam cincti. Hinc *Cincluti*, viri militares olim dicti. Ideò autem leviter

Armatura Equitum vetus.

induti

induti erant, ut ad deſcenſum & aſcenſum facilè in equos magis eſſent expediti: quod utrumque meritò ſpectabant, cùm auxilio nullo aut fulcro uterentur ad allevandum. Interdum haſtâ innixos fuiſſe legimus. Videntur & equos quidam inſuevisse ad flectenda crura, & ſeſe demittendum. Aliis dignioribus aut mollioribus (nec enim vulgò) fuit qui manu tolleret, & adjutaret. Ii *Stratores* Latinis dicti, quia & ſternerent equum, & in eum ſublevarent. Ἀναβολεῖς Græcis, ab attollendo. Nam veteres ſubjices pedaneos ex ephippio utrimque pendentes, quibus hodie utimur ad ſcandendũ & innitendum, non habuerunt, nuſquàm enim in ſtatuis & imaginibus forma aut veſtigium, & pedes ſemper penduli, ſine alio fulcro. Atque adeò res nova, ut nec ſit ei Latinum nomen, niſi quod patrum

Stratores qui.

Veteres ſine Stapedis.

cæ quędam ſolidæ, quę reſpuunt aut ſubſiſtunt ſclopetorum glandes, validó haud dubiè & penetrabili ictu venientes.

6. *De Ocreis.*

Vtrumque crus tegebant Ocreis: quamquàm alii populi ſiniſtrum modò crus armant ocreâ, qui ſcilicet jaculis pugnabant. Et ex mente Vegetii, Funditores ſiniſtrum crus ferro tectum habent, legionarii contrà dextrum. Cauſam reddit: quia in pugnâ cominus dextros pedes inantè milites habere debeant; at cùm miſſilibus certatur, ſiniſtros.

Ocrea cur una.

ARMATVRA EQVITVM.

Armatura Equitum vetus.

Equitum Romanorum duplex armatura; vetus: & quæ deinde à Græcis ſumpta. Olim enim non habebant loricas, ſed veſte ſaltem tecti, & quò magis expediti eſſent, ſuper eam cincti. Hinc *Cinctuti*, viri militares olim dicti. Ideò autem leviter

induti

induti erant, ut ad deſcenſum & aſcenſum facilẽ in equos magis eſſent expediti: quod utrumque meritò ſpectabant, cùm auxilio nullo aut fulcro uterentur ad allevandum. Interdum haſtâ innixos fuiſſe legimus. Videntur & equos quidam inſueviſſe ad flectenda crura, & ſeſe demittendum. Aliis dignioribus aut mollioribus (nec enim vulgò) fuit qui manu tolleret, & adjutaret. Ii *Stratores* Latinis dicti, quia & ſternerent equum, & in eum ſublevarent. Ἀναβολεῖς Græcis, ab attollendo. Nam veteres ſubjices pedaneos ex ephippio utrimque pendentes, quibus hodie utimur ad ſcandendũ & innitendum, non habuerunt, nuſquàm enim in ſtatuis & imaginibus forma aut veſtigium, & pedes ſemper penduli, ſine alio fulcro. Atque adeò res nova, ut nec ſit ei Latinum nomen, niſi quod patrum

Stratores qui.

Veteres ſine Stapedis.

ætate Franciſcus Philelphus, ne res quotidiana careret vocabulo, *Stapedam* appellavit, quòd pes in eo ſtaret. Budæus meliùs puriúſque putavit circumſcribi, & *Subjicem pedaneum* dici.

Priſci equis inſiliebāt. Priſci etiam equis inſiliebant: & hæc ſalitio inter aſſidua exercitia retenta, nec tantùm à tironibus, ſed etiam à ſtipendiariis militibus diſtrictè exacta. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos juniores primò inermes, dùm conſuetudine proficerent, demùm armati cogebantur aſcendere. Tantáque cura erat, ut non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris & inſilire, & deſilire condiſcerent, evaginatos etiam gladios & contos tenentes. Vſus hæc & plura potuit. Et nonne Pompejus jam ſenex equo incitato & currente educebat & reponebat, ſine difficultate gladium?

Sed

Sed & facilior erat hęc ſalitio priſcis, quàm nobis, quòd ſellas iſtas equeſtres altiuſculas, è ferro lignóq; compaginatas, non haberent. Earum vice ſtrágula quædam è panno, corio, pelle, quibus equos inſternebant, eóque & *Strata* dicebant, ferè ut hodie noſtri agaſones. Græci ϛρώματα pariter dixêre; itémque ἐφίππια, quâ voce vulgò & Latini uſi. Et quidam duriùs habiti etiam ephippiis carebant: inter quos Germani, qui olim nudis equorum dorſis inſidebant. Hinc apud Cæſarem Romanos ob ephippiorum uſum, ut molles contemnunt. Verùm nunc ita mutârunt, ut ſellæ iſtæ altiores & fabræ factæ eorum quaſi peculiares ſint. Sed Germanis fortaſsè cauſa ſellarum, firmitas, quia ſecuriùs ſic concurrunt & confligunt: certè in ſola & paſſa illa ſtragula ut faciliùs aſcédere, ita & dejici & delabi. Itaq; *Strata e quorum apud priſcos.*

priſci

priſci Romani pelles equis inſternebant, ex nobilioribus quidem rariores quaſdam, ut è lynce, tigride. Alii centunculos inſternebant, aut viliores pannos: honeſtiores veſtem precioſam magis, aut tapetem. Magiſtratibus, & qui cũ imperio erant, jus fuit purpurâ aut cocco inſternere: atq; hi Conſulares, & Imperatorii equi. Sellæ noſtræ non quidem perveteres, ſed nec novitiæ, & fortaſsè jã in uſu Sidonii ævo, qui vocat *Sellas*, & *Reſupinata fulcra*. Quid? quòd in columnâ Trajani forma quædam noſtræ huic conſimilis. Sed fortaſsè veriùs, ſtructum farctúmq; aliquid è pannis ibi eſſe, ad molliùs inſidendum, ſine ligno tamen, aut ferro.

Sellarũ uſus.

Haſtæ equitum veterũ.

Haſtas habebant Equites olim graciles & tremulas: ideóque inutiles duplici de causâ, cùm nec figerent fortiter (erant enim ſine cuſpi-

de

de imâ factæ) nec collinearent rectè. Imam cuſpidē Græci σαυρωτῆρα dicunt, ſive etiam ςύρακα, & οὐρίαχον. Hanc autem haſtę equitum non habebant olim, ſed tantùm cuſpidem ſupremam. Aliâs ejus uſus erat, tum ut priore parte fractâ, ima cuſpis percutiat: tum ut recta ſtatuatur defixa terræ, cùm ea feriata.

Scutum eorundem. *Scutum*, ſive *Parmam* habebant ex bovillo corio, arte leviter durato; eóque mero, nullâ materie ſubjectâ, aut ligno. Fuit igitur cujuſmodi Afrorum olim ſcuta, propriè *Citram*, vel *Cetram* iis dictam. Simillimum hoc ſcutum umbilicatis placentis, quę *Popana* dicebantur, placentæ latæ, tenues, rotundæ. Ex his formam ſcuti equeſtris collige

Cùm poſtea improba eſſet armorum talium uſio, Romani aſſumpſerunt Græcanicam armorum paraturam: prompti enim Romani, ſi quā gens

gens alia, aſſumere mores, & æmulari ſi quid alibi bonum. Qualis autem Græca illa armatura fuerit; nemo meliùs Ioſepho dixerit: *Equitibus gladius eſt ad dextrum oblongus*; etſi pedites eum jam haberent ad ſiniſtrum: oblongus verò, aliter quàm in noſtris equitibus, qui breviorem pedeſtri gerunt; olim contrà, & valde olim. Nec ſolùm gladium habebant longum, ſed *& contum item longum in manu*, vel haſtam grandiorem concurſoriam, ad hoſtem cominus feriendum, aut dejiciendum. Nec dubium eſt, quin olim haſtæ huic uſui, non tamen femore aut genu obnixæ, ob ferrũ in imo, quod dixi. Alii tamen ſic ferebant, cùm cuſpis ima, σαυρωτὴρ ſcilicet, aberat. Sed Romani an ſub brachium inclinaverint, & ad latus applicaverint, dubium; ratio illa & aſpectus acutioris ferri ſic poſcit. Erat prætereà

Armatura equitum Græcanica.

Equi-

Equitibus illis *ſcutum ad latus equi tranſverſum, & in pharetrâ tria aut plura jacula, cuſpide latâ, & haſtis magnitudine non cedentia*. Poſtrema arma Equitum, *galea, & lorica, ſicut in peditibus.*

Leves Equites Romani non habuerunt, ſed in eos tamen, & cum iis poſteà pugnârunt, & nominatim Numidas deſcribit Livius, Equites nudos, inermes, præter jacula; & lævâ pro clypeo veſtem prætendiſſe, ſed arte jaculatoriâ celebres. Equos ipſos ſine frænis, virgâ tantùm regebant. Nec fræna tantùm adimunt, ſed etiam ſtrata. Deformis ipſe curſus, rigidâ cervice, & extento capite currentium. Hi ergo Numidæ viles aut ridiculi in ſpeciem, re ſæpè validi & feroces. Scivit Annibal & Romani, quorum ille victorias ſuas in parte, iſti clades huic generi aſſignant. *Numidæ eqtes leves.*

Sed

Numidæ deſultores. Sed & aliud eſt Numidarũ equitum genus, qui graviores, armati & frænati. Iſti ſanè deſultores miri, ex uno in alium equum ſtupendâ dexteritate tranſiliebant. Hos Ælianus vocat ἀμφίππους, qui duobus equis non ſtratis, & colligatis inter ſe, vehuntur; qui etiam de alio in alium tranſiliunt, cùm uſus poſcit. Homerus agnovit & deſcripſit, ſed in 4. etiam equis alternantes. Theutobocchus Rex Theutonum quaternos ſenóſque tranſilire ſolitus eſt.

Liber IV.

DE ACIE.

IN Acie *quatuor* conſideranda. 1. Ordo & Divisio. 2. Locatio *Signorum, & Ducum*. 3. Forma Instructionis. 4. Adiuncta Aciei.

1. Ordo Aciei.

Ordo pugnæ. Ordo in pugnâ unus & ſimplex per

per genera militum & claſſes. Haſtati pugnam inibãt primi omnium, ex ſtatariâ quidem & gravi acie; alioquin Velites ante eos, aut leves milites pugnare ſoliti: & ſic per gradus virium pugna procedebat; ab infirmioribus paulatim ad magis firmos firmóſque ventum. Si enim Haſtati profligare hoſtem non poſſent, ſuccedebant Principes; poſt hos Triarii. Hinc proverbium: *Res ad Triarios rediit*. Perpetuus & inviolabilis ferè hic ordo, veteri quidem & bonâ re Romanâ; quẽ etiam in navali certamine ſervabant.

Ratio pugnæ: Si Haſtati pellerentur, aut non pellerent hoſtem, retrocedebant in intervalla ordinũ, & Principes excipiebant. In hac ars omnis & arcanum militiæ Romanæ, habere vias inter manipulos, claudere & aperire eas, prout viſum. Huic invento penè omnes co-

rum

rum victorias liceat adſcribere. Appellantur autem *Intervalla ordinum*, item *Viæ*, item *Spatia*. Græci διαχώρους vocant. Hęc intervalla duplicia: inter Genera, & inter Manipulos. *Inter Genera*, tranſverſa erant, poſt ſingulum quodque militum corpus: ut poſt Haſtatos, ſpatio relicto, Principes ſequebantur; iterum ſpatio poſt iſtos, Triarii. Ergo tranſverſa illa intervalla dumtaxat bina. Alia *inter Manipulos*, directa ſpatia aut viæ, & quæ in uno ipſo genere manipulum à manipulo diſcernebant. Hęc in denis manipulis neceſſariò 9. erant. Modus & quantitas ſingulorum pro locis, pro copiis, pro Ducis arbitrio variavit; tamen illa tranſverſa grandiuſcula fuiſſe videntur: & probabile eſt, Principes ab Haſtatis 50. circiter pedes fuiſſe remotos, Triarios ab illis 100. Nam hîc erat Prætor, & ſigna, & principiorum

Viæ duplices in Acie.

rum

rum ipſa forma. Opus etiam profectò tali aliquo intervallo ad procedendum aut recedendum, & ne agmina miſcerentur. Iam in directis viis aliter atque aliter fuit pro uſu. Si Velites interjecti, latiuſculas fuiſſe oportuit, pedum 20. aut 30. Si non, fuerint ſanè pedum 10. Id quoque pro numero legionum aliter, & ubi hæ multæ, ac quod ſequitur, manipuli, ſpatia non potuêre eſſe magna.

Vſus iſtarum Viarum magnus. In pugnâ enim, etſi diviſi ordinibus, tamen unum omnes corpus ſtatim fiebant, cùm opus; & per vias iſtas jungebant ſe, & disjungebant. Hoc ita, exempli causâ, factum: Haſtati premuntur, volo Principes ſuccedere, & iſtos recipere; ſtatim id fiebat beneficio viarum: recedebant enim manipuli Haſtatorum ſinguli, & averſi leviter vias Principum ingre- *Vſus viarũ.*

diebantur, quas ii laxabant, & ipſi quoque leviter procedebant. Tum aut retinebant apud ſe Haſtatos, duplicato agmine; aut planè feſſos retro ſe locabant in grandiore intervallo, ordinibus ſemper ſervatis. Idem in Triariis, ſi Principes improſperè pugnantes receptarent. Nec manipuli manipulos impellebant in hoc receſſu: Nam ſingula genera vias ſuas dimenſas habuêre, ſed non per alia genera penetrantes. Manipuli Principum claudebant à tergo viam Haſtatorum, & liberum per eam aſpectum aut excurſum habebant; idémque Triarii per iſtorum. In quincuncem igitur diſpoſitio iſta manipulorum fuit. Inter ſingulos verò milites ſpatium fuit 3. pedes, ídque utrimque à latere, à tergo, ob gladii ſcutíque uſum commodum.

Situs Manipulorũ.

Subſeſſio Triariorum.

Triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto (ab eâ ſeſſione

ſione ἐφεδροι *Tertiarii* explicantur in Gloſſis: & Varro inquit, *quod Triarii ſubſideāt, ab eo* Subſidium *dictum,*) ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrectâ cuſpide in terrâ fixas, haud ſecùs, quàm vallo ſepta inhorreret acies, tenentes.

Vetus levis armatura, quæ conſtitit Rorariis & Accenſis, non in primâ acie, aut viarum intervallis, ſed poſt Triarios in extremâ acie diſpoſita erat. Itaque tunc non committebant pugnam, quod poſteà factum; pugnabant enim fundis, jaculis, & telis, quæ eminus mitterentur. Poſtera ætas Velites à Triariis removit, & ad principia locavit. Et triplex ferè eorum locatio: Interdū ante omnia ſigna, & in fronte: Interdum mixta primis manipulis, aut potiùs inſita in jam dictis viis: Denique interdum nō in viis ſparſi, ſed in cornibus poſiti junctim; eaque

Sit⁹ militum levium.

Velitū triplex.

crebra diſpoſitio, & Vegetio ſolennis. Sed ubicumque poſiti, prodire ante alios ſoliti, & pugnam committere, cùm datum ſignum. Cedentes autem inter legiones recipi ſolebãt, & à tergo poni, aut iterum aliâ procurrere.

Equitũ locatio. Eques ferè dupliciter locatus: Primò in cornibus, ita ut legiones ſociósque medios haberet; quæ ferè ordinaria poſitio. Altera, ut à tergo interdum ponerent, ſpatiis relictis inter manipulos aut legiones, quà poſſent cum impetu emitti. Id fiebat fallendo hoſti, & ut improviſa res eſſet.

Sociorũ ſitus. Socii plerumque ſtetêre in cornibus, & ad latera legionum, ipſi diviſi in cohortes & manipulos. Hinc eſt, quòd ipſæ Alæ, ſive agmina Sociorum, *Cornua* dicta. Si verò nulla media acies, & duo Cornua tãtùm, tum exteriores cujuſque Cornu par-

tes Socii tenebant. Ita ut plurimùm: nam & in fronte, aut aliter Socios poſitos legas, pro loco, aut uſu.

2. SIGNORVM LOCATIO.

Cuique manipulo ſua ſigna, tum & Legioni communis Aquila fuit. Et manipulorum ſigna in ſuo quæq; manipulo fuiſſe, ratio & exempla docent. Sparſa igitur & diſpoſita per manipulos: ſed an in fronte, aut medio manipuli, ambiguum; credo utrumque. At vallum aliquod virorum objectum erat, ne ſic nuda oſtenſa & oblata hoſti. Atq; ii ſunt, quos *Anteſignanos* appellârunt: quę vox tamen communiter de toto primo agmine invaluit, & ipſi Haſtati videntur ſic dicti; non quia ante omnia ſigna (ſua enim habebant) ſed quia ante præcipua eſſent, Aquilam & Triariorum, quæ legionis & cohortium prima erant. Hos Græci προμάχους τῶν σημείων vertunt, *Pro-* *Signa quot.* *Anteſignani.*

pugnatores ſignorum: ſive & *προτάκτας*, *Præpoſitos*, à loco, *Poſtſignani*, qui erant in extremâ acie.

Poſtſignani.

Signa duplicia in Romanâ militiâ: *Peditum*, *Equitumq;*. Peditum item duplicia: *Legionis* totius, & *Manipulorum*.

De Aquilâ, Legionis ſigno.

Aquila una in Legione.

Signum Legionis *Aquila*, nec niſi unius una; nec Socii quidem, cùm in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii ſignum, ſubjungi ſub eam Socios voluerunt, & Auxilia, non ſeorſum habere. Itaq; per ipſas Aquilas numerabant Legiones.

Origo.

Aquilæ origo variè petitur. A Iove alii, qui hanc inſigne militiæ habuerit. Quidam à Troianis. Fortè Romani repererunt à ſe, aut vicinorum exemplo. Sanè rapacium aliquot animalium effigies aſſumi & præferri bello convenit; & variè

olim

olim fecerunt Romani. Nec enim ſolam Aquilam priſci illi, ſed plura ejuſmodi animalia prætulerunt, nata in pugnas aut raptus: ut Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos. Etiam priſci Germani ferarum imagines inter ſigna habuerunt. Aquilæ verò hæc dignitas, etiam apud alias gentes fuit. Perſis regale hoc ſignum.

Forma. Forma Romanæ Aquilæ: pinnas extendens ſummæ haſtæ inſiſtebat, ex auro vel argento, & fulmen ſæpè unguibus tenebat, quaſi jaculatura. Sed nec corpus ipſum Aquilæ magnum. Cùm in hibernis eſſet Aquila, in ſacello ſeu ædiculâ repoſita, atque inde mota cùm educeda. Enimverò & olim Romę ſigna in templo. Et ſanè repoſita ea in ærario, templo Saturni, religionis causâ, & cuſtodiæ, quia pecunia ibi publica & argentum. Defigi etiam in terram ſolebat,

Aquilæ cuſtodia.

In terrā defixa.

lebat, etiam in ipsâ pugnâ, cùm ea in loco ſtaret, nec impelleretur hoſtis. Sed & in caſtris defixæ ſtabant Aquilæ; ac inter prodigia erat, cùm in hoſtem eundum eſſet, nõ potuiſſe evelli. Olim quidem ipſa haſta ita ſolo infixa: at poſteà (ad cuſtodiam, an ad delicias?) non ipſa haſta, ne macularetur aut abſumeretur; ſed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immiſſa ima haſtæ cuſpis. Iſti loculi ferrei quadrati, in acutum deſinentes, introrſum vacui efformabantur.

De ſignis Manipulorum.

Manipuli fæni pro ſigno. Signa Manipulorum quę fuerint, ipſa vox indicio eſt. Nam cùm perticis manipulos fæni ſeu ſtraminis ſuſpenſos ferrent, illa ipſa manus, quæ ea ſequeretur, dicti *Manipuli*. Ovid.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Sed

Sed hæc ruſtica non manſêre: poſterior forma fuit, haſta, in cujus ſummo tranſverſum ligneolum, in modum crucis; & ſæpè cum manu ſuprà eminente; nónne alluſione ad Manipuli vocem? Sed & orbiculi quidam, vel clypeoli infra crucem haſtæ adnexi, nempe ex argento vel auro imagines, Deorum primò, ut Martis, Romuli, & talium, qui ſcilicet militares Dii; & ab hoc exemplo ipſorum deinde Imperatorũ. Sic Druſi imago inter ſigna: ſed & Sejani, per adulationem. Et hæ imagines in ſignis. Signa ipſa ex auro, etſi haſtæ argentatæ erant: olim tamen & ſigna ex argento, quoniam color is longiùs fulget. Qui has Imperatorum imagines portabãt, *Imaginarii*, vel *Imaginiferi* dicti. *Imagines in ſignis.* *Imaginarii q.*

Vetus, ſed paucis notum fuit, Pila, vel Globus in ſummâ haſtâ. Sic Auguſtus pilam in ſigna fertur conſtituiſſe, *Pila pro ſigno.*

ſtituiſſe, propter nationes ſibi in cuncto Orbe ſubjectas, ut pilâ figuram Orbis oſtenderet. Turcæ hodie retinent, & equinos aliquot pilos ab eo globo pendulos demittunt. Hoc genus vexilli *Tufam* vocabant Romani.

De ſignis Cohortium, & Equitum.

Cohorti non erant propria ſigna, nuſquam enim olim expreſſa; ſed inferiore ævo ſua habebant vexilla, etſi olim vexilla Equitum propria. *Vexilla Equitũ.* Hinc *Vexillarii*. Et erant hæc vela quædam quadra expãſa ad haſtam; ſed vela modica. Noſtra ætas retinet in Equitum Bandis, etſi formâ paulùm diverſa. Propiùs accedunt templorum vexilla, quę in luſtratione & proceſſibus anteferuntur. Hinc *Vexillatio*, de ipſis Equitibus aut ipſorum Alâ, crebrum poſteris verbum. Hæc vexilla poſteriori ævo *Flammulæ* dicta. Erant è purpurâ, & auro

auro mixta. Atque his vexillis, ut & ſignis aliis, Principis nomen inſcriptum aureo textu.

Erat & ritus magis priſcus, cùm unum aliquod & Imperatorium vexillum grande præferretur, nomen ejus habens, non tamen aureis, ſed puniceis literis inſcriptum; eóq; vexilla ipſa tunc non punicea, ſed candidi coloris. Hoc Imperatorium ſignum poſtera ætas *Labarum* dixit. *Signum Imperatorium.*

De Draconibus.

Draconis ſigna ab ipſo Apolline morte draconis inchoata. Formam graphicè dat Suidas: *Draco extenſus in perticâ; ejus caput ex argento factum erat, dentibus reſtrictis & nudis, minace rictu; reliquum corpus ſericeo textu, longitudine & craſſitie & varietate coloris in verum draconem.* Iis uſi Aſſyrii, Indi, & Scythæ; Daci item, & ab his Romani imitatione. Placuit enim ille terror, quem moti *Origo et Forma.*

in

in aëre faciũt, & viſum bello aptius, quàm Romana illa ſigna. Niſi quis tamen à Perſis magis petat, cùm inter ſpolia à Zenobiâ capta & traducta, etiam Perſici dracones legãtur. Deinceps quidem crebri in Romanâ hiſtoriâ. Qui ſigna draconum ferebant, *Draconarii* dicti. Quidam proprii & peculiares Principis fuerunt, qui toti è purpurâ, in ejus comitatu. Etſi ὑφάσματα dicuntur, etſi textu ſericeo, etſi Flammulæ, deniq; ſubtegminibus texti: tamen profectò ambigas, an in velo ſic depicti fuerint, aut acu texti, an potiùs corpus totum ſolidum è pannis & ſubtegmine factum. Columna Trajani corpora, non imagines præfert. Et à Græcis longitudo & profunditas iis datur. Quid? quòd ſibilâſſe eos volunt, concepto vento: nam haſtarum aureis gemmatíſque ſummitatibus illigati erant, hiatu vaſto perflati-

Dracones ſibilãtes.

flatiles, & ideò velut irâ perciti ſibilantes, caudarúmq; volumina relinquentes in ventum. Sidonius vocat *Textilem anguem*. Prudentius *Draconum pallia*, pro mente & ritu vulgi, cùm & hodie in velis militaribus varia ſic pingamus.

De Signorum religione.

Hæc Romana ſigna fuerunt, quæ ſacra habuerunt, per quæ jurârunt, & quos unicos bellorum Deos. Bono conſilio, ut religionem animis ingignerent, & ſignorum non amorem tantùm, ſed & venerationem. Ergo firmiùs aſſervabant, fortiùs amiſſa recuperabant. Quoties legimus, integras acies jam fluctuantes, jam recedentes, reſtitutas & impulſas, ſignis in hoſtem jactis? Suadebat enim repetere non pœna tantùm, quæ manebat iis amiſſis; ſed etiam pudor & religio, & quaſi Deos ac ſacra ſua prodidiſſent. Deorum cul- *Signa ſacra.* *Cultus ſignorũ.*

tus iis exhibitus. In rebus ipſis, quòd perfugium illic, ut in ſacris: Quòd ea ornabant, ungebant, colebant, ut ipſos Deos. Hinc *Signa uncta*. Tacitus *Propria legionum Numina* vocat.

Locatio Dvcvm.

Imperator medius. Imperator in mediâ parte erat: ratio enim vult, ut ibi ſit, unde proſpiciat, & mādet facillimè in omnes partes; qui locus medius eſt, ſed paullùm tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes & Triarios, ante Aquilas ſtetiſſe cenſendū; etſi pro arbitrio tamē ſæpè mutavit.

Legatorum locus. Legati & Tribuni juxta Imperatorem: niſi tamen Legati curarent, & præpoſiti eſſent certę alicui legioni aut cornu, quòd ſæpè; tunc enim in medio ejus, loco Imperatoris agebant. Quod idem aliquando in Tribunis, ut huic aut illi parti præficerentur; *Tribunorum.* ſed vulgò retro Principes ſtetiſſe videntur, quo ordine in caſtris,

ſtris, & juxta eos Sociorũ Præfecti.

Centuriones verò juxta ſuam quiſque centuriam, id eſt, in capite ipſo: nam veriſimile eſt, à frõte eos præiviſſe & curâſſe, ut Optiones eorum à tergo. Argumentum à caſtris, ubi item in manipulis primum locũ, & ſedem habent. Imperator ipſe plurimùm in equo, & hoc fine illi equi Imperatorii. Et ipſi Tribuni ſæpè in equis, imò interdum inter equites pugnârunt. Quod an in omnibus verum ſit, incertum: fortaſsè in iis tãtùm, qui ordinis & loci equeſtris; plebeji ſteterint pedites inter ſuos. *Centurionũ.* *In equis qui.*

Locatio Militum.

Ipſi gregarii milites ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigebantur. Matricula hæc fuit ordinis à Centurione inſtituti: Nam ſuos juxta vires, & pro judicio locabat, certis quemque locis, quos in acie & agmine tenerent. Quiſque locum *Militũ ordo.*

ſuum

ſuum noverat, & hos ordines pertinaciter ſervabant. Cautio erat, ne quis miles à ſignis 4. pedes longiùs procederet, id eſt, ne quis vel paſſum unum progrederetur extra lineam, ubi ſigna. Imò & mors pœna, ſi qui reliquiſſent. Quod idem in agmine ſervabant, etſi non mors hîc ſemper, ſed minor pœna; ubi nimirum minor exceſſus & aberratio. Quòd ſi major, profectò deſertionis pœna mors erat. Deſertor autem habebatur, qui longiùs, quàm unde tuba audiri poſſit, exceſſiſſet. O priſci, ô noſtri mores, quàm diſſidetis! Hodie nihil tã impune, quàm vagari, prædari, rapere; olim mors leviter abeunti. Nec Romani ſolùm hîc ſeveri, ſed etiam Græci, qui hos tales ignominiâ notabant. Et Spartanis lex erat, ut ſtantes in ordine vincerent, aut morerentur. Duræ hæ leges, ſed utiles: & iſtæ ſunt, quę

Deſertorum pœna.

viros,

viros, quæ milites pepererunt, gentium hominúmque victores.

3. ACIEI FORMÆ VARIÆ.

Acies ferè aut Duplex, aut Triplex. *Duplex*, cùm tota acies in cornua duo ſecta, dextrum & lævum. Ea ſæpiſſimè obtinuit in exercitu Conſulari, cùm duę legiones, & ſingulis ſua Auxilia adjuncta. Hæc ſectio vetus, & aliis quoque gentibus uſurpata. Pan ordinis & Cornuum autor; unde cornutum fingunt. *Triplex* eſt, cùm præter cornua, alia etiam media exſurgit. Id quoque crebrum, non ſolùm ubi plures legiones, ſed & cùm duæ, iſtis ſcilicet in medio poſitis, Sociis ad utrumque Cornu.

Acies duplex.

Triplex.

Sed eſt & alia ratio duplicis, triplicíſque aciei, cùm præter ſimplicem illam diviſionem, à tergo etiam ſectio fit & diſcrimen. Vt ſi 4. legiones habeam, duas in fronte cum Sociis ſuis pono, totidem à tergo,

Alia rõ aciei.

velut in ſubſidjis ſuppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala utraq; Sociorum præpoſita, ſubjunctis legionibus, aut contrà. Has autem ſecūdarias aut tertiarias legiones ſive copias, *Subſidia*, & *Subſidiarias* etiam vocabant. Nec totæ ſemper legiones, ſed cohortes aliquot ſic ſubſtitutæ. Hæ præcipuæ ſunt & receptæ Romanis inſtructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. Plerumque enim æqualiter utroque cornu & ſimul concurrebant: quod Cato *rectâ fronte*, Tibullus *æquatis frontibus* dixit.

Acies obliqua. Altera depugnatio *Obliqua*, cùm cornu ante cornu promovetur.

Sinuata. Tertium genus *Sinuata* acies, cùm in triplici acie tertiam & mediam amoves ab hoſte, & cornua modò immittis.

Gibbera. Quartum genus huic adverſum, cùm

cùm ſcilicet ipſa media acies prominet, & incurrit prima in hoſtem. Græci ἐπικαμπὴς, *flexum* dicunt, ſive etiam κυρτὸν, *gibberum*. Hac Annibal in pugnâ Cannenſi ſcitiſſimè eſt uſus; ſed cum eâ quoque arte, ut cornua robuſtiſſima haberet, & integra ſervaret, & mediis denique pulſis, ſinu facto, immitteret ea utrimque legionibus, victoriæ ſuæ certam cauſam.

Aliæ quædam acierum formæ apud Romanos etiam interdum uſurpatæ, quas ſtrictim, & per indicem dat Cato: ut *Cuneus, Globus, Forfex, Turris, Serra.*

Cuneus, qui eſt, cùm anguſta in fronte acies, trigoni formâ, paulatim ſe retrorſum pandit: unde & *Trigonum* vocant. Item ἔμβολον, ſive *Roſtrum* Græci. Dixêre & *Caput porcinum*, quia aſſimilatur, & quia velut fodit & ruit invadendo. Lite- *Cuneus.*

ræ Δ aſſimilabatur. Et anterior pars, quâ in acutum deſinebat, recta & denſa erat, quia ſcutis undique muniebatur. Crura autem utrimque ſecundum ordines & cohortes in profundum compoſita, & pleráque parte in obliquum extenſa, deibāt paulatim & disjungebantur, donec in maximam lōgitudinem progreſſa deſinerent; ita ut medius locus vacuus relinqueretur, & terga militum nuda per ordinem conſpicerentur. Franci pugnâ in Narſetem ſic uſi. Sed & Hiſpani olim creberrimè. Romani etiam non rarò. Significat etiam *Cuneus* Hiſtoricis multitudinem confertam.

Globus. *Globus*, qui à ſuâ acie ſeparatus, vago ſuperventu incurſat inimicos. Sed & figurâ globosâ, & in rotundum fuiſſe videtur.

Forceps. *Forfex*, quæ & *Forceps*, cùm contraria Cuneo acies inſtruitur, latioribus

ribus primis & apertis, ac paulatim deſinentibus in anguſtum. Literæ V formam exprimit. Vſus, ad Cuneum ſolvendum & atterendum.

Turris, Græcis πύργος, eſt ordo militum in quadro. Differt à Laterculo, quòd Turris in altum & profundum quadra inſtructio; Laterculus jacens, & in latum. *Turris.*

Serrâ præliari dicitur, cùm aſſiduè acceditur receditúrq; neq; ullo conſiſtitur tempore. Id fiebat, cùm manipuli primæ aciei modò invadebant, modò reſiliebant; & reddebatur dentata quędam forma. Potuit & aliter, cùm Velites ex intervallis manipulorum inſiliebant & reſiliebant. *Serra.*

4. ACIEI ADIVNCTA.

Adjuncta Aciei ſunt 1. *Allocutio.* 2. *Claſſicum.* 3. *Clamor.* 4. *Signum pugnæ.*

1. *De Allocutione.*

Allocutio qd. Allocutio eſt, cùm Imperator affatur publicè ſuos milites, & retinet aut impellit. Retinet, aliquãdo nimis aut properè geſtientes: impellit tardantes aut timentes. Ad ſummam, format in quâcumque re & docet. Vtile haud dubiè vetus hoc inſtitutum, cùm Imperator cõſilio, & ſæpè eloquio validus, & ſemper auctoritate, ſuos compoſitâ oratione excitaret, & vel timidis robur ac vires daret. Ab illo autem ardore ad pugnam rectâ ibant, cùm præſentia Imperatoris adhuc in oculis, verba in auribus verſarentur. Certum eſt, acies aliquot erectas, & ad victoriam firmatas ſolâ hac concione.

Modus ejus. Modus talis: Sæpè interequitans ordines ita affatus eos eſt, ſub ipſam pugnam: ſæpè in caſtris, & ante egreſſum. Aliquando etiam extra ſu-

ſuſpicionem omnem pugnæ, ſiqua ſeditio aut querela, aut alius animorum morbus, cui ſermone mederetur. Sed cùm in caſtris, aut etiã in ipſo campo interdum, fiebat in tribunali, quod è ceſpite ſubitò erigebant: Altior enim Imperator eſſe debebat, & ad auditum faciliorem & latiorem, tum ad auctoritatem. E ceſpite, dixi, tribunal fuiſſe, etſi in hibernis fortaſsè etiam è lapide nihil vetat, ſed illud ferè ſolenne, & è militiæ ritu.

Milites ordinati.

Circa hunc ceſpitem ſive tribunal milites diſpoſiti non confusè, nec ut quiſque accurrerat, ſed per manipulos & turmas. Vbi & vexilla prælata, id eſt, ſigna manipulorum, turmarúmque, & ipſarum legionum, & juxta ea Centuriones & Duces; etſi Legati & Tribuni fortaſsè à lateribus Imperatoris, aut à tergo. Legimus tamen milites etiam vo-

catos interdũ in concionem ad ipſa ſigna, id eſt, ad Principia, cùm nẽ pe in caſtris affatio eſſet: ibi quippe ante Prætorium ipſum tribunal, ut dicetur in re caſtrenſi. Inibi cum armis convenerunt.

Signa aſſenſus et diſſẽſus. In hoc alloquio approbatio aut improbatio, & utrumque per ſua ſigna. Veteri ritu clamor in aſſenſu militari, & dextræ ſublatæ: contrà, fremitus aut mœſta taciturnitas. Sed & tertium aſsensûs genus erat, concuſſio armorum; ſic ut haſtis ferirent ſcuta. Invenias & paulò aliter aſſensũ, videlicet ſublatis ſcutis, vel cum crepitu motis. Sed hæc talia non priſci nimis, aut merè Romani ritûs, ab exteris & barbaris manavit: Germani quidem & Galli ſic factitârunt ab antiquo.

2. *De Claſſico.*

Claſſicũ quid ſit. *Claſſicum* dicitur, cùm ſigna omnia pariter canunt, & militem vo-

 cant

cant incitántque ad pugnam. Ducta vox à Claſſe, quòd ſono tali claſſes olim ad concionem vocabantur: ſive etiam ipſa primitus *à calando, Calaſſica*. Sanè vocari claſſico verum eſt. Simile in ipsâ Vrbe olim, ritu valde antiquo. *Claſſici* nomen propriè buccinę aptare Vegetius videtur; contrà ſoli tubæ aſcribit Suetonius. Sed in his talibus non aliud eſt *Claſſicum canere*, quàm τὸ πολεμικὸν, ſive τὸ παρακλητικὸν σημαίνειν. *bellicum aut incitatorium canere*, certis videlicet modis. Quod in pugnâ quidem legitimâ fiebat omni illo inſtrumento, & cornuum, & tubarum; Lituus etiam miſcebatur.

Lituus.

Litui diſtincti à cornu, à tubâ; nã Seneca facit aduncâ eſſe formâ, quæ non in tubâ. Dixeris à ſimilitudine auguralis litui appellatos, qui in extremo incurvus. Qui eo

cecinit,

cecinit, *Liticen* dictus. Dabat acutũ & ſtridulum ſonum; unde colligendum, grandem aut patulum canalem hunc non fuiſſe. Fuit igitur *Lituus* medium quoddam inter tubã & cornu, non rectum prorſus, ut illa, nec totum incurvum, ut iſtud. Quin tamen confundant ſcriptores, haud abnuo.

Tuba. *Tuba* ejus formæ, cujus apud Europæos ferè hodie vides: ære directo ducta eſt, canali ad exitum latiore; quæ erat militaris. Nam & alia ſacrorũ eſt, diſpari uſu, & fortaſsè formâ. *Tuba* dicta à tubo ſive canali, quem referebat. Tubâ etiã digniores uſi, & illâ canebant, imò ſummates viri exercuerunt. Tuba priſcis Græcis ignota: Homerus novit, ſed nuſquàm Heroibus tribuit, quia nondum in uſu Græcorum. Ejus ſex genera facit Euſtatius. 1. quam Minerva invenit, & ab *Genera tubarũ.*

Ar-

Argivis hoc cognomento colitur Σάλπιγξ ἀθηνᾶ. 2. apud Ægyptios, quam Oſiris reperit, quę χνούη ipſis dicitur, & ad ſacrificia utuntur. 3. Gallica, conflatilis, non nimis magna, quæ os habet deformatum in beſtias, & canalem plumbeum, in quem inſpirant Tubicines, atque eſt acuti ſoni: vocatur ab ipſis Gallis *Carnyx*. 4. Paphlagonica, cujus os effigie bovis, gravi mugitu, ſurſum inflanda. 5. Medica, è calamo tubam habens, gravi ſono. 6. Tyrrhenica, ſimilis tibiæ Phrygiæ, habens orificium ſciſſum aut fractum; ea valde acuta. Et iſtam volunt eſſe hanc noſtram & Romanam, atque à Tyrrhenis traductam. Tubâ etiã ad mortuos utebantur, ſed nobiliores; neque enim ea vulgò, ſed in funeribus Indictivis, ſcilicet ad populum claſſico convocandũ. Quod ipſum in militibus decorè ſervatum, *Tuba in funere.*

tum,

tum, ut ii ſepelirentur ad bellicum hoc inſtrumentum.

Cornua. *Cornua* dicta, quòd ea, quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Et prima origo à boum cornibus, & paſtorum inſtituto: nam illi ſic calabant pecus aut boves. Ergo olim nihil diſcriminis inter Buccinam & Cornu; poſteà fuit, & cornua iſta ex ære facta grandiora, & magis reflexa.

Buccina. *Buccina* à prioribus ſejũcta, quod Vigiliæ oſtendunt: nam nemo illic cornu aut tubam ſonuiſſe dixerit, ſed buccinam ſignanter plerique omnes. Fuit cornu bovillum initiò; nec à bove malè derives, ut inſtrumentum, quod bubus canit, aut quod boves canit & vocat. Ea ex ære facta.

Æneatores. Qui inflabant, universè *Aeneatores* dicti, quia omnia ex ære. Cuiq; manipulo aut turmæ ſui videntur

fuiſſe

fuiſſe Æneatores: Nempe ſingularum partiū ſui, & tot fortaſsè, quot ſigna; tum etiam communes legionis. Illi tempore pugnæ in ſuâ quiſque parte ſteterunt; iſti juxta Aquilas & Imperatorem.

Modus incinendi claſſici: Tubicen unus utrimq; inſonuit, & mox alii pariter reſponderunt; priores quidem ii, qui rotundo quodam loco conſtituti, tubis certum aliquod modulabantur, quo ut conſiſteret, & prælio ſe pararent milites admonebantur: tum deinde omnes reliqui, qui animos iráſque militum acuebant, & ad pugnam excitabāt. Triplex ergo tubæ ſonus: Primus unius & ſingularis, qui Primipili fortaſsè, haud longè ab Imperatore, ejúſque nutu incinuit. Secūdus aliquot aliorum, qui in loco quodā orbiculato, & fortaſſis editiore ſtabant, ad ſigna & Aquilas. Tertius *Modus claſſici canendi.*

omnium

omnium aliorum per cohortes, per turmas, qui pariter jam Claſſicum canebant. Nam duo priores ſoni nō niſi expediendo militi videbantur, paulatímque ejus animi & iræ motæ: Facit enim profectò hoc ſonus, & magnam vim habet ad ſpiritus & ſanguinem evocandum. Ideò Romani non in equitibus ſolùm, ut nos, ſed etiam in peditibus tubas habebant. Nam tympana,& cujuſmodi nos vaſa pulſamus, Romanis non in uſu; apud alias tamen gentes obſervitata. Imò in convicio apud illos Tympanotriba: & Galli, id eſt, effœminati Matris Deûm ea pulſabant.

Tympanorū vetuſtas et uſus.

Vetera tamen tympana, & ab ipſo Baccho, ſed in eo choro ferè relicta, & apud molles. Et ab eo fortaſſis eſt, quòd in bello etiam tympanis uſi Indi, & Abari ſive Huni, gens barbara. Sed certè diverſa erāt

à noſtris

à noſtris illa Indorum: nam ex palmæ arboris cavato ſtipite, cui tintinnabula ex orichalco introrſus adaptabant, & os deinde vaſis taurino corio occludebant, atque id in altum ferebant, concutiebántq; in acie. Tintinnabula igitur, quæ multa & magna intus, inconditum quēdam ſonum edebant. Talia etiam Parthis tribuit Plutarchus. Etſi in marmoribus Galli Matris Deûm conſpiciuntur tympanum manu tenentes, rotundum infrà, ſuprà planum, atque ibi corium inductum, quod bacillis pulſant; cujuſmodi hodie equeſtria Germanorum, vel Afrorum tympana. Nec in ære tantùm tales pelles, ſed in ligno ſic cavato & aptato, pelle ex unâ parte ligno extentâ. Quod dimidiatum noſtras tympanum, jam plenum, ſed alio nomine, habetur apud Iſidorum, *Symphoniam* vocat: *Sympho-*

Sympho- *phonia,*inquit,*vulgò appellatur lignũ*
nia q̄d. *cavum, ex utrâque parte pelle extenſâ,quam virgulis hinc & inde Muſici feriunt.*

3. *De Clamore militari.*

Clamor quando, & cur. Claſſicum excepit *Clamor* militum; itaque edebatur in ipſâ imminente jam conjunctione & conflictu, incitatio pariter animi & virium, atque hoſti terror. Nam hos habebat fines. Itaque antè, & cùm eminus, ſilentium vaſtũ erat; incurſus & impetus duntaxat cum clamore factus. Vetus hercle hoc inſtitutum, & Romuli ævo uſitatũ. Duplicem habuit cauſam, ut dixi, hoſtium terrorem,& ſui incitamentum.

Quis ille clamor. Probabile eſt,hunc clamorẽ fuiſſe voces aliquas confuſas, repetitas, nec quidquam ſignificantes, cujuſmodi ſubitæ & primi impetûs eſſe ſolent, ſyllabæ potiùs, quàm verba.

Fuit

Fuit apud Græcos quidem vox ipſa *ἀλαλάζειν, καὶ ἀλαλαγμὸς* aſſidua in iſtâ re: & quid aliud, quàm formatæ à ſyllabâ iſtâ repetitâ, *Al al?* quâ utebantur ſcilicet in provocando. Apud Romanos quid fuerit, ignoratur; niſi quòd *Barritus* poſteriore ævo reperitur, ſed Germanorum verbum. Vſi tamen Romani: an quia ſyllaba illa repetita prior., ut hodie Germanis quibuſdam *Har har?* an à clamore ductum? quoniam *Baeren*, vel *Bêren*, hodiéque ſublatè & ferociter clamare nobis ſignat. An denique ab urſis formatum? qui *Beeren* item nobis Germanis; & haud abſurdè ab iis petitum, quòd quaſi vocem illam imitantur. Vox quidem noſtras, Tacito teſte. Ita legitur in eâdem re *λυκηθμὸς*, quaſi dicas *Lupinum ſonum*, & qui lupos ululantes imitabatur. Etiam Galli ululatu uſi. Ger- *Barrit.*

manorum Barritum & Romani inferiores aſſumpſêre. Hic Barritus etiã *Barbaricum* dictus Feſto; quòd eo genere barbari utantur: clamor eſt, qui ipſo fervore certaminum à tenui ſuſurro exoriens, paulatímq; adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cautibus illiſorum. Gentis etiam aut patriæ nomen acclamatum reperitur, ut nunc à quibuſdam ſolet. Nam Hiſpani Hiſpaniam ingeminant in concertatione aut rixâ, & cùm auxilium cient. In Plutarcho lego, Romanos etiam uſurpâſſe crebrò illud, *Feri*, in acie, & cùm ſeſe mutuò adhortarentur. Nec ſolùm clamore uſi Romani, ſed ſtrepitu etiam & concuſſione armorũ. Quod ipſum uſurpabant etiam nõdum vicino hoſte, & dum duci in eum vellent.

Clamoris vis. Hic clamor tanti apud illos æſtimatus, ut ex eo dijudicarent de eventu

ventu pugnæ; nam momentum habet ea res etiam à naturalibus cauſis. Quippe duo ſenſus in nobis, per quos timor maximè in animum penetrat, Oculi & Aures: alterutrum igitur illorum qui turbat, næ ille victoriæ ſuæ multùm confert. Itaq; non injuriâ Cato dixit: *Verba plus quàm gladium, & voces quàm manum hoſtes territare, & in fugam vertere.*

Clamore jam olim & aliæ uſæ gentes, idq; Pane inventore: unde *Terrores Panici*, proverbium fecerunt. Macedones, & Perſæ uſi: etiam Græci, quibus aut τὸ ἀλαλάζειν paſſim tribuitur, aut τὸ παιανίζειν. Duos enim Pæanas nôrunt Græci: Vnum ante prelium, Marti; Alterum poſt prælium, Apollini. Illum ἐμβατήριον παιᾶνα, *Congreſſivum Paana*; hunc ἐπινίκιον παιᾶνα, *Victorialem Paana* dixerunt. Videntur cum cantu aut rhythmo quodã *Paanes.*

 fuiſſe,

fuiſſe, atq; ideò Pæanes dicti. Manſit apud imos etiam Græcos, qui tamen, ut Chriſtiani, *Vicit Crux*, pro Pęane habebant.

4. *De Signo pugnæ.*

Signum pugnæ, tunica ruſſa.

Signum pugnæ diverſum à Claſſico, quia iſtud mutum: illud auribus, hoc oculis ſerviit, & tempore Claſſicum præivit. Nam Romani, cùm decretum jam pugnare, tunicā ruſſam in Prætorii faſtigio extendebant in haſtâ, ut eo ſigno miles moneretur parare ſe, & arma; tum etiā, ut ſi qui diſperſi, convenirent. Vtile fuit in re ſubitâ, & ut momento omnes monerentur. Hanc tunicam alii *Vexillum ruſſum* vocant. In navali etiam pugnâ uſurpabant. Tale ſignum etiam erat ad iter. Apud Curtium, cùm tubæ ſonus haud pariter ab omnibus exaudiretur, dum caſtra movenda eſſent, Alexander perticam, quæ undiq; conſpici poſſet,

ſet, ſupra Prætorium ſtatuit, ex quâ ſignum eminebat pariter omnibus conſpicuum.

Signum denique ſupereſt, quod item *Signum pugnæ*, aut ſimpliciter *Signum* dicunt. Illud idem *Teſſera*, & Græcis σύνθημα, quod datur in uno alteróque verbo ſub ipſam pugnam ab Imperatore, ut eo commilitones inter ſe nôrint, & item hoſtem; cujus uſus perit, cùm iſte quoque tenet. Remedium huic rei non abſurdum in Polyæno, qui inter ſtratagemata recenſet, quòd Acues quidam Dux Arcadum ſuis militibus ſignum dedit, interficere eos, qui ſignum interrogâſſent. Cæſari bello Africo ſignum fuit *Felicitas*; ut Bruto *Libertas*: & plerumq; tale aliquid, breve, & ominis boni: ut puta, *Victoria*, *Palma*, *Virtus*, *Deus nobiſcum*, *Triumphus Imperatoris*, & alia pro libito Ducum ſupremorũ. *Teſſera.*

Veteres nomina ferè Deorum dabant, quos aut patria, aut ipſi Duces colebāt. Ita Cyro ſignum erat, Ζεὺς σύμμαχος, ἡγεμὼν, σωτήρ. *Iupiter ſocius, Dux, Servator*. Cæſari, *Venus genitrix*. Auguſto, *Apollo*. Etſi alia quoque, imò & dicta, & verſus.

LIBER V.

DE DISCIPLINA.

Diſciplina quid.

DIſciplina militaris nihil eſt aliud, quàm *Præſcriptum & lex quædam militandi, & in militiâ ſe gerendi*. Itaq; ea continet modum, munia, opera, tempus militiæ. Sed quia CASTRA Gymnaſium, palæſtra, & ſedes, imò domicilium diſciplinæ, ab iis exordiendum. In Caſtris enim Munia, Opera, Exercitia, Præmia, Pœnæ, & uno verbo, hîc regitur miles & formatur. Ipſa Caſtra non ſine diſciplinâ fiunt aut cōſtant,

ſtant, quæ ſanè accuratiſſima apud Romanos. Hîc reperies ſpecimen eximium Romanæ prudentiæ, imò ſapientiæ, in togâ & ſago.

DE CASTRIS.

Nullam noctem Romani ſine caſtris agebant, & ſemper ligneis terreíſq; iſtis mœnibus, ut in urbe, cincti. Inſtitutum hoc ſub ipſis Regibus, & ſtatim poſt eos. Caſtrorum metatio apud Romanos aliter, quā apud Græcos, alióſque, qui pro locis & temporibus mutabant: non ſic Romani, ſimplex ſemper & eadem, niſi quòd minor vel auctior ſpatio, pro numero legionum. Sed quadrangula ſemper, ſed portæ & ſectiones eædem, ſed tabernacula Ducum & militum eodē ſitu. Hinc utiliſſima illa notitia caſtrorum, & præviſa, & invenienda militibus omnia, ſicut civibus in aliquâ urbe. Vniuſmodi igitur ſemper caſtra, ſi fer-

Caſtra Ro. uniformia.

ſi formam conſideres; paulò a-lia, ſi apparatum totum & inſtru-ctum.

Caſtra duplicia. Duplicia Romanis caſtra, *Aeſtiva* & *Hiberna*. Illa, quæ mobilia, & *Æſtiva.* æſtatis ſive expeditionis tempore in unam ſæpè noctem ſtructa. Quæ iterum Duplicia, à moræ manſioniſque differentiâ. Si enim una alteráque, aut omnino paucæ noctes in iis agēdæ, ſine aliâ additione *Caſtra* dicebant, aut *Manſiones* etiam, poſteriori ævo. Si diutiùs ſubſiſtendū, ab ipsâ re *Stativa*, aut *Stativas*, ſcilicet *ſedes*; etſi ipſa vox *Sedes*, pro ca-*Hiberna.* ſtris; *Aeſtiva* Suetonio. *Hiberna* ſunt, quæ per hyemem, & in diuturnâ manſione militibus receptaculū; ab ipſo item ſic tempore dicta. *Hyemalia* Vopiſco, *Hibernacula* Livio. Horum origo apud Livium bello Vejenti, ſub A. V. 358. Stativa illa ſub pellibus, Hiberna in oppidis

aut

aut caſtris, quæ tabernaculis, aut alio opere accuratiùs inſtructa: & meritò, tùm contra cœli injurias, tú quia uſui plura neceſſaria in diuturnâ morâ. Itaque hæc talia partes ſive membra habebant magis diſtincta, ut Armamentarium, Fabricam, Valetudinarium, & talia. Imò reverà inſtar oppidorum ſæpè ſtruebantur, præſertim in finibus Imperii, & ubi perpetuæ ſtationes & pretenturæ contra hoſtem. Tale in Euphratis, Danubii, Rheni ripâ: & hæc ea origo & genitura nobilium aliquot hodie oppidorum. Habebant & *Proceſtria*, id eſt, ædificia ante caſtra, adnexa Hibernis aut Stativis, ut eò reciperentur lixæ, advenæ, mercatores, & qui alii paganorum caſtra ſequerentur; miſcere enim eos militibus, non Romanus uſus, habuerunt tamen receptum in caſtra, hoſte inſtante. *Proceſtria.*

Ca-

Caſtrorum Partes *duæ*: Svpera, & Infera.

De Parte Svpera *Caſtrorum*:

Qui in hac parte. Pars Supera Caſtrorum nihil habet præter Duces, & eorum comites & adminiſtros; atque omne corpus legionũ & Sociorum infrà metationem habuit. Eâque causâ ibi denique *Principiorum* nomen, quaſi hæc Supera eſſet extra caſtra. In ſuperâ enim hac parte erat *Prætoriũ*, *Quæſtorium*, *Pedatura Legatorum*, *Tribunorum*, *Præfectorum*, *Evocatorum*, *Ablectorum*, *Extraordinariorum*. De quibus nunc dicendum.

Prætorium.

Prætoriũ cur in loco edito. In ſuperâ Caſtrorum parte *Prætorium* primum locum habuit, honoris & decentiæ causâ, quia primo Duci primus locus debitus, nempe ea pars, quæ editior, aut cui aliũde nihil obſtaret, quæ aſpici undique

&

& aſpicere poſſet, è quâ dari man-
data & audiri. Nam allocutio, ſigni
ad pugnam propoſitio circa Præto-
rium, aut ſuper ipſum facta, quæ lo-
cum volebant liberum & conſpe-
ctum. Ea ipſa res ad majeſtatem
aliquam & vim imperii faciebat, e-
minere loco, qui dignitate emine-
bat. Ipſum etiam tabernaculũm nõ
ſolùm latius cæteris, ſed altius, &
quaſi in urbe aliquâ templum.

Prætorium Polybius vocat τοῦ
στρατηγοῦ σκηνὴν, *Tabernaculum Præ-* Nomen.
toris. Etſi Græci quoque ſimpliciter
στρατήγιον, quaſi *Imperatorium*, aut
Prætorium dicunt. Auguſtæa ætas
videtur hoc *Auguſtale* dixiſſe; po-
teſt ab Auguſtis ita dictum eſſe, qui
in eo tendebant. Latinis ideò *Præto-
rium* dictum, quòd initio Prætores
erant, qui deinde Conſules, & ii
bella adminiſtrabant, quorum ta-
bernaculum quoq; dicebatur *Præ-
torium*.

torium. Aliter quoque vox *Prætorii* apud Latinos uſurpata, pro conventu, & hominibus, qui in eo loco. Hoc ſenſu dicunt, *Prætorium dimittere*, quod perinde eſt, quaſi *Curiam mittere*, aut *Senatum*. Quæ miſſio ſemper ad horam & ſtatutum tempus facta, ſcilicet veſpere & luce abeunte, cùm vigiliæ mox conſtituendæ eſſent, & quiſq; ad corpora, aut munia ſua curanda abiret. Ideò mandata, ſiqua in noctem, aut primam lucem Imperator vellet, tunc dabat, ne quies turbaretur caſtrorũ. Simile eſt alterum illud è militiâ, *Mittere principia*, apud Frontinum. Dicuntur enim mitti, aut dimitti principia, cùm Tribuni non ultrà ibi præſident, jus aut mandata diſpertiunt, ſed ſub noctem ad Prætorium eunt, mox ad ſe ituri; ſícque conventum militum ſolvunt, qui ibi frequentes.

Prætorium dimittere, *quid*.

Area

Area Prætorii ampla erat, juſtum quadratũ, cujus latera ſingula 200. pedum. Latere in latus ducto efficitur area pedum 40000. paſſuũ 1600. Grandis igitur & capax hæc metatio, ac par illi quatuor manipulorũ, ſive hominum 480. Et opus erat tantâ: nam Prætor ipſe per ſe laxiùs paulò agere & tẽdere debuit, quàm caput aliquod è vulgo. Deinde, quia miniſtri aut comites illi plures, quos juxta ſe habebat. Inter miniſtros erant primò Lictores, & peculiares deinde ſervi ad varios uſus. Inter comites honeſtiores multi, qui amicitiæ causâ aut militiæ ſponte eum ſecuti. Hi *è contubernio Prætoris*, aut *Contubernales* ejus dicebantur, quoniam eâdem iſtâ pedaturâ tendebãt. Imò Senatorum filii, & tale nobiliorum genus comitari ita magiſtratus ſolebant. Atque ipſe Iulius Cæſar, cùm ſuâ causâ quâdam peregri- *Area ampla.* *Cur.*

nari

nari nobiles nollet, tamen hoc utiliter à majoribus inſtitutum non abrogavit, & cũ exceptione edixit: *Neu quis Senatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratûs, peregrè proficiſceretur.* Et ſanè utilitas hîc clara, quòd juventus caſtè modeſtéque agebat, ſub oculis & in latere Ducis: quòd ſermonibus ſæpè militaribus, & interdum conſiliis intererat: denique Duces agere parendo diſcebat. Sed & laxitate Prętori opus ad mulos & jumenta, quæ plura habebat; itémque ad ſupellectilem & vaſa. Pecunia è publico ad mulos & tabernacula dabatur, & altera ad vaſa, *Vaſarium* appellata. In his quidem adeò non uſum, ſed delicias & luxum quidam ſpectabant.

Vtilitas cõtubernii.

Vaſarium.

Forma Prætorii ſuperior fuiſſe videtur rotunda, teſtudinea, id eſt, curvata in cameram rotundiorem.

Forma Prætorii.

Hac

Hac cauſâ fortaſſè Ioſephus cum templo componit, quòd templa pleraque talia: aut etiam, quòd eminebat in mediis caſtris, ut in urbe aliquâ templum. An & quia religio ibi, & pars ſacrorum? Certè in eo *Augurale* fuit, ubi ſacrificare & auſpicari Imperator ſolet: nam ante illud ara fuit, in quâ ſolenniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergô. *Auguratorium* vocat Hyginus, qui & ſitum ejus parte dextrâ Prætorii docet, ut tribunal lævâ.

Tota igitur area ſive pedatura Prætorii erat quaternûm jugerum, ſeu potiùs verſuum. *Verſum* autem dicunt 100. pedes quoquò verſus quadratum. *Pedatura* verò Latinis eſt, quod Græcis ποδισμὸς; etſi *Podiſmi* ipsâ Græcanicâ voce crebrò in hac tali re Vegetius eſt uſus. Ποδισμὸς autem dimenſio, aut & dimen- *Pedatura Prætorii.*

ſum

ſum ipſum per pedes; ſicut σαδιασμὸς, per ſtadia: ad verbum eſt *Pedatura*. Et accipiunt non pro ipsâ mẽſurâ tantùm, ſed pro ſpatio areâque, quam ſic dimenſi.

Situs. Situs Prætorii in medio, non quidem caſtrorum, ſed aliorum Ducũ. Nam ſemper, veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorúmque Ducum Prætoris locus. Profectò ut in acie Prætor ſeu Conſul (confundimus hîc iſta) poſt Haſtatos & Principes ante Triarios ſtabat, mediâ ferè acie, & ad latera Tribuni: ita hîc, niſi quòd pro Triariis Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati ſubſtituti. Et hic ſitus magnæ rationis. *Cauſa ſitus.* Primùm, non longè ab hoſte, & ad Prætoriam portam, quæ illum ferè ſemper ſpectabat: nimirùm ut obſervet, ſi quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque aut exploratores ſtatim admittat. Cauſa altera,

altera, ut Duces omnes circum ſe habeat, quorum conſilio, cùm opus, ſtatim utatur; item jubeat aliquid aut mandet. Tertia, ut in conſpectu habeat ſubjecta caſtra, & militem totum, videátq; ſi quid peccent aut turbent. Ipſe ille aſpectus coërcebat milites, qui ſciebant ſemper ſub oculis ſui Ducis ſe verſari, eóque in omnibus magis compoſitè ſe gerebant: nec Ducis tantùm, ſed Ducũ; quoniam Quæſtor, Legati, Tribuni omnes ferè huc ſpectabant. Deniq; cauſa etiam hîc, honor & dignitas, quòd media omnia honeſtiora, imò & tutiora.

Queſtorium.

Ad Prætorium ſitum eſt *Quæſtorium*, ad latus dextrum, & ſupra Legatos; quia Quæſtor magiſtratus erat Populi Romani, alii non niſi in dignitate. Dimidiatum eſt ad Prætorium in pedaturâ, quia Quæſtor *Queſtorii pedatura.*

proximus eſt dignitate Prætori: & magis ideò, quia ampla ei vaſa & inſtrumenta. Habet pedes 200. in latum, 100. in longum. Planities pedum 20000.

Forum. Quæſtorio *Forum* adſitum, quod rebus venalibus ſerviit, & conventibus, & legationibus etiam audiendis; ad eum enim locum veniebant & deducebãtur primò Legati. Suidas *Gnomam* appellat. Vtrumque hoc ſpatium, tam Fori, quàm Quęſtorii, grande fuit, & in omni latere circiter pedum 300. Forum illud Quæſtoris *Quintana* appellabatur, in caſtris ſcilicet poſt Prætorium, ubi rerum utenſilium forum fuit, ut ait Feſtus; dicta *Quintana*, à quintis cohortibus ibi tendentibus. *Quintana.*

Pedatura Legatorum.

Legatorum metatura. *Legatorum* pedatura ad alterum latus Prætorii, & ubi Forum, ita ut parte unâ Quæſtor ſit, parte alterâ ipſi.

ipſi. Omnino ratio vult, haud longè Prætorem eos tetendiſſe, quia & dignitate proximi, & ad eum ſermonis conſiliíque causâ ſæpè advocati. Hi ergo iterum dimidiati ad Quæſtorem: ergo habent in longũ ſinguli pedes 50. in latum 100. Eſt area 5000. Appello autem longum hoc loco (ne aberres) ſpatium à Prætoriâ ad Decumanam, latum à principali ad principalem. Quid ſi plures jam Legati, & tot quot legiones, ut inferiore ævo factum? Credo, cùm tunc Quæſtor non ita vulgò comitaretur, eos utrimq; ad latus Prætorii fuiſſe, & ſic medium habuiſſe ſuum Ducem. Nota.

Metatura Tribunorum.

Tribuni ſub ipſum Prætorium ordine ſiti: diviſi in duas partes viâ mediâ, quæ à legionibus ad Prætorium ducit: & ita collocati ſeni & ſeni, ut quiſq; ordo ſuam legionem *Locus Tribunorum.*

habeat in cõſpectu. Exempli causâ, ſex Tribuni primæ legionis, huic ſunt oppoſiti; ſex ſecundæ, illi. Ordo etiam inter ipſos, ut primus Tribunus ad Prætorium primus eſſet, oppoſitus equitibus; ſecundus deinceps, & ſic ad ſextum. Tabernacula illorum ſecreta & diſparata: ſive quia dignitas in eo aliqua eſt, ſeorſim tendere: ſive quia ratio voluit vias quaſdam medias eſſe, per quas ad forum utrumq; ſine ambitu iretur. Eæ viæ utiles quatuor sũt in utrâque parte, quinta enim perit Prætorii objectu. Semper hi ad unum latus, idémque hujus quadrati, collocati, & infra eos legiones; ad id nempe latus, quod aquãdo aptiſſimum ſit & pabulando. Igitur ita aptabant caſtra, ut Prætoria porta ferè hoſtem ſpectaret, Decumana averſiſſima ab illo. Et per hãc plurimùm aquabantur & pabulabantur:

Ordo inter eos.

bantur: ergo & facies caſtrorum tota verſa in illam.

Quoad pedaturam, Tribuni dimidiati ad Legatum; & habent æqualiter in quadro 50. pedes; ſunt in areâ pedes 2500. Et eo fine hoc ſpatium, ut tabernacula illic Tribunorum, quę æqualiter inter ſe diſtabant, poſſint ſtatui; atq; ea ipſa laxiora, calonibus, equis, mulis. Quis enim neſcit, honeſtiùs paulò comitatos inſtructóſque fuiſſe hos militum Duces, & ſæpè Senatores? *Pedatura.*

Pedatura Præfectorum ſociorum, Evocatorum. &c.

Sociorum Præfectos ad latera Tribunorum ponimus, ſitu & modulo paribus, quia pari munere & dignitate, niſi quòd illi tamen honeſtiores, quatenus cives. Ratio autem vult eos opponi ſuis Alis ſive Cornibus, ſicuti legionibus Tribuni. Dividantur ergo, & ſint in quâque *Loc' Pręfectorũ.*

parte ſeni, eâdem metaturâ, quâ Tribuni, niſi quòd viæ aut intervalla hîc magis exigua, an potiùs nulla? nec enim hîc tranſitus aut commeatus ulli, cùm à tergo excipiant Evocati & Ablecti.

Evocatorum. *Evocati equites* proximi à Præfectis, quia dignitate ſupra Ablectos ſunt. Sequuntur *Evocati pedites*. Horum omnium numerus incertus, & ideò pedatura. Sunto tamen 30. id eſt, Turma una Romana; habebunt 80. pedes in longum, 125. in latum: area 10000. Superſunt inibi 238. ſemis. Ea area eſſet pedũ circiter 20000. Caperet igitur manipulos duos civiles peditum, id eſt, homines 240.

Ablectorum. *Ablecti equites* turma una ſocialis; ergo 40. equites: ergo area 13333. ſemis. Efficiunt eam numeri, in longum 120. in latum 111. & quarta pars. A tergo cohors una *Ablectorũ*

peditum

peditum, 336. hominum. Area illi eſſe debet 28000. ergo eſſent in latum 233. & dimidius circiter, in longum 120. Superſunt pedes 19.

Extraordinarii equites, ſunt in univerſum turmæ 8. utrimque locantur 4. Prætorium & Fora ſpectãt Polybio, etſi quidam aliter. *Pedites Extraordinarii* à tergo equitũ ſunt: eorum 3. ponamus cohortes, utrimlibet unam cum dimidiâ; ſed dimidiæ duæ viam aſpiciant, atque ita junctæ quodammodo ſint, niſi pedum aliquot intervallo.

Extraordinariorum.

Pars itaque hæc eſt caſtrorum Superior, in quâ vix ulli cives. En prudentiam Romanam! cuſtodiam primarii Ducis & Ducum committere Sociis voluerunt; quid, niſi ut fide ſic habitâ, magis aſtringerent eorum fidem? Sed & cauſa occultior altera, quòd præcipuos ſociorũ circa ſe, & in ore atque oculis ha-

Cur nulli cives ĩ ſuperiori parte.

bebant,ne quid clàm conſulerēt aut innovarent. Etſi autem iſti undiq; cingunt Imperatorem, & in cuſtodiâ habent; non tamen ita, ut non ſit aliquod præſidium civile,ſi opus. Nam & Evocati utrimque ſunt,veterani milites; ſunt in contubernio ejus centeni aliquot homines, quorum munia, à cuſtodiâ, & velut ſatellitio Conſulis eſſe;unde ii ut plurimùm juxta eum, in caſtris, in agmine, puto & in acie ipsâ: adſident cum ſuis Quæſtor & Legati: præſident Tribuni, ad quos ei ſemper receptus, & per eos in medias legiones.

Cur ibi loca magna vacua.

III Conſideratio altera, quòd loca hîc magna & vacua: vel quia decorè ibi, vel quia utiliter. *Decorè*, ut Forum utrumque, ubi ſi quid litis aut injuriæ,in propinquo qui ſolvāt aut ulciſcantur: item ad res venales, ad prędam, ad circulos & ſermo-

mones. *Vtiliter*, ut Quintana illa, magna; quia ſi opus inſtruere exercitum in caſtris, puta, cùm eruptione pugnandum, aut tempore tali, ibi, & in foro utroq; facillimè fiat. Item ſi educendus, ſublatis Extraordinariis, & in latus ſepoſitis, grande ſpatium ad ordinandum. Nunc ad inferam partem deſcendamus.

DE PARTE INFERA *Caſtrorum*.

Pars caſtrorum inferior diviſa & ipſa in duas partes, ſed conformes: Via enim media tranſverſa ſecat diſparátq; quinos manipulos à quinis; ſed in locatione aliâ nullum inter eos diſcrimen. *Pars infera diviſa.*

Spatium medium inter ſuperam & inferam caſtrorum partem, pedũ 100. Romanis *Principia* dictum, Gręcis *ἀρχαῖα*. Etſi enim propriè ſic appelles initium ipſum caſtrorum, ubi legiones (inde enim vox) tamen to- *Prĩcipia.*

tum hoc ſpatium medium inter legiones & Tribunos, ſic eſſe dictum conſtat. Hęc Principia ſacra & caſta habita, & fuerunt in religione, ob præcipua ſigna, quæ ordine illic antefixa; omnes enim primæ decuriæ & manipuli metabantur illic, ergo & ſigna quæque prima, id eſt, primi Haſtati, primi Principes, & Primipili etiam, id eſt, Aquilæ ipſę. An & hoc verum, omnium cohortium ſigna ibi defixa, ante Prætorẽ ſcilicet, & non movenda, niſi eo ſciẽte, jubente? Sanctior item hic locus habitus, quia ibi legionum Numina, ibíque aræ atque altaria exſtructa. Equidem in Græcorum etiam rebus hunc morem & religionem recognoſco.

Ea ſacra, & cur.

De metaturâ Militum.

Pedatura equitum.

Primò *Romani equites*, ut digniſſimi, in medio locati, & liberrimos habent egreſſus. Tuti hîc; & quamquam

quam in acie alia diſpoſitio, tamen recepti tunc inter pedites, quia in caſtris nullus eorum uſus. Horum podiſmus eſt area 10000. pedum; ad paſſus ſi redigas, ſunt 400. Spatium ſatis grande 30. equitibus, 30. equis, nec enim unus plus uno militari equo habuit; non tamen prægrande cogitanti calones totidem, fortaſsè & Decurionibus ipſis aliqui honeſtiores comites aut miniſtri: item jumenta aut muli ad ſarcinas, hordeum, frumentum; nec enim ipſi equites onuſti, aut eorum inſeſſorii equi.

Triarii honore & loco ab iſtis proximi, & conveniunt in unam aream: tum ut via compendi fiat, tũ ut equos obſervent, ne in caſtris ſoluti aut vagi dent turbas. Dimidiati erant ad equites quoad metaturam. *Triariorum.*

Principes & *Haſtati* in unâ item areâ, non manipulatim ſolùm, ſed *Princi-pum &*

&

Haſtato-rum. & cohortatim locati: Triarii enim, Principes, Haſtati, ſic in unâ lineâ faciunt quique ſuam cohortem.

Velitũ. *Velites*, ut militum infimi, ita extimo ordine locati, ad vallum ſcilicet, & ſpatium illud, quod caſtra interiora ambit, ut illud obſervent, &, ut in acie quoque, proximi ſint hoſti: ſanè incuſtoditum hoc vallare ſpatium eſſe non conveniebat, aut leviter cuſtoditum. Et quia Velites ſint duplices, *Legionum*, & *Sociorum*: illi ad ſuperam inferámq; caſtrorum partem locantur: iſti ad latus utrumque. Itaque 1200. Velites ſupra Prætorium tendent, totidem ad Decumanam, 1000. ad quãque Principalem. Tendent autem ſimplici ordine, nec multum ſpatii ſument introrſum, quia grande unumquodque latus eſt, & pedum 2000. ac ſuprà. Sed nec impedimenta multa Velites habent, aut arma, & mi-

& minore podiſmo iis opus.

Vniverſum autem *corpus Sociale*, Equitum & Peditum, extrorſum ſitum, ut ferè in acie ipsâ. Nec imprudentiæ fuit eos dividere, & vires ſejungere, ut contrà Romani medii juncti, & numero firmi. *Socii* igitur per cohortes locati, quæ, detractis Velitibus, modicæ, nec niſi hominum 236. Erant ſeorſim poſiti, ut juncti tamen lateribus eſſent, ſicut Haſtati & Principes tergis. Omnes autem Centuriones vallum ſpectabant, aut Principia & Quintanam; quod ex dignitate eorum, & commodo. *Pedatura Sociorum.*

Hoc quoque notandum in totâ metatione, Decuriones & Centuriones eſſe in capitibus ad vias, & juxta eos Signiferos. *Prætoriæ cohortes* videntur juxta Prætorium tetendiſſe. *Loc⁹ Capitum.*

De Tentoriis.

Tẽtoria ex qua materia. Tentoria militum in caſtris vulgò è corio & pelle conſtat fuiſſe: inde & nomen, quia funibus tendebant & detendebant. Vnde *Sub pellibus eſſe*, id eſt, ſub tentoriis. Hæ pelles è publico datæ, ſed Ducibus tantùm. Fecerunt ita & Græci, quibus Xenophon ϛεγάσματα διφθέρας attribuit, tentoria & tegmina, pelles: Habebant hæc tentoria fulcra & tigilla dumtaxat lignea, quibus erigebantur & ſuſtinebantur: etſi tamen è ligno etiam reperio, &

Papiliones. *Papiliones* vocabant, à ſimilitudine parvi animalis volantis. In Hibernis & perpetuis illis caſtris ex aſſeribus & tabulis fuiſſe, nihil abſonũ;

Tabernacula. unde & *Tabernacula* dicta videntur; quamvis reverà non à materiâ, ſed à formâ & uſu ſimili potiùs, nẽpe quòd ſint quaſi Tabernæ caſtrorum. Interdum ubi inopia, etiam ſtra-

ſtramentis, centunculis, aut veſtibus uſi. Fiebant etiam ex lino, noſtrate ritu, & *Tenda* dicta domus ex lino: res & vox hodierna. *Tenda.*

Tentoria 12. in manipulum videntur fuiſſe. Vegetius quidem auctor, homines 11. unâ tetendiſſe, & id *Contubernium* appellabant. Idem præſidem iis dat *Decanum*, qui ipſe ſcilicet undecimus. An ab iſto capite Italis hodie *Caporales?* etſi *Corporales* alii efferunt, & ad Ammiani *Concorporales* nos remittunt. Et iſte Vegetii numerus pro ipsâ areâ non ineptus, ut terna & terna ſteterint tabernacula ordine quaterno. Atq; iſtæ ſunt velut domus militares, cuique notę, & ſciebant quoto, & apud quem manerent. Itaque familiaritas quędam erat & nexus, *Contubernalem* eſſe; ſicut *Adtubernales* Feſto dicti, quorum tabernacula juncta. *Contuberniũ.*

Culinâ non opus militibus, cùm

in ſtrictâ & durâ militiâ Romanâ panis cibus eſſet, & obſonia nulla aut rara; de quibus poſteà. Nec cubicula habebant aut lectos: nam aut humi jacebant, aut ſuper gramen aliquod aut ſtramen.

Viæ Caſtrenſes.

Viæ 8. *Viæ* Caſtrenſes ſunt *octo*: quinque directæ & in longum; tres tranſverſæ. Omnes aut 50. aut 100. pedum. Excipio minuſculas inter Tribunos aut Præfectos: item ſemitas inter tabernacula, ſi quæ fuerint. Sic enim grandes viæ non ſolùm decoræ, ſed & utiles, ad equos & jumenta educenda, inducenda. Interdum tamen contractæ ob aliquã cauſam.

De Externa facie
Caſtrorum.

Partes caſtrorum Externæ *tres*: *Foſſa, Vallum, Portæ.*

A tentoriis vallum abjunctum erat quaquaverſus pedes 200. cujus

ſpatii

ſpatii vacui (*Pomœrium* nominare liceat) uſus triplex, Primò, ad egreſſus ingreſſuſque copiarum, nempe ut compoſiti ineant, atque in vacuo eo per genera & manipulos ſe disjungant, iterúmque in egreſſu ſic jungant; quod utibile maximè, ſi eruptione pugnandum, & inſtat hoſtis. Deinde ad pecudes adductas, vel ex hoſte captas, vel ad militarem cibum ſequẽtes, & ad prædas ſervandas: non tamen in longũ ibi præda ſervata, ſed ab ipſis, aut Quæſtore mox vendenda. Denique, ſi hoſtis noctu aſſiliat, aut per inſidias & clàm tela aut faces immittat, innoxia ſunt ob illud ſpatium interjectum, & cùm perveniunt, viribus defecta. *Vſus Pomœrii.*

De Foſſâ.

Foſſa erat exteriùs vallo producta. (Sic enim ab ipsâ re dicebant, *Producere foſſam*; dicebant & *De-* *Foſſa.*

primere foſſam, itémque *Percutere*) Ea foſſa lata plurimùm 8. pedes, & totidem alta: alii tamen adaugent. Non rarò duplex foſſa, ut & duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ causâ. Hanc accincti fodiebant.

De Vallo.

Vallum quid. *Vallum* eſt aggeſtus è terrâ & ſudibus, ad labrum interius foſſæ velut murus. Duæ igitur ejus partes, *Agger*, & *Sudes*.

Agger quid. *Agger* eſt ipſa terra, cùm ceſpites circumciduntur è terrâ, & ex illis velut murus inſtruitur, altus 3. pedibus ſupra terram. Ceſpes fiebat altus ſemiſſem, latus pedem, longus pedem ſemis: nam nec temerè aut pro arbitrio hunc exſcindere licuit, ſed omnia ad normam. Si terra ſolutior, ut ad ſimilitudinem lateris ceſpes non poſſet abſcindi, tum ſanè aut foſſa prædecebatur, cujus in-

intrinſecus agger excreſcebat; aut ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramíſque arborum, ne terra facilè dilabatur, Agger erigebatur. Altus ille ſæpè 10. pedes, totidémque latus.

Sudes, qui propriè valli, & inde compoſitum ex utroque dixêre *Vallum*: nam Vallum & Sudes idem ſunt Servio. Magis priſci dixêre & *Suros*: inde *Surculi*, & *Crebriſurum* Ennio, vallum crebris ſuris, id eſt, palis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. Sudes erãt ex quocumque & obvio ligno, robuſto tamen, cùm daretur: ex robore eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam iſtæ ſudes. Sudium forma: Non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminẽtias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id eſt, ramos in majori ſtipite, qui reciſi ut cornua emine- *Sudes.* *Forma ſudium.*

bant; tales præſertim in ſummo e-
rant. Studioſè acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facilè poſſit apprehendendo evellere, lubrico ſcilicet ligno: & contra tranſgreſſum & tranſcenſum. Itaq; longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cùm pars in terram defigeretur, firmamenti causâ; & pars emineret: etſi implexos & devinctos inter ſe etiam fuiſſe ſciam.

Valli quantitas. b Valli modus parte unâ 2017. pedum, alterâ pluſculò major 2050.

De Portis.

Portæ 4. Portæ in caſtris *quatuor*; ad unũquodque latus una. Atque inter eas *Prætoria.* prima *Prætoria*, quæ ſcilicet vicina & à tergo Prætoris. Solet ea plerũque obverti hoſti, ut Decumana averti: & per hanc plerumque exercitus in prælium eductus. Livius vocat *Extraordinariam*, ab iis ipſis turmis & cohortibus, quæ illic tendunt.

dũt. Duæ laterales & proximæ portæ *Principales*, è quibus læva altera, ad diſcrimẽ, altera dextra: ita dictę, quòd ibi tendant principes ordines, capita & apices caſtrorum, ut Tribuni, Præfecti, primíque Centurionum: vel etiam à Principiis ipſis, ſed tum magis eſſent *Principiales*. Quarta *Decumana*, à cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea eſt oppoſita Prætoriæ, & remota ab hoſte. Hæc eadem *Quæſtoria* olim dicta. Extra hanc ſupplicia à militibus delinquentibus ſumpta. Inferior etas minores quaſdam portulas interſtruxit. Fores & januæ etiam iis impoſitæ ad ſerandum ac reſerandum. Turres etiam in portis ad defenſionem lego. Quæ talia tamen non niſi in Stativis & diuturnioribus ſedibus habuiſſe credẽdum eſt: in unam noctem ne foribus quidem valde opus.

Principales 2.

Decumana.

Ianuæ.

Turres.

Portæ ſingulæ 50. pedum: latiore enim ingreſſu opus vehiculis & jumentis.

Ambitus Caſtrorum.

Ambitus. Caſtra in toto ambitu erant milliare unum & ſemis, & aliquot paſſus. In eo ſpatio peditum 16800. locârunt bellè & commodè, equitum 1800. præter comites Prætoris, Legatorum, Quæſtoris, Tribunorum, præter omne genus calonum, jumentorum, & impedimentorum.

De Munitione Caſtrorum.

Ad caſtra munienda Romani & Socii communiter & ſolenniter adhibiti: imò ipſi Imperatores manum interdum admoverunt, in calcar & exemplum. Quotidiana erat, & ſiqua alia res, hæc militem firmabat & indurabat. *Ordo in munitione.* In muniendis verò caſtris perpetuus & certus ordo, & ut quiſque in iis locum & tentorium ſuum noverat, ſic partē quoque

quoq; operis, quæ obveniret. Nam Socii ſemper duo latera habebant, ubi tendebant; & eo ordine etiam, quo tendebant: Romani duo reliqua, per manipulos ſic diviſi. Cùm Socii jam eſſe deſierunt, per legiones diviſio facta; & ſi plures, ſingulis ſuum latus. Operi intendunt per partes Centuriones, ſed toti operi præſunt & curant duo Tribuni, ut ſcilicet universè omnia aptè & cohærenter, & nequid Centuriones remittant. Hi duo Tribuni ex quâque legione unus, qui per menſes ſuos imperium habebat, ut infrà dicemus.

Duo autem fuerunt militum genera, *Munifices*, & *Immunes*. Illi, qui munus facerent, id eſt, foſſas, vallum ſtruerent, excubias ſtationéſque obirent: in quo genere omnes gregarii, & quibus honos aut gradus vacationem non dabat. Iſti, *Munifices qui.*

Immunes qui. qui his omnibus vacarent; qui & *Beneficiarii* dicti, quòd beneficio Imperatorum muneribus vacarent. Ejuſmodi Immunium duo genera: alii, qui *ex lege* & more; alii, qui *ex beneficio* vacabant. *Ex lege*, omnes Tribuni, Centurionéſque, qui arbitri & exactores munerum erant, nō actores. Item equites, ob dignitatē. In eodē numero Veterani & Evocati, quos omnino probabile eſt, cùm ſponte militiam ſumerent, munerum hac neceſſitatē non adſtrictos, niſi item in neceſſitate. A quo exemplo exauctorati, & qui ſub vexillo habebantur tēporibus Principum. *Beneficio* autem, quibus id indultum per gratiam, ſive quia virtute meruiſſent. Nec Imperatores ſolùm ipſi dabant, ſed indulgebant aut connivebant etiam pro tēpore Tribuni. Remiſſiore jam & minùs intentâ militiâ invaluit, vacationes

Vacatio ex lege.

Ex beneficio.

cationes precio etiam, ídque à Centurionibus emi. Inter alia, quæ militiam & rem Romanam everterũt, hanc ſcito eſſe inter occultas cauſas.

Poſteriore ævo quin munierint, opúſque fecerint, dubitari non poteſt vel ex Vegetio, qui diſtinguit duo genera militum: *Principales, qui privilegiis muniuntur. Munifices, qui munus facere coguntur.* Ipſe *Principales* appellat, illos eximios & in gradu; *Munifices*, viliores & gregales. Calones aut ſervi rarò his operibus manum admoverunt, ipſi Romani munierunt: ſicut & Macedones. Non enim vilia aut ſervilia iſta habenda ſunt, quæ domini Orbis terræ uſurpârunt. Sub Principibus tamen, molliore illo ævo, lixæ & ſervi fecerunt hæc munia; interdum & Provinciales.

Milites ipſi munierunt.

Poſteà cùm pulverulenta virtus ſorduit, & jam penè dedecus eſſet,

verè virum eſſe, tota res abiit, & deſierunt etiam muniri caſtra, metationis ſcientiâ aut uſu prorſus intercidente. Etſi jam aliud muniendi genus & levius cœperat, ut non vallo, ſed ſcutis, ídque multiplicata ſerie, cingerentur. Hæc ſcuta quidē recta & juncta ſtetiſſe videntur, ad pila aut haſtas acclinata, ſed milites item appoſiti ad tuendum. Græci poſterioris ævi, ſub quibus munitio iterum vixiſſe viſa eſt, ἄπληκτα, pro caſtris dixerunt. Suidas enim ἄπληκτον vocat locum, ubi à viâ quieſcunt legiones.

Caſtra ſcutis munita.

ἄπληκτα.

DISCIPLINA MILITARIS.

Sedem Diſciplinæ quia vidimus, Caſtra nimirum, nunc ipſam. Ad Diſciplinam *tria* ſpectant. 1. Mvnia. 2. Exercitia. 3. Leges. Quæ deinceps inſpicienda.

1. Mvnia.

Tribuno

Tribunorum munera in caſtris erant,

erant, vigilias diſponere, circuire, tesseras & ſignum dare, denique quidquid ad uſum imperare. Sed in primis etiam jus dicebant, & cauſas ſive lites militares cognoſcebāt: imò puniebant etiam, & de capite cognoſcebant. *rum officia.*

Vnius legionis ſex Tribuni in tres ſe partes dividebant, & bini imperabāt per binos menſes: itaq; cùm duæ legiones in caſtris, quattuor erant qui imperabant; nec ii continuò, ſed diebus alternis. Iſta diviſio commoda fuit, & prudens: commoda ad alternam requiem; prudens ad concordiam. Quiſque enim ſuis diebus & menſibus, in ſuâ legione, imperium inhibebat. Idem imperandi modus Præfectorum in Socios, qui Tribunis ubique adæquantur. Quæres, cur in ſemeſtre tantùm? cur non diſcreti ſic in totū annum? Ratio, quòd annus actio- *Diviſio munerum.*

nibus

nibus & negotiis inæqualis; æſtas tota in expeditione & opere, hyems pigra & otioſa. Ne quis ergo queri poſſet, aut honoratum ſe parum, aut nimis oneratum, omnes ad res & otium admittebant, prout tempora erant.

Deductio capitum, & modus imperandi.

Cum primâ luce unius legionis omnes 60. Centuriones, & omnes 30. Decuriones veniunt uno agmine, & compoſitè ad Tribunos, quorum illis menſibus imperium, per ſpeciem officii, ut ſalutent, & ut deducant. Ipſi Tribuni cùm hoc comitatu ad Imperatorem ſummum. Nonne decorè omnia & utiliter ad dignitatem imperantium augendam? ad imprimendam ſubditis venerationem? Nec otioſa hęc, aut honoraria tantùm ſalutatio, ſed viſio, Numquid vellent? Itaque Imperator tunc iis ſignum dabat, atq; alia pro tempore edicebat agenda.

Vide

Vide pulcherrimum imperandi modum. Imperator Tribunis edicit, iſti Cẽturionibus, Centuriones ſuis.

Sunt autem Munia militaria, *Miniſteria, Excubiæ, Vigiliæ*, & hęc ſimilia. *Munia.*

De Miniſteriis.

Poſitis caſtris, poſt juramentum pręſtitum (de quo infrà) primum quod curant Tribuni, eſt partitio manipulorum ad miniſteria, & munia diurna. Ordinant itaque Tribuni ſorte ex utrâque legione, ita ut ſex & ſex Tribuni, quiſque non niſi ex ſuâ legione manipulos capiat, ne miles extra ſuam legionem miniſterium Tribuno præſtet. *Miniſteria q̃ curent.*

Prima ergo cura eſt loci, qui ante Tribunos, ea ſunt Principia, celeberrimus & ſacerrimus locus, ad quem ordinant duos manipulos ex quâque legione, Principum & Haſtatorum. His curæ eſt, ut Principia *Cura munitiei.*

verſa

verſa & terſa ſint: nam quia frequenti itu & attritu neceſſum erat pulverem aut lutum fieri (ibi enim ſermones & conventus in totum diem, atque etiam judicia, & ſi quid aliud publicè agendum) juſſerunt indies viam hanc aſpergi & mundari: Illud, cùm pulvis; hoc, cùm lutum. Sordes humanas extra caſtra & vallum fecerunt, cùm liceret, id eſt, de die: ſi nocte urgerentur, in tentoriis & vaſis, ac calones aut ipſi aſportârunt; nam diſcurriſſe in tenebris per caſtra & excubias, non opinor, & fraudi fuerit locus. Quid ſi etiam, ut Turcæ hodie, in foſſis quibuſdam hæc excreverint, iiſque terrâ repletis, alias ſubinde novas foderint? Id potuit, & Turcę majoribus tabernaculis tentoriola quædam conjuncta habent cum his ſcrobibus, quæ tentoriola ſcilicet crebrò mutant. Faciunt ſimile in

extis,

extis, aliíſque rejectamentis carniũ, & ea defodiunt atque humo operiunt ſtudiosè contra fœtores. Salubria haud dubiè caſtra, per minutas has obſervationes.

Miniſteria Tribunis p̄ſtita.

Reliqui 18. manipuli ſenis Tribunis per vices miniſtrant, tres in ſingulos. Cùm caſtra metantur, eorum tentoria ſtatuunt, & locum circà complanant, ceſpitem viridem comportantes, & teſſellatim diſponentes: nec abnuam etiam de glareâ aut lapide, ſi locus vicinus præberet, aut diuturna mora poſceret, ut in Stativis aut Hibernis. Et ſi quid ſepiendum aut claudendum ſit ad vaſorum utenſiliúmque cuſtodiam, id præſtant. Aquatum, lignatum, pabulatum quoque iſtos îſſe in uſum Tribunorum crediderim. Viſum enim hæc omnia, quæ militiam tangunt, per milites fieri, tum contra ignaviam & otium, tum

cauſâ obſequii,& ut opportuni magis imperiis atque obnoxii eſſent. Hodie abnuant,per malum faſtum; qui in milite bonus, ſed in hoſtem: apud Duces obſequioſi & flexi animi conveniunt.

De Excubiis.

Excubiæ Tribunis. Præter jam dicta miniſteria, dāt etiam excubias Tribunis. Excubia autem eſt è viris 4.quorum pars ante tentorium, pars poſt illud juxta equos agunt. Cùm autem ſint cuiq; Tribuno tres manipuli, & in quoq; iſtorum viri ſupra 100. (Triariis exceptis & Velitibus, nam hi non miniſtrant, illi ob dignitatem,hi ob vilitatem, & quia utrique aliò vocantur) non niſi in quartum quemque diem ad manipulum redit & incumbit. Tribunis verò ſimul & commoditas ex hiſce miniſteriis, ſimul & dignitas atque honos imperio accedit. Sunt enim hi velut cuſtodes

ſtodes quidam Tribunorum aut apparitores. Imò fallor, aut cum ipſis Tribunis, ſi exibant, pars eorum exibat, ut honeſtè ſcilicet per caſtra & alibi incederent, militibus ſic comitati. *Comitatus.*

Erat & equitibus excubia una Triariorum. Nam hi à miniſterio Tribunitio liberi, curabant cùm alia, tum equos maximè, ne aut vinculis impediti illigatíque lædantur, inutiles futuri ad militiam; aut ſolu ti & ruentes turbas ac conſternationem excitent in caſtris. Percommodum enim viſum, ut Triarii equitibus miniſtrarent, ſine moleſtiâ ullâ ſuâ, in ſuis tabernaculis manentes. *Equitū excubia.*

Imperatori unus ex omnibus manipulis in diem excubabat; quæ res & tutum præſtabat ab inſidiis, & ornatum ſpeciémque magiſtratui addebat. *Imperatoris.*

Sociorum manipuli etiam ad exem- *Sociorū.*

xemplũ legionis diſtributi, ut quidam Principia munda habuerint in ſuâ parte; aliæ excubiæ fuerint Pręfectis, exemplo Tribunitio: deniq; & Imperatori manipulus forſan unus.

Excubiæ portarũ. Excubiæ etiam ad portas & vallum: atq; adeò Romanus mos fuit totas cohortes & turmas habere & ponere quietas ante ipſas portas, nõ unum aut alterum militem, ut hodie ſolet, quos à ſentiendo *Sentinellas* vocamus. Illi plures, atq; etiam cùm periculum eſſet, alios ſuper alios, & longiùs abjunctos. Id vocabant ab ipſâ re, *Stationes*: ſtabãt enim, tam equites, quàm pedites. Et *Statio-nes.* diſtinguunt paſſim à Vigiliis, quòd hæ diurnæ eſſent. Gręci προφυλακάς, bene & aptè vocant, quaſi dicas *Procuſtodias*. Ammianus *Stationes agrarias* aliquoties dixit; Vegetius cõpendio, *Agrarias*, quòd in agris

ſcilicet

ſcilicet & ſub divo. Hæ Stationes olim quidem totum diem habitæ, ſed mutavit Æmilius, ob cauſas, & binas in diem ſtatuit. Vtiles valde, quòd numquàm hoſtis imparatos aut paucos deprehendebat, imò qui eſſent reſiſtẽdo donec ſuccurreretur. Anxiè autem ſervatę; & omnino capitale (niſi magnâ vi abriperentur potiùs, quàm pellerentur) deſeruiſſe. Has Stationes puto ex omni genere militum, exceptis Velitibus, obiiſſe: ad ſingulas portas non minus cohorte & turmâ unâ; interdũ & plures, cùm juxtà hoſtis. Quatuor autem portæ, in univerſum 40. cohortes, & totidem turmæ (exceptis iis, qui ad Prætorium Extraordinarii aut Selecti, hi enim ab hac re immunes) ergo munus rediit decimo quoque die; imò quinto die, ſi illum medium dividis & ſecas cùm Æmilio. Aliter paulò Spartani, qui

Modus ſtationum.

aſſervabant fęderatos ſuos & armorum ſocios unâ illâ cuſtodiâ, alterâ hoſtes. Cuſtodia in ſocios, peditum fuit; in hoſtes, equitum, atque ea in locis ferè montanis aut excelſis.

De Vigiliis.

Sicut Excubiæ erant diurnæ, ita Vigiliæ nocturnæ: etſi illæ quoque pro iſtis uſurpatæ, & eſt generale nomen, at non è contrà. In Vigiliis *tria* conſideranda. 1. *Teſſera.* 2. *ipſa Vigilia.* 3. *Circuitio.*

Diſtributio Teſſera.

1. *Teſſera* hoc modo data & accepta. In quoque genere, equitum & peditum, ex decimo ſigno, quod ultimum eſt, & in ſtrigarum parte extremâ, vir unus eligitur, qui à reliquo munere excubiarum immunis ſit, *Teſſerarius* dictus ab ipsâ re. Is quotidie, Sole jam inclinante, ad Tribuni tentorium venit, & ſignum petit; illud Tribuni ab Imperatore accipiebant in milites per Centurio-

nes

nes transfundendum; ibíque quotidie referebatur numerus militum, utili more, & cauto Duci omnino imitando: ut quoniam multi per commeatus, aut quâ aliâ causâ diffluunt, multi caſu aut ferro pereũt; ſciat quotidie ſuas vires, & quid militum ad manum. Ruunt multi in pericula fiduciâ virium, quas habere putant, nec habent: & fraudes quæ hîc hodie, non eſt ignotum; cùm nomina magis Centuriarum, quàm numeri conſtant. *Annumeratio militũ.*

Signum aut Teſſera militaris erat tabella latiuſcula è ligno, inſcripta; nempe ipſo nocturnò ſigno aut dicto, quod eſſe vellet Imperator. Sæpè unum, alterum verbum inſcriptum erat; interdum mandatũ, aut ſentẽtiam habebat, aut verſum, ut in pugnâ; de quâ vide ſuprà pag. 133. Et Imperator quidem ipſe ore dabat & pronunciabat, ſed Tribuni *Teſſera quid, & ejus us⁹.*

tum inſcribebant, & dividebant. Hanc tabellam ſive σύνθημα non ad ipſas vigilias ſolùm, ſed ad mandata etiam adhibuerunt, quæ teſſeris ſic inſcripta, ſecuritatis causâ, ne quis quid excuſaret; atque ideò ſæpè grandiuſculæ fuerunt, & quibus inſcribi plura poſſent. Imò *Libellos* Suetonius appellat. Sic enim tutò data ſub noctem, & ſine periculo revelationis, vigiliis jam ponendis. Denique & celeriter ſic tranſmiſſa, ordine noto. Per teſſeras etiam iter edicebant ſæpiſſimè, & ad abſentes quoque mittebant. Dabant & interdum ſignatas, nec niſi tempore & loco reſerandas.

Modus dividendi teſſeras.

Teſſerarius, acceptâ Teſſerâ à Tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiẽs à primis manipulis; ſed contrà, redibat ad ſuum & ultimum manipulum, & Centurioni dabat: ille acceptam proximi manipuli

puli Centurioni, iſte iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum eſſet. Bonus hic ordo dupliciter: tum ut Vigiliæ in ultimis caſtris & hoſti propinquis ſtatim conſtituerentur: tum ut teſſera ſic viâ rectâ, & ſine flexu ad Tribunos rediret. Magna etiam ibi celeritas: nam luce ambiguâ, & Sole occiduo, teſſerę à Tribuno datæ, ante eundem occaſum oportuit relatas. Si mora aut culpa, inquiritur, punitur. Cognoſcitur culpa ex inſcriptione: nam præter ſignum nocturnum, unum & idem omnibus in unam noctem, alia etiam erat inſcriptio, quæ notaret partem & genus. Exempli causâ. Teſſerarius Haſtatorum, Principum, Triariorum, Equitum, quiſque ſuam teſſeram accipiebat, cum notulâ H. P. T. aut tali, quæ initialibus aut pluribus literis notaret genus, ut inde ſtatim

conſtaret, in tali parte peccatum. Teſſera dabatur adhibitis teſtibus; nam in tabernaculo data Centurioni, præſentibus militibus, ne quis negare poſſet ſibi datam, aut Tuſco (quod ajunt) jurgio alter alterum culparet. Hodie in aurem ſaltem inſuſurramus, quàm facili lapſu aut veniâ, ſi neges intellectam! Diſcurſu etiam datur. Nihil hîc opus, & diſtribuitur in ſummâ quiete. Ipſi quidem Centuriones legunt, & porrò tradunt; ſed lectam iis enunciant, quorum ſunt vigilandi vices. Ita omnia ordine; à ſummo Imperatore Tribunus, ab ipſo Centurio, ab hoc miles in ſuo manipulo quiſque accipit: denique ratio ſic imperandi aliquid aliud proba, & quæ ad omnes it ſine tumultu.

Laudata teſſera.

2. *Vigiliæ* per manipulos erāt diſpoſitæ. Imperatorem & Prætoriū manipulus accubans cuſtodit; Tribu-

Vigiliarum diſpoſitio.

bunos & Equitum turmas ii, qui è quoque manipulo conſtituti ſunt, ut in diurnis excubiis; & in numero nihil, ſed homines mutantur. Sunt autem in quâque legione manipuli 30. ergo excubabāt homines 120. Per ſingulos manipulos omnes ex ſeipſis vigiliam diſponunt, reliquas ipſe Imperator ordinat. Fiunt autem plerumque tres vigiliæ apud Quæſtorem, id eſt, homines 12. & apud quemque Legatorum duæ. Exteriorem verò aſpectum caſtrorum Velites complent, per totum vallum de die accubantes: & videntur illic ſedes, & tentoriola ſua habuiſſe. Vigilārunt autem ſparſim & per excubias diviſi: ſingulis centenis pedibus una erat excubia, nempe in latere uno 20. excubiæ, ſive viri 80. Adde, quòd etiā in portis excubiæ, ſed & ibi Velites, junctis equitibus, imò manipulis & cohortibus.

Vigi-

Vigilum ratio. Vigiles quaterni ſe diviſerunt in 4. partes, ita ut ſinguli vigiliam unã noctis obirent, ſorte dividente, per ternas quique horas. Erant ergo 4: vigiles, atque ii unâ, ſed unus ex iis ſuâ vigiliâ quiſque perſtabat intentus & verè vigil, alii adjacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille ſtans, ſi auxilium poſceret, ad manum habebat. Multò melior hæc ratio, quàm noſtrorũ Sentinellarum, qui prorſus ſolitarii, & certè à ſuis abjuncti. Itaque facilè intercipiuntur, imò & occiduntur, ſine aliorum ſenſu. Qui verò ad vigilias deſtinati ſunt, ex ſingulis eorum excubiis unus cujuſque manipuli Tergiductor ſeu Optio ducit veſpere ad Tribunum qui primas ſunt acturi. Quis ergo ſecundos, tertios, quartos? Nemo, nec ullus ultrà diſcurſus in caſtris; ſed probabile eſt, ipſos iſtos primos teſſerulas

quo-

quoque eorum vicem accepiſſe. Caſtra quidem noctu omnino quieta, ideóque ſtatuendum, vigiles primos, etſi depenſo ſuo penſo, tamen non abiviſſe ad tentoria, ſed illic reliquum noctis manſiſſe: idem in ſecundis & tertiis, non poſt veniſſe ſub ſuam horam, ſed illic eam otio exſpectâſſe.

Optio omnibus vigiliam acturis dat teſſerulas planè exiguas pro quâque vigiliâ. Hę teſſerulæ diverſæ fuerunt à priori: Illa uniuſmodi fuit, & ſignum aut dictum nocturnum, quo ſeſe ab hoſte internoſcerent: Iſtæ diverſiformes, & proprię cuique vigiliæ. Etiam in modulo diſcrimen. Illa tabella latiuſcula, iſtæ planè exiguæ, aut velut taleolę. Omnino non aliud fuiſſe videntur, quàm ligella, cum notâ duplici impreſsa; alterâ manipuli, alterâ vigiliæ ipſius. Id hoc fine, ut Tribunus, *Teſſerula à trio re alia.*

eâ

eâ redditâ, ſtatim cōſpiceret quis in quoque manipulo, & quotâ vigiliâ, munus feciſſet aut non feciſſet.

Circuitio. 3. *Circuitio* poſitas vigilias firmabat, alioquin in noxam ruituras. Circuitio Græcè ἐφοδεία, *obitus* aut *luſtratio*. Priſci, auctore Feſto, dixerunt *Fraxare*, vigiliam circuire. *Qui circumeūt.* Hæc circuitio commiſſa equitibus de more: ipſi interim Tribuni etiā circumiverunt, ſi propiùs diſcrimē. Quin & ipſe Imperator interdum, & cum eo Legati. At ſub Vegetii ævum *Circitores* proprium munus fuit, & militiæ gradus.

Luſtrandi ratio. Oportet primum turmæ Præfectum aut Decurionem in quâque legione uni Tergiductorum ſuorū præcipere manè, ut 4. juvenibus turmæ ſuæ indicet atque edicat ante prandium, iis qui debebūt circuire. Deinde ſequentis turmæ Præfecto oportet eumdem veſperè indicare, quòd

quòd ad eum ſequentis diei circuitionis cura pertineat. Qui cùm audierit, oportet ſimiliter jam dictis eum facere in ſequentem diem: pariter & eos qui ſequuntur. In quâque turmâ, tres Præfecti ſeu Decuriones; hæc cura fuit primi è tribus, ídq; per vices ivit in orbem: ergo undecimo die redibat ad turmam circumeundi munus, ſi tamen è quâque legione Circuitores capti. Ergo 8. fuerunt in unam noctem, & partiti ſunt luſtrationem. Qui verò ordinati ab Tergiductoribus fuerint ex primâ turmâ 4. poſtquàm ſortiti fuerunt vigilias, eunt ad Tribunum, & ſcriptum accipiunt quotam, & quot debeant obire. Poſt quæ illi 4. accubant ad primumpilum ad Aquilas, uno abeunte, reliqui tres accubant, ut ſcilicet proximi ſint ad audiendũ ſignũ, atq; ei attendendũ ut in tempore detur: ejus

enim

Buccina ad vigilias. enim Cẽturio curã habet ad quãq; vigiliam buccinã ſignũ dãdi. Initio verò vigiliarum omnia ſigna cecinerunt, aut potiùs paulò ante ipſas, cùm nimirum Prætorium dimitteretur; & hoc ſignum erat imperii. Erant autẽ vigiliæ quaternę, & ſingulæ in horas ternas diviſæ. *Clepſydra.* Has Primipilus clepſydris diſcernebat: habebant vaſcula aquaria, ſive mẽſuras ex aquâ, quibus 4. illa tempora æqualiter diſtinguebant.

Teſtes in vigiliis. Cùm tempus appetierit, primam vigiliam circuit is, qui eam ſortitus eſt, habens apud ſe teſtes aliquos. Primùm, fidei causâ, ut ſi culpam alicui ingerat, non ille regerat aut abnuat: deinde decori etiam causâ & periculi, quia nec honeſtum, nec tutum fortaſſe, ſolos ita circuire. Ergo aliquem, vel aliquos ex amicis aſſumebant; ſæpè ejuſdem illius ordinis, & quibus operam hanc in

ſimili

ſimili reddebant. Perluſtrat vigilias. Quòd ſi reperit qui primam agunt vigilantes, capit ab iis teſſerulam: ſin aliquem dormientem, aut loci deſertorem, teſtificatus proximos abit. Idem fit & ab iis, qui ſequentes vigilias luſtrant. Quiſque autem Circuitorum unâ cum luce ad Tribunum defert teſſeram; & ſi omnes redditæ ſint, ſine culpâ abeunt. Quòd ſi quis pauciores fert, quàm pro numero vigiliarum, inquirunt ex charactere quænam vigilia defecerit. Quo cognito, vocat Centurionem, qui ducit eos, quorũ vigilia fuerat, ii diſceptant cum Circuitore. Et ſi vigilum delictum eſt, ſtatim oſtendit Circuitor adhibitis teſtibus è proximis; id enim facere tenetur. Si nihil horum, in ipſum cadit culpa, ſtatímque conſilio advocato Tribunus judicat, & ſi damnatus fuerit, fuſte percutitur.

Negligẽtia ut deprehẽdatur.

Vi-

Vigiles armati. Vigilabant armati; olim tamen ſcutum iis ademptum, ne, ubi feſſi ſint, innixi pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopiti ſtarent. Poſteà verò redditum. Qui illo die in expeditione fuit, ne vicibus quidem ſuis vigilabat: cauſa ab humanitate, & quia tales egent quiete.

Voces vigilum. Duo adhibita ad excitandum: *Signum* ſive buccina, & *Voces*. Hæ ex ipsâ re, *Vigila, vigila*. Sed hoc videtur à Circuitore illo magis, quã vigile uſurpatum. Facit magis quòd hodie apud Turcas ille mos, & in arcibus oppidíſque excubias ita agunt, ut altâ voce invicem appellẽt ſe & reſponſent. Pannones idem factitant, qui clarè & mutuò ſibi accinunt, *Szollay megh, ſzollay megh virrazto, ſzollay megh.* id eſt. *Vigila, vigila vigil, vigila*. Et cùm ſub Auroram ſe recipiunt, canunt: *Haynal vagyon ſzep pyros haynal, haynal vagyon,*

gyon. hoc eſt, *Erumpit jam elegans rubens* (ſcilicet Aurora aut dies) *erumpit jam*. Sed & Perſæ cantitare ſoliti in Vigiliis laudes ſui Regis. Quæ omnia bona & utilia contra ſomnum nemo neget. Græcis etiam tintinnabula ſive campanulæ ad excitandum; ut & Romanis in Vrbe. Quod nec hodie prorſus exolevit, & in arcibus pleriſque ad campanulam vigiliæ excitantur. Erant quoque crebrò ignes vigilibus, quos cœnæ aut corporum curandorum cauſâ ita ſtructos, in noctem & vigilias producebant, donec paulatim exſtinguerentur: etſi de facibus propriè ad vigilias, non abnuam, quas vigiles ipſi aut manu tenuerunt, aut apud ſe fixerunt. In turribus aut ſpeculis etiam ignes ſtructi ad illucendum, & ut accedentes noſcerēt: vel ad indicandum aliquid aut ſignificandum. Tale hoc genus Græ-

Campanula.

Ignes.

φρυκτοί. ci dicunt φρυκτὸς. Horum uſus pro literis eſſe poteſt, ut per ſpecularem hāc ſignificationem indicetur quid agendum. Inventum Sinoni attribuit Plinius; Palamedi veriùs plerique Græci. Vſurpârunt & Romani, qui noctu igne, de die panno rubro in haſtâ ſublato ſignificabant.

2. Exercitia.

Exercitia tripli cia. Altera Diſciplinæ militaris pars *Exercitia* ſunt, à quibus ipſe Exercitus nomē accepit: & Romanis pręter & ſupra pleraſque gentes uſurpata exercitia. Hæc autem triplicia. 1. *Oneris*. 2. *Operis*. 3. *Armorum*.

1. *Exercitia Oneris.*

Quatuor oneris genera milites in agmine ferebant: *Cibum*, *Vtenſilia*, *Vallum*, *Arma*.

Cibos ferebant. 1. *Cibus*, primum onus: nam plus dimidiati, & ſæpè etiam totius menſis cibaria ferre cogebantur. Manſit

hæc

hæc durities etiam molliore ævo, & in Principum inferiorum rebus onera iſta leguntur. Ambigitur, an frumentum ipſum datum & latum, an verò panis excoctus, quem *Buccellatum* (quia ſectus in bucceas) vocabant; imò potiùs iſte: nam Buccellatum communis cibus, ſed delicatiores quidam aſperitatem illam aut ſiccitatem refugientes, habuerunt interdum in exercitu piſtores ad panem recentem. Erat talis panis *bis coctus*; quod nomen hodie retinet, atque ita olim Græcis, nam δίπυρον dicebant, *bis ignitum*. Byzantinis dicitur *Paxamas*, ſive *Paxamadum*. Hos panes in peris & ſaccis pelleis ferebant. Antiquitus frumẽtum portabant, non panem aut farinam; illud tundebant, pinſebántque, aut molis manuariis frangebant. Iſtas enim molas inter inſtrumenta militaria fuiſſe, & comita-

Buccellatum.

Bis coctus panis.

tas caſtra, docet Livius, quas in jumentis ferebant.

Vtenſilia militum. 2. *Vtenſilia*, ſecūdum onus: Preter haſtam & ſcutum Romani pedites ferebant ſerram, & corbem, rutrum, & ſecurim, ampliùs lorum, falcem, & catenam: pertinent enim hæc ad lignandum, pabulandum, muniendum, & poſtremùm ad captivos vinciendos. Tulerunt iſta, & plura etiam; ut ollam, veru, & talia ad victum, dicit Appianus, res ipſa vult, & monumenta antiqua oſtendunt.

Vallorū numerꝰ. 3. *Vallum*, tertium onus: Non unum vallum, ſed vallos ternos aut quaternos ferebant, ex uſu & more; nonnumquam plures, & ſeptenos, imò duodenos legas. Iſti ferebātur, ut ſtatim liceret vallare ſe & munire, ſi caſtra ſubitò locanda, aut alia neceſſitas eſſet. *Vtilitas.* Cogita numerum militum, qui fuêre in Conſulari exercitu

ercitu ſupra 16000. ter aut quater tot vallos, profectò denſa & firma munitio ſtatim ſtrui potuit, contra equitem peditémque. Ita nec in agmine facile fuit eos opprimere aut diſſipare.

4. *Arma*, quartum onus: imò non onus, & habent milites quaſi ſua membra, quæ quidem ita gerũtur aptè, ut ſi uſus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare poſſint. Pendebat galea ab dextro humero ad pectus (id quoque ad duritiem, ut incederent capite nudo) ſcutum in ſiniſtrâ, in eâdem pertica cum ſarcinis. Ob tot ac talia ferenda pedites Romani joco *Muli* vocabantur. Vnde *Muli Mariani*, in proverbio. Nam C. Marius recidendorum impedimentorum gratiâ, quibus maximè agmẽ oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata furcis (quas appel- *Arma.* *Ratio ferendi.*

lârunt *Aerumnulas*) impoſuit, ſub quibus & habile onus, & facilis requies eſſet. Sic ergo onuſti milites iter grande ſæpè conficiebant, & gradu quidem militari, qui grandior: horis enim 5. æſtivis hoc militari gradu 20. millia paſſuum conficiuntur. Cæſar bello Africo 16. millia paſſuum confecit cum toto exercitu, nec totis 6. horis, idq; nocturnis & æſtivis; eæ ſanè noctu breviores, pro more Romano. Idem 50. millia cõfecit à mediâ nocte ad diei alterius initium cum 4. legionibus & equitatu, ſed (quod ſanè mirum) rebus gerendis & hoſte impeditus. Idem Cæſar, periclitante Q. Cicerone, cùm M. Craſſus horâ tertiâ diei adveniſſet, eo die circiter 20. millia paſſuum progreſſus eſt. Nec longè à duritiâ iſtâ Romanâ abierunt Macedones. Item Catti priſci. Quin & Turcas hodie ollam æneã,

Cæſaris celeritas.

ſcu-

ſcutellam, ſecurim, igniarium, ſacculum cum annonâ, & talia quædam ferre ſcimus.

Habuerunt quidem Romani ſervos aut calones, ſed nec multos, nec vulgò; Tribuni, Centuriones, & digniores militum habebant, gregarii non habebant, quibus amputata hæc adjumenta inertiæ: ſed & dignioribus arctè modus ſtatutus erat, ultra quos & quot non haberēt. Nec aliter in veteri militiâ, in ſequenti hoc & alia ſolutiora, ubi magnus calonum & ſervorum numerus in exercitu increbuit. Ab his tamen Lixæ ſunt diverſi, qui velut negotiatores quæſtûs ſui gratiâ caſtra ſequuntur. Iumenta quoque plura in caſtris, ſed gregariis militibus nō niſi ad uſum communem, nempe ut tentoria, ut molas, & ſi quid tale ferrent. Digniores ſibi quædam habuêre & ad proprium uſum. Repe-

Calones pauci Romanis.

Iumēta ī caſtris.

ries & his, & vehiculis modum etiã poſitum; imò rarenter vehiculis eos uſos, quia hæç ſcilicet impediunt aut morantur iter, præſertim per anguſta & confragoſa.

De Agmine.

Sub jam dictis oneribus compoſiti & ordinati ibant, nec viæ tantùm, ſed pugnæ apti. Et hoc *Agmen* dicitur; cujus duo potiſſima genera. *Prius* commune, & cùm ſine motu incedunt, quod tale eſt. Præeunt & exeunt Extraordinarii, & agmen ducunt; quia portę Prætoriæ vicini, per quam ferè egreſſus: atque etiam quia ordine penè illo exeunt, quo metati. Secundi, Cornu dextrum Sociorum; & iſtos prædictorum jumenta ſequuntur. Tertii, prima legio, à tergo habens vaſa ſua & impedimenta. Quarti, ſecunda legio, cui ſubſequuntur jumenta ſua, & Sociorum item impedimenta, qui à ter-

Agmen duplex.

Primũ.

Primũ.

tergo locati ſunt. Vltimi, lævum Cornu. Ad latera equites, aut quiſque poſt ſuorum agmen, id eſt, Sociorum poſt Socios, Romani poſt legiones: habet enim quæque legio ſuam Alam, & item Cornu. Media his ſingulis ordinibus ſunt impedimenta. *Alterum* genus non ita commune, & cùm in hoſtico, & vicino periculo incedunt: Id tale. Præeunt impedimenta Haſtatorum, ipſi ſequuntur; tum iterum impedimenta Principum, & mox ipſi; idem in Triariis. Eſt igitur tum quaſi compoſita ad pugnam acies, niſi quòd evolvere ſe oportet ab impedimentis; quod fit, ad latus alterum declinando, & in hoſtem eundo, impedimentis ſubſiſtentibus, aut retrò ſubductis. Velites in fronte poſiti, aut pręmiſſi ad explorandū hoſtem. *Alterū.*

Cùm igitur caſtris diſcedendum, ter ſignum dant, *Itinerarium ſonare* *Ad iter ſigna*

appel-

tria data. appellant. Cùm primum ſignum datum eſt, tabernacula ſua detendunt, ſarcinas componunt, & vaſa colligant. Sed nec detrahere, nec conſtituere cuiquam tabernaculum fas, priuſquam Tribunorum & Imperatoris erigatur deponatúrve. Cùm verò ſecūdum ſignum ſonuit, imponunt ſarcinas jumentis. Cùm tertium, procedere oportet primos, & movere tota caſtra, ordine jam dicto. At Præco, id eſt, Accenſus, aut Apparitor dexter Imperatori aſſiſtens ter rogabat, *An parati ad bellum?* id eſt, *An in procinctu eſſent?* Illi toties altâ atque alacri voce acclamabant, ſe paratos eſſe. Et fortaſſis hic eſt ille clamor reſpondentium, quem Ceſar aliíq; tangūt, cū *Vaſa* ajunt *clamari*; & inter ſolennia ponunt. Signum nempe alacritatis ac fiduciæ erat, nec clàm ſe ſubducentium.

De

De Caſtrorum metatione.

Cùm appropinquârint ubi caſtra ponenda, præeũt Tribunus ex quâque legione unus, & Centuriones illi, qui ad hoc munus electi ſunt: nam caſtra metari munus fuit in certis hominibus, qui dicti *Metatores.* *Qui metati.* Eſt autem *Metari* non aliud, quàm dividere, ſecare ſuis finibus & metis. Inde *Metator agrorum* Ciceroni eſt Finitor; cui rei Gruma & Decempeda ſerviebat. Hinc *Degrumare viam*: & *Decempedator*, pro Metatore. *Metari, & Metator quid ſit.* Porrò *Metandi* vox fuſa latiùs, & à caſtris in urbem iit. Hoſpitia, manſiones, & quidquid tale adſignatum, *Metari* dicunt, & *Metata*: Primò quidem ipſorum militum, aut Palatinorum, ſed mox & aliorum. Sic in Suidâ, *Metator*, præmiſſus à Principe nuncius ad loca deſignanda; noſtro verbo *Forerius.* Sic *Metatio, Metatura, Metatorium,*

torium, pro domo adventoribus paratâ. *Metacula Deorum*, Martiano Capellæ domicilià & ſedes ab Aſtrologis datæ. Sic *Metator* in militiâ (ut eò redeam) qui vel caſtra, vel hoſpitia deſignat.

Quomodo metati. Cùm igitur hi totum locum circumſpexerint, ubi metari oporteт, primò deſignant Prætorium, & ad quod latus aſpectúmque loci Prætorio adjacentis ponere legiones oporteat. His electis & captis, dimetiuntur Prætorii ambitum; deinde lineam rectam, ad quam tabernacula Tribunorum locâtur; tum aliam lineam æquidiſtantem, à quâ incipiunt metari legiones. Conſimiliter & latera utrimq; deſcribunt lineis, de quibus ſuprà ubertim dictum.

Vela fixa. His factis, vexillum unum figunt & primum in loco, ubi Prætorium ponendum; ſecundum in latere electo; tertium in mediâ lineâ, ubi Tri-

buni

buni tendunt; quartum, ubi legiones: hæc quidem punicea, illud autem Imperatoris album: ad latera porrò interdum tenues haſtas defigunt, interdum vexilla coloris alterius. His factis, ſtrigas dimetiuntur, & haſtas in quâque eâ figunt, è quibus, cùm appropinquârunt copiæ, & in conſpectu habent caſtra, ſtatim omnia omnibus innoteſcunt, indicio & ratiocinio uſis à Prætorii ſigno. Ita milites in caſtra ibant, tamquam in notam & ſuam urbem. Illic enim ſtatim à portis declinantes procedunt, & quiſque veniunt ad ſuas ædes ſine ambage aut errore, quoniam & universè, & in parte cognoſcunt, quâ regione urbis iis divertendum: Simile igitur & in Romanis metationibus evenit. *Caſtra ī ſtar urbis.*

2. *Exercitia Operis.*

Exercitii ſecunda pars, *Opera*; quæ tam ſtupenda apud Romanos, *Opera Rom. mira.*

ut

ut fidem ſuperent, & fieri humanâ manu vix poſſe videantur. Rem aſſeram paucis & illuſtribus exẽplis.

Cæſaris opera varia. Cæſar in Galliâ Atvaticorum oppidum obſidens, vallo pedum 12. in circuitu 15. milliũ paſſuum, crebríſq; caſtellis circummunivit. Mirum, in paucis diebus ſolâ militari manu hæc confecta. Idem ingreſſu Helvetiorum in Provinciam excitatus, cum unâ legione, militibúſq; qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano ad montem Iuram, millia paſſuum 19. murum in altitudinem pedum 16. foſsámque perduxit. Id quoque opus non multis diebus confecit, & Helvetios conſilio & aditu dejecit. Non tam grandis munitio, quæ ad Aleſiam ejuſdem Cæſaris, ſed operoſa magis & multiplex. Ipſa enim in circuitu 11. millia paſſuum tenebat; ſed foſſa fuit pedum 20. directis lateribus ducta.

Iterum

Iterum ab eâ foſsâ pedes 400. recedens, reliquas munitiones inſtruxit. Eæ erant duæ foſſæ 15. pedes latæ, eâdem altitudine, quarum interiorem aquâ ex flumine derivatâ implevit. Poſt iſtas aggerem & vallum pedum 12. exſtruxit; huic loricam pinnáſque adjecit, grandibus cervis eminentibus, qui aſcenſum hoſtium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes 80. inter ſe diſtarẽt. Adde jam alias minores foſſas, cippis conſitas, & ſcrobes ſtimulis repletas. His rebus perfectis, pro loci naturâ 14. millia paſſuum complexus, pares ejuſdem munitiones, diverſas ab his contra exteriorem hoſtem fecit. Addo ejus Cæſaris munitionem, quâ Pompejum ad Dyrrhachium clauſit, omnia omniũ opera ſuperantem: Ille enim aggreſſus eſt difficile & inopinatum opus, ut uno muro omnes Pompeji

copias

copias circumplexus, à mari ad mare eum duceret; etiam ſi cœptis excideret, magnam apud poſteros ſuper hac audaciâ gloriam laturus. Erant enim ſtadia 1200.

Craſſi opus. Licinius Craſſus bello Spartacio in brevi tempore foſſam à mari ad mare duxit per cervicem peninſulę, ſtadiorum 300. latitudine & altitudine 15. pedum: ſuper foſſam verò ſtruxit vallum altitudine & firmitate mirandum.

Auguſti opera. Auguſtus bello in Cātabros, Medullum montem perpetuâ 15. milliarium foſsâ obſidione cinxit. Idē civili bello ad Peruſiam, circumvallavit eam urbem primùm ſpatio 56. ſtadiorum; ſed brachia inde ducta ad Tiberim, quę uſum fluminis eriperent: poſteà alias foſſas vallúmq; ſtruxit, additis 1500. ligneis turribus, quæ 60. pedes inter ſe diſtarēt.

Plura, atque ea operæ & ſtructuræ

ræ melioris paſſim legas, peritè & affabrè facta: non quia olim in ipſis legionibus ſeorſim fabri, ſed quia milites ipſi, aut aliqui inter eos, longo uſu ſic docti, & mixti fortaſſis aliqui ex profeſſo tales; denique præerat & dirigebat Præfectus fabrûm. Poſteà verò quæque jam legio habebat fabros lignarios, ſtructores carpentarios, ferrarios, reliquóſque artifices ad hos uſus. Itaque etiam in pace & otio, ſed contra otium, militari manu manſura multa ſtruebant, ut vias, pontes, naves, aggeres, templa, porticus, baſilicas, theatra, aquæductus, imò oppida tota. *Fabri in caſtris.*

3. *Exercitia Armorum.*

Pars tertia Exercitii, *Arma*. Hęc quoque pars à Romanis diligenter habita. Non enim illis initium armorum ipſum bellum fuit, nec ſolùm cùm uſus aut neceſſitas erat, *Arma à Rom. exculta.*

manus moverũt, in pace feriati; ſed tamquiam congeniti armis, numquam pauſam exercitii faciebant, non exſpectantes occaſiones. Omni die, omni ætate exerçebantur: tirones bis die, veterani ſemel. Ipſi Duces faciebant, ut ſcientiam oſtentarent, & in exemplum, ut Scipio Africanus, P. Valerius, Pompejus. Quin ipſi Imperatores, ut Trajanus. Quiſque ergo miles quotidie omni alacritate tamquam à bello exercebatur; ſed maximè in Stativis aut Hibernis, cùm quies ſcilicet à vero certamine & ab hoſte. Nec pluviis aut hyemalibus diebus ceſſârunt, ſed ei rei porticus quaſdam & baſilicas leviter cannâ aut ſtramine tectas habuerunt, in queis equites, peditéſque exercerentur. Aliâs in cãpo: inde *Campeſtres exercitationes*, in Suetonio: *Meditatio campeſtris*, in Plinio. *Campido-*

Aſſiduitas exercitii.

ctor,

ctor, ipſe ὁπλοδιδάκτης, ſive *doctor armorum*. Et hoc officium certum inferiori ævo, non certum veteri; ſed tunc Cēturio aliquis, aut miles annorum armorúmq; vetus docebat. Exercitia autem illis varia. *Cāpidoctor.*

I. AMBVLATIO. In hac duo ſpectata: *Celeritas* in ordinato inceſſu, ſub ſignis & ſub armis: tum etiam *Aequalitas*, ut ſuis juſtíſque intervallis. Hinc conſuetudo vetus, ut ter in menſe, tam equites, quàm pedites educerentur ambulatum: 10. millia paſſuum armati inſtructíq; omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire in caſtra jubebantur; ita ut aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. *Iuſtum* autem *iter* diurnum erat, quantum militari gradu vulgò ſolet confici, aut certè circà: ſic tamen, ut horas ſemper aliquot ſumas ad quietem. *Ambulatio.* *Iuſtum iter.*

2. DECVRSIO. Haud longè ab *Decurſio.*

Ambulatione eſt, & fit in armis, & ſub ſignis. Decurrerunt 4. millium ſpatio. Finis & fructus; ut majore impetu in hoſtem procurrant, ut loca opportuna celeriter occupent, ut ad explorandum alacriter pergant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Hæc Decurſio ad tubam facta, & ad eandem revocata.

Saltus. 3. Saltvs. Hujus utilitas, ut vel foſſas murales tranſcendere, vel impedientem aliquam altitudinem ſuperare, & ſine labore tranſilire poſſint.

Natatio. 4. Natatio. In mari vel fluvio caſtris vicino. In ipſâ Vrbe, aut ad Vrbem hoc olim factum, & Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi ideò delegerunt, in quo juvẽtus poſt exercitium armorum, ſudorem pulverémq; dilueret. Fuit & Piſcina huic rei, in Feſto. Cum curâ res habita, imò parentes quidam

ipſi

ipſi liberos ſuos docebant, ut Cato Priſcus filium ſuum.

5. PALARIA. Non fuêre aliud, quàm armorum exercitium & pugnæ, quæ in manibus eſſet. Statuebatur palus (Diaconus Latinitate ſui ævi *Lanceam* vocat) in terram rectus & fixus, qui ſex pedes emineret ad modum hominis, eúmque hinc illinc tiro aſſiliebat, & variis ictibus, aſtante magiſtro, petebat. In quâ exercitatione ſervabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus inſurgeret, ne quâ ex parte ipſe pateret ad plagam. *Palaria.*

6. ARMATVRA. Hæc leviũ fuit, ut Palaria gravium. Sub hoc nomẽ non aliud venit, quàm haſtilium, jaculorum, pilorum, ſagittarũ miſſio. Cauſa, quòd ipſi leves milites dicti ſunt *Armaturæ* compendio; nam olim quidem juncto nomine altero, *Leves armaturæ* dicebantur. *Armatura.*

Et ſunt alii ab iſtis, de quibus Græcorum ſcholia, ὁπλοχρῆσαι, *Armiſalii*, qui cum armis ſaltant. Non id ad nos, & eſt Pyrrhicha quædam, aliena à ſeriâ militiâ. Ad noſtram ſpectant, haſtilia jacere, ſudem torquere & vibrare, arma tractare, ſub vineam, vel vitem haſtas jacere.

Armiſalii.

Salitio.

7. SALITIO. Ea ad Equites ſpectat; diſcebántque celeriter & expeditè ab utrâvis parte, gladiis etiã ſtrictis, aut contũ tenentes ſaltare in ligneum equum. Iidem curſus, flexus, orbes, aliáque didicêre. Noſtri Equites tenuêre cõcurſus quoſdam ludicros, quos *Torneamenta* & *Gioſtra* vocant; ſed ii ad delicias ferè verſi & oblectamenta aulæ.

3. LEGES.

Leges quid.

Pars ultima Diſciplinæ militaris ſunt *Leges*, quę ſunt *inſtituta militię ſcripta aut non ſcripta*. Ea multa & varia: nos tangemus ea, quæ tangunt

gunt *Furta, Stipendia, Præmia, Pœnas, Miſſionem.*

De Furtis.

Furtorum quia magna occaſio & materies in caſtris, ubi pleraque aperta & incuſtodita, placuit ea ſeverè cohibere & punire. Ergò poſt metationem caſtrorum primã, ſtatim ut dilectus habitus eſt, & educti ſunt in campos, Tribuni convocantes omnem copiam, tam liberos, quàm ſervos, juramento adigũt viritim, ità ut calones & ſervitia quoque, & quidquid humanorum capitum in caſtris, adſtrinxerit hoc juramentum; quod tale eſt: Nihil è caſtris furto tollere, imò ſi quis invenerit quidpiam, id ad Tribunum relaturos. Itaque qui aliquid è caſtris furto abſtuliſſet, fuſte percutiebatur. Militem Prætorianum ob ſurreptum è viridario pavonem, capite punivit Tiberius. Peſcenius Ni-

Furta puni:a.

ger ob unius gallinacei direptionem, 10. commanipulones, qui raptum ab uno comederant, ſecuri percuti juſſit.

Præda non libera. Nec ipſa prædatio illis libera, ſed per manipulos, cohortes, legiones ſæpè miſſi milites, ut prædam agerent ex hoſtili terrâ & ferrent; ſed cum lege, ut communis nempe ea præda eſſet. Romani igitur avaritiæ, & quæ aſſita eſt, injuſtitiæ coërcendæ, prædam omnem in publicũ ferè vindicabant, & ad Quæſtorem jubebant deferri: atque is divendebat, & ex pecuniâ militi perſolvebat. *Ea publica.* Præda igitur plurimùm relata in publicum: & ſi quando militi concesſa, ad excitandum eum in re aliquâ arduâ, id quoque ſub lege & diviſionis normâ. Interdum quotidiè permutabantur milites, qui manerent, qui raperent; interdum minimè, ſed ſemel per manipulos ſe-

pone-

ponebantur & ſecernebantur: puta, ex quâque legione, vel alâ 5. cohortes mittebantur, 5. ad ſigna retinebantur. Præda autem relata æqualiter diviſa; & ipſi Socii quoque æquas partes accipiebant. Sors etiam interveniebat, ubi res dividebant, non ubi manubias ſive pecuniam ipſam. Et hæc res una eſt inter præcipuas, quæ Socios tot ſæculis tenuit in fide, lucellum & gloria, ex aſſiduis & felicibus bellis. *Æqualiter diviſa.*

A furtis ergo tam caſti Romani, & tam manus eorum continentes, ut memoriæ tradiderit Scaurus apud Frontinum, pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum amplexa fuerat metatio, poſtero die, abeunte exercitu, intactis fructibus relictam. *Abſtinẽtia Romanorũ.*

De Stipendiis.

Stipendium Græcis ὀψώνιον, & ὀψωνιασμὸν, quòd velut in obſoniũ *Stipendium.*

pecu-

pecunia eà primò data. Latini inferiores *Annonas* dixêre: nec enim ipſum quod eſui modò, ſed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt. Græci infimi ῥόγας, *Rogas* appellârunt: an ab *erogando?* nam & ipſam rem ῥογεύεσθαι dicunt. Suidas tamen pro donativo Principis capit.

Annona.

Sine ſtipendio olim Ro.

Olim certum eſt, Romanos nullo publico ære militâſſe, idq; annis plus 300. quibus milites privato ſumptu ſe alebāt de ſuo. Inſtitutum 17. circiter annis ante Vrbem à Gallis captam. Erat autem Stipendium triplex, *in Pecuniâ, Frumento, Veſte.*

Stipendium peditum.

Primum peditum ſtipendium fuit, oboli duo in diem. Si computes, ſunt in menſem Denarii 10. id eſt, Philippæus noſter. Exigua certè ſumma, & tamen tàm multi ad militiam prompti; quia frumētum additum exiguo precio, tum crebrę

etiam

etiam in triumphis donationes: amplius, erant promotiones, & per virtutem ad altiores ordines veniebant, ergo & ad ſtipendia meliora. Iulius Cæſar, qui per milites magnus, hîc quoque leges fregit, & legionibus ſtipendium in perpetuũ duplicavit. Res ſemel mota non hîc ſtetit, ſed magis Auguſtus auxit, qui omnes ubiq; milites ad certam ſtipendiorum, præmiorúmque formulam adſtrinxit: eum modum fuiſſe 10. diurnos aſſes, ex Tacito liquet. Manſit tamen non diu, ſed ſive Nero, ſive Claudius, ſive potiùs Otho aut Vitellius, aliquid, imò multum addidêre, & jam Domitiani ævo ſtipendium menſtruũ erant Aurei terni. Ii eſſent in diem 25. Aſſes; quibus ipſe Domitianus iterum addidit mẽſtruum Aureum unum, id eſt, Denarios 25. Tanti enim Romanus Aureus. Centuriones,

Auctũ à Cæſaribus.

Stipen-diũ Du-cum. nes, Succenturiones ſive Optiones, fortaſsè & Signiferi, duplum accipiebant. Et fuerunt etiam è grege milites quidam ſic honeſtati ob egregia facta. Hi *Duplicarii* dicti, quia annonas duplices accipiebant. Sed & *Seſquiplares* legas, qui unam

Equitũ. ſemis. Equites habebant triplum; quoniam erant ſuper Centuriones, tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Tribunis ſtipendia magna, ita ut adagio-

Tribuno rum. nem fecerint, *Tribunorum ſalariis emere*. Habebãt enim quadruplum ſalarii vulgaris, & alia uberiora in veſte, frumento, ſpeciebus.

Frumen tum da-tum. Frumentum quoque accipiebant pedites Romani, quod certo etiam die datum, & cum curâ ne is laberetur. Bonum & utile inſtitutum, militi ſemper victum eſſe, nec inopiâ cogi ad rapiendum, aut deſerendum. Si pecunia in hunc uſum, potuiſſet

tuiſſet ire in alium uſum; igitur maluerunt rem dare ipſam: atque ita, ut nefas etiam haberetur vendere. Itáne culpa mercari, aut vendere? hodie nec rapere; & vis aut injuria ferè eſt quæ militem alat. Dabãtur autem Attici medimni duæ partes. Medimnum faciunt 6. modios; ergo militi, Romanō modo & ſermone, dabantur modii quaterni. Quidni tantum, cùm ipſi ſervi eos acceperint in dimenſo? Magno & multo igitur opus frumento ad plures legiones. Hinc è provincialibus frumenta hæc coacta, & è Decimis, quas hoc fine aratoribus imponebant. Si verò in hoſtili, tum etiam è vicinis provinciis, aut ex ipſo hoſtico; ſed ſic, ut non in privatum & ſibi miles raperet, ſed defecta aut inventa frumenta deferret ad Quæſtorem. Equites hordei 7. medimnos ad jumenta (pro quo & æs ali-quan-

Frumentum unde.

Frumentum Equitum.

quando accepêre, quod *Hordeariũ* dictum Feſto) frumenti duos accipiebant: ergo triplo peditem excedebant; non enim illi fuêre ſoli, ſervum aut ſervos potiùs habuerunt, & juſtum eſt hoc dimenſum in capita terna, modii 12. De hordeo etiã ſatis largiter, ſed certum eſt, preter equum militarem jumenta alia habuiſſe. *Sociorũ.* Socii pedites capiunt par Romanis: meritò, nam & tantum capiebat eorum venter. Equites verò frumenti medimnum unum & trientem, quia minùs digni aut opulenti quàm Romani, eóque nec à familiâ ſic inſtructi: ſingulis ergo famulus unus ſi ffecerit: & eſt menſura hæc in duo capita, modiorum ſcilicet 8. Simile in hordeo, & habuêre pauciora impedimenta. Datur autem hoc Sociis muneri: cùm enim pecuniæ ſtipendium à ſuis acciperent, quid minus à Romanis de-

debuêre quàm victum? illorum certè uſui & gloriæ militabant. Contrà in Romanis fuit, quibus nec muneri frumẽtum quidem datum, minùs arma aut veſtis, ſed pro his omnibus certa aliqua pecunia de ſtipendio detracta. Militibus etiam ſalem (ſine quo vita non eſt) & leguminum aliquid datum paſſim legimus. Data etiam ſuilla ſalita, id eſt, laridum. Atque hi tales ſunt, quos *Militares cibos* ſcriptores appellant.

Sal & legumina data.

Bis die cibum ſumpſerunt milites, ſuâ horâ quiſq; & addo etiam ſuo cibo. Prandium tenuius, & ſine ullo apparatu. Stantes ferè prandebant; & cibum ſine igne: in cœnâ addere poterant, ſi copia eſſet, carnem aſſam aut elixam. Metellus coquos, lixas, & totum id genus caſtris ejecit, vetuitque vendere cibum coctum. Vendere vetuit, non ſu-

Prandiũ & cœna militũ.

ſumere: noluit proſtare cibos tales, & facilitate parandi gulam irritari; ſed ſi quis haberet, è prædâ aut pecuniâ, ipſe pararet & veſceretur. Hoc fine inter inſtrumenta militis verua & ollæ. Nolebant curiosè & ab profeſſo opifice panem coctum ſumi, ſed ſubitarium, & quem ſuâ manu miles parâſſet. Ipſi coquebãt, illi ingenui, illi cives; quid? imò ipſe aliquis Imperator, nec ex Curiis aut Fabriciis, ſed novitiis, ut Antoninus Caracalla, qui triticum ſuâ manu molens, quod ipſi ſatis eſſet, maſsámque ex eo conficiens, & in carbonibus coquens, eo veſcebatur. Ergo manuarias quaſdam molas circumferebant, aut lapide tundebant: denique ſine furni aut clibani operâ, ſubitò ſic in carbonibus, aut ſub cinere coquebant. Panis igitur ille gravis, madidúſq; & Plinio *Panis militaris*, talis ſubitus &

Panem ipſi coquebãt.

Panis militaris.

& ſubcineritius, nec bene aut diu excoctus. Sed & ſine pane, frumento ſuo uſi in pulte: unde à Plauto *Pultiphagi* Romani appellati. Potus militis aqua, eáque mera vulgò: interdum uſi aceto, non ſolo, ſed cum aquâ mixto, quod *Poſcam*, vel *Puſcā* vocant. Pro menſis iis plerumque elatior ceſpes, aut ceſpites quadri. Cibum capiebant ſedentes, non jacentes delicatè aut recubantes, civili illo promiſcuo ritu: imò ſteterūt, præſertim in prandio, ut dixi. Luxus deinde caſtris importavit trichinia, porticus, cryptas, trichilas, id eſt, umbroſas ꝑgulas, Græcis σκιάδες. Pocula erant lignea, nam rarum in caſtris argentum, nec id frugalitas caſtrenſis admittebat; certè non copioſum. Nemini præterea fas prandium aut cœnam ſumere, niſi ad ſignum.

Potus aqua.

Menſa.

Pocula.

De Præmiis.

Præmia & Pœnæ, quæ omnem vitam & ſocietatem continent, vinculum & coagulum rerum publicarum, in primis ſtudiosè à Romanis habita. Duo autem Præmiorum genera: *Minora* & *Majora*. Minora ſunt, quæ ob læſum aut dejectum hoſtem data. Majora, ob ſervatum civem.

Præmia duplicia.

Cùm igitur occaſio ſe dat, & aliqui fortiter & ſtrenuè fecerunt, Imperator, re divinâ priùs factâ, convocat claſſico in concionem omnes copias, & circumponés ſibi eos, qui auctores egregii facinoris, primùm quidem laudes eorum ediſſerit, & ſuper hoc facto, & ſi quid aliud in omni vitâ geſſerint laude & memoriâ dignum: Ii ibi conſpicui, in loco edito, juxta tribunal, à tergo, à latere Duces, antè & circà immenſa multitudo, ſicque voce Imperatoriâ

Præmia ut data.

riâ laudantur, mox donantur.

Si quis extra ordinem, aut in ſingulari pugnâ, ut in excurſione aut velitatione, aut tali tempore, in quo nulla neceſſitas fuerit viritim periclitandi, ſponte ſe & ultrò eò dederit, & hoſtem percuſſerit, *Haſtâ* donabatur: quod jaculi genus ſine ferro, ideóque dicta *Haſta pura*; ſicut *Argentum purum*, cui nihil inſculptum; & *Veſtis pura*, cui nihil è purpurâ attextum. Qui verò hoc amplius, hoſtem dejecerit, aut ſpolia legerit, duplex jam hîc præmiũ, diverſum pro genere militiæ; nam pediti datur *Phiala* ſive *Armilla*, equiti *Phalera*. Phaleræ diſtinctæ à Torquibus: illæ demiſſæ ad pectus pendebant, hæ ſtringebant magis & ambibant ipſum collum. Diverſitas etiam in formâ, quòd illæ planiores & magis jacentes; iſtæ contortæ & ex annulis aut catellis ple-

Premia minora. *Haſta.* *Phiala.* *Armilla.* *Phalera.*

xæ. Vnde ipſæ *Catellæ* dictæ. Hoc præmium manſit ad infimum ævũ. Et quamvis notum ſit, torques Gallorum jam olim geſtamina propria & patria fuiſſe; tamen ab hoc militiæ ritu manâſſe magis arbitror, quòd hodie nobilitas Europæa tam paſſim ſibi vendicat torques. Inter

Vexilla. minora præmia erãt etiam *Vexilla*; eáque vel *pura*, quæ uniuſmodi coloris, nec tincta: vel *bicolora*, quæ diverſi coloris. Vulgò etiam argenteis vel aureis filis & textu.

Corona. Majora dona ſunt *Coronæ*: quæ plures, ob plures cauſas. Prima *Ci-*

Civica. *vica*, quæ data illi, qui civem ſervaverat, & eodem tempore etiam hoſtem occiderat. Hac eum Imperator honeſtat, & Tribuni cogunt ſervatos (niſi id quidem ultrò faciant) ſervatorem ſuum coronare. Colit autem hunc qui ſervatus eſt per omnem vitam, ut parentem, & omnia

omnia ei cõferre ac deferre debet, ac ſi genuiſſet. E quercu ſive ilice fuit; cujus cauſam vide, ſi lubet, apud Plutarch. Altera, vel potiùs prima (ſuperat enim dignitate Civicam) eſt *Obſidionalis*, quam ii, qui liberati ſunt, dant ei Duci, qui liberavit. Nulla hac nobilior: & meritò, cùm non unus, ſed plures civium morte erepti. E gramine hæc fuit, decerpto è loco, intra quem obſidebantur: quia ſummum victoriæ indiciũ erat, herbam porrigere victos. Hãc ipſi quoque dant, qui ſervati ſunt, ut in Civicâ factum. Tertia *Muralis* eſt, quâ donatur ab Imperatore, qui primus murum ſubiit, ínque oppidum hoſtiũ per vim aſcendit. Huic vicina eſt *Caſtrenſis*, quæ ejus, qui primus hoſtium caſtra pugnans introivit. Vtraque hæc aurea fuit. Vallis igitur diſtincta iſta fuit, & ideò *Vallaris* quoque dicta: ſicut il-

Obſidionalis.

Muralis.

Caſtrẽſis.

ja prior habuit & prætulit murorũ pinnas aut turres. Quarta *Navalis* corona ex auro, data ei, qui primus in hoſtium navem armatus vi tranſilivit. Hæc re & materie non abit à Murali aut Caſtrenſi; diſtincta tamen à *Roſtratâ*. Nam hæc in ſummo precio, & non iis data, qui in navim aliquam tranſcendiſſent, ſed qui navale aliquod magnum decus aut victoriam magnâ induſtriâ peperiſſent. Data ipſis Ducibus; & aſſimilanda aliquatenus Obſidionali: ſoli Civicæ eam cedere facit Plinius. Communiter ſæpè donata corona aurea, ſine alio agnomine, virtutis ergô. A Græcis hoc manâſſe videtur, & maximè Athenienſibus, qui viritim & populariter ſic donabant. Pœni quoque hoc de coronis uſurpâſſe videntur, forſan exemplo & imitatione Romanâ.

Nava-lis. *Roſtra-ta.* *Aurea.*

Cõmoda His donis etiam ſua commoda ad-

adjuncta, ſed quæ ferè honore cõſtabant. Nam qui ea adepti dona, præter gloriam in exercitu, & domi etiam famam, cùm redierint in patriam, ludos pompáſque ita conſpicui ineunt: quoniam ſolis iis licet ornamenta hæc geſtare & imponere, qui ab Imperatore virtutis causâ donati ſunt. In triumpho (quod tempore primum) etiam ſic ornati incedebant. Si quis plures etiam coronas aut dona meruiſſet, tuliſsétque, ea ipſa præferri moris fuiſſe videtur. Equites equo publico in Tranſvectione annuâ donis iſtis uſi. Solebant in judicium quoque aut diſcrimen hæc introducere interdum, virtuti oſtentandæ. *donorũ.*

In ædibus verò, conſpectiſſimâ earum parte, ponunt ſpolia, indicia & teſtimonia ſuæ virtutis. Appellantur *Spolia*, arma & exuviæ detractæ cæſo hoſti. Id jam olim apud *Spolia ſuſpẽſa* Græcos

Græcos ſolebant, & oſtendere monumentum virtutis. Apud Romanos honori ea res, poſtibus ipſis & foribus ſuſpendere, in tranſeuntium aſpectum. *Antipagmenta* vocat Feſtus, valvarum ornamenta, quæ antis, id eſt, lateribus oſtiorum adpanguntur, id eſt, affiguntur. Inprimis hoc etiam triumphales uſurpârunt, & arma hoſtium ſuſpenderunt. Etiam Roſtra ſuſpenſa fuerunt, id eſt, ſpolia marina. Iſta autem ſpolia affixa revellere, aut refigere, aut tollere non licuit, etiam alienatis ædibus. Hic ergo ſpoliorum honos; & quia magnus, multi ambitioſè, nec meriti affectabant.

Honor ſpolioru.

De Pœnis.

Ius Tribuni in pœnis.

In caſtigando tria ſunt imperii & juris Tribunorum. Primò, *multtā dicunt*: deinde, *pignus capiunt*: denique, *verberibus caſtigant*. Idem jus Præfectis in Socios. Capitis cauſas

co-

cognovit & punivit Tribunus, ſi Concilium adjunctum, & unà cognoſcant: aliâs ſæpiùs ipſe Dux ſummus cognovit, damnavit; cui etiam fas erat ſine cauſæ dictione (nempe ubi res liquida) condemnare, ſine Concilii advocatione ullâ, ita ut etiam provocatio nulla eſſet. Sed à Principibus hîc novatum, quibus non ex uſu aut dignitate ſuâ viſa tam libera hæc poteſtas, & circumciderunt. Gregales puniri à Ducibus permiſerunt, Centuriones alióſque primores ſibi adſervârunt. Legati Prætorii jus in vitam non habebant; Legati Conſulares habebant, ſed cum exceptione, ut ne indigniores. Præterea pignus capiebant Tribuni, nempe cùm mulctam non ſolverent: & dicitur *Cenſio haſtaria*. Privabatur parte armorum miles, eáq; pecuniâ debebat luere.

Imperatoris.

Legatorum.

Verberabant autem Tribuni ad ca-

caſtigationem, vitibus aut virgis: ſed & ad mortem, fuſte; de Concilii tamen ſententiâ. Et hoc dictum Latinis *Fuſtuarium* (quam pœnam vigiliis & circuitioni neglectæ fuiſſe, ſuprà dixi) Græcis ξυλοκοπία. Ea autem talis: Fuſtem capiens Tribunus ipſe (neque enim hîc lictores ulli adminiſtri, aut carnifex) condemnatum leviter tâgit & delibat, & quaſi ſigno dato objicit reliquæ multitudini militari: quo facto, omnes, qui in caſtris ſunt, ferientes alius fuſtibus, alius lapidibus, in ipſis caſtrorum Principiis occidunt. Objiciebant etiam delinquentes gladiis militum: item ſaxis occiſi, quæ pœna ferè Macedonum fuit in hac re, quàm & Romani adhibuerunt. Quin & ſecuri percuſſi: ſed ſub Principum tempora gladius ſecuri ſucceſſit.

Pœna Fuſtuarii.

Qui fu- Fuſtuariâ hac pœnâ ad mortem punie-

puniebantur, præter eos, quos dixi, alia quatuor genera delinquẽtium. *Primò*, qui furto aliquid abſtulit è caſtris. *Deinde*, qui falſum teſtimonium dixit: quia læſum aut ſpretũ perjurio ſupremum Numen, ſupremâ penâ luunt. *Præterea*, qui in flore ætatis corpore ſuo abuſus deprehenditur. Id crimen olim ante Scãtinium in togâ nõ fuit capitale, fuit tamen in caſtris: quia occaſio ejus magna, nullo fœmineo ſexu, & multis juvenibus in ipſo vigore formæ, ſub annum decimumſeptimum. *Tandem*, qui ter ob eandem culpam mulctatus fuerit. Sic leviores & pecuniariæ culpæ, capitales fiunt, ſi ter repetitæ. Cauſa: quòd talem pravo ingenio cenſebant, & factum ad peccandum: fortaſsè etiam contumacia iis viſa punienda, & quòd quaſi per ludibrium & contemptũ legis peccaret. Bene factũ; nihil ſatis *Iterario puniti.*

ad-

adſtricti aut ſeveri inter armatos; & terrent niſi timent. Hac eâdem pœnâ puniebantur & alia delicta, militiæ propria. *Si qui* falsò ſtrenuum aliquod factum ſuum referunt ad Tribunos, honoris præmiíq; causâ; tale mendacium & prava ambitio morte caſtigabatur. Ratio: quia in militiâ eorum varia & multa præmia virtuti poſita, ad quæ ne indigni aſpirarent, & decus hoc polluerent, rigidè fraus punita. *Deinde*, ſi qui in præſidio aut ſtatione poſiti, per metum deſeruerunt locũ. *Tandem*, ſi quis abjecerit armorum aliquid in ipſo diſcrimine per metum. Nam miles vitam amittit, ſi ſua arma; cum duplici reſtrictione, ſi in acie, ſi per metum. Idem in Signiferis, qui ſigna. Hinc Græcis ῥίψασπιδες, proverbio infames ſunt.

Delicta militaria punita.

Quòd ſi plures peccâſſe contingat, & manipulos aliquot ſimul locum

cum

cum deſerere, fiebat *Decimatio*; ratio puniendi commoda pariter & terribilis. Vetus Romanum inſtitutum hoc, & patria lex, quâ decimus quiſque ſorte ad ſupplicium lectus. Interdum etiam *Viceſimatio* adhibita, imò & *Centeſimatio*. Et hoc modo puniebantur turbidi & ſeditioſi in Ducem. Vtilis iſte modus, quia periculum omnibus ſuper caput eſt atque imminet ob incertam ſortem, atque inde metus, qui ferè inhærere ſolet iis, qui ſemel ſeriò admoti ad extremam illam metam: ſicque metus ad omnes, pœna ad paucos pervenit.

Decimatio.

ejus utilitas.

Duo prætereà hîc conſideranda in pœnis: *Caſtigatio*, & *Ignominia*. Illa verberibus facta: & fuerunt in hac re, *Fuſtes*, aut *Virgæ*: illi honeſtiores, iſtæ acerbiores. Sed Fuſtes iterum duplices: è *Vite*, aut *aliâ materie*. E vite, civibus reſervati; & eli-

Pœna nõ capitales.

Fuſtes.

eligebant nodoſam, ad validiorem ictum. Et hæc vitis geſtamen & inſigne Centurionum, aut Evocatorum erat, eáque bifurcata aut incurva: ſicut Græcorum Ducibus fuit baculus in manu. Fuſtes ex aliâ materie ad caſtigandum adhibiti, non ad occidendum; & erat levior iſta pœna quàm virgarum. Fuſtes etiam crebriores, & inferiore ævo. Retinent nunc Turcæ & plerique Orientales, in publicâ quotidianâ caſtigatione. Virgæ raró in militiâ adhibitæ, niſi ubi mors à ſecuri conſecuta, & hæ ſolenniter tunc præiverunt.

Virgæ.

Ignominia.

Fuerunt & Ignominiæ, quibus boni honeſtíque animi haud minùs coërciti, quàm pœnis. Eæ multiplices Romanis fuêre. *Primùm*, hordeum pro tritico datum: ut indigni viderentur communi militum cibo, ſed rejicerentur potiùs, jungerentúr-

Hordeū pro tritico.

túrque cum jumentis. *Alterum*, cùm ære privantur, & ſtipendium non procedit. Et miles, cui ſtipendium non datur propter ignominiã, *Aere dirutus* dicitur. *Reſignatum æs* quoque dicitur militi, cùm ob delictum, ne ſtipendium ei daretur, in tabulas refertur. Qui infrequens notabatur, hanc pęnam patiebatur. *Infrequens* autem appellabatur miles, qui abeſt abfuítq; à ſignis. *Tertium*, cùm extra vallum & caſtra jubentur tendere. Cauſam habuit, quaſi indigni eſſent, qui inter verè milites agerent, projecti & objecti hoſti; ídque interdum ſine tentoriis. *Quartum*, diſcinctos & turpi habitu proſtitui, nempe ut parum viros. *Quintum*, mutare militiam, quod eſt ab honeſtiore genere in humilius tranſcribi. Imò interdum extra omnem ordinem projecti, inter impedimenta, & ſarcinas, & captivos

Ære dirui.

Extra caſtra tẽdere.

Diſcingi.

Mutare militiã.

ptivos

Pœna le-viores. ptivos agere coacti. Erant & alia quædam minora, ut ſtantes cibum potúmque capere; quod de cœnâ intelliges, nam in prandio uſitatum ſtare. Iſta de pęnis in Romano ritu, ſimilia quædam in Græco. Charondæ lex ſtatuit, ut qui pro patriâ arma non cepiſſent, aut in bello ordines deſeruiſſent, hos tales in foro per 3. dies ſedere in veſtibus muliebribus. Spartani eos, qui ignaviæ in bellis comperti eſſent, variè notabant: omni magiſtratu arcebant, uxorem ei dare, aut ab eo accipere, infame erat. Percutiebat eos qui volebat obviorum: at illi ferebant, ſqualidi & humiles, palliáque geſtabant colore aliquo tincta & inſcripta. Partem etiam barbæ, quæ eſt ad labrū ſuperius, ſive muſtaca, radebant, partem verò alebant. Et hi ſtimuli apud varias gentes, excitandæ virtuti, ſocordiæ cōprimēdæ.

Græcorum. *Spartanorum.*

De

De Miſſione.

Poſt confecta ſtipendia, mittebatur miles, liber deinceps & immunis. Sed debebat expleviſſe legitima ſtipendia: ea 20. annorum in pedite, 10. in equite, ut ſuprà dictum. Atq; his confectis mittebantur; ſi quis aliter ſe ſubduxiſſet, mors aut ſervitus pœna: nec dubium, quin pro deſertore puniretur, ſi quis ſine juſtâ miſſione receſſiſſet; de quâ ipsâ Cenſores etiam Romæ cognoſcebant. *Quando miſſus miles.*

Iuſta Miſſio *duplex*: Honeſta, & Cauſaria. *Honeſta*, quæ emeritis ſtipendiis datur. *Cauſaria*, quæ ob vitium, defectum, morbum. Puta, aliquem manu truncatum, oculis captum, valetudine aut aliter inutilẽ militiæ factum, mittebatur. Hęc quia juſtam cauſam habebat, etiam pręmiis interdum Honeſtæ æquata. *Miſſio Honeſta. Cauſaria.*

Injuſta Miſſio idem *duplex*: Gratioſa & Ignominioſa. *Gratioſa*, per *Gratioſa.*

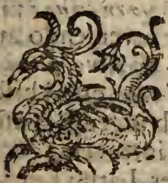
gratiam aut ambitum ab Imperatoribus impetrata; ſed ſæpè invalida, & Cenſores reſcindebant. *Ignominioſa*, quâ ob delictum aut crimen quis militiâ ſolutus: & ideò ſic dicta, quia nominis notam & infamiam adferebat.

Ignominioſa.

Sub Auguſto duplex Miſſionis genus factum; *Exauctoratio* & *Miſſio.* Illa fuit, cùm expletis ſtipendiis ſolvebãtur onere omni militię, niſi pugnæ in hoſtem. Nec jam ſub ſignis aut Aquilis erant, ut alii milites, ſed ſub uno vexillo habebãtur ſeorſim: dicebãturq; *Veterani*. Id repertum, quia plena Miſſio cõmoda & præmia ſua habebat, inſtituta ab Auguſto, quæ non ſtatim ſolvi & repræſentari à rep. poterant, atque ideò exſpectabãt ea ſub vexillis; unde & *Vexillarii* dicti. Sed fraus ſæpè in hac re, & de induſtriâ protrahebantur, bono fiſci. Miſſioni præmia adhære-

Exauctoratio.

hærebant, quæ alio verbo *Commoda miſſionum* dicuntur. Eorum quantitas: Prætoriani poſt 16. annos capiebant 5000. drachmarũ: alii poſt 20. annos 3000. Id ſub Auguſto inſtitutum, at à Caligulâ acciſa & ad modum reducta commoda. *Miſſionis commoda.*



ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΙΚΩΝ,

Sive

DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS.

LIBER PRIMVS.

Machina etymon.

MACHINA, Græcis μηχανὴ, παρὰ τὸ μήδω, ab inveniendo aut ſapiendo: ſive παρὰ τὸ μὴ χαίνειν, quòd hiſcere nō ſinat. Sanè ab ingenio conſenſu derivant, quod intervenit; & poſteriores ſcriptores Latini hæc ideò *Ingenia*, & eorum Architectos *Ingeniarios* dixerunt. Itaque fraudes, doli, inſidiæ, in hoc nomen apud Comicos, alióſque paſſim venerunt. Sed & molitiones altiuſculæ, *Machinæ*. Vnde *Machiones*, Gallorum *Maſ-*

Maſſons, fabri cęmentarii. Veteres Gręci *μάγγανα* etiam hęc dixerunt; ita Heſychius, & Hegeſippus. Eſt & Conſtantinopoli *Mangana*, locus à Conſtantino exſtructus, ad inſtrumenta bellica reponenda.

Origo Machinarũ, ut & plerorũque armorum, Moyſi aſſcribitur. Græci, & cum iis Homerus, non videntur initio habuiſſe, nec ſub Trojanum bellũ. Romani habuêre ſub ipſis Regibus, & ſtatim poſt exactos Reges, A. V. 252. *Origo.*

Machinæ *triplices*: 1. MACHINÆ preſsè magis & rectrictè. 2. TORMENTA. 3. TELA. De quibus dicendum eſt. Sed iterum cum diſcrimine, quia duplex Oppugnatio: *Subita*, & *Diuturna*. *Diviſio.*

DE OPPVGNATIONE SVBITA.

Oppugnatio *ſubita* eſt, cùm impetu, nec circumvallatione adhibitâ incurrunt. Ad hanc rem leviores *Oppugnatio ſubita.*

machinæ adhibitæ: primùm uſi *Coronâ*, tum *Teſtudine militari*, ſæpè & *Scalis*, *Cratibus*, *Vineis*, *Pluteis*, variis *Teſtudinibus*, *Muſculis*, *Vectibus*, & ſimilibus.

De Coronâ.

Corona. *Corona* primùm adhibita, ad terrendum aut claudendum, ſed & ad diſtinendum. Hinc ſæpè occurrit, *Coronâ cingere urbem*; *Coronâ capere, expugnare*. Fuit interdum ſpiſſa, id eſt, duplex, triplex, aut ſuprà, ut numerus militum, aut magnitudo loci oppugnandi erat.

Ordo Coronæ. In Coronâ introrſum erant pedites, quorum invadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminùs quidem ſeries ita duplex aut triplex, ſed cùm appropinquabant, ratio vult magis arctatos multiplicatóſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſiduè anguſtiore. Et forſan etiam corpora alibi militum & co-

cohortes relictæ, ad ſubita belli, & ſubſidium aut præſidium. Hoc etiã amplius, primos ordines peditum ſcutatorum graviorúmque fuiſſe, qui cominus aſſultarẽt, invaderéntque: retrorſum leves aut velites, ut funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent propugnatores. Coronam hanc Græci cum Sagenâ comparant, dicúntq; rem ipſam σαγηνεύειν, quod eſt *Coronâ cingere*, & includere vel ut piſces.

De Teſtudine militari.

Sequebatur *Teſtudo*, quâ ſtatim ſub muris uſi, ut tecti & conferti ſuccederent, aſcenderéntq;. Teſtudo verò, ſive φάλαγξ Græcis, aut συνασπισμὸς, *Conſcutatio*, eſt junctio corporum armorúmque, & ſcuta partim lateribus applicata, partim capitibus ſuperlata. Vſi eâ Romani in triplici diſcrimine, *in Oppugnando,*

Teſtudo quid.

do, Pugnando, Repugnando: vnde & *triplex* teſtudo.

Triplex.

Teſtudo in oppugnando.

In *Oppugnando* fuit, cùm ſcutis ſuper capita elatis muro ſuccedebant, primis altioribus, & ordine paulatim, tecti ſimplicis in morem, decreſcente. Cauſa, ut tela injecta per proclive laberentur, & minùs inſidere poſſent aut infigi. In has ergo teſtudines manipulatim aut centuriatim ſe conglobabant. Hujus teſtudinis finis unus, ſuccedere & ſubruere: alter, ſuccedere & aſcendere. Nam aſcendebãt alii ſuper alios, ut faſtigio altitudinis muri æquarẽtur. Id Tacitus vocat *Iteratam teſtudinem*, & quaſi duplicatam: imò etiam tertii ſuper duplicem illam ſeriem aſcenderunt.

In pugnando.

Teſtudo altera in *Pugnâ* eſt, cùm globo facto, & tecti ſcutis, ſic invadebãt ac perrumpebant. Ea denſatio firma utiliſq; fuit in equitatum

repel-

repellendum. In hac autem ſecundâ teſtudine nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus.

Tertia Teſtudo eſt in *Repugnando*, cùm ab equitatu aut levi armaturâ cincti, huc decurrunt, ut in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis undique deſidentibus. Accuratiſſimè hanc deſcripſit Dio, lib. 49. hic verbis: *Teſtudo talis eſt, & fit hoc modo. Impedimentis, & levi armaturâ, & equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extrà ſpectantes ambiunt. Cæteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cùm ſuper ſe, tum ſuper alios attollunt, ut in totâ phalange non aliud ſit, quàm ſcuta cernere, & à telorum jactu omnes*

In repugnando.

Deſcripta à Dione.

mnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeò enim validè firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint; imò etiam equi & currus agi, quoties in cavo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma ejus inſtructionis, & nomen à teſtudine cepit, ob firmitatem, & quia optimè tegit. Vſus autem duplex. (Illum pugnæ omittit, quia rarus Romanis) *Nam & in oppugnandâ munitione aliquâ ſubeunt, & ſæpè in ipſum murum quoſdam attollunt: aut circumventi à ſagittariis, inclinant ſe omnes ſimul (nã & equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere) & ſic opinionem hoſtibus defatigationis ſuæ præbentes, iis appropinquantibus, ſtatim terrore injecto, conſurgunt atque incurrunt.*

De Scalis.

Præter Teſtudinem *Scalæ* etiam communiter admotæ. Harum inventio ad Capanea refertur, qui Thebas

Scalarũ origo.

Thebas ſic invadere conatus, à Iove fulmine repulſus eſt.

Varia autem ſunt Scalarum genera: Quædam *Compactiles*, id eſt, quæ aut pluribus partibus conſtant, ut plicari rurſúmque explicari poſſint; aut ipſi gradus removeri & recondi quaſi in vaginã, ſtipite coëunte. Appianus *κλίμακας πηκτὰς*, ſive *plicatiles* appellat. Plutarchus *διαλυτὰς*, *ſolutiles*, quas Aratum apparâſſe ait, cùm de Sicyonis arce invadendâ cogitaret, & recondidiſſe in arcis quibuſdam thecíſque ruſticis, quas *Achanas* dicebant. Nam transferri iſtæ ſine ſuſpicione poterant, & minore etiam moleſtiâ: atque is finis. Sed fuêre præterea *Coriaceæ*, quæ ſunt inſtar utrium, conſutæ è corio, & inunctæ ſevo aut adipe circa ſuturas, ne evaporent; eæque erigebantur ad murum ſpiritu inflatæ, & dabant aſcenſum.

Varia genera. Compactiles. Coriaceæ.

Erant

Reticulatæ. Erant item *Reticulatæ*, aut *Stuppeæ*, quę ex funibus ſtuppeis inſtar retis contextæ, ad quarum ſummitates hami adjecti, ut murorum pinnas apprehenderent. Hæ eædem vocatæ *Nauticæ*, quia nautæ ferè id genus ſcalis nituntur. *Nauticæ.* In Herone ſunt & aliæ Scalæ, quas ipſe *Spectatores* vocat, baſi accuratiore inſtructæ, ita ut erigi poſſint & attolli, & in ſupremis iis aliquis conſtitui, qui ſpectet quid in urbe agatur, is enim earum finis, & inde Spectatorum nomen. *Spectatores.* In eodem alię ſunt Scalæ rotis impoſitæ, iiſque procedētes, quibus ſupremis pons adhæret, qui è propinquo injicitur in muros. *Scalæ in rotis.*

Sunt & alia, quæ etſi non formâ, tamen uſum Scalarum habent, ut *Tollenones* & *Sambucæ*. Eſt autem *Tolleno*, quoties una trabs in terram prealtè defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſverſa trabs longior, di- *Tolleno quid.*

men-

menſâ medietate, connectitur, eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, aliud erigatur. In uno ergo capite, cratibus ſive tabulis contexitur machina, in quâ pauci collocātur armati; tunc per funes uno depreſſo attractóque capite, alio elevati ponuntur in murum. Res facilis, & traxit originem ab inſtrumentis, quibus aquam haurimus, pondera navibus educimus, quæ *Grues*; aut *Ciconias* dicunt. Huc quoque adhibetur *Sambuca*, cujus uſus maximè in navibus: dicta à ſimilitudine Muſici inſtrumēti, quod erat formâ trigoni, *Sambuca* dictū. Noſtra autem Sambuca ita fiebat, formata ex Polybio: *Scalæ fiunt latitudine 4. pedum, altitudine quanta muris ſufficit & pariare poteſt. Earum duo latera pluteis muniunt, ſupernè loriculis tegentes. Has deponunt in latus & reclinant ſuper navium prorā, longè*

Sambuca qd.

longè ſuper roſtra eminentes. In malis autem navium aptatæ trochleæ, & in iis funes, quibus funibus, cùm opus eſt, ad caput ſcalarum religatis, ii qui in puppe, attrahunt eas & attollunt. Sed & in proris quidam adjuvant ſublationem fulcris aut tignis ſubrigentes. In ſupremis porrò ſcalis eſt tabula, cujus tria latera cratibus muniuntur, in quam veluti turriculam viri 4. conſcendunt per dictas ſcalas, & in muros inſiliunt, cratibus remotis: alii deinde conſequuntur.

De Cratibus.

Quartum in ſubitâ oppugnatione, ſunt *Crates*. Hæ in duplici uſu: ſive ut tegerent antelatæ: ſive ut foſſas iis explerent, & mixto aggere quaſi per pontes irent. Crates autẽ, quibus foſſas explebant, non fuerũt elaboratæ ad modum illarum ſtabilium, quas in obſidione defigebant; ſed leviores, fortaſsè nec tecto

Cratiũ uſus.

aut

aut lateribus, ſed ſimplici textu vimineo, quem ante ſe ferebant. Sanè aliæ accuratiores, *Vineæ*] quibus in obſidione diutinâ maximè uſi.

De Vineâ.

Vinea à ſimilitudine veræ illius dicta, quæ jugata, & in tectum allevata. Sub illâ quia conſidere fas, & latera ſic clauſa; hæc quoque militaris nomen ſumpſit. Talem dat Vegetius: *E lignis levioribus machina colligatur* [nempe quia transferri opus, & à militibus moveri; hinc ad illum motum indicandum, *Vineas agere, procedere, proferre*, dicebant: nam eminus paratæ, paulatim admovebantur ad oppidum; ſive ut ſub iis Arietem admoverent, ſive ſubruerent muros] *alta pedibus* 8. *lata* 7. *longa* 17. [totã magnitudinem ſi conſideras, dixeris duplicem virorũ ſeriem ſub eâ ſteriſſe, quinos & quinos]. *Hujus tectũ* du-

Vinea.

Deſcripta & explicata.

duplici munitione; tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur, [atq; hæc præcipua ejus materies & tegmen, ideò Græci γέῤῥα dicunt: interdum tamen, ſi plura aut graviora in oppida tormenta, nec vim ſufferrent hæ craticeæ, faciebant è craſſiore ligno; hinc Cæſar vocat *Porticum*, quia ſpecies ea longior] *ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cùm plures factæ fuerint, junguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes* [quia is ferè latentium cavétiúmque habitus] *tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta.* Vineis *Plutei* aſſident.

De Pluteis.

Plutei. *Plutei* fuêre olim è tabulis & aſſeribus, quod ipſa vox dicit; nam id *Plutei* Latinis: & diſtincti erant

à Cra-

à Cratibus, & Vineis. Poſteà faciebant Pluteos è cratibus, corio intẽtos. Formam deſcribit Vegetius: *Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur è vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, terníſque rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admoventur, more carpenti.* Cedrenus *Leſas* appellat, ſub id ævum etiã *Spallionæ* dictæ: Hęc ſunt nomina, res eadem, & finis ſuffodiendi muros.

De Teſtudine triplici.

Iam dictis vicinę ſunt *Teſtudines*, imò eo nomine inferiores Scriptores etiam Vineas, & hæc talia comprehendunt; faciunt generare Teſtudinũ nomen in machinas omnes has tegentes. Harum plura genera & formæ: ſed præcipua tria, quæ propriè *Teſtudines* dicuntur. *Teſtudo triplex.*

Prima, quæ Græcis χελώνη χω-

Aggeſtitia. ſpir à Vitruvio *Teſtudo, ad congeſtionem foſſarum*; quadrata fuit, habens quoquoverſus latera ſingula pedum 25. *Altera* eſt, quam ὀρυγα Græci agnominant, Vitruvius, *Teſtudinem ad fodiendum comparatam*, *Foſſoria.* foſſoriam, ſive roſtratam; nam frõtem habet, quemadmodum anguli trigonorum, ut à muro tela, cùm in eam mittantur, non planis frontibus excipiat plagas, ſed ab lateribus labentes, ſineque periculoque fodientes, qui intus ſunt, tueatur. *Arietaria.* *Tertia* denique *Arietaria*, in quâ Aries ſuſpenditur.

De Muſculo.

Inter ſubitæ oppugnationis inſtrumẽta fuit etiam *Muſculus*: differt à Vineis, Pluteis, cùm formâ, tum modulo & firmitate. Exiguus *Muſculo quid.* enim eſt; & muris quaſi facie oblongior, ſed lignis validis ſtructus, & ne perfringi deſuper poſſit. Dictus

Muſculus, quia inſtar ejus animalculi foderet ſub eo terram: aut quia milites, ut mures, cavum id ſubiret. Vegetius cum teſtudinibus miſcet, quarum finis æquare. Cæſar alium à Vegetiano diverſum deſcribit, cujus hanc tradit formam: *Duæ primum trabes in ſolo æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes* 4. *collocantur, inq; eis columellæ pedum in altitudinē* 5. *defiguntur. Has inter ſe capreolis molli faſtigio conjungunt, ubi tigna, quæ muſculi tegendi causâ ponant, collocentur. Eò ſuper tigna bipedalia injiciunt, eáque laminis clavisque religant; ad extremum muſculi tectum, trabésq; extremas, quadratas regulas,* 4. *patentes digitos defigunt, quæ lateres, qui ſuper muſculo ſtruantur, contineant.* [Iſtas regulas hodie *Latas* dicimus, ſunt directa, & tenuiora ligna.] *Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo, ut trabes erant in Capreo*

Muſculus Cæſaris.

lis collocatę, lateribus lutóque muſculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus eſſet, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſit. Coria autem, ne rurſus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Et paulò poſt: *Interim ſub muſculo milites Vectibus infima ſaxa turris hoſtium convellunt.*

De Vectibus & Dolabrâ.

Quid ſint *Vectes*, quæ eorum vis & forma, non ignotum. Græci μοχλία, vel μοχλὸς vocant, & ſunt pali è ligno aut ferro, ad onera ſublevanda aut promovenda. Vitruvius & torculari vertendo adhibet: eúmque, qui vecte immiſſo torquet, *Vectiarium* dicit. Si è ligno eſſent, lingula è ferro in altero capite addi ſolet, atque hos tales *Lingulatos* dixêre, ſive *Roſtratos*. Vtebantur & ad muros ſubruendos, ſed ferreis

Vectes quid.

Vſus Vectium.

haud

haud dubiè. Hinc *Vecticularia vita* dicitur eorum, qui vectibus parietes perfodiunt furandi gratiâ. Inter exercitia etiam militaria erat, in vecte robur oſtentare. Et utiles ſanè iſti ad lapides prægrandes emovendos emoliendóſque, uti ſæpè in veterum muris. Vbi minores aut infirmiores, Dolabris magis hoc peragebant.

Dolabra quid.

Dolabra autem diſtincta à Securi, licet formâ ſit ſecuris, ſed unicâ & ſimplici acie, parte alterâ in mucronem acuminata, quæ ſerviebat maximè muris deruendis, ut Securis vallo & lignis cædendis. Eo ſenſu Corbulo dicebat, *Hoſtem dolabrâ vincendum eſſe*. id eſt, opere & munitionibus.

Liber II.

De Oppugnatione Diuturna.

D*Iuturna* oppugnatio adhibita, ubi *ſubita* non ſucceſſit; & aut artibus ingeniiſq; vincendi hoſtes, aut longâ fame domandi erant. Sed hanc exſpectare anceps, arduum, & ideò ad majora Opera, & Tormenta converſi.

De Circumvallatione.

Cauſa Circumvallationis.

Inter *Opera* primum Circumvallatio. Ea ſolenniter olim adhibita Græcis Latiniſque, cùm premere obſidio munitionem aut locũ vellent. Cauſa juſtiſſima: claudere enim priùs opus erat, ne nuncii, cibi, auxilia intrarent; tum & ne quis exiret: ſed etiam ut ſeſe obſidentes munirent cõtra ſubitas eruptiones. An & cauſa etiam aliqua, terror? certè enim metum, aut & deſpera-

tionem

tionem concipiant neceſſum eſt, qui vident ſic arctè ſe claudi; & quamquam cætera adſunt, cogitatio tamen illius carceris nocet, tum & fiducia aut pertinacia hoſtilis. Ergo plerique olim circumvallabant, ii quidem, quibus cura aliqua bonæ militiæ, aut artes. Græcis ſæpè nominatur ἀποτειχισμὸς καὶ περιτειχισμὸς, & ii quoque accuratè uſi. Veteres eorum Hiſtorici πλίνθους καὶ πλινθία ad hos muros ſtruẽdos adhibent, id eſt, *lateres aut laterculos*, ſed crudos ſcilicet, nec ratio aut otium fuiſſe videtur ad excoquendũ. Fuêre igitur ut Romanorũ ceſpes. De Romanorum Vallo alibi diximus; nunc addo, non ſimplicem ſæpè hunc murum fuiſſe; ſed duplicẽ, contra exteriorem etiam hoſtem. Si enim auxilia metuebantur, & vis aliqua major, ipſi ſeſe includebant, ne ſubito adventu aut impetu poſ- *Duplex murus ĩ vallo Romanorũ.*

ſent ſuperfundi. Hoc in obſidione Platæenſium factum deſcribit Thucydides. Mira etiam fuit P. Scipionis minoris obſidio, quâ Carthaginem cinxit, ut ſcribit Appianus in Libyco. Sed Cæſar ille Iulius, qui in omni re militari ſuper omnes, etiam in iſtâ fuit. Adſumatur una nunc Aleſiæ obſidio, in quâ res geſtæ quantas audere vix hominis; perficere penè nullius, niſi Dei eſſet.

Opus igitur illud tres habuit partes: Inferiorem Munitionem, Exteriorem; tum Circumvallationem his interjectam. Hęc autem poſtrema habuit has partes, 1. *Vallum*. 2. *Loricam*. 3. *Cervos*. 4. *Turres*.

1. *Vallum Circumvallationis.*

Vallum fuit pedum 12. Quid verò in ejus ſtructurâ fuerit, diximus in *Militiâ*, ſuprà pag. 162. Nunc addo, nomen aliquando variare, &

Bra-

Brachium appellari. Cauſa nominis, quòd ejuſmodi valla in brachium & cubitum ferè curvantur: unde & à Græcis *ἀγκῶνες* dicuntur, ſive & *σκέλη*, *Crura*. Alioquin flexus illi etiam & ſinus terræ, *Brachia* ſimili causâ appellantur.

Brachiū pro vallo.

2. *Lorica Valli.*

Pars ſecunda Valli, *Lorica*. Ea vox variâ ſignificatione innotuit: pro tegmine pectoris militari, ut frequentiſſimè: pro tegmine aliarū etiam rerum, aut inductione, per traductionem ab illâ militari, quæ corpus amplectitur & tegit. Paulatim longiùs itum, & objectio aliqua aut tegmen nobis antepoſitum, ſive munitiuncula, *Lorica* dicta. Ita muruli in ambitu, minores valli minúſque lati; ſed & è cratibus, aut tabulis pluteíſque, ſepimenta, in hoc nomen venêre. Sed & alia ambitio aut *περίβολος* ſic dicta; ut ſtructura

Varia Loricæ ſignificationes.

illa

illa ſupera ædium, quam quidam è Latinis *Loriculam* dixerunt. Græci στεφάνην, quâ ſolaria ſua ambiebant & cingebant, contra caſum aut delapſum. Nam plana tecta eorum eſſe ſolebant, ad apricandum aut inambulandum; atque in orbem iſti muruli, quibus innitentes fas erat deſpicere. Davidi hoc factum, quē ſacræ literæ ajunt deambulâſſe in ſolario domûs regiæ, & vidiſſe lavãtem illam, quam in omni vitâ penituit vidiſſe. Pro vallo autem aut terreo murulo, crebrò apud veteres.

Pro Vallo ipſo. Sed & legitimum ipſum Vallum, ſudibus turribúſque inſtructum, Vegetius vult ſic dictum. *Loricam*, item de Cratibus & vimineâ ſepe; item de Pluteis intelligit Cæſar. Interdum & lignea fuit. Atque hæ Loricæ murorum vallorúmq; ſunt, pinnis diſtinctæ, ἐπάλξεις Græcis, προμαχῶνες, & creberrimè Latino

ritu

ritu θώρακες, ſive θωράκια. *Lorica* aut *Loriculæ* dictæ.

Majores has tenuerunt; & paulùm modò vetuſtiores muri noſtri Europæi habent, idque cum diſtinctione iſtâ pinnarum. Hodie omitti placuit pinnas, ob infirmitatem, etſi Loricas tenemus, & noſtro verbo *Parapettos*. Hæc in humili vallo fuit paulò humilior, grandiuſcula in altiore. *Lorica quid hodie.*

3. *Cervi*.

Tertia Valli pars, *Cervi*. Non ii quidem in omni vallo erant. Et sũt ramoſi trunci arborum, in faciem & ſimilitudinem cornuum cervi: atq; ii firmiores aliâs, aliâs infirmi. Iſti teneriores & infirmi, *Cervoli* dicebantur, verbo diminuente. *Cervi quid.*

Vtebantur his in vallo ſtruendo, ad terram coërcendam adſtringendámque, idẽtidem interjectis. Nos hodiéque facimus: quod tamen, *Horum uſus.*

ubi

ubi legitimus denſúſque ceſpes, vix opus. Et minorum hic uſus: majorum diverſus, & ferè duplex. Receptiſſimus iſte, ut truncos illos firmiores in terram depangerent, & variè ſererent, itineri impediendo aut obſtruendo. Fuêre foſſæ & valli, & ante ea Cervi iſti. Amburi ſolebant, ad robur & duritiem, & ſimul acumen, ut in ſudibus præuſtis. Atque is prior uſus, & creber: alter, qui in Cæſare, rarior; ut eminerent in exteriore vallo, inſerti inter loricam ligneam & aggerem ipſum, ſimplicis coronæ in modum, ſícque aſcenſum hoſtium tardarent. Agreſtes noſtri ſpineas ejuſmodi projecturas in loricis terreis eidem fini uſurpant.

Cervi Virgilii. In Virgilio *Cervi* etiam leguntur; ſed pro arborum truncis longioribus, iiſque furcatis, quibus tranſverſa tigna injici poſſent, ad ſuſtinen-

nendum. Fit in tuguriis, & rudi opere ruſticorum.

4. *Turres.*

Pars Valli quarta, *Turres*; quæ toti operi circumdatę, intervallo inter ſe pedum 80. Atque hę diverſę turres erant ab iis, quas poſteà dicam, mobilibus: fixę enim iſtę, & minùs operoſę, minúſq; etiam altę. Iulianę ſanè crebrę fuerunt; & calculus evincit, fuiſſe in 11. milliariũ ambitu ad 687. Quid in ambitu exteriore 14. milliarium? *Turres ligneæ ſtabiles.*

INTERIOR MVNITIO.

Ea comprehenſa eſt in latitudine pedum 400. ab oppido caſtra verſus, & habuit has partes: 1. *Foſſas.* 2. *Cippos.* 3. *Lilia.* 4. *Stimulos.*

1. *Foſſæ.*

Foſſæ fuerunt tres. Prima, ſub ipſum oppidum ad radices collis, pedum 20. directis lateribus. Ab hac pedum 400. ſpatio, duas iterum foſſas *Foſſæ tres.*

foſſas duxit, ſub ipſis caſtris, 15. pedes latas, eâdem altitudine. Ex duabus autem iſtis ultimis, alteram interiorem, campeſtribus ac demiſſis locis, aquâ ex flumine derivatâ, complevit.

2. *Cippi*.

Cippi Cæſaris. Totum deinde illud ſpatium 400 pedum variè fuit impeditum. Primò *Cippi* ibi defixi. Nam *truncis arborum, aut admodum firmis ramis, acciſis, atq; horum delibratis* (meliùs *dolabratis*) *ac præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ ducebãtur: huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo revincti, ne revelli poſſent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter ſe atque impliciti: quò qui intraverant, ſeſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. Hos* Cippos *appellabant*. Hęc Cęſar.

3. *Lilia*.

Lilia à *Ante Cippos obliquis ordinibus in quin-*

quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim anguſtiore ad ſummum faſtigio [imò, *ad infimum*; ſcrobes nempe ita factę, ut patulâ rotunditate, paulatim anguſtarentur coiréntque ad imum] *Huc teretes ſtipites, feminis craſſitudine ab ſummo præacuti & præuſti demittebantur; ita ut non amplius 4. digitis ex terrâ eminerent. Simul confirmandi & ſtabiliendi causâ ſinguli ab infimo ſolo pedes terrâ exculcabantur,* [ex tribus ergo illis pedibus altitudinis tertius ab imo deperiit, terrâ aggeſtâ ad ſtabiliendũ ſtipitem, & circa eum ſtipatâ & exculcatâ] *reliqua pars ſcrobis, ad occultandas inſidias, viminibus ac virgultis integebatur.* [ut ſummam oram foveę texerint, ei ſuperſtrata: imò & herbidus ceſpes ſuper ea virgulta, ad magis occultandum ſtylum, qui etſi 4. digitos eminebat, tamen

Cæſare deſcripta.

facilè

facilè hac tali materie celabatur] *Hujus generis octoni ordines juncti, ternos inter ſe pedes diſtabant. Id ex ſimilitudine floris,* Lilium *appellabant.* Aſpicit ſimilitudo totam foveã supernè expanſam, jacentémque in orbem, cui medius deinde ſtipes inſeritur: atque id eſt velut Lilium patens, cum ſtamine ſuo aut ſtylo. Feſtus id *Cæcum vallum* dixit. Alii paſſim *Stylos* vocant.

Cur Lilium dictum.

4. *Stimuli.*

Quartum in hac areâ opus, *Stimuli*. Non enim contentus Cęſar dupliciter impedîſſe iter, hos quoque addidit; & *ante Lilia taleæ pedẽ longæ, ferreis hamis infixæ, totæ in terram infodiebantur, mediocribúſque intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur: quos* Stimulos *nominabant.* Et notandum, totum opus per gradus creviſſe, primò minoribus Taleis, mox majoribus Liliis, maximis deni-

Stimuli.

denique Cippis: creviſſe dico, aſpe-ctu eorum qui invaſiſſent.

EXTERIOR MVNITIO.

Munitio exterior fuit eadem, facies modò diverſa; & hæc hoſtem ſpectavit, ut illa oppidanos. In hac ergo tot iterum Foſſæ, Vallum alterum, Turres, denique Cippi, Lilia, Stimuli: omnia hîc, in aucto ambitu, auctiora.

Tale opus Cæſar 10. legionibus haud longè ſupra 30. dierum ſpatiũ fecit. Exitus quidam ad frumentationes, pabulationes, aquationes, alióſque uſus relicti in caſtellis. Nã in eâ circumvallatione 23. caſtella, id eſt, parva quędam caſtra fuerunt, in his cohortes aliquot militum, & velut corpora, contra vim & incurſum. Inter exterius & interius vallum fuit intervallum 954. paſſuum; propemodùm milliari uno, ut ſcilicet equi laxiùs haberentur, & pabu-

Exitus ad caſtella.

Diſtantia utriuſq; valli.

Ad muros promotio. Admovebant autem muris paulatim & progrediendo. Nam latera vinciebant claudebántque lignis: ſed antrorſus & urbem verſus pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paulatim & promovebant, in foſſas ipſas, deniq; ad muros. Dum id fieret, nihilominus Turres in aggere impoſitæ, quæ adminiſtrantes aut operantes tuebantur: ſed eæ quoque cum aggere paulatim procedebant. Scitè tergum & cauda aggeris humilior fuit, & in clivum, frontem verſus, aſſiduè ivit. Quâ in re interdum factum, ut Agger, ſi parùm firmatus aut denſatus, prolaberetur in foſſas. Sed cavebant ſcilicet, & virgultis aut lapidibus idemtidem adfirmabant.

De Turribus mobilibus.

Turres In Aggere *Turres*, & ſtatim ab eo ſtructæ, imò & tunc, cùm is nondum perfectus; & tutelæ operis miniſtro-

niſtrorúmq; causâ imponebantur. Vineæ enim primùm factæ, ut ſub iis commeare miles & aggerere poſſet: ſub eas (id eſt, altiùs quàm eæ) ipſe Agger, & in eo denique Turres. Hæ igitur ſtatim ſtructæ, ſed paulò ab urbe longiùs, & ne tela vitiarent aut impedirent. Gallis, Indis, Barbaris ignotæ, & ſtupori erant, qui divinum quid eſſe rati. Enimverò apud Græcos, aut certè Siculos reperta primùm res. Ideò cautè capiendus Athenæus, qui non dicit, Diadem primum reperîſſe turres *ambulatorias* ſimpliciter, ſed τὺς φορητὺς πύργυς. id eſt, eas quæ circumferri poterant, ſolutiles: (has fortè Appianus vocat ἐπτυγμένυς, *plicatiles*; quia per partes ſcilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quæ pegmatum modo deprimebantur attollebantúrque per cochleas, puto reſpe-

Aggeri impoſita.

Turrium invētio.

Ad muros promotio. Admovebant autem muris paulatim & progrediendo. Nam latera vinciebant claudebántque lignis: ſed antrorſus & urbem verſus pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paulatim & promovebant, in foſſas ipſas, deniq; ad muros. Dum id fieret, nihilominus Turres in aggere impoſitæ, quæ adminiſtrantes aut operantes tuebantur: ſed eæ quoque cum aggere paulatim procedebant. Scitè tergum & cauda ag geris humilior fuit, & in clivum, frontem verſus, aſſiduè ivit. Quâ in re interdum factum, ut Agger, ſi parùm firmatus aut denſatus, prolaberetur in foſſas. Sed cavebant ſcilicet, & virgultis aut lapidibus idemtidem adfirmabant.

De Turribus mobilibus.

Turres In Aggere *Turres*, & ſtatim ab eo ſtructæ, imò & tunc, cùm is nondum perfectus; & tutelæ operis miniſtro-

niſtrorúmq; cauſâ imponebantur. Vineæ enim primùm factæ, ut ſub iis commeare miles & aggerere poſſet: ſub eas (id eſt, altiùs quàm eæ) ipſe Agger, & in eo denique Turres. Hæ igitur ſtatim ſtructæ, ſed paulò ab urbe longiùs, & ne tela vitiarent aut impedirent. Gallis, Indis, Barbaris ignotæ, & ſtupori erant, qui divinum quid eſſe rati. Enimverò apud Græcos, aut certè Siculos reperta primùm res. Ideò cautè capiendus Athenæus, qui non dicit, Diadem primum reperîſſe turres *ambulatorias* ſimpliciter, ſed *τὺς φορητὺς πύργυς*. id eſt, eas quæ circumferri poterant, ſolutiles: (has fortè Appianus vocat *ἐπτυγμένυς*, *plicatiles*; quia per partes ſcilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quæ pegmatum modo deprimebantur attollebantúrque per cochleas, puto reſpe-

Aggeri impoſita.

Turrium invẽtio.

ſpexiſſe Appianum) Nam ſimplices *ambulatoriæ*, aut *ſubrotatæ* ſanè jam antè inventæ in Siciliâ. Hæc igitur inventio non ipſarum Turrium (fixæ enim illæ jam diu innotuerant, in oppidis, in caſtris) ſed *mobilium*, & quæ rotis agerentur.

Turres ut promotæ.

Agebantur rotis ad minimum 4. ſed & 6. aut 8. etiam ſubditas, prout turrium modus eſſet, legimus. Et oportebat ſanè humum æquabilem denſámque huic rei eſſe. Actę igitur rotis, ſed latentibus & internis, aut certè interiùs movendis. Hoc ideò, ne telis hoſtium, qui agerent, exponerentur, & turris tueretur ſuos motores: à tergo tamen quidam appliciti, qui propellerent; & licuit, quia non illinc metus.

Modus Turriũ.

Turres autem triplices, Majores, Minores, Mediæ. *Minores* erant 60. cubitorum in altitudine, baſi quadratâ, unumquódque latus 17.

cubitorum: 10. tectorum; ſupremum tectum quintam partem baſis habebat. *Majores* autem & harum ſeſquialteras, 15. tectorum faciebāt, in altitudine cubitos 90. Iterúmque duplas, quæ 20. tectis conſtarent, altas cubitos 120. latas quaquaverſum ferè 24. Sed turres in tot tabulata nō æquabiliter ſurrexerunt, ſed inſtar Phari Ægyptiacæ, paulatim & per ea ſingula decreverunt: qui modus ſanè aptior in ſpeciem, in ſtabilitatem, in motionem. Proceritas autem ipſarum tanta fuit; ut non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperaret. Latitudo non ad normam artis adſtricta, ſed pro temporibus, & voluntate ſtruētium mutata. Tecta verò ſive Tabulata, quæ & *Faſtigia* & *Vertices* dicuntur, plerumq; plura in turribus, ut defenſores plures imponerent, tum ut Tormenta, ſed non maxi-

ma, Scalas, Pontes, & talia ad invadendum.

Frontes harum turrium ferratæ erant, munimen contra ignes. Cùm enim præcipuum in eas remedium & repugnatio eſſet, per jacula ignita, faces, malleolos, murices; repertum, ut totæ ferro tegerentur, aut certè à triplici latere: ſic enim ſtabiliores ob pondus, & igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, ſcilicet centones, coria, ſtoreæ, & hæc de more.

Munimina.

De Pontibus.

Vulgatæ & notæ Pontium formę apud Romanos; nos rariores aliquot dabimus. Et primò hanc, quâ ſæpiſſimè uſi in fluminibus tranſmittendis, ponte è navibus facto. Bella inventio, & Eunapius ſcitiſſimè depingit. *Latæ jacentéſque ſunt naves, quibus fluvius jungitur. Surſũ*

Pons navalis.

autem paulùm in ſtatione ſunt, ſupra locum eum, ubi pontem facturi ſunt. Atque ubi ſignum datum eſt, unam ſolam è navibus demittunt prono flumine ferri, juxta ſuam & amicam ripã. Ea ubi ad locum jungendum & ponti deſtinatum venerit, corbem plenum lapidibus in flumen jaciunt, alligatum fune quodam, velut anchoram; quò navis devincta juxta ripam conſiſtit, & ſternitur tabulis tigniſque, quæ affatim ipſa navis vehit. Et ſtatim ita ad finem deſcenſúmq; in terram uſque conſtrata eſt. Deinde verò aliam demittunt, paulò ab eâ remotam, aliámq; ab iſtâ, donec in adverſam ripam perduxerint pontem. Quæ autem hoſtili ripæ navis objacet, ea & turres habet, & portulam, & ſagittarios, & catapultas. Sed Hiſpani ritu gentico, leviori etiam operâ, inflatis utribus incumbentes ſolent tranare; quod & Romani interim fecêre: & Græci *Pons ex utribus.*

ci uſi. Stramentis etiam & aridis ſarmẽtis utres implêrunt. Ita fiebat: Vtribus junctis, lapides iis appendebant, quos velut anchoras demiſerunt. Denique toti operi ſarmenta cratéſque injecerunt, & terram ſuperſtraverunt. Pontem ſimili juncturâ Romani voce Græcâ dixerunt Aſcogephyrum, quaſi *Pontem utrinum*. Sed uſi ad hanc rem & cuppis

Ex cuppis. interdum, ſive inanibus vaſis. Huc quoque refertur Pons ille nobilis, quem Iulius Cæſar in Rheno ſtruxit.

Liber III.

DE TORMENTIS.

SEquuntur Tormenta; & inter ea præit *Aries*, tũ *Catapultæ* excipiunt, *Balliſtæ*, & *Scorpiones*.

De Ariete.

Origo Origo *Arietis* vetus, ſed parũm

certa,

certa, cũ pars ad Græcos, & Epeum, pars ad Tyrios ſive Carthaginenſis referant: vel ipſa ratio aut natura commonſtravit. Certè qui impetũ facere in fores aut objectum aliquid vult, cubito id facit, aut pedis impulſu. Ab eo exemplo tignum in auxilium aſſumptum; & noſtri protervi aut ebrioli in foribus perfringendis quotidie uſurpant. Vbicumque autem, ſic dixêre à ſimilitudine & reciprocatione ictûs arietini. Dixit deterior ætas *Carcamuſas*, à ſono fortaſſis. Eadem autem ſequens etiam *Cancrum*, an à ſimilitudine aliquâ fabricæ? an quia identidem retrò iret? *Arietis.* *Nomen unde.*

Aries iſte non uniformis aut ſimplex, ſed *triplex* fuit. Eſt *Rudis*, & à primâ inventione, quem manibus lacertíſq; validi homines ſuſtinẽt & agunt. Eſt *Compoſitus*, qui trabem quoque alteram jungit & ſtatuit, à *Aries triplex.* *Rudis.* *Compoſitus.*

quâ

quâ pendulus vi majore, conatu leviore libratur. Hic in plurimo uſu, & inter Romanorum opera ex profeſſo Ioſephus deſcripſit. *Eſt*, inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum navis adſimilat*. [Imò ex ipſis malis navium interdum lecta & adſumpta; genus verò abies vel ornus: longitudo 80. pedũ, Vitruvius & Græci formant pedum 106. imò & 120.] *Is ſolidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde & nomen adſumpſit*. [Caput arboris ferro tegitur, & affigitur laminis paulò longiùs: antrorſus in acumen producitur, quod *Cornu* Hegeſippus dixit, Græci ἐμβολὴν, ſive *Roſtrum*; iidem communiùs & κεφαλὴν, ſive *Caput*, ſicut Latini: & fuit interdum trifidum, quatrifidum in mucrone, ut ſolent navium roſtra. Finis & opus præcipuũ Arietis fuit, cùm grandiores firmioréſq; lapides, more priſco, muris inderentur,

Deſcriptus & declaratus.

Finis arietis.

tur, juncturas penetrare ac findere, & lapides emoliri.] *Dependet medius, funibus ſuſpenſus ex aliâ trabe,* [vel etiam catenis] *velut trutina; quæ trabs tignis utrimque firmis munita eſt & fulta. Repulſus porrò magnâ virorum manu retrorſum,* [quantam ſcilicet admittebat longitudo: ſed recens manus manui ſuccedebat, erâtque perpetuus is ictus] *iisdémque antrorſum ſtatim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque eſt ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ, ut primas maximè plagas tulerint, ſuſtinere & ſubſiſtere aſſiduas eas poſſint.* Ideò Diaconus *Exterminatorium inſtrumentum* dixit: quia is admotus ſignum erat perdendæ urbis; uti hodie mos, aut lex eſt, duriùs in eos conſuli, qui tormenta exſpectârint: ſic olim qui arietem. Circa hunc Arietem compoſitum alius etiam erat labor & cura: *Vis ei.*

ra:

ra. Nam & cratibus tegebant, & coriis, contra jactus aut ignes. Etſi pro his tegumentis receptum etiam, ut ſolidâ teſtudine totus Aries tegeretur: atque ea forma eſt tertia, *Teſtudo arietaria*, vel *Teſtudo aries* dictus. Hunc quoque Carthago reperit.

Teſtudo arietaria.

Aliud inſtrumentum ad muros diruendos deſcribit Athenæus, quod *Terebra*, Græcis τρύπανον dicitur. Eſt autem gladii aut mucronis quædam ſimilitudo, quo muros perfodiebant. Romani eâ non uſi.

Terebra.

De Catapultâ.

Duplex inſtrumētum priſcis, quo in hoſtes emitterent & jacularētur: altero, tela vel grandiores ſagittas; altero, lapides & ſaxa. Id prius *Catapultam* dixêre, poſterius *Balliſtam*: alii poſtea confudêre.

Catapulta Græcè dicitur καταπέλτης, ἀπὸ τῆς πέλτης, id eſt, *ab haſtâ & jacu-*

Catapul

jaculo. Erat autem machina, quæ te- *ta no-men.*
la & ligna jaciebat, quamquam alii & pro inſtrumento ſaxi-jaculo ponant. Nam vox Catapultæ paulatim in deſuetudinem venit, & pro eâ *Balliſtam* dixêre, quæ antiquis non niſi ſaxa jecit. Repertam Catapultam à Syris, refert Plinius: Græci Siculis adſcribunt. *Origo.*

Fuerũt duplices Catapultæ: *Majores*, & *Minores*. Illæ, quæ telum fere 3. cubitorum emitterent; iſtæ, quæ dimidiatum. Telum illud *Trifax* dictum. Græci verò minores Catapultas vocant τρισπιθάμους ὀξυβελεῖς, quia tela 3. ſpithamarum, id eſt, 36. digitorum jaciebant. Interdum tamen & machinæ, & tela grandiora, imò non tela, ſed tigna, & aſſeres 12. pedum, imò 12. cubitorum, & ad ſtadii ſpatium jaciebãt. Nihil ergo mirum, ſi plures homines ſimul penetrârint. *Ea duplices.*

Formam

Forma Catapultæ.

Formam Catapultæ ex ligno, ferro, nervo fabrefactam ita deſcribit Ammianus: *Ferrum inter axiculos duos firmum compaginatur & vaſtum, in modum regulæ majoris extentum, cujus ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtylus, extenſius recto canalis anguſti meatu cavatus, & hac multiplici chordâ nervorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ conjunguntur aptiſſimè; quarum prope unam aſſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter apponit à temonis cavamine ſagittam ligneam, ſpiculo majore cõglutinatam. Hócque facto, hinc inde validi juvenes verſant agiliter rotabilem flexum. Cùm ad extremitatem nervorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à balliſtâ ex oculis avolat, interdum nimio ardore ſcintillans.*

De Balliſtâ.

Priſcis Balliſta ſemper lapidem jecit,

jecit, nec aliter ante Cæſarem legas, *Balliſta*
etſi poſteriores variant. Græcanicâ *etymon.*
autē ſtirpe videtur vox, ἀπὸ τοῦ βάλ-
λειν, *à jaciendo*; & ideò *Balliſtam*
geminâ conſonante, vel potiùs Bal-
liſtrā ſcribi meliùs. Sed quamquam
ab iis vox, ipſi vix eâ uſi; & dicunt
λιθοβόλους, πετροβόλους, πετροβολικὰ *Nomi-*
ὄργανα: communiter magis ἀφετήρια *na.*
ὄργανα, itémq; μάγγανα, aut μαγγα-
νικὰ. *Manganum* ſanè communiter
Machina, ſed huc transfertur ad
violentiſſimam machinarum. Poſte-
rior ætas etiam *Mangam* appella-
vit; ſed leguntur etiam in avorum
aut proavorum hiſtoriis, *Mangonel-
la, Mangonalia, Mangatella*. Item
Bibliam petrariam, & *Petrariam* ſim
pliciter Balliſtam dici notum eſt.

Iaciebant vulgò, & minoribus *Balliſtæ*
Balliſtis, lapides ferè centenûm pon *vis quã*
do: atque eo ſenſu Lucillo ipſa *Bal-* *ta.*
liſta centenaria dicitur. At majori-

bus amplius jaciebant, & vel talenta tria; id eſt, pondo 360. Noſtra iſta fulminea hodie nõ capiunt aut pervehunt hoc pondus. Igitur non ſolùm contundebant, ſed diffringebãt omnia & disjiciebant. *Tanta autem hujus tormenti vis erat* (ſcribit Hegeſippus) *ut percuſſus unus ex ſociis Ioſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium ejus uſque ad tertium ſtadium excuteretur. Mulier quoque alvo gravis, percuſſa uterum, ſupra dimidium ſtadii de intimâ ſede genitalis ſecreti excuteret infantem.* Non ſolùm rotundos lapides

Vſus. iſtis jaciebant, ſed enormes & ſepulcrales; imò & molares, quibus domos & ædificia confringerent, & quidquid incidiſſent. Etiam equorũ hominúmq; cadavera jaciebantur, ſtercora fœtoréſque alii; ſed & plumbei globi emiſſi, ferrum candens, metallum fuſum. Quin muros ſive

turres

turres concutere iis ſolebant; & in pugnâ interdum utebantur.

Formam Balliſtæ ſatis ubertim Ammianus tradidit his verbis: *Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvantúrque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hiq; in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroq; latere patentiùs perforati; quos inter, per cavernas funes colligantur robuſti, compagem ne diſſiliat continẽtes. Ab hac medietate reſtium ſtylus exſurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altiùs tolli poſſit & inclinari; ſummitatíque ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentũ proſternitur ingens cilicium, paleis cõfertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, dis-* Balliſtæ forma deſcripta.

jectat quidquid invenerit ſubter, concuſſione violentâ, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtylum penes uncinum inclinant: itaque demùm ſublimis aſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti percuſſum. Vnde abſolutus ictu volucri ſtylus, & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet, quidquid incurrerit colliſurum. Et Tormentum *quidem appellatur, quòd ex eo omnis explicatio torquetur:* Scorpio *autem, quoniam aculeum deſuper habet erectus. Cui etiam* Onagri *vocabulum indidit ętas novella, eâ re, quòd aſini feri cùm venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, ut perforent pectora ſequentium; aut diffractis oſſibus capita ipſa diſplodant.* In

totâ

totâ hac paraturâ duo adnotanda, de *Nervis*, & *Fundâ*.

Nervi ad tormenta neceſſarii, & Capilli.

N*ervi* ad omnia hæc tormenta maximè requirebantur: ſecundò *Capilli*, ſi copia eorum non eſſet. Nam tormenta nihil proſunt, niſi funibus nervinis intenta. Equorum tamen ſetæ de caudis & jubis utiles: indubitanter verò crines fęminarũ: illi enim cùm tenues ſint, longi, multo oleo perfuſi, cùm plectũtur, vires & intentionem validam accipiunt, ut nec diſſonent multùm à robore nervorum. Hiſtoriæ etiam paſſim de hoc capillo. Carthaginenſes obſeſſi ad catapultarum intentiones raſerũt fœminas, aliorum crinium inopiâ. Romani idem fecêre: Nam in Capitolii obſidione, cùm nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris obtulêre; & ob hãc memoriam *Veneri calvæ* templum ſtructum fuit. Idem de mulieribus

Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquilejenſibus apud Capitolinum legimus.

Funda. *Funda*, quæ in Balliſtâ ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, & in quâ firmaretur. Et ideò ipſæ Balliſtæ ſive Monangones à nonnullis *Funde* vocantur, Græcis σφενδόναι, quas rectiſſimè Hieronymus *Fundibala* vertit: ita enim illo ævo dixerunt.

De Scorpionibus.

Scorpio quid. *Scorpiones* Balliſtis jam dictis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: *Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patulâ tenuitate in vulnus & virus, quà figit, effundit*. Vegetius *Manuballiſtas* ait vocari Scorpiones. Vir unus dirigebat, & utebatur, ideò non magni fuerunt. Vt illi ergo parvi, ſic proportione & foramina illa ac cavi.

De Muris Veterum.

Vt plenè & firmiter noſcatur Tormentorum vis, *Muri* Veterum ſunt noſcendi. Hos enim quatiebant & diruebant Arietes illi & Balliſtæ; hos ſub Muſculis aut Vineis deruebant: & neſciemus quo robore ii aut viribus? Caligat omnis machinalis & oppugnatoria iſta res, niſi hæc illuſtratur. *Muri noſcēdi.*

Muri Veterum validi & operoſi fuerunt, *Firmi, Magni, Alti.*

De *Firmitate* ſic Vegetius: *Murus ut numquam poſſit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo pedum vicenûm interpoſito, duo intrinſecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibúſque denſatur; ita ut à muro primus paries parum inferior, ſecundus longè minor ducatur, ut de plano civitatis, ad ſimilĩtudinem graduum, quaſi clivo, molliúſque ad propugnacula poſ-* *Murus firmus*

ſit aſcendi. Quia nec murus ullis poteſt arietibus concuti, quem terra confirmat; & quovis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit. Paulò firmiorem dat Vitruvius: *Interiore parte ſubſtructionis, fundamentum, diſtans ab exteriore introrſus amplo ſpatio, conſtituendum eſt; ita ut cohortes poſſint, quemadmodum in acie, inſtructæ ad defendendum ſupra latitudinem aggeris cõſiſtere. Cum autem fundamenta ita diſtantia inter ſe fuerint conſtituta, tunc inter ſe alia tranſverſa, conjuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim diſpoſita, quemadmodum ſerræ dentes ſolent eſſe, collocentur.*

Alius.

Muri magni & alti.

Iam quòd *Magni* & *Alti*, ab exemplis aliquod videamus. Appiaus ſcribit: *Pyræi muros Athenis (Periclis opus) altitudine fuiſſe* 40. *circiter cubitorum, ſive pedum* 60. *ſaxo qua-*

quàdrato exſtructos. Thucydides de iiſdem: *Latitudine fuiſſe tantâ, ut duo currus juncti inter ſe, vel obvii, per murum trãſirent: introrſus autem neque cæmentum, neque lutum interpoſitum, ſed junctos & coagmentatos grandes lapides, qui ſecti quadratiq; eſſent, eorúmq; exteriora ferro & plumbo revincta.* Dio Caſſius: *Byzantii veteris muros fuiſſe firmiſſimos, quorum frons exterior grandibus lapidibus conſtructa, qui craſſi 4. pedes erant, lato ferro aut ere inter ſe vincti*. Herodianus addit: *Adeò tenui & inconſpicuâ juncturâ; ut nemini compoſitum opus, ſed ex vno perpetuóque lapide videretur*. Voluerunt ergo muros altos, contra turres, machináſq; ligneas ad aſcenſum. Nam muri quamdiu ſuper eas, tuti erant ab hac pervaſione. Firmi igitur, contra Arietes: Alti, contra Turres.

Inter artes munitionum hodie habé-

Muri in ſinus ducti. habemus, flexus & ſinus in muris facere, ut pateat ad ictus accedens hoſtis: id à veteribus, & Vegetius prodit: *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietũ eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus clausêre urbes: propterea, quia ſi quis ad murum tali ordinatione conſtructũ vel ſcalas, vel machinas voluerit admovere, non ſolùm à fronte, ſed etiam à lateribus, & propè à tergo, veluti in ſinum circumcluſus opprimitur.*

Antemuralia. Sed & προτειχίσματα quædam habuêre, ſive *Antemuralia*; quæ fuerunt quaſi loriculæ, ante præcipuum murum ductæ. Nec ſolùm loriculæ iſtæ, ſed veri magníque muri plures ducti, ut uno diruto aut capto, alter & alter ſupereſſent. Lubet exempla duo dare ſplendoris atque operis priſci. *Murus Carthaginis.* Prius ex Appiano, de Carthagine, quæ à Romanis capta & diruta. *Murum,* ait, *fuiſſe triplicem, quorum*

rum quiſque altus 30. cubitos eſſet, abſque loricis & turribus. Quæ turres 200. pedum ſpatio inter ſe diſtabant, & 4. contignationes ſingulæ habebant. Ipſi muri fornicati, & capaces; & duplici quaſi contignatione facti; in quorum parte imâ elephanti 300. ſtabulari poterant, & adjunctæ iis cellæ ac repoſitoria ad cibos: ſuper eos 4000. equi, itẽ cum receptaculis pabuli hordeique. Viris ipſis ibidẽ diverſoria & habitacula, peditibus 20000. equitibus 4000. Atque hic bellicus apparatus in ſolis mœnibus erat. Alterum ex Ioſepho, de Hieroſolymis, ſuperbâ & validâ urbium, quas hiſtoriæ celebrârint. *Murus triplex erat; exterior altus 20 cubitos, lorica ejus ternos, pinnæ binos: in totum 25. Lapides in eo plerique 20. cubitos longi, & 10. lati. In muris turres erant, quæ ſuper ipſos eminebãt cubitis 20. atque eadem erat latitudo. Hæc omnia ſolida, & iiſdem lapidibus,* *Murus Hieroſolymitanus.*

qui-

quibus muri, ſtructa. At ſuper hanc turrium altitudinem cubicula & cenacula erant, & ciſternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Ejuſmodi turres erant in eo muro 90. intervalla autem cubiti 200. inter ſingulas. (Adde turres & portas, fiet ambitus circiter 6. milliarium) *Murus ipſe, in quo erant, in colle fuerat conditus, atque is collis eminebat ad cubitos 30. Mirabilis & lapidum moles: non enim ex latere vulgari, aut ſaxis, quæ homines ferrent, ſtructæ erant, ſed è candido marmore: quódque ſaxum 20. cubitis longum, 10. latum, 5. altum. Ita autem juncta erant, ut unum ſaxum omnia videretur, ſed manu artificum in angulos & figuras diviſa.* Hæc Ioſephus.

Qui, & ubi Machinas fecerint.

De *Machinis* & *Tormentis* pleraque dicta, nondum *à quo*, *quibúſve*, & *ubi* ea facta.

Milites Milites ipſi pleraque fabricârũt: ſic-

ſic tamen, ut certi iis mixti, qui fabrilem omnem artem ſcirent. Hi tales præformabant dirigebântque opera, etſi milites quoque vulgò adjutarent. His caput unum, & operibus curator exactórque, qui *Præfectus fabrûm* nominabatur. Plutarchus ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igitur cum validâ illâ manu militari, ſubitò opera pleraque deſtinabant, & in loco faciebant. Vſi interdum & provincialium auxilio, eorúmque ad materiem ſubvehendam jumentis. Sic Sylla cùm Athenas obſideret, & mirifica opera moliretur ad Pyręum, 10000. jugorum mularium habuit, quæ ſupportarent ad hunc uſum. Sed & in agmine ac viâ horũ opera, cùm machinas aliquas ſecum ferrent. Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum jam antè ſolebânt, aliâs non ſolebant, & in loco, pro copiâ, parari.

ipſi fabricabant.

Liber IV.

DE TELIS.

Tela du plicia. Tela, quorum uſus in oppugnando aut repugnando, duplicia: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterum mittebant, aut *Manu*, aut *Fundâ*. De manuario jactu parùm eſt, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quàm pleroſque veterum uſurpâſſe. Sed de *Fundâ*, is accuratior, & explicandus eſt.

De Fundâ.

Funda origo. *Funda* Latinis dicta, quòd ex eâ fundantur lapides. De inventione variant. Plinius Phenicibus tribuit, [illegible] Strabo Ætolis, Communis opinio Balearibus.

Materies. Materies Fundæ triplex. *Prima* Melanchrena, quod eſt ſpartum, cujus

cujus copia in Hiſpaniâ, éſtq; junci acuti ſpecies: atq; eo nomine linum & cannabin etiã comprehendimus. *Altera*, pili, vel ſetæ. *Tertia*, nervi. Forma talis: Funiculus in medio latior, ovali formâ, & paulatim in ſtrictius abit. At medium & fundus, ut ſic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum caput, & vires ita dabant; ter, ut videtur, ex arte aut more. *Forma.*

Duo Fundis miſſa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæſar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequẽtare poſſent ictum, ſacculos pelliceos ferebãt iis implendos; magis expeditè, quàm ut ſinu etiam præ ſe ferrent, quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum Glandes, atque eæ è plumbo, ideò μολιβδίδες Græcis, & *Plumbea* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* *Fundis miſſi Lapides.* *Glãdes.*

vocat

vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occultè ſic ad hoſtem mitti, legitur, ut omnia, quæ gererentur, hoſtes ſcirent. Appianus ad iſtam rem teſſeras plumbeas quaſdam adhibet. Reverà autem non iſtæ communes glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ.

Fundæ vis. Funda variis gentibus in uſu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longè & fortiter feriret. Nam ſæpè adverſum bellatores caſſidibus, catafractis, loricíſque munitos, teretes lapides de fundâ vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus graviores; cùm membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine invidiâ ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Ergo per ipſa arma interfecit, etſi ſine ſanguine; quia contuſio plerumque & confractio ex ictû lapidis. Glans tamen profectò penetrabat.

trabat. Quod cùm ita ſit, telum tamen hoc parùm honeſtum habitũ, & junioribus aut vilioribus aſſignatum. Itaque ipſi Romani raró uſi, inter Auxilia habebant.

Præter communem illam Fundã, quæ vulgò in uſu, fuerunt etiam diſtinctæ quædam ſpecies; ut *Achaica, Ceſtroſphendonis, Fuſtibalus*. De Achaicâ ſic Livius: *Itaque longius certiúſque & validiore ictu, quàm Balearis funditor* (loquitur de funditoribus ab Ægio, Patris, & Dymis accitis) *eo telo ſunt uſi: & eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxâ habenâ volutetur in jactu glans, ſed librata cùm ſederit, velut nervo miſſa excutiatur*. Habena autem, Græcis κῶλον, *Amentum* Latinis, hoc loco *Scutale* dicitur, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti formam

Fundarum ſpecies.

Achaica.

 maın

Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquilejenſibus apud Capitolinum legimus.

Funda. *Funda*, quæ in Balliſtâ ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, & in quâ firmaretur. Et ideò ipſæ Balliſtæ ſive Monangones à nonnullis *Fundæ* vocantur, Græcis σφενδόναι, quas rectiſſimè Hieronymus *Fundibala* vertit: ita enim illo ævo dixerunt.

De Scorpionibus.

Scorpio quid. *Scorpiones* Balliſtis jam dictis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: *Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patulâ tenuitate in vulnus & virus, quà figit, effundit*. Vegetius *Manuballiſtas* ait vocari Scorpiones. Vir unus dirigebat, & utebatur, ideò non magni fuerunt. Vt illi ergo parvi, ſic proportione & foramina illa ac cavi.

De Muris Veterum.

Vt plenè & firmiter noſcatur Tormentorum vis, *Muri* Veterum ſunt noſcendi. Hos enim quatiebant & diruebant Arietes illi & Balliſtæ; hos ſub Muſculis aut Vineis deruebant: & neſciemus quo robore ii aut viribus? Caligat omnis machinalis & oppugnatoria iſta res, niſi hæc illuſtratur. *Muri noſcẽdi.*

Muri Veterum validi & operoſi fuerunt, *Firmi, Magni, Alti.*

De *Firmitate* ſic Vegetius: *Murus ut numquam poſſit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo pedum vicenûm interpoſito, duo intrinſecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibúſque denſatur; ita ut à muro primus paries parum inferior, ſecundus longè minor ducatur, ut de plano civitatis, ad ſimilitudinem graduum, quaſi clivo, molliúſque ad propugnacula poſ-* *Murus firmus*

ſit aſcendi. Quia nec murus ullis poteſt arietibus concuti, quem terra confirmat; & quovis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit. Paulò firmiorem dat

Alius.

Vitruvius: *Interiore parte ſubſtructionis, fundamentum, diſtans ab exteriore introrſus amplo ſpatio, conſtituendum eſt; ita ut cohortes poſſint, quemadmodum in acie, inſtructæ ad defendendum ſupra latitudinem aggeris cōſiſtere. Cùm autem fundamenta ita diſtantia inter ſe fuerint conſtituta, tunc inter ſe alia tranſverſa, conjuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim diſpoſita, quemadmodum ſerræ dentes ſolent eſſe, collocentur.*

Muri magni & alti.

Iam quòd *Magni* & *Alti*, ab exemplis aliquod videamus. Appiaus ſcribit: *Pyræi muros Athenis (Periclis opus) altitudine fuiſſe 40. circiter cubitorum, ſive pedum 60. ſaxo qua-*

quadrato exſtructos. Thucydides de iiſdem: *Latitudine fuiſſe tantâ, ut duo currus juncti inter ſe, vel obvii, per murum trāſirent: introrſus autem neque cæmentum, neque lutum interpoſitum, ſed junctos & coagmentatos grandes lapides, qui ſecti quadratiq; eſſent, eorúmq; exteriora ferro & plumbo revincta.* Dio Caſſius: *Byzantii veteris muros fuiſſe firmiſſimos, quorum frons exterior grandibus lapidibus constructa, qui craſſi 4. pedes erant, lato ferro aut ære inter ſe vincti*. Herodianus addit: *Adeò tenui & inconſpicuâ juncturâ, ut nemini compoſitum opus, ſed ex vno perpetuóque lapide videretur*. Voluerunt ergo muros altos, contra turres, machináſq; ligneas ad aſcenſum. Nam muri quamdiu ſuper eas, tuti erant ab hac pervaſione. Firmi igitur, contra Arietes: Alti, contra Turres.

Inter artes munitionum hodie habe-

Muri in ſinus ducti.

habemus, flexus & ſinus in muris facere, ut pateat ad ictus accedens hoſtis: id à veteribus, & Vegetius prodit: *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietũ eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus clauſêre urbes: propterea, quia ſi quis ad murum tali ordinatione conſtructũ vel ſcalas, vel machinas voluerit admovere, non ſolùm à fronte, ſed etiam à lateribus, & propè à tergo, veluti in ſinum circumcluſus opprimitur.*

Antemuralia.

Sed & προτειχίσματα quædam habuêre, ſive *Antemuralia*; quæ fuerunt quaſi loriculæ, ante præcipuum murum ductæ. Nec ſolùm loriculæ iſtæ, ſed veri magnique muri plures ducti, ut uno diruto aut capto, alter & alter ſupereſſent. Lubet exempla duo dare ſplendoris atque operis priſci. Prius ex Appiano, de Carthagine, quæ à Romanis capta & diruta. *Murum*, ait, *fuiſſe triplicem, quorum*

Murus Carthaginis.

rum quiſque altus 30. cubitos eſſet, abſque loricis & turribus. Quæ turres 200. pedum ſpatio inter ſe diſtabant, & 4. contignationes ſingulæ habebant. Ipſi muri fornicati, & capaces; & duplici quaſi contignatione facti; in quorum parte imâ elephanti 300. ſtabulari poterant, & adjunctæ iis cellæ ac repoſitoria ad cibos: ſuper eos 4000. equi, itẽ cum receptaculis pabuli hordeique. Viris ipſis ibidẽ diverſoria & habitacula, peditibus 20000. equitibus 4000. Atque hic bellicus apparatus in ſolis mœnibus erat. Alterum ex Ioſepho, de Hieroſolymis, ſuperbâ & validâ urbium, quas hiſtoriæ celebrârint. *Murus triplex erat; exterior altus 20 cubitos, lorica ejus ternos, pinnæ binos: in totum 25. Lapides in eo plerique 20. cubitos longi, & 10. lati. In muris turres erant, quæ ſuper ipſos eminebãt cubitis 20. atque eadem erat latitudo. Hæc omnia ſolida, & iiſdem lapidibus,*

Murus Hieroſolymitanus.

qui-

quibus muri, ſtructa. At ſuper hanc turrium altitudinem cubicula & cœnacula erant, & ciſternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Ejuſmodi turres erant in eo muro 90. intervalla autem cubiti 200. inter ſingulas. (Adde turres & portas, fiet ambitus circiter 6. milliarium) *Murus ipſe, in quo erant, in colle fuerat conditus, atque is collis eminebat ad cubitos 30. Mirabilis & lapidum moles: non enim ex latere vulgari, aut ſaxis, quæ homines ferrent, ſtructa erant, ſed è candido marmore: quódque ſaxum 20. cubitis longum, 10. latum, 5. altum. Ita autem juncta erant, ut unum ſaxum omnia videretur, ſed manu artificum in angulos & figuras diviſa.* Hæc Ioſephus.

Qui, & ubi Machinas fecerint.

De *Machinis* & *Tormentis* pleraque dicta, nondum *à quo*, *quibúſve*, & *ubi* ea facta.

Milites Milites ipſi pleraque fabricârũt: ſic-

ſic tamen, ut certi iis mixti, qui fabrilem omnem artem ſcirent. Hi tales præformabant dirigebântque opera, etſi milites quoque vulgò adjutarent. His caput unum, & operibus curator exactórque, qui *Præfectus fabrûm* nominabatur. Plutarchus ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igitur cum validâ illâ manu militari, ſubitò opera pleraque deſtinabant, & in loco faciebant. Vſi interdum & provincialium auxilio, eorúmque ad materiem ſubvehendam jumentis. Sic Sylla cùm Athenas obſideret, & mirifica opera moliretur ad Pyręum, 10000. jugorum mularium habuit, quæ ſupportaret ad hunc uſum. Sed & in agmine ac viâ horũ opera, cùm machinas aliquas ſecum ferrent. Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum jam antè ſolebant, aliâs non ſolebant, & in loco, pro copiâ, parari.

ipſi fabricabant.

LIBER IV.

DE TELIS.

Tela duplicia. TELA, quorum uſus in oppugnando aut repugnando, duplicia: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterum mittebant, aut *Manu*, aut *Fundâ*. De manuario jactu parùm eſt, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quàm pleroſque veterum uſurpâſſe. Sed de *Fundâ*, is accuratior, & explicandus eſt.

De Fundâ.

Funda origo. *Funda* Latinis dicta, quòd ex eâ fundantur lapides. De inventione variant. Plinius Phęnicibus tribuit, Strabo Ætolis, Communis opinio Balearibus. [illegible]

Materies. Materies Fundæ triplex. *Prima* Melanchręna, quod eſt ſpartum, cujus

cujus copia in Hiſpaniâ, éſtq; junci acuti ſpecies: atq; eo nomine linum & cannabin etiã comprehendimus. *Altera*, pili, vel ſetæ. *Tertia*, nervi. Forma talis: Funiculus in medio latior, ovali formâ, & paulatim in ſtrictius abit. At medium & fundus, ut ſic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum caput, & vires ita dabant; ter, ut videtur, ex arte aut more. *Forma.*

Duo Fundis miſſa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæſar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequẽtare poſſent ictum, ſacculos pelliceos ferebãt iis implendos; magis expeditè, quàm ut ſinu etiam præ ſe ferrent, quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum Glandes, atque eæ è plumbo, ideò μολιβδίδες Græcis, & *Plumbeæ* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* vocat *Fundis miſſi Lapides.* *Glãdes.*

vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occultè ſic ad hoſtem mitti, legitur, ut omnia, quæ gererentur, hoſtes ſcirent. Appianus ad iſtam rem teſſeras plumbeas quaſdam adhibet. Reverà autem non iſtæ communes glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ.

Funda vis. Funda variis gentibus in uſu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longè & fortiter feriret. Nam ſæpè adverſum bellatores caſſidibus, catafractis, loricíſque munitos, teretes lapides de fundâ vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus graviores; cùm membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine invidiâ ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Ergo per ipſa arma interfecit, etſi ſine ſanguine; quia contuſio plerumquè & confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profectò pene-

trabat.

trabat. Quod cùm ita ſit, telum tamen hoc parùm honeſtum habitũ, & junioribus aut vilioribus aſſignatum. Itaque ipſi Romani raró uſi, inter Auxilia habebant.

Præter communem illam Fundã, quæ vulgò in uſu, fuerunt etiam diſtinctæ quædam ſpecies; ut *Achaica, Ceſtroſphendonis, Fuſtibalus*. De Achaicâ ſic Livius: *Itaque longiùs certiúſque & validiore ictu, quàm Balearis funditor* (loquitur de funditoribus ab Ægio, Patris, & Dymis accitis) *eo telo ſunt uſi: & eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxâ habenâ volutetur in jactu glans, ſed librata cùm ſederit, velut nervo miſſa excutiatur*. Habena autem, Græcis κῶλον, *Amentum* Latinis, hoc loco *Scutale* dicitur, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti for-

Fundarum ſpecies.

Achaica.

mam palàm refert? *Ceſtroſphendonem* idem Livius deſcribit; ſed tenebroſa illius deſcriptio lucem accipit ex Suidâ, ſic enim apud hunc aliquis: *Novum hoc inventum bello Perſico. Ipſum ſpiculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni. Huic haſtile ligneum inſertum erat, longitudine ſpithamæ menſurã æquãs, craſſitie digiti. In hujus medium tres pinnulæ è ligno infigebantur, planè breves. Hoc in fundâ, quæ duo funalia imparia habebat, in medio utrorumque, amento leviter & ut ſolvi poſſet ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ, intentis funalibus manebat; cùm verò alterum ſolveretur in emiſſione, excidens amento ſuo, velut glans è fundâ ferebatur, & cum impetu incidens, quidquid incurriſſet validè lædebat.* Tertium Fundæ genus, *Fuſtibalus*. Vox eſt novitii ævi: appellatur ita funda

Ceſtroſphendonis.

Fuſtibalus.

fuſti

fuſti alligata, quo incuſſo, lapis ſcitè & robuſtè emittitur. Et qui eo utuntur, *Fuſtibalatores* dicti, non *Fundibalatores*; nam *Fundibalus* diverſus ab hoc. Antiqui has vocabant *Fundas libriles*, & *Librilia*, quaſi quæ lapides libræ pondo emittant: *Libratores*, qui iis utuntur. Ita Vegetius deſcripſit: *Fuſtibalus fuſtis eſt longus pedibus 4. cui per medium ligatur funda de corio, & utrâq; manu impulſus, propè ad inſtar Onagri dirigit ſaxa.*

De Iaculis Rudibus.

Iacula duorum ſunt generum. *Rudia* & *Ferrata*. *Rudia* appello, quæ ſimplici ligno conſtabant, non aliâ materie ad lædendum. In eo genere *Sudes*, & *Faces*. *Iacula duplicia.*

Sudes eſt lignum in capite acutũ leviter, & igni duratum. Vetus id telum, & pleriſque gentibus ſic uſitatum. Sed tamen meliore etiam *Sudes.*

ævo, & in legitimis bellis uſurpatū.

Faces. *Faces*, non aduſtæ, ſed urentes quædam haſtulæ, è piceâ, tædâ, larice, & ſi quod tale genus. Obvium & populare fuit hoc telum.

Iacula præpilata. Huc quoque referuntur *Præpilata miſſilia*, quæ ſine ferro, nec aliud quàm pilæ inſtar, obtuſo acumine, rotunda. *Præpilare* enim Ammiano non aliud videtur, quàm *Præjaculari*: etſi *Pilare* idem uſurpat pro *prędari, vacuare*. Aliter Servius, cui *Pilare*, eſt *cogere*, *premere*: & ita interpretatur *Pilatum* agmen, *denſum*.

De Iaculis Ferratis.

Iacula *Ferrata* pluria & multigenera ſunt, nec aliâ in re fęcundiùs Martialia ingenia luſerunt. Nos crebriora quædam tangemus:

Iacula Ferrata. 1. *Haſtam.* 2. *Lanceam.* 3. *Verutum.* 4. *Geſum.* 5. *Tragulam.* 6. *Securim*, & ſimilia.

1. *Ha-*

1. *Haſta*, Græcis δόρυ. Etſi commune ferè id nomen eſt, & in plura valet; dicitúrque tam de grandi illâ, quâ cominus utuntur, quàm de leviore, quam eminus jaculantur. Simile in Lanceâ & Conto, in Sariſsâ & Pilo. Ab Haſtâ dicti *Haſtati*, jaculatores olim in legionibus. *Haſta.*

2. Alterum nomen communius, *Lancea*, Græcorũ λόγχη. Et eſt Hiſpanica vox, ut Varro & Agellius teſtificantur; Gallica, ut Diodorus. Sed poteſt eſſe Hiſpanicâ ſtirpe, in Galliam tamen pòſt traducta, uti & in Latium ipſum. Vox quidẽ *Lanceare*, quod eſt *jacere, mittere*, ipſis Hiſpanis Gallíſq; & hodie eſt in uſu. Lucanus Lanceam pro Pilo uſurpat, ut eſt profectò nomen jaculis commune. Hinc λογχοφόροι, benè redduntur *Iaculatores*: & ſunt iſta, quæ *Menaùla* poſterior & deterior ætas dixit. *Venablum*, ſeu *Vena-* *Lãcea.* *Lãceare.*

bulum idem; unde & vox depravata videtur *Menaula*. Sunt quidem Lanceæ venatorum.

Verutū. 3. Tertium, ſed magis ſtrictum, *Verutum*; cui nomen & formatio ab ipſo Veru, quod refert. Itaque alii *Veruinam* dixerunt. Non nemo etiā *Veru*. Eſt ſpiculum tenue & longū, aptum forare. Σαυνίον, Græci *Verutum* dicunt. Etſi Samnites primò & propriè uſi, tamen & alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit, ſed veteri. *Haſtæ velitares* haud longè iverunt ab iſtis, ſi non eædem.

Geſum. 4. *Geſum*; alii, & ſæpiùs Græci, *Gæſum* ſcribunt: vox ac tela peregrina videntur. Athenæus quidem Romanos petîſſe ab Hiſpanis vult, alii magis à Gallis. Eſt autem telum vel contus longè feriens: & grandius fuiſſe jaculum, etiam Feſtus indicat, cùm vocat *grave jaculum*. Paſtoriciū telū Livius facit, & Silius.

5. *Tra-*

5. *Tragula*, dicta quòd ſcuto infixa trahatur. Hiſpani eâ uſi apud Livium: ſed & Galli apud Cæſarẽ. Vſi & Romani. Validum fuit telũ, hamatum, fortè ob etymon illud à trahendo. Hoc telo Cotta tam validam plagam inferebat, ut percuſsũ per loricam, per latera, transfigeret, & velut clavo terræ affigeret. Vegetius *Tragularios* vocat, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant. *Tragula.*

6. *Securis* etiam eſt in hoc numero; nam & miſſilis fuit, etſi cominus pugnâſſe eâ non nego. Sidonius Scythis, Horatius Rhætis tribuit: atq; etiamnunc habent & ſic utuntur Bojemi, & vicini. Veteres item Galli. Securis ferrum craſſum eſt, & utrimque acutum. Hanc Franci in primo congreſſu jacere in hoſtem conſueverunt eo impetu, ut ſcuta perfringant, & ipſos ſimul interi- *Securis.*

 mant.

mant. Ipſum hoc telum eſt, quod
Haggones. *Haggones* patriâ linguâ, *HaecKen*, Franci dixerunt, vel *Anconas*, ut apud Agathiam; & ſunt brevia tela, quorum pars major ferro obducta eſt, ita ut ex ligno aliquid, præter manubrium, vix exſtet. In ſuperiori ferro tamquàm hami utrimque ſunt, & deorſum vergunt. Non
Hallebarda. eſt planè *Hallebarda* noſtra, etſi hec poteſt inde nata eſſe. Súntne Græcorum *διβόλια, bipennes*? Iſtinc fortaſſe originem habent *Martiobarbuli*, qui his telis ſcienter & fortiter utebantur.

Aclis. 7. *Aclis*, exiguum & teres quoddam miſſile fuit, religatum lino vel loro, ut peractis vulneribus poſſet redire. Ferè idem eſt Aclis cum *Ca-*
Cateja. *tejâ*, quam ſic deſcribit Iſidorus: *Eſt genus Gallici teli, ex materiâ quàm maximè lentâ, quæ jactu quidem non longè propter gravitatem evolat,*

ſed

ſed quò pervenit, vi nimiâ perfringit. Quòd ſi ab artifice mittatur, rurſus ad eum redit, qui miſit.

De Amento.

Iacula aliâs manu ſolâ miſſa, aliâs loro revincta, & eo excuſſo adjuta. Id dicebant *Amentum*. Latini & *Nodum* vocant: item *Anſam*; unde *Anſatæ haſtæ*. *Habenam* etiam alii. Græcorum id inventum. Fuit autem non aliud, quàm lorum revinctum in haſtâ mediâ circiter, quod manui deinde & primoribus digitis illigabant leviter, in emiſſu cum impetu ſolvendum. Et videtur planè eſſe Græcorum μεσάγκυλον; etſi teli certum genus Grammatici proponũt; certè vix aliud, quàm *telum amentatum*, poſſunt & debent explicare. Nam Græcis ἀγκύλη, *amentum* eſt; & ἀγκυλίζειν, *amentare* propriè, etſi interdum pro *Iaculo* & *Iaculari* uſurpant. Ante pugnam ſtrictis illigatíſque

Amentum. *Quid ſit.* *Amẽtare.*

tiſque amentis ad digitos primores incedebant, prompti ſcilicet & parati. Contrà, ubi ignavia aut metus, laxè ea habebant & ſolutè; quod etiam in pluviâ fiebat, & humor reſolvebat.

Metaphoricè. Quia igitur amentum roborat & incitat haſtam, inde Tertullianus metaphoricè dixit: *Amentavit ſententiam*, id eſt, fortiter & ſeriò edixit; & velut amento intorſit. Et *Amentata ſententia*, apud Ambroſium. Inde *Haſtæ amentatæ*, fortes & ſic ligatæ.

De Sagittis, & Sagittariis.

Origo ſagittarũ. Romanis ipſis ab antiquo vix fuerunt *Sagittæ*. Sed poſt Punicum bellum ſecundum creberrimè in Romanis caſtris Sagittarii; ſed Auxiliares, non cives. In hoc numero maximè Cretenſes, quos & excelluiſſe hac peritiâ certum eſt; & quidam originem primam ad eos trahunt.

hunt. Alii ad Perſas; alii ad Scythas; & certè noſtrate linguâ *Sagittare*, etiamnunc eſt *Schieten*, forſan à Scythis. Scythæ igitur inter invẽtores cenſentur,& celebratur Arcus Scythicus, cujus forma τȣ̃ Σ. Græcorum. Sed & Parthi hoc tali arcu uſi. Ab Arcu Feſtus notat *Arquites* dictos, arcu præliantes, qui nunc Sagittarii. Ipſæ Sagittæ dictæ etiam *Virgæ*. Sic & Græci uſi voce ῥάβδȣ. Item *Calami*; quia ſæpè ex leviore illâ materiâ, etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus uſi. Pleræque autem Sagittarum hamatæ, & ne facilè evelli poſſent: quædam etiam triplici hamo; quædam quadruplici, Hippocrati τετράγωνα βέλη, *quadrangulæ Sagittæ*. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem ſuper aciem habuiſſe, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrum inſertæ, in corpore

Arquites.

Sagittæ hamatæ.

ferè.

ferè manerēt, & rumperētur, ſi quis tentaret educere. Tantâ autem violentiâ ſagittæ emittebantur, ut arma perfringerent, & per omne quod obſtaret durum aut molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque ſcutum poſſit reſiſtere.

Sagittarū vis.

Fuerunt & thecæ ſagittis, quas *Pharetras*, aut *Corytos* priſci dixerunt. Leo Imperator pharetras vocat *Cocura*, ſiue *Cocurra*; vox noſtras, *Kokeren*. Feſto *Scorteum*.

Pharetra.

LIBER V.

De Repugnatione.

OPpugnati nō ita peribunt inulti & indefenſi, ſed repugnabunt noſtris armis, quæ dabimus in tutelam eo ordine, quo dedimus oppugnantibus, ad ſingula nocumēta & plagas adhibebimus medelas, amolie-

amoliemur Tormenta & Tela.

Contra Teſtudinem.

Primum in ſubitâ oppugnatione fuit *Teſtudo*, & globus militum denſus, qui incurrit, & niſi amolimur, ſcandit. Reſiſtebant, & ſaxis aut ponderibus adventantem obruebāt, aut certè diſſipabant. Primum igitur erat ſaxis obruere: ſi pars aliqua leviter ceſſiſſet, aut ſe abjunxiſſet, tum contos aut lanceas inſerere, donec compage ſcutorum ſolutâ, jam intutos lapidibus, pilis, aliíſq; miſſiliū proſternerent. Quòd ſi qui per ipſam teſtudinem tamen ſcanderent, ii verò gladiis & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruebantur. *Saxa in teſtudinem.*

Contra Scalas, & Aſcenſum.

Contra *Scalas* repugnantes *Furcas* uſurpârunt. Certum fuit furcæ genus oblongioris, aut in perticâ longiore. Dupliciter igitur Furcæ uti- *Furcæ ī Scalas.*

utiles, ad ſcalas ipſas rejiciendas & reſupinandas; ſed & ad homines ipſos.

Liquida in aſcendentes proje-cta. Erant & alia communiter in aſcẽdentes, tum in eos, qui teſtudine nixi; tum & qui ſparſi aut ſine eâ. Primum inter hæc, liquida quædã, aut liquefacta; ut Oleum fervens, Pix, Sulphur, Bitumen, Plumbum, & ſi quid tale. *Oleum.* Oleum enim celerrimè à capite ad pedes, per omnia ſeſe arma inſinuat, & carnem inſtar ignis depaſcitur: quippe quod naturâ facilè accenditur, & tardè refrigeratur, ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cùm eſſent, fuga non erat hujus peſtis; ſed nunc ſubſilientes, nunc dolore ſe incurvantes, decidebant de pontibus. *Pix, ſulphur, bitumen.* Picem, ſulphur, bitumen vaſis plurimùm inſerebãt, ſive fictilibus, eáque fervefacta appropinquanti exercitui injiciebant,

bant, & imbris in modum denſè & confertim inſpergebant. Corbes etiam, ſitellæq; è ferro huic rei adhibitæ: item Quali; ſed ipſos vimineos, & unâ cum materie ardentes jaciebant. Et hæc non in viros tantùm, ſed & in machinas ipſas ligneas uſurpata. Imò vaſa hæc eminus etiam projecta in hoſtem, ídq; auxilio fundarum. Iam & Plumbũ liquefactum infuſum ſcandentibus, quod in vaſis æreis perticis contíſq; protendentes effundebant. Atqui non plumbo ſolùm uſi, ſed & ferro; quod cùm fundi non poſſet per naturam, raſerunt in pulverem, eúmq; ignitum ſic injecerunt. Cui adſimile, ſed parabilius, quod Curtius Tyriis factum in Macedonas narrat: *Ii clypeos æreos multo igne torrebant, quos repletos fervidâ arenâ cœnóque decocto è muris ſubitò devoluebant. Nec ulla peſtis magis timebatur.* Iidẽ

Plumbum.

Ferrum.

Arena.

Tyrii Macedonas ſcalis aſcendentes retibus piſcatoriis involverunt, & inutiles ita factos ſcalis facilè detruſerunt.

Fœnum Græcum ſparsũ. Fuit & illud callidum & novitiũ: Fœnum Græcum elixum tabulis pontium, quibus uſi ad aſcendendum, inſpergebant & ſuperfundebant; quâ re milites lapſantes & cabundi, incerto veſtigio vacillabant, adeò ut nec progredi, nec regredi rectis iis eſſet, aliíque ſuper ipſos pontes reſupini caderent, alii in aggeres delaberentur. *Rumices & Tribuli.* Rumices & Tribulos ſpargi, non rarum fuit, nam & hi in defenſionem valent, contra ingreſſum, & in oppidorum tuitione item utiliter poſſint; ſed & caſtrorum. Vtile inventum hoc ligandi, & ſic retrahendi. Reperio etiam Sudes plumbatas in flumine defixas. Sed & contra equos & camelos (quorum molles ungulæ) rumici-

micibus uſi, ſæpè cum ſucceſſu. Remedium in eos, calcei è ferro aut duriore ligno.

Sed quædam ex dictis rara aut novitia, lubet addere inter vetera, de Doliis, Cylindris, aliiſque talibus, quæ oppugnati & in homines, & in machinas uſurpabant. Dolia ſaxis farcire ſolebant, & ſic cum pondere & impetu immittere, præſertim per declive. Sic molis & columnarum fragmentis pugnatores obruebant. Item de ligno Crates fecerunt, quas *Metellas* vocaverũt, lapidibúſque complêrunt, eâ arte inter bina propugnacula conſtituta, ut ſi per ſcalas aſcendiſſet hoſtis, & partem aliquam ipſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergerent ſaxa. Rotas quoque de lignis viridibus ingentiſſimas demittebant per præceps, non ſolùm ut obruerent ſubeuntes, ſed etiam machinamenta

Dolia cum lapidibus.

Crates.

Rotæ.

confringerent. Interciſos etiam ex validiſſimis arboribus Cylindros (quos *Taleas* vocant) ut eſſent volubiles, lævigabant, qui per pronum labentes proſternebant bellatores. Præterea axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibúsq; eminebant, in modum Ericii militaris, veruta binûm pedũ. Eſt enim *Ericius militaris* nil aliud, quàm tranſverſariæ ad portas trabes, aculeis confixæ, eæque verſatiles: quarum & hodie uſus manet. Currus etiam quadrirotos ponderibus onuſtos dejiciebant. Item lapides molares: qui non tam grandes, ut noſtri, ut nec ipſæ molæ, quæ manuariæ tantùm, & à ſervis volvendæ. Itaque crebræ eæ, & ferè domeſticatim erant. Noſtros enim molares quæ brachia, imò qui vectes ſubitò moviſſent?

Cylindri.

Ericius militaris.

Currus.

Molares.

Contra Machinas ligneas.

In omnes Machinas è ligno duo

tela

ſcela valuerũt, *Saxa* & *Ignes*: in Vineas dico, Pluteos, Muſculos, Turres, & ſi quid tale. De Saxis aut põderibus dictum jam ſatis. Ignes reſtant: ii varii.

Fuêre *Faces*, communes illæ è piceâ, larice, abiete, & quibus in uſũ luminis domi etiã uſi; etſi hæ paulò robuſtiores aut grandiores. Has manu jaciebant & deſtinabant in machinas propinquas: ſed & iis pugnabant. *Faces.*

Aliæ magis ſepoſitæ & militares, quas *Malleolos* dicebant. Id quoq; duplex genus: *Simplices* & rudes; atque hi non aliud videntur, quàm manipulus aut collectio ſparthea, ligata in medio formâ quâdam mallei, & pice aut ſulphure illita, ſic projecta. At *alterum genus*, magis efficax & militare, quod teli in morẽ formatur & aptatur. Id Ammianus ex profeſſo deſcribit: *Malleo-* *Malleoli.* *Simplices.* *Efficaciores.*

Malleoli quid. *li, teli genus, figurantur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, quâ nentur ſtamina, concavatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento.* [lino aut ſtuppâ, continendis alimentis illis ignis] *Et ſic emiſſa lentius invalido arcu (jactu enim rapidiore exſtinguitur) ſi hæſerit uſquã, tenaciter cremat, aquiſq; conſperſa, acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio ullo, quàm ſuprajacto pulvere conſopitur.*

Vnci ardentes. Malleolis adſident σιδήρια πυρ-θηρακίζοντα, *ferramẽta minuta ſcintillantia*: itẽ φλογερὰ σιδήρια, *ignita ferramenta*, quæ non propriè Malleoli, ſed hami quidam aut unci ferrei, ſive murices, qui toti igniti ad incendium adfigerentur.

Haſtæ ardentes tormentis adige-

ban-

bantur, quę propriè *Falaricæ* dictę, quas deſcribit Livius: *Falarica erat miſſile telum, haſtili oblongo, & cętera tereti, præterquàm ad extremum, unde ferrum exſtabat: id ſicut in pilo quadratũ ſtuppâ circumligabant, linebántq; pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis tranſfigere corpus poſſet.* Solebat è locis editis turribúsque mitti, quas priſci *Falas* dicebãt: atq; inde *Falaricæ* nomen, ut Grammatici volũt. E balliſtâ has Falaricas & Malleolos jaculabantur. *Falarica quid.*

Contra Aggeres.

In oppugnatione diuturnâ conſidero primùm *Aggeres*, qui everſi aut conſumpti dupliciter: *Cuniculo*, aut *Igne*. Illo, cùm ex urbe duxiſsẽt, terram ad ſe introrſus idemtidem ſubtrahebant; cùm foris aſſiduè injicientes, minùs tamen attollerent, ſubducto ſcilicet inferiùs aggere, *Aggeres destructi, Cuniculo.*

& in locum vacuefactum aſſiduè ſubſidente. Nec ſubtrahebāt ſolùm Cuniculo, ſed & incendebant ſuppoſito igne. Sed alia item ratio & magis expoſita deſtruendi per ignes: cùm ſcilicet faces, malleolos, aliáq; ad inflammandum, aut jacerent eminus, aut ipſi in aggerem inferrent.

Igne.

Sed eſt & tertium ſubſidium in Aggeres; molem & velut aggerem alium opponere in ipſis muris. Noſtri mechanici æmulantur, & eſt res quotidiana hodie in defenſione. Sed & Corbes terrâ aut arenâ repletos, & in faſtigium ſic exſtructos invenias; quod haud lōgè abit à Sportis aut Gabionibus noſtris, imò iis dedit exemplum.

Alio aggere.

Corbib9 arenâ repletis.

Contra Turres.

In *Turres* præcipuum telū Ignes; ſed & ſaxa è catapultis, quibus perfringebant. Vtrumque hoc ſatis inno-

Ignes. Saxa.

innotuit è prædictis. Sed & tertia repugnatio: Aſſeres aut trabes advenientibus incuſſa, atque ita impetu evertebant aut frangebant. Muros quoque eâ parte, ad quam turris admota, attollebant & augebant. Alias etiam turres ſtruebant ad opponendum illis. *Trabes.* *Turres alia.*

Contra Arietem.

Aries violentiſſimus machinarũ, & maximè terribilis, eóque plura in eum adinventa. *Primum* remedium. Centones & culcitæ paleis plenæ, quas demittebant funibus in eam partem, quâ impetus Arietis ferebatur, ut hoc modo & aberrare facerent ictum; aut ſi excepiſſet, vanus redderetur, mollitie & laxitate fractus. *Primum remediũ, Centones.*

Secundum. Laqueis excipiebant frontem prominentem Arietis, & ſurſum trahebant, in obliquum, & cum ipſis teſtudinibus evertebant. *2 Laquei.*

Sed & laqueis *Falces* murales ſoliti avertere. Falces ſcilicet illas, quæ lapides è muris extrahunt, & vicem ac vim penè Arietis habent; non illas, quibus pinnas detergebant, quibus navium funes abſcindebant, atque talia patrabant.

3 *Tertium.* In modum forficis dentatum funibus illigabant ferrum, quem *Lupum* vocabant, apprehenſúmque Arietem aut avertunt, aut ita ſuſpendunt, ut impetum non habeat feriendi. Hunc Lupum alii κόρακα, ſive *Corvum* appellant.

Lupus.

4 *Quartum.* Ponderibus grandibus ſupernè incuſſis aut injectis Arietem deprimebant, aut frangebāt. Item Tollenonibus libramenta plū bi aut ſaxorum, ſtipitéſque robuſtos incutiebant. Nam magnas trabes adaptantes longis catenis, à capitibus utrimque ſuſpenderant ad duas antennas, ſuper muros inclinatas & exten-

Pondera.

extenſas. Has trabes ſurſum trahebant, attollebántque obliquas, & quoties invaſura machina eſſet, ictúmque datura, trabem dimittebant, laxatis catenis, manúque remiſsâ: atque is impetus decutiebat caput Arietis. Et plumbum ipſum in trabium formam factum, & in maſſam longiuſculam productum, ut certiùs feriret.

Quòd ſi tanta vis fuerit, ut murus Arietibus perforaretur, & decideret, una ſalutis ſpes ſupererat, ut deſtructis domibus alius intrinſecus murus adderetur, hoſtéſque inter binos parietes, ſi penetrare tentaverint, perimerentur. Hoc remedium hodie quoque receptum contra demolitoria noſtra tormenta: imò ut nos lunari ferè formâ tum ducimus, ſic illi. *Murus alius.*

Contra Balliſtas, & Catapultas.

Balliſtis, Catapultis, & toti generi levium

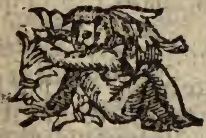
levium telorum unicum ferè obſtaculum & oppoſitio, *Coria, Cilicia, Vela*. His enim vim excipiebant & frangebant, molliter ita ſuſpenſis: imò & ignita jacula repellebant. In urbe, extra urbem utebantur, quia utrimque ſcilicet periculum & metus ab iſtis. Tegumenta & vela è caprillis pilis, *Cilicia* vocabant. Ea juſtâ & ſufficienti craſſitie ac longitudine ſuſpendebant è proceris lignis, & ante ſe prętendebant. Ita nec ignita jacula, nec alia tela eos attingere poterant, ſed in ipſis ibi tegumentis ſiſtebant & hærebant. Sed & in alio opere uſurpabāt; tum ne conſpici ab hoſte poſſent; tum ut & tela ſic eludi. Commodum inventum, & à noſtrâ hodie militiâ non alienum. Imò verò ſiſtebant etiam lapides Balliſtarum. Aquâ quoque centones aut cilicia, aut coria humectabant, contra ignes aut ignita,

Coria. *Cilicia.* *Aqua.*

quò

quò minùs corriperent, aut corrumperentur. Et propriè huic rei acetum habebant. Legimus, culcitas paleis aceto maceratis aut humectis farctas, & in ignes oppoſitas; quod è lanâ noſtros hodiéque facere accepi in tormenta. *Palea.*

Contra *Catapultas* propriè, habebant rotas marmoreas quaſdam oppoſitas, crebris intervallis aut ſeptis diſtinctas. Has per machinam quandam in orbem volvebant, & alia telorum frangebant, àlia avertebant, omnia reſolvebant. *Rota.*



DE

DE AMPHITHEATRO LIBER.

LOcum ſpectaculi & ludicræ voluptatis; quē hodie *Coliſſæum* dicūt, quia Neronis cum capite Coloſſus in viciniâ; priſci tribus nominibus appellabant; *Amphitheatrum*, & ſæpè *Caveam*, ſæpè *Arenam*. *Amphitheatrum* Græcâ voce ideò, quia gradus circùm undique, & ſedilia continenter diſpoſita ambibant in orbem. At *Cavea* Latinis, ab interiore hac parte, quæ concaua, & capaci quodam profundo. Quod nomen quidem apud antiquos (libera rep. dico) in Theatris ferè hęſit; ſed ſub Principibus, cùm gratia & uſus Amphitheatrorum increbuiſſet, bono jure migravit ad iſta.

Nomi-- na. Amphitheatrũ. Cavea.

Sed

Sed & *Arenam* dixêre vulgò, ſcilicet quia is locus deſabulari ſolet & arenâ ſterni in uſum pugnæ. Nam ſi lapide aut ruderato, in tam crebrâ effuſione ſanguinis, lubrico ſtatim pavimento, quæ ratio ſtandi aut certandi? Arenam igitur injecêre, quæ bibula: & quam ipſam per intervalla ludorum renovare, & velut inarare ſoliti per pueros quoſdam, non ſine luſûs ſpecie. Vulgaris arena inſternebatur; niſi quòd quidam raſuram lapidis albi deſtinârunt etiã huic rei, quæſitâ gratiâ candoris. At Principes interdum arenę loco inſtravêre minium aut chryſocollam. Sed hæc monſtrorum aliquot dementia, quibus ſatis non fuit oſtentare opes ſuas in ſpectaculis, voluętare etiam calcare. Cæterùm Editorum vulgus contenti arenâ: inde ea vox paſſim pro certamine amphitheatrali, próque ipſo loco. Ab hac

Arena.

Cur arena inſtrata.

Qualis.

Arenarii. hac ſtirpe *Arenarii*, qui in arenâ depugnant.

Dii, quibus Amphitheatra ſacra.

Dianæ. Dedicabant in primis locum & ludum hunc Dianæ, Tauricæ ſive Scythicæ: nec ab aliâ causâ Dianam pro ipsâ venatione amphitheatrali *Iovi.* poſuit Martialis. Sed & Iovi ſacrabant, ſive Latiari, ſive Stygio. Et *Diti.* aram imò Ditis in Amphitheatro poſitam, quæ ſanguine hoc perfuſa, videtur agnoſcere Prudétius. Quinimò ex Minutio colligas, ſolenne quoddam ibi hominis ſacrificium fuiſſe, velut ad committendos ludos: mactatio horrida, nec Roma- *Saturno.* norũ cultu digna. Præter hos Deos, Saturnus etiam in partem venit hujus tutelæ.

Origo Amphitheatrorum.

Amphitheatra Nata Amphitheatra haud diu ante tempora reip. deſidentis: & quidem temporanea primùm, & è ligno.

ligno. Ita Curionem (illum Tribunicium, qui tuba belli civilis) ligneam molem exſtruxiſſe, quæ diducta duo theatra redderet; iterúmque Amphitheatrum unũ conducta, refert Plinius. Et in Dione legitur, Theatrum quoddã è ligno exſtructum corruiſſe cum multorũ clade. Sanè valde recepta & crebra theatra hæc lignea. Et Cæſar ipſe Iulius, jam Dictator, Amphitheatrum ligneum exſtruxit in campo Martis. *prima lignea.*

At ſub Auguſto, & venatio valde jam increbuit, & increvit ejus dignitas. Sive unâ cum opibus augeſcente luxu: ſive potiùs, quia ipſe Princeps valde in hunc ludum pronus. Itaque ſtatim venationi tunc reperta propria & manſura domus; Amphitheatrum exſtructum è lapide, Auguſti ſuaſu, Statilii Tauri opibus & ſumptu, in campo Martio, *Sub Auguſto primum lapideum.*

An-

Anno urbis 725. Hoc ſolũ primúmque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Veſpaſiani.

Id ambuſtum, & reſtauratum.

Illud ergo in multâ famâ & uſu, donec ambuſtum ſub Nerone. Et quamquàm reſtitutum poſteà, tamẽ quia incendio illo informius redditum & infirmius, occaſio data Veſpaſiano & cupiditas ſtruendi novi. Struxit, & quidem in mediâ Vrbe; hoc ipsũ, cujus ſemiruta moles adhuc Romæ viſitur, & quod jure miremur injuriis reſtitiſſe tot annorum, tot bellorum.

Amphitheatrũ Titi ſtructum.

Struxit autem Veſpaſianus in Cõſulatu ſuo octavo, id eſt, vix biennio ante vitæ finem. Itaque cœpit opus ipſe, non abſolvit; ſtruxit, non exſtruxit. At Titus filius ſummam manum impoſuit, idémque dedicavit. Duorum ergo Principum opus: etſi fama & vulgus Tito magis adjudicavit; ſive favore quodam in illum,

illum, ſive potiùs ex Romano ritu, quo receptum, opera cenſeri à dedicante. Atque hi duo ſoli Principes fecêre, alii refecêre, cùm caſu aliquo læſum, aut igne. Inter eos M. Antoninus Pius. Item Heliogabalus. Deniq; Senatus ipſe eã tuitionẽ ſuſcepit ſub Gordianis. Ita multorum curâ, & Genio quodã Perẽnitatis pervenire tãta machina potuit ad hoc ęvi.

Amplitudo Amphitheatri Titi.

Altitudo Amphitheatri Titiani nunc quoque miranda eſt, etſi multum à vertice ejus corruit, multum à pedibus ſubſedit. Nam mole & ævo magna hæc pondera clarè deſident, terrâ cedente: adde aggeſtum ruinarum. Ammianus de altitudine eâ ſcribit tantam fuiſſe, ut ad ejus ſummitatem ęgrè viſio humana conſcenderet. *Altitudo.*

De ejuſdem capacitate P. Victor aſſerit, cepiſſe loca 87000. Et de gra- *Capacitas.*

dibus tantùm intelligit, in quorum pulvillis ſederunt commodè 87000. hominum: at in ambitu illo ſuperiore, & circumjectis porticuum aulis, non minus item ſpectârunt, quàm dena aut duodena millia, ſive ſtãtes, ſive in allatis cathedris ſedentes.

De Formâ Amphitheatri.

Forma ovalis. Arenæ ſive Caveæ totius forma non rotunda & orbicularis prorſum eſt, ſed porrecta magis paulùm, & oblonga: quia Amphitheatrum junctum & factũ ex duobus Theatris, rejectâ ſcenâ. Ex integro enim circuli ambitu quartam partem ſi abſcindis, quod majus ejus reliquũ eſt, ſcito Theatrum fuiſſe: atqui ex iis duo ſi jungis (ita tamen, ut flexas lineas circa abſciſſionẽ dirigas, vel potiùs extrà leviter flectas) Amphitheatrum habebis. Ovo aptiſſimè comparatur; item Valli, quæ cincta undique ſupino monte.

Area

Area erat pura, ſine ſubſtructionibus aut ædificiis, libera tota ad curſum ferarum & ad pugnam; niſi quòd in eâ alibi ara fuit è lapide: illa, dico, cruda ara, quæ ſacra Iovi Latiari. *Area libera.*

De Cloacis, Specubus, & Caveis.

Sub ipsâ areâ Cloacæ, forſan ad exſugendum educendúmque humorem illum ſtagnorum (Nam in ſtagnis Neronis ſtructum Amphitheatrum) ſtructæ: an potiùs fuerunt cameræ quędam & ſpecus ſubterranei, ad cuſtodiam & receptum ferarum? ſive etiam ad uſum aquarũ, quas in Arenam occultè & ſubitò inducebant atque educebãt ad Naumachias? Certè cùm ferina magna vis quotidie in Amphitheatrum induceretur, credendum eſt, partim ſubterraneos hos cavos fuiſſe, in queis reconderētur ſub ipſos ludos; partim depoſitas eas in caveis ſub *Specuũ uſus.*

interiore porticu, è quâ portulæ & aditus plures pertinent in Arenam. Ibi ergo caveæ ferreæ exſtructæ, per quas beſtiæ intromittebantur in Arenam. In his caveis erant portæ, (*Oſtia* vocat Varro, Vopiſcus *Aditus*) ex quibus cum impetu quodã emittebantur in Arenam feræ: iterúmque in caveas immittebantur poſt pugnam.

Caveæ itineraria. Habebant & caveas itinerarias, in quibus feræ clauſæ & tranſvectę: quæ potuêre forſan in his ſpecubus & fornicibus deponi. Hæ autem caveæ ex argento & auro, per ſplendoris ſpeciem, ſæpè factæ.

De vario Arenæ ornatu.

Hæc fuit ſolens & vulgata Arenę facies: cui comptus aliquis novitius ſæpè additus, & colorum quidam fuci. Varia enim quotidie ab ambitioſis Editoribus excogitabantur, ut ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio

cinio quodam novitatis. Ita fuêre, qui arboribus hoc planum conſererent, & Arenam totam verterent in ſilvam: ſcilicet ut vivam imaginem exhiberent verę germanęque venationis. Arbores validæ per milites radicitus vulſæ, connexis longè latéque trabibus adfixæ erant, terra deinde ſuperjecta, totúſque Circus ad ſilvę conſitus ſpeciem, gratiam novi viroris obtulit. Æmulati ſunt hoc idem in provinciis. *Arena in ſilvam mutata.*

Neque in ſolo ſolùm hæc variatio, ſed in caveis ipſis; quarum loco invenerunt antra quædam coëuntia & deeuntia, quæ velut è terrâ emitterent ſubitò feras. Quæ ipſa decora fuiſſe fatendum eſt, & blandientia ſenſibus imitatione quâdam Naturæ. *Antra.*

At illud fuit improbi acuminis, quòd navim ædificare ſolerent grandem aliquam in ipsâ Arenâ, quæ ſo- *Naves in Arenâ.*

lutilis eſſet, & ſubitò luxata emitteret omne genus ferarũ pro arbitrio magiſtri temperantis. Eâ enim occultè ſolutâ exſiliebant urſi, leæ, pãtheræ, leones, ſtruthiones, onagri, biſſontes: ita ut ſeptingentas feras aut pecudes ſimul & currere liceret cernere, & occidi.

Mare in Arenâ. Nec naves ſolùm ejuſmodi induxêre in Theatra, ſed, quòd magis admirêre, quodammodo mare ipsũ. Reperti enim, qui totum locum, per occultos quoſdã ductus & meatus, ſubitò aquâ replerent; & pro terreſtribus feris, monſtra maris oſtenderent, & claſſes, & navalem pugnam.

De Podio.

Poſt Arenam murus occurrit, qui Podium ſuſtinet, quíque claudit & ambit infimum ſolum. Dicitur *Podium quid.* enim *Podium* projectura quæ in ſummo muro, quæ paulùm provehitur

hitur & propendet inſtar pedis: Vnde & nomen. Mænianorum ea quædam ſpecies eſt, facta in theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, ſpectandum. Ergo Podium eſt muri pars projectior & prominentior, ante imum ſpectaculorum gradum; cui columnæ impoſitæ cum epiſtyliis ad ornatum, ſive (cùm liberet) ad innixum. In Podiis iſtis victoriolæ etiam reponi ſolebant.

Ad hoc Podium ſpectare ſoliti primi è Senatu. Nam cùm Orcheſtra plurium graduum eſſet, digniſſimus habitus ille imus, qui Podio proximus & Arenæ; quippe ex quo facillima ſpectatio. Inter ipſum Podium & gradus ſpatii aliquid vacuum fuit latioris, in quo ſpectare ſoliti honorati: idque propriè, *Ad podium ſpectare*. Quidam enim ſellis curulibus ſpectârunt. Et eædẽ *Loc⁹ ibi honoratiorum.*

ſellæ honoris causâ poſitæ abſentibus, ſive etiam mortuis. Conſules, Prætores, aliíq; quibus id jus, in curulibus ſuis ad Podium ſic ſederunt, cum lictoribus, viatoribus, & magiſtratûs ſui pompâ.

Locus Principis.

Nec magiſtratus ſolùm ad hoc Podium ſpectavit, ſed & ipſe Princeps, cui tamen eminentior quidam ſuggeſtus exſtructus, & velut ſua domus. Origo rei à Iulio Cæſare, qui inter alios honores, quos nimios recepit, admiſit ſtatuam inter Reges, ſuggeſtum in Orcheſtrâ. Secuti Principes id tenuêre. Suggeſtus ille tectus & inædificatus fuit ad modici cubiculi formam: cui proprium etiam ſuum podium, quod oſtiis quibuſdam ſive feneſtris Arenam verſus aperiretur.

Editoris tribunal.

Sed præter hunc ſuggeſtum, ad Podium etiã tribunal Editoris fuit. Cùm enim aliis honoribus, ut licto-

ribus

ribus & veſte prætextâ, inſignes voluerint eos eſſe, qui ludos exhiberent; tum etiam altiori hac ſede, in quâ præſiderent. Quòd verò ad Podium ea ſedes, cùm ratio evincit, tũ Suetonius, qui ex adverſum collocat Veſtales: eæ autem ad Podium.

Hujus Podii murus, qui Arenam dividebat, non minus olim altitudinis habuit, cum hoc Podio, duodenos quindenóſque pedes. Hunc ergo nulla fera poterat tranſilire. Et tamen contra inopinatos quoque caſus à catis illis providè proviſum: nã primùm retia valida, nodoſa, in orbem undique Podium cingebant, quorum ráritas ſcilicet non impediebat aſpectum. Et interdum retia illa per luxum inaurata. Nec retia ſolùm, ſed verſatiles quidam trunci appoſiti muro & Podio, contra ſcãſionem omnem ferarum & inſultũ; ſiquidem ligna illa tranſverſa & verſa-

Podii altitudo.

Retia obtenta.

Ligna verſatilia.

verſatilia objecta fuerũt muro, quæ feras, dum enituntur, fallerent, inſilientium impetum frangerent, & vertendo excuterent. Contra elephantes & immanes illas feras alia arma parata; nam aut clathris ferreis Arenam totam circumdabant; aut, quod certius, euripis: Valde enim id genus metuens aquæ.

Clathri ferrei.

De Gradibus.

Gradus clivoſi.

Gradum promoveo ad Gradus, & ad hos Subſelliorum, ut ſic dicã, colles. Non malè colles, quia reverâ per declive jacentium ea forma. Sed ut tota hæc ſedendi ſpectandíq; ratio ſubtili quâdam Minervâ intelligatur, non craſsâ, opus hoc omne ſpatiũ diſtingui per partes; quę erunt iſtæ. 1. *Gradus.* 2. *Præcinctiones.* 3. *Aditus.* 4. *Viæ.* 5. *Cunei.* 6. *Cathedræ.* 7. *Porticus.*

Graduũ partes.

Gradus quid.

1. *Gradus* ſunt ea ipſa loca, in queis ſedebant. Sic dicti in Amphithea-

theatris, quia ad formam ſcalarium graduum alii alios conſequuntur. Alti erant pede uno & palmo, ſive palmis 5. Palmus enim 4. digitos continet, Pes 4. palmos. Quamvis iſta altitudo non convenit gradibus Amphitheatri Veronenſis. Latitudo pedes duo & ſemis. Hanc enim latitudinem exigebat in contextu graduum ratio ſedendi. Pedes enim eorum, qui in ſuperiore gradu ſpectant, innixi inferiori gradui proximo: qui ne læderent ſedentes alios, néve ipſi læderentur, opus habuêre aliquâ laxitate. Fortaſsè etiam ad ponè tranſeundum, ſi qui ſurgerent, aut ſedentibus jam aliis intrarent. *Cur latiores.*

Gradus autem iſti è lapide. Unde ſcitum illud Ariſtippi: Cui bono eruditio? *Huic ſaltem*, inquit, *ne in Theatro lapis ſedeat ſuper lapidem.* Quamquam & ſæpè ex ligno. Serò repertum, ut pulvilli inſternerentur *Gradus lapidei.*

tur

tur Senatui, ne nudis aſſeribus inſiderent: ídq; primus Caligula inſtituit. Poſteà id etiam equiti conceſſum.

2. De Præcinctionibus.

Præcinctiones quid. *Præcinctiones* nõ ſunt aliud; quàm graduum intervalla & diviſiones quædam in orbem. Videntur autem ſive ad Vomitoria & ipſos Aditus, ſive in diſcriminibus Orcheſtræ, Equeſtrium, Populariũ, gradus quoſdam latiores altioréſque ſtruxiſſe, qui reliquos minores velut præcingerent & complecterentur. Vnde & nomen. *Balthe⁹.* Vocatur id alio nomine *Baltheus*, à pari causâ; quia velut cingulum quoddã latum fuit. Eâque re Zodiaci zona etiã Baltheus à Manilio vocatur. *Diazomata* item, Græcanicâ voce, commodè appellat Vitruvius. Apparent autem clariſſimè Præcinctiones iſtæ in Theatris: obſervavit Torellus in illo Veronenſi,

ſi, gradum eſſe circa medium, qui duos pedes & uncias 6. altus, cùm reliqui tantùm pedẽ & uncias duas.

3. *De Aditibus*.

Aditus ſunt portæ quædam ſive oſtia in ipsâ gradatione, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes. *Vomitoria* appellat Macrobius, voce vulgi; quòd homines inde glomeratim ingredientes in ſedilia ſe fundant. *Aditus quid.*

4. *De Viis*.

Viæ inter gradus duûm generum: *Aliæ*, quæ ad cardines ſive limites Baltheorum in circuitu; *Itinera præcinctionum* vocat Vitruvius: *Aliæ*, quæ à Vomitoriis illis in deſcenſu aut aſcenſu inter Cuneos, propriè *Scalaria* dicta. In his Viis, qui locum non habebant, quíque (ut ſuo verbo dicam) excuneati erant, ſpectabant ſtantes. Latitudo Itineris ad Baltheum non minus trium *Viæ duplices.*

qua-

quatuórve pedum. Gradus autem Viarum humiliores aliis ſedentariis parte dimidiâ.

Canaliculi & eorũ uſus. Canaliculæ quædam & derivationes aquarum ad oram extremam graduum fuerunt, quà Scalaria incipiebant; & uſum habuerunt ſive aquæ cęleſtis derivandæ, ſive potiùs humanæ. Nam cùm dies totos in ſpectaculis perſederent, quin urina reddenda fuerit, non ambigendum, eíque uſui hi inciſi canales tributi. Nam ad pluviam, omnes gradus leviter penduli & proclives fuerunt.

5. *De Cuneis.*

Cunei. *Cunei* jam (Alexis κερκίδας dixit) inter has vias medii. Quidquid enim ſedilium dividitur præcinctionum Itineribus, & ſecatur lateralibus viis, in hoc nomen id venit. Nomen datum à formâ, quia re ipsâ ſcalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis divideretur in

altum,

altum, redderétque cunei formam. Viæ iſtæ ſcalares non ab imo ad ſummum rectâ & ſine intercisione iverunt: ſed contrà, dirigebantur ſaltē ab imâ Orcheſtrâ ad primam præcinctionem, ibi deſinebant, & alternis aliæ incipiebant, cum Cuneorū novâ variatione. Apparet hoc clariſſimè in Veronenſi. Ita ſi triplex præcinctio, triplex etiam ordo & diſcrimen Cuneorum. Nec abſurdè fortaſsè ſenſerit, qui Cuneos & præcinctiones finiat ac diſcriminet limitibus Orcheſtræ, Equeſtrium, Popularium. Inde eſt, *Theatrum cuneatum*. Inde *Excuneandi* verbum, id eſt, ejiciendi & velut extra cuneū excludendi, uſurpatū Apulejo. *Cuneorum rō.*

Hi Cunei certi certis adſignati. Cuneos autem etiam Equitum & Senatorum fuiſſe, clarè docet Suetonius. Et Virgilius plebis item ac Patrum agnoſcit, *Cunei certi certis.*

6. De

6. De Cathedrâ.

Cathe-dra. *Cathedra* vocatur ipſe in amfractu ad conſeſſum ſitus; id eſt, ſuperus locus, ubi clivi ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit, qui porticũ facit, clivóſque illos velut frangit. Nam plani aliquid ſpatii ibi fuiſſe videtur, unde cathedris poſitis ſpectarent. Et ſanè de ſellis allatis & illatis quidam ſuadent: & fœminæ & pullati non niſi ex ſuperiore loco ſpectabant, ex Auguſti decreto.

7. De Porticibus.

Portic⁹. *Porticus* ſuperiores, è quibus tenuiores ſpectabant, pars eſt ſuprema, ſive ſummus fornix Theatri. Dio vocat ἀψίδα θεάτρυ. Nec malè: quia porticus illæ arcuato opere tectę, ideò *Cameras* vocat Tertullianus.

De Ordine in ſedendo.

Populi Romani priſca diviſio in Senatum, Equitem, Plebem. His diſcreta

diſcreta in ſpectaculis ſua loca & gradus. In Theatris quidem jam olim lege Roſciâ, at non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiſcuè enim ibi ſpectabant, & quovis loco liberè, quamdiu libertas Romæ. At id mutatum ſub Principibus, & diſcrimina dignitatum facta, bono jure. Senatui in Amphitheatris ſua ſedes fuit, ſua Equiti, ſua Plebi: Illam, *Orcheſtram* dixêre; alterã, *Equeſtria*; tertiam, *Popularia*. *Tribus ordinibus ſua ſedes.*

Orcheſtræ vox nata in ſcenâ & pulpito; tranſiit communi abuſu quodam ad alios etiam ludos. Sedes illi inter gradus imos: Is enim locus, quia Scenæ & Arenæ proximus, ideóque oculis auribúſque expoſitus, optimus habitus ſpectioni, ſive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus 4. aut 5. aut fortaſſe pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus, & ſociarum gentium Legatis. *Orcheſtra.*

Equeſtria. *Equeſtria* lege veteri 14. gradus tenuêre. Itaq; paſſim legitur *Sedere in quatuordecim*, & pro ipsâ equeſtri dignitate. Vt autem numerus idem ſub Principibus fuerit, aucto immaniter numero Equitum, non hercle videtur probabile. Tribuni quoque inter Equites ſpectârunt, militares in primis, quia adnexum hoc Tribuniciæ illi dignitati. Et quidem hi Tribuni in gradibus primis ſpectabant: fortaſsè & alii, qui vario agnomine ſub Principibus nati.

Popularia. *Popularia* ſunt loco tertio. Et quamvis *Populi* vox communis eſt tribus ordinibus; hîc tamen pro unâ ejus & uberiore parte capitur, pro Plebe ſolâ. Popularibus autem attributi reliqui omnes gradus, id eſt, cavea media & ſumma; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem diſcrimen aliquod in ipſis popularibus:

&

& pro variâ conditione plebis, varii adſeſſus. Quoſdam, imò pleroſque Suetonius expreſſit in Auguſto: *Militem ſecrevit à populo, maritis è plebe proprios ordines adſignavit; Prætextatis cuneum ſuum, & proximum Pædagogis.* Pullati ex loco ſuperiore ſpectârunt, ut & fœminæ. Hinc *Verba ad ſummam caveam ſpectãtia*, ſunt vilia & ad guſtũ minutę plebis. *Ordo quidam in plebe.*

Hos limites, & hunc ordinem migrabat & miſcebat ſæpè Quiritiũ turbida plebs. Avidi enim multi ludorum, & excluſionis metuentes, loca de multâ nocte occupabant, & inhærebant ut ſuis. Idque proprio verbo vulgò notabant *Occupare*. Interdum loca pretio aliquo diſtributa, quod receptum in ſervis. Et Græci pretium hoc ὀπτήρια appellâſſe videntur, τὰ ὑπὲρ τοῦ ἰδεῖν δῶρα. *dona videndi causâ*. Nec in ſervis hoc tantùm, ſed receptum etiam in aliis è *Confuſi ſæpè loci.* *Precio diſtributi.*

plebe, qui Locariis neſcio quid pro ſedibus pendebant. Appellat autem Martialis *Locarios*, qui loca deſignabant, homines locabant, diſponebántque; alio nomine *Diſſignatores*. His lictores attributi: ut enim in funere publico lictores comitabantur Diſſignatores, ſeverioris imperii causâ & ordinis ſervandi, ſic in Theatris. Non quòd proprii Diſſignatorum ulli apparitores (viles enim ipſi olim, & fortaſsè inter libertinos) ſed accipiebant à domino funeris & Editore ludorum. Horũ tamen dignitas ſub Principibus aucta, & nõ pro modico beneficio dabatur. Horum munus, ordinibus ſua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis. Et id dicebant theatrali verbo, *Excitare* aut *Suſcitare*. Labente ævo, præter Diſſignatores, fuêre & digniore quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas

Locarii qui.

&

& temperandas ludicras populi voluptates. Ii dicti *Tribuni voluptatũ.*

De Fiſtulis Amphitheatralibus.

Tubi ſive Fiſtulæ in imo & ſummo Amphitheatro erant diſpoſitæ, eâ arte & fine, ut odoratum quemdam humorem ejacularentur leviter & inſpergerent in ſedẽtes. Is humor è croco plerumq; qui è fiſtulis illis per minuta quædam foramina ſtillabat in modum imbris. Vnde Antonius Muſa apud Senecam has ſparſiones *odoratos imbres* vocavit. Martialis *Nimbos*. Propriè autem vocabant illum rorem ingenioſum *Sparſiones*: & *Spargendi* verbo in hac re uſi.

Tubi pro aſperſione.

Nec è fiſtulis ſolùm hic imber, ſed ſcito magis invento è ſtatuis expreſſus, velut humanus quidam ſudor. Et ex Theatri Marcelli configuratione conſpicuum, in mediâ & ſummâ præcinctione ſtatuas plures

Aſperſiones ex ſtatuis.

fuiſſe, partim ad ornatũ, partim ad hunc uſum. Eas autẽ ſcire licet concavas fuiſſe, & per immiſſas fiſtulas ferreas ſive æneas (quas grandes fuiſſe ſuſpicamur, & alias minores, quæ ab illis diffuſę per membra) minutis foraminibus, velut per poros & membra expreſſum hunc humorem; non ſine, præſenti quidem auxilio & manu adminiſtrorum, qui in parte infernâ ſtabant.

Crocus quomodo ſparſus. Sed ſparſio hæc non fuit crocus merus aut aridus, ſed vino dilutus: mixtus videlicet tritúſq; flos is herbæ cum vino fuit, quod colorẽ deinde aſſumeret & odorẽ. Hinc *Liquidũ crocum* Ovidius dixit. Et fluebat per gradus. Balſamo etiam uſi, etſi minùs id crebrum. At de croco in omnibus ſpectaculis protritũ; etiam Scenicis. Ideóq; *ſolennes crocos* Propertius agnominavit. Adeò ut etiam ſupinorum hominum deliciis

liciis è Theatris in convivia ſparſiones migrârint, & eâdem illâ arte unguentis perfuſi convivæ.

De Velis Amphitheatrorum.

Tegmen etiam in Amphitheatro fuit, quod ſuperduci ſolebat arcendo æſtui ac Soli. Tegmen hoc è velis. Primus inventor rei Q. Catulus: aut certè jam invētæ primus Romæ imitator. Ejus ritûs veſtigia in ipſis Amphitheatris, ubi foramina in ſummis lapidibus ad funes velorum illigandos: ut in Nemauſenſi illo clarè; & in ſummo Romano quædā grandiora, per quæ conjicitur trajici & in altum dirigi antēnas ſolitas, velorum funes ſuſtinentes. At ipſæ deinde antennæ ſive mali, per foramina ea immiſſæ & demiſſæ mutulis quibuſdam excipiebantur, firmitatis causâ. Ad antennas autem ſubrectas, funes tranſverſim ligati & extenſi, ſuper quos ducta vela. *Amphitheatra tecta.*

Hinc dicũt *Vela ducere & reducere* : & *Velorum inductiones*. Huic muneri præpoſiti milites è claſſe : ſcilicet quia maritimi illi, jure periti tractandorum velorum.

Vela colorata. Vela illa variè colorata fuiſſe, ad ornatum, Lucretius oſtendit. Et Carbaſina vela Plinius nominat, cũ auctore Lentulo Spinthere. Cæſar Dictator vela ſerica ſuſpendit. Iam Nero purpurea etiam vela induxit, ſtellis aureis variè interſtincta.

Velaria. Hæc ipſa vela Iuvenalis dicere videtur *Velaria. Velarii*, qui præpoſiti velis in aulâ ducendis. Sed Theatrica hæc vela non ſemper extenſa, quia ſæpè id impediebat vẽtus. Nec mirum, in tam laxo & capaci circo.

De Pilleo & Vmbellâ.

Ne autem indefenſi à Sole ſpectarent, cùm vela non ſuperducerentur, duplex iis tegmen, ſive *Pillei*, ſive *Vmbellæ*.

Pi-

Pilleis quidem uſi Theſſalicis, qui ferè idem cum Petaſo. Vſi & Gauſapis & Cauſiâ loco illius pillei. Ad hunc uſum interdum pillei in Theatris ab Editoribus dati, ſive birri. *Pilleis uſi.*

Vmbella autem, à faciendâ umbrâ dicta, non aliud fuit tegmen, quàm quo hodie in Italiâ paſſim ſuprà caput ſuſpenſo utũtur per viam, & in æſtu. E linteo formant, inſtar obtuſæ & brevioris metæ, quod orbiculatâ virgâ extenſum, baculo ſuſtinent ſupra caput erectum. Hãc, puto, colorabant, pro favore cujuſque in hanc illámve Circi factioné, Praſinam, Venetam, &c. Vmbellã Græci vocant σκιάδιον. Hinc & *Vmbellati clavi*, apud priſcos Architectos, qui capite paulatim inſtar turbinis latiore: itémque *Vmbellati flores* fœniculi, aniſi, ſambuci, apud hortenſes ſcriptores. *Vmbellâ.* *Vmbella colorata.*

De

De Spoliario.

Spolia-riũ ubi. *Spoliarium* non erat in ipſis Amphitheatris, ſed juxta ipſa: & videtur è regione ad alteram illam portam fuiſſe, quæ Libitinenſis. Nã Spoliarium, quod receptaculum mortuorum aut graviter in Arenâ læſorum, jure conſtituitur juxta mortualem iſtam portam. Enimverò ſolent gladiatores occiſi turpiter unco per Arenam trahi in Spoliarium.

De Gradibus interioribus.

Vſus horum graduum. Erant & gradus interiores intra porticus, per quos ad ſpectacula aſcenſus: hi ita flexi & diſpoſiti aptè, ut quantumvis conferta multitudo, ſtatim ingredi & egredi ordinatè & ſine conflictu potuerit. Ordines hi graduum ſive ſcalarum miro artificio penè invicem decuſſabantur, & ad oſtiola ſua ſive Vomitoria ſinguli ducebant.

Iam

Iam columnæ, jam coronæ, epiſtylia, zophori, & uno verbo, omnia exteriora hujus operis, admiranda noſtro ſæculo, non imitanda. Sed hæc videlicet potentia Romana, hæ olim opes, quas etiam docti plerique capiunt dumtaxat & vident per nubem. *Exteriora Amphitheatri.*

De Pegmatis.

Pegmata antiqui appellârũt machinas quaſdam è ligno, quibus uſus in Theatris aut Arenis. Vox Grecâ origine eſt, ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, quod eſt *Figo, Gelo, Compingo*: Itaque Gloſſæ priſcæ πῆγμα interpretabantur *Confixum*: & doctè Apulejus *Confixilem machinam* dixit, alluſione ad vim ipſam verbi. Pegma paulò aliter, pro loculamentis pluteiſque librariis, Cicero dixiſſe videtur. *Pegmata quid.*

At Pegma Theatricũ non aliud, quàm grandis quædam & ingenioſa *Pegma theatricum qd.*

ſa

ſa contabulatio, quæ ſponte & occultè ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret; ideóq; compacta raris quibuſdam & interlucentibus tabulis & ſublicis, ad laxandum & comprimendum. Quæ ornatûs causâ tecta ſæpè argento vel auro, ſed tenui.

Stupēda inventa in Pegmatis.

In his Pegmatis varia inventa & ſtupendi luſus ingeniorum, de quibus Auguſtinum loqui ſentio: *Ad quàm ſtupenda opera induſtria humanâ pervenit? quæ in Theatris mirabilia ſpectantibus, audientibus incredibilia, facienda & exhibenda molita eſt?* Nam hæc Pegmata ex ſe ſurgebant, tabulata tacitè in ſublime creſcebant, ſubſidebant mox hæc eadem: quin interdum chaſmate & ruinâ ſubitâ dehiſcebant, ſive tota pegmata, ſive homines qui impoſiti. Et ſolebant interdum ita componere pegma & hanc ruinam, ut ii, qui impoſiti, præcipites rue-

rent

rent in caveas ferarum, ibíque diſcerperentur. Sed & flammarum quidam luſus & imago in hoc pegmate, ſine ullâ ejus plerumque noxâ. Duces etiam captivos & oppida in Pegmatis ſolere oſtendi, Ioſephus adnotat; ſed non hæc theatrica intelligens, verùm Fercula, quæ portari ſolita per triumphum.

DE

DE GLADIATORIBVS

LIBER PRIMVS.

Quatuor ludorum genera.

SPectaculorũ apud Romanos quatuor genera fuerunt: *Gladiatores, Venatio, Circenſes; Scena.* Tria ex iis ad oculos maximè, unum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum; aut ſi in aliâ gente, tenuia præ iſtis, & dictu parùm digna. De GLADIATORIBVS dicemus; quod inter omnia celeberrimum fuit frequentiſſimúmque Romæ, & in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs inſaniebat, juventutiq; erat in deliciis.

Munus cur dicta ſpectacula.

Spectaculum hoc appellatũ propriè, *Munus*: vel quia populo gratis daretur: vel ab officio, quia officium ſe mortuis facere arbitrabantur.

tur. Nam *Munus* propriè officium antiquis; ſicut *Munis*, officioſus: & è cõtrario *Immunis* dicitur, qui nullo fungitur officio. Is qui prębebat, ab eâ voce *Munerarius* dictus. Gloſſæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης: cujus vocis primum patrem Quintilianus facit Auguſtum. Nam anteà vel *Domini ludorum*; vel *Editores*, & res ipſa *Editiones*. Quamvis hę voces communes ſint omnibus ludis, *Munerarius* nõ niſi is, qui munera edit, id eſt, Gladiatores aut Venationes. Hunc Florus magis novè dixit *Muneratorem*. Et *Gladiatores* plus ſemel pro ſpectaculo & munere ipſo uſurpat Cicero aliíque, homines pro re. *Gladiator* autem ipſe eſt, qui in arenâ populo ſpectãte pugnavit. *Munerarius quis.* *Gladiator quis.*

In hac autem re de Gladiatoribus *quatuor* ſunt dicenda. 1. ORIGO *progreſsúſque*. 2. LOCVS. 3. HOMINES. 4. MODVS.

I. DE ORIGINE GLADIATORVM.

ORigo Gladiatorum à re funebri: exemplum ab Hetruſcis. At fortaſsè Hetruſci ipſi à Græcis. Vndecumque exemplum, cauſa tamen & origo Funus. *Cauſa muneris Funus.* Nam quoniam olim animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captivos vel malo ingenio ſervos mercati in exſequiis immolabant. Poſteà placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo. Atque Gladiatores illi à buſti cineribus *Buſtuarii* dicti.

Primi Gladiatores. Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores in foro boario, A. V. 490. Dederant M. & D. Bruti, cauſâ mortis patris.

patris. Dixi, *publicè*; quia facilè ſuſpicor, jam antè privatim & per cõvivia innotuiſſe. Nam in lætiori cõvivio ſolenne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam, qui cum applauſu convivantium occidebant, occidebantur. Ortus mos à Campanis; ab iis avidè hauſerunt Romani, perſeveravítq; ille mos ad extrema imperii tempora. Atque hi convivales gladiatores ſunt, quos *Cubicularios* vocat Lampridius.

Dati in funere Illuſtriũ.

Olim in funere tantùm data munera gladiatorum; nec eo omni, ſed virorum Principum, illuſtriorúmq; Non enim dabantur, niſi in funere Indictivo: Imperatorum ergo, Procerúmque. Sed paulatim, ut ſolet, res increbuit, & à tenui canali in mare quoddam (fas ſic loqui) excrevit editionum. Dare enim cępe- runt vulgò etiam privati, & pleriſ-

Poſteà et aliorum.

que ea cura in teſtamentis: cavebāt enim poſt mortem ſuam tot & tot paria ſibi edi. Imò uſque eò mos evaluit, ut ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret velut debitum, & ex præſcripto legis. Nec verò hoc fine, aut in virorum ſaltem funeribus ſtetit mos, tranſiit etiam ad feminarum. Dux & auctor rei ſtirps illa Veneris Iulius Cæſar, qui munus populo epulúmque in filiæ memoriam pronunciavit, quod ante eum nemo. Nec dubium, quin Divi exemplum cupidè imitatus ſit vulgus.

De Progreſſu Munerum.

Voluptatis cauſâ data munera.

Præter funus & religionem, etiā Voluptatis causâ dati gladiatores. Poſtquàm enim res placere populo viſa eſt, & omne vulgus cupiens harum voluptatum, ecce anſa præbendi reperta eſt etiam citra funus. Scilicet nimis raræ illuſtrium divitúmque

túmque mortes ; & inventum, ut Magiſtratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes, qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem.

Primi è Magiſtratibus dederunt *Aediles*. Quidni enim exemplum rei primum ab illo Magiſtratu cenſeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Editio tamen ea quando cœperit, non ſcitur; vix eſt ut ante 690. Vrbis annum. Quandocumque cœperint, manſêre tamen ad extrema Imperii. *Primò dederũt Ædiles.*

Secundò dedêre *Prætores*, more item vetere. Auguſtus hac in re aliquid innovavit & aſtrinxit; è publico aliquid eis dari præcepit, & interdixit, nequis à ſe aliquid amplius altero impenderet, niſi Senatus decreviſſet. Néve ſæpiùs, quàm bis quoque anno Gladiatores daret, neu plurium quàm 60. parium. Po- *Prætores.*

ſteà tamen edictum illud, quà de ſumptu eſt, laxavit idem Auguſtus: imò è publico aliquid dari ultrà vetuit. Caligula etiam aliquid ſtatuit hac in re. At Claudius prorſum vetuit, & à Prætoribus ea munera removit. Videntur tamen iterum irrupiſſe.

Quæſtores. Tertiò *Quæſtores*, inſtituto Claudii: quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, ut ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eſſet. Sed reduxit denuò Domitianus, & Quæſtoria munera olim omiſſa revocavit. Nō levavit, ſed auxit Quæſtorum onus Alexander, qui Quæſtores candidatos juſſit ex ſuâ pecuniâ munera populo dare.

Conſules. Quarto dedêre *Conſules*, exemplis tamen haud ita crebris. Non enim ſæpè reperias Conſularia munera gladiatorum, venationem ſæpè,

pè. Hæc de Magiſtratibus.

Iam verò dedêre etiam *Sacerdotes*. Atque ita Pontificales & Sacerdotales ludi paſſim obſervantur. *Sacerdotes.*

Item novo nomine & re *Aerarii.* Hos alii vocant *Arcarios*, qui præerant arcæ fiſci.

Denique *Imperatores*, ita quidem frequenter, ut hoc eximium cēſuiſſe videantur inter munia Principatûs. Dabant enim Natali ſuo, dabāt Quinquennalibus, Decennalibus, Viceſimalibus; dabant in dedicatione publicorum operum, in victoriâ, & triumpho, & per variam occaſionem. Iſta Romæ. *Imperatores.*

Munera extra Vrbem data.

Sed & Provincias pervaſit ſtudium hujus ludicri, velut tabes. Primus Perſeus Macedonum Rex tranſtulit in Græciam, majore primò cū terrore hominum inſuetorū *Dati gladiatores à Regibus.*

ad tam cruentum ſpectaculũ, quàm cum voluptate. Nec dubiè alii Reges & Dynaſtæ in ſua regna. Et profanæ ſolùm gentes? imò ipſi ecce Iudæi, apud quos Herodes Rex ſub Auguſto in ſingulis penè oppidis Theatra & Amphitheatra conſtituit. Et Agrippa unâ commiſſione dedit paria 700. Romanos quodammodo ipſos exſuperans.

Dati à Præſidibus. Nec Reges ſolùm inſanierunt hanc inſaniam, ſed etiam in provinciis paſſim Proconſules Præſidésq;. Editiones ejuſmodi aliquando vetitæ; ſed obedientiâ non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia æmulabantur, & paſſim inter reliquias vetuſtatis Amphitheatra etiamnunc, cædium iſtarũ ſedes. Atq; ut Romæ magiſtratus præbebant, ſic in coloniis municipiiſq; Duumviri aut Ædiles. Sed & multi privati dabant, nullâ lege, ad populi

A privatis.

tan-

tantùm gratiam, & pecuniæ ſuæ illudentes: imò & cerdones & libertini. Et ab hac cauſâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur. Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris; quamquam id Claudius, quod in ſe erat, vetuiſſet. Atque hi fortaſſe *Honorarii ludi* Suetonio dicti, quia in honorem Principis ſuſcepti.

Poſtremò non homines ſolùm certi qui darent, ſed etiam tempora quædam quibus darentur. Saturnalia in primis: Deinde Quinquatruũ feſti dies. Atque etiam per adulationem Senatûs dies unus altérve gladiatoribus ſæpè additus, in honorem Cæſaris. *Certis dieb' dati.*

Crebritas Gladiatorum & Numerus.

Munerum crebritas, & multitudo pugnantium ſupra noſtram fidẽ. Cæſar Ædilis 320. paria dedit. Adrianus Cæſar Gladiatorum munus per *Munera Cæſaris. Adriani.*

per 6. dies continuos exhibuit. Gordianus ædilitatis ſuo tempore populo Romano 12. munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula exhibuit; ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Ergo unus ille non minus 3000. dedit uno anno. Titus Gladiatores, Venatus, Naumachias per 100. dies dedit. Bonus & moderatus Princeps Trajanus ſpectacula ejuſmodi per dies 123. continuavit, & gladiatorum 10000. dedit. Cajus 1000. paria. Itaque magna copia Romæ & in provinciis gladiatorum fuit. Gordianus Romæ habuit gladiatorum fiſcalium paria 1000. nec tamen aut imperium tūc, aut ipſe ad ævi illius opes. Otho Imperator 2000. gladiatorum contra Vitellium armavit: credo, ex iis tantùm, qui in Principis fiſco.

Gordiani. *Titi.* *Trajani.* *Caji.*

Legibus inhibita munera.

Calamitas Orbi invecta per hos ludos: nullum enim bellum tantã cladem vaſtitiémque generi humano intulit, quàm hi ad voluptatem ludi. Numerum dierum hominúmque recenſe; mentior, ſi non unus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Neronem culpamus aut Caligulam, qui 100. aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ ſive metu: ecce unus Editor homines ſupra 1000. ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum; fiebántque non per unius alteriúſve laſciviam, ſed velut publicâ lege & decreto. Itaque eò ventum eſt, ut aliis legibus effuſio iſta fuerit coërcenda. *Deteſtatio horũ ludorũ.*

Primò ad ambitum reprimendũ, cautum fuit, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius Conſul. *Gladiatorũ munera repreſſa.*

Conſul. Cautum etiam de numero aliquid gladiatorum, ſub idem tempus, ſupra quem ne haberent in Vrbe. Sicut in Catilinariâ conjuratione item remoti gladiatores ab Vrbe. Sed Auguſtus certè etiam de numero parium cavit, edixítque A. V. 732. nec Gladiatores ſæpiùs quàm bis anno dari, nec pluriũ quàm 60. parium. At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit. Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur.

Qui dare poſſe', qui non

Nec de numero ſolùm Tiberius, aliquid etiam ſtatuit de Munerariis, cavítque SC. nequis gladiatoriũ munus ederet, cui minor 400000 rçs. Fortaſsè & idem vetuit, nequis edi-

edidiſſe vellet libertus. Quin & Nerone Principe ſtatutũ, nequis Prȩſes aut Procurator, qui provinciam obtineret, gladiatores daret. Sumptus etiã ad munera coërcitus plus ſemel. Antoninus Pius profuſionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Poſt illum Marcus Philoſophus. Alexander verò habuit in animo, ut munera per totum annum diſpergeret, ut per 30. dies munus populo daretur: ſalubri conſilio, ſed ſine effectu. Perrupit enim omnia ſepta inveterata licentia; nec jam Princeps aut lex, qui capere poſſet tam effuſis cupiditatibus modum. *De ſumptu cautum.*

Tardè, imò ſerò deſcenſum eò, ut gladiatoria ſpectacula prorſum tollerentur. Pulcherrima hæc laus ad Conſtantinum Imperatorem referenda: is primus Romanorum Principum gladiatoria ſpectacula è toto orbe Romano ſubmovit, A.V.1067. *Tandem ſublati gladiatores.*

penè 600. annis poſt ea inſtituta. Repreſſit igitur Chriſtianus Princeps: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio & Valentiniano conati irrumpere; imò irrupêre. Etiã ſub Honorio, qui tamen ſuſtulit, occaſione Telemachi cujuſdam Monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. Ita obviam itum ludo non ludo, & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, ut ægrè nũc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitivum.

Reſtituti. *Denuò aboliti penitus.*

De Habitu edentium, ſpectantium.

Duo genera fecimus Editorum: *Magiſtratus* & *Privatos*. Qui enim munus mortis causâ dabant, plerique videlicet fuêre privati, tamen dabant non quaſi privati: per dies enim omnes muneris prætextæ illis jus, lictorum, accenſi, omninóq;

Editores prætexati.

ima-

imaginem quandam gerebant Magiſtratûs. Nec illud occaſione prætereundum, propriam quandam veſtem fuiſſe in munere funebri ipſorum ſpectatorum: ſpectabant enim in penulâ pullâ. In munere verò voluptuario ſpectabāt togati.

Habitus ſpectatorum.

2. DE LOCO GLADIATORVM.

LOCVS Gladiatorum duplex: *Ludus*, & *Arena*. Ille, ubi habiti altíque gladiatores; hæc, ubi dati & producti. De priore priùs.

Locus duplex.

DE LVDO GLADIATORIO.

Ludus gladiatorius inde dictus, quòd in eo juvenes uſum armorum condiſcerent. Nam prmò gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuerunt: mox creſcente numero, & crebritate editionum, aperti iis velut publici quidam ludi, & in his armorum Magiſtri. Itaque quidam ſplendidiores, etiam poſt inſtitutos lu-

Ludi gladiatorũ unde.

ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitáq; in ipſis ludis. *Luſorium* appelâſſe videtur Lampridius. Græcè *καταγώγιον μονομάχων*, appellat Herodianus, quaſi dicas *diverſorium domiciliúmque*. Suidas μονομαχοτροφεῖον.

Ludi plures i Vrbe. In Vrbe autem plures ejuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: ut *Ludus Gallicus, Dacicus, Magnus, Mamertinus, Matutinus, Aemilius*. Ex his aliqui etiam Beſtiariorum fuerunt; uti certè *Matutinus*, nam matutina ſpectacula ferarum. Et diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatorum.

Procuratores ludorum. Híſce ludis non Laniſtæ ſolùm præerant, (de quibus mox dicetur) ſed etiam digniori nomine *Procuratores:* nec ii de plebe, ſed ex civium primis, fuítq; velut inter dignitates

tes & infulas id munus. Nec longè ab iſtis diverſi Curatores munerum ac venationum. Medici etiã ſui ſingulis his ludis; nec id invento novi ſęculi, ſed diu ante Imperatores, anno Vrbis 663. adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Exẽplum tranſlatũ è Græciâ, apud quos Medici athletis. Medicos autẽ hîc haud tã arctè acceperim, ut hodie; ſed incluſerim etiam Chirurgos, uſurpatione priſcâ: ii autem opus certè gladiatoribus læſis, luxatíſve. Deinde & ratio victûs gladiatorii ea, ut ſalvi eſſe ſine Medico nõ poſſent: largè enim edebant, bibebant, & dabantur velut in ſaginam; eo fine, ut domini valentes eos producerent, &, ut Cicero ait, cum gladiatoriâ totius corporis firmitate. Inde *Gladiatoria ſagina* Tacito. Inde *Sagina* nomine ludum ipſum Propertius intellexit. Plinius videtur

Medici.

Quo fine.

attri-

attribuere hordeũ iis in cibum. Sed non credo eo uſos; malè alibilis eſt is panis, flatûs genitor malíque coloris, ideóque ignominiæ causâ militibus datus qui deliquiſſent. Seneca etiam eum inter viliſſima genera habet. Quæ omnia contraria huic gladiatoriæ ſaginæ.

Ludi in Coloniis. Ludi iſti non ſolùm Romæ fuerunt, ſed in coloniis municipiíſque: Capuæ in primis & Ravennæ. Nam Ravennę ludum exſtruxit, aut certè voluit Cæſar.

Cellæ in ludis. De formâ ludorũ nihil dixerim, præter multiplices in iis minutáſq; cellas fuiſſe, in queis ſeorſim haberentur ſinguli gladiatores: exemplo ſcilicet ſervorum, quibus cellæ. Sed & meretricum cellæ (ex Iuvenale & Petronio) & capitum omnium viliorum.

De Laniſtis, Ludorum præfectis.

His ludis præfuiſſe Laniſtas ſuprà

prà tetigi. Vocem *Laniſta* vulgò à laniandis corporibus formant; nec perſuadēt. Iſidorum potiùs audio, qui Tuſcum verbum eſſe vult, & illis carnificem ſignare: & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Tuſcis. Laniſtæ avium etiā apud Columellam, qui aves condocefaciunt ad pugnam. Emebant autem Laniſtę futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant. *Laniſta unde dictus.*

Tota autem manus, quæ ſub uno Laniſtâ, *Familia* appellabatur; & eum dicebāt Familiæ præeſſe. Hinc natum proverbium Ciceroni familiare: *Ducere familiam.* quod idem eſt, ac Familię præeſſe, ſumptúmq; ab hac ipsâ Laniſtarum prętecturâ. *Familia gladiatorum.*

Hi iidem Laniſtæ honeſtiore & invidendo verbo *Doctores* dicti, & *Magiſtri:* videlicet, quia gladiatores novitios & tirones docebant. Quin iidem *Commentari* dicuntur, *Doctores pro laniſtis.*

& *Dictata dare*, verbis omnibus à meliore ludo ſumptis. Nec ineptè *Dictata*, quia reverâ præcepta ſua armorum cõmisêre etiam ſcriptis.

In ludo duo erant genera: *Tirones* ſive novitii, & *Veterani*. Veterani nobiliores, & uſu longo edocti. *Tirones in ludis docti.* Ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat, Ratio modúſque inſtituendi, ut rudibus batuerent cum Laniſtâ: ſive etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Sed prius illud de rudibus propriè *Batuere* dicebant: & gymnaſium ipsũ, *Batualia*, vulgò *Battalia*, γυμνασίαν τῶν μονομάχων. Erat autem *Rudis*, *Rudis quid.* gladius è ligno. Et quidem pro modo cujuſque armaturæ, Threci incurvus, Secutori rectus, Retiario dentatus. Fortaſſe etiam è ferro, ſed *Ea duplex.* tamen hebes. Ampliùs, duplex fuit Rudis: Laniſtarum, & Tironum ſive exercentium. Laniſtæ ſua rudis,

quâ

quâ ſecerni cognoſcique potuit; ea fuit è ferulâ, qualia ſceptra Pædagogorum; & *Ferula* etiam nominata priſcis, quâ novos auctoratos, & novitios gladiatores aberrantes Laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam & hæc res à literario ludo. At Rudis ad gymnaſia diverſa ab hac, & gladii formâ, fortaſſe etiam ponderoſior, graviórque. Hęc exercitatio & velut meditatio novis gladiatoribus ad cædem.

De Loco pvgnæ.

Dictum de loco, ubi habiti gladiatores; ſupereſt locus pugnæ, qui non unus: ad rogum enim dati, in foro, in Circo, in Amphitheatro, in ſeptis; vicatim, & regionatim. Ad rogum olim in exſequiis, íſque antiquiſſimus locus. Poſteà nō placuit circumducere populum, & omiſſo rogo ipſi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus *Gladiatores ubi dati.* *In foro.*

pariter & diuturnus, nã & ſub Auguſto fuit; & Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in ſeptis. Tamen cœptum vileſcere & forum: fortè ideò, quia loca ſeſſui & ſpectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Conſules Magiſtratúſque clientibus tribulibúſve ſuis adſignabant, & in beneficii loco.

In Amphitheatro. Igitur ſtructa Amphitheatra, deſtinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque exhinc in iis dati gladiatores, tamen non omiſſo prorſus foro. Etiam in ſeptis Agrippę. Sed & Circus interdum huic rei. Sæpè vici, & 14. regiones Vrbis, quod ſub Imperatoribus factitatũ.

De Spoliario.

In loco ludi etiam Spoliario ſuus eſt locus. *Spoliarium.* Eſt autem *Spoliarium* non ipſe ludus, ſed ludi pars. Ductum nomen à re balneariâ: nam exterio-

res

res cellulæ in balneis, *Spoliaria* dictæ, Græcè ἀποδυτήριον. Vbi ergo in balneis exuebantur, ſeque veſte exſpoliabant, *Spoliaria* dicta; & à causâ ſimili in ludis. Nam ibi gladiatorum veſtes & ornamenta. Imò ampliùs, locus ille receptor vulneratorum cæſorúmque. Quin & ii, qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur.

Erat & locus obſcęnus in ludo, ubi ſpongia damnata, de quâ Martialis & Seneca. *Pars ludi fœda.*

De Diludiis.

Tempora, quæ gladiatoribus cõcedebantur inter dies munerum, quibus pugnatur, dicebantur *Diludia*, ut vult Horatii vetus Scholiaſtes. Verùm potiùs Diludia videntur eſſe, cùm medii ludi alio genere ſpectaculi interrumpuntur, & quaſi diffinduntur. Ita enim mos, ut in mediâ ſæpè Comœdiâ aut Tragœ- *Diludia quid.*

diâ Venationem, aut paria aliquot gladiatorum poſcerent, tædii levandi.

LIBER II.

3. DE HOMINIBUS PUGNANTIBUS.

De *Origine* & *Loco* dictũ: Tertium nunc de *Hominibus*, de quibus *duo* dicenda: *Quæ* Conditio *fuerit gladiatorum*; & *Quæ eorum* Genera, *quódque diſcrimen*.

Conditio Gladiatorum.

Gladiatores Servi.

Ad *Conditionem* quod attinet, è ſervis plerumque fuerunt, aut captivis. *Servi* aut vendebantur in ludum, aut damnabantur, adeóque id increbuit, & ob levem ſæpè cauſam. Eos conquiri moris etiam in provinciis fuit. De *Captivis* etiam non ignotum: aut enim venditi illi

Captivi.

ipſi

ipſi laniſtis, aut ab Imperatoribus, poſtquàm in triumpho ducti, dati in ludum; ſæpè & ſine triumpho. Servi ergo captiviq; primò ad hoc munus.

Sed paulatim etiam liberi & ingenui, nullâ quidem aliunde vi, ſed precio inducti vel malâ libidine pugnandi. Et verò paulatim, non deſidentibus ſed corruentibus moribus, eò ventum, ut primæ nobilitatis viri operas arenę locarent; quidam deſperatione & bonis exuti, alii Principibus gratificantes. Quin vulgò jam ſub Principibus Equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæſare, qui permiſit Equitibus Romanis uti pugnarent. Eóque temeritas hæc, ſive inſania fuit, evaſit, ut lege cavere Auguſtus debuerit; qui tamen Equitibus palàm id permiſit, non item Senatoribus. Sed denuò id vetitum SC. &

Liberi.

Nobiles.

Equites & Senatores.

fraudē, quæ huic legi fiebat, repreſſit Tiberius. Sed non ad Tiberii ſeveritatem Principes ſecuti, qui ſolutè adeò permiſerunt, ut Caligula unâ commiſſione 26. Equites dederit: Nero exhibuerit ad ferrum 40. Senatores, 60. Equites Romanos.

Vitelli' morē ſuſtulit. Vitellius quamquàm ipſe infamis, infamiam hanc genere quodam ſuſtulit; cavítque ſeverè, ne Equites Romani ludo aut arenâ polluerentur.

Fœminæ in arenâ. Nec ſolùm Romana juventus tā prodiga ſanguinis ſui pariter & honoris, ſed & fęminæ ipſæ in arenâ nudæ pugnârunt veram illam gladiatoriam pugnam. Hoc adeò verum eſt, ut, Severo Principe, vetandum SC. fuerit. Nec tantùm fœminæ venerũnt in hanc pugnam, ſed pumili & nani, improbo quodam ſtudio novitatis.

Nani.

De Auctoratis.

Fuerunt ergo in univerſum duo genera gladiatorum, Coacti & Voluntarii. *Coacti*, ſervi, damnati, capti vi. *Voluntarii*, liberi, quíque pretio ſe addicebant. Hi poſtremi propriè *Auctorati* dicti. Inde *Auctorandi* verbum, notione pari: ab eodem & *Auctoramentum*, pretium ipſum gladiatoris & merces. *Gladiatorium* Livius appellavit.

Auctorati.

Auctoramētum.

Hæc autem *Auctoratio* non ſimplex. Quia enim liberi, juramento ſolenni interpoſito fiebat, quod vinclum ſervitutis; jurabátque novitius gladiator, ſe omnia paſſurum auſurúmque, quæ legitimum gladiatorem jus mos eſſet. Formula adeò ipſa juramenti in Petronii Arbitri fragmentis: *In verba*, inquit, *Eumolpi ſacramētum juravimus, uri, vinciri, verberari, ferróque necari, & quidquid aliud Eumolpus juſſiſſet, tāquam*

Iuramētū in Auctoratione.

quam legitimi gladiatores, domino corpora animóſque religioſiſſimè addicimus. In tria jurabant, uſtionem, verbera, necem; quæ gladiatores patiebantur ex more: Necem, cùm cecidiſſent, & ferrum juberentur recipere: Flammam, & Verbera, ſi quando timidiùs pugnarent, aut fugerent è ferro. Hoc fine Lorarii fuerunt, ſive Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ.

Genera Gladiatorvm.

Sequuntur genera & diſcrimen gladiatorum. Nec enim gladiatorũ unum nomen, aut una claſſis; ſed Ab *armis*: A *locis*: A *tempore*: aliíſque *cauſis* diverſi. Ea omnia operæ eſt accuratè perſequi, quia nec vulgo nota, & literatorum in his ſæpè error.

Varia genera unde.

In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diverſi, collocãtur iſti: *Secutores, Retiarii, Threces, Myr-*

Varietas.

mil-

millones, Hoplomachi, Samnites, Eſſedarii, Andabatæ, Dimachæri, Laquearii. De his ſingulis dicendum. *gladiatorum ab Armis.*

De Secutoribus.

Secutor, ab inſequendo Retiariũ dictus eſt. Nam *Secutor* propriè eſt aſſecla, comes, ἀκόλουθος. Itaq; extra rem gladiatoriam legitur, *Secutor Tribuni, Secutor Cæſaris*; muneris operæq; nomen. Et fortè ſic dicti milites, qui ex inſtituto priſco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum. Ab hac eâdem notione Mars cognomento *Secutor*, apud Apulejum. In Petronio etiam legitur *Secutuleja mulier*, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat, & ſectetur ipſa. At Secutorum, inter cætera gladiatorum nomina, mentio multa. *Secutor qui dictus.*

Arma Secutoris deſcribit Iſidorus, ſed parùm ex fide: Geſtabat enim cuſpidem ſeu gladium, clypeũ, *Arma Secutoris.*

&c-

& galeam; quæ communis pleriſq; gladiatoribus. Iſidorus ipſi tribuit etiam maſſam plumbeam, quæ adverſarii jaculum impediret, ut antequàm ille feriret rete, iſte ſuperaret.

De Retiariis.

Retiarius plerumque commiſſus cum Secutore. Interdùm etiam cum Myrmillone: nec enim novum, ut unus cum diverſis componatur; ſicut Myrmillo cum Threce. Retiarium Iſidorus deſcribit: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete jaculum, ut adverſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitúmque viribus ſuperaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causâ.* Origo & exemplum ejus armaturæ non dubiè à Pittaco, qui inter ſapientes. Ita enim ille ex provocatione cum Phrynone pugnavit.

Retiari⁹ quis.

Origo.

Iu-

Iuvenalis cum curâ ejus arma deſcripſit, & velut ex profeſſo. Nō erat ei clypeus, non ſica, non galea, quia fuit contentus ſolo galero: nudâ facie ſoli hi ex gladiatoribus. Ita autem docti Retiarii factíq; ut arte quâdam collectum ſuſpensúmque dextrâ manu rete in adverſarii caput jacerent: & ſi erràſſent, effusè fugerent, donec fortè iterum rete collegiſſent. Tridens ſive fuſcina illis pro gladio: inermes & in ſolâ tunicâ. Tertullianus tamen ſpongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen. *Arma.*

De Threcibus.

Thraces, vel (ut libri fideliores) *Threces* gladiatores, à ſimilitudine parmularum Thraciarum. Imò non ab armis ſolùm, ſed quia ipſi ex eâ gente. Certè ſuo ingenio ea gens prona ad pugnas & cędes: & jam antiquitus ad rogum ſingulari cer- *Threces qui.*

tamine decertabat. Sanè Monomachia hæc ad gladiatores Threcas ſpectat, quorum ſparſa in libris mentio.

Arma eorum. Arma videamus; quæ Ciceroni aliiſque *Threcidica* dicta: & inde *Pugnare Threcidicis*. Feſtus & Martialis iis parmā dant: ſumpta enim parma à Thracum populo, quibus velut propria. Harpe etiam, id eſt, enſis falcatus Threcum, Latinis *Sica*, Curtio *Copis* dicta.

De Myrmillonibus.

Myrmillones q. *Myrmillones* venerunt è Galliâ, *Crupellarii* iis fortè dicti: quaſi qui ob gravitatem armorum reperent, non irent; hinc *Crupellares* aut *Prorepos* vocârunt. Certè Myrmillones toti in armis. Videntur inter pugnā ſoliti ſubſidere, ad excipiendum adverſarium, & vitabundi. Myrmillo plerumque cum Threce compoſitus; nonnumquam etiam cum

Re-

Retiario. Vnde eſt illud Feſti: *Retiario pugnanti adverſus Myrmillonem cantatur: Non te peto, piſcem peto; quid me fugis Galle? quia Myrmillonicum genus armaturæ Gallicum eſt, ipſique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigies inerat.*

De Hoplomachis.

Hoplomachi Grçcum nomen, universè ſonat quemvis gladiatorem, qui pugnet armatus: Romanis tamen etiam certa ſpecies. Confundi poſſunt cum Myrmillonibus, vel Samnitibus. Nam & in Myrmillonem vox Græca convenit, quia tectus armis. At veriùs fortaſsè in Samnitem, cujus nomen ante Ciceronem celebre, deſiiſſe ſub Imperatoribus videtur, & abiiſſe in Hoplomachum: at res armáque eadem. *Hoplomachi iidem cũ Samnitibus.*

De Samnitibus.

Samnitium originẽ non celat nos *Samni-*

tium ori ga. Livius: *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armârunt, Samnitiúmque nomine appellârunt.*

Arma. Arma eorum idem Livius deſcribit. Scutum auro & argento cælatū, cujus ſummum latius, quà pectus & humeri teguntur, faſtigio æquali, ad imum cuneatius, mobilitatis causâ. Spongia ſive Baltheus pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocreâ tectum: pinnæ in galeis. Itaq; *Pinnirapi* non alii, quàm qui cum Samnite compoſiti, quíque rapiunt ejus pinnas. Hos Cicero vocat *Provocatores*, qui cum Samnitibus ſolebant componi: Artemidorus *Probactores*, voce, ut videtur, peregrinâ.

De Eſſedariis.

Eſſedarii qui. *Eſſedarii* ſunt, qui ex eſſedo pugnant: quamquàm mixtim modò è curru, modò pedites præliati ſint. Nam deſiluiſſe, & pedibus pugnâſſe,

ſe, præit ad ſuſpicandum Seneca. Servum etiam habuiſſe videntur in pugnâ, qui pro aurigâ.

De Andabatis.

Andabatæ his proximi, ſive ἀναβάται. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem oculóſque tecti: inde origo adagii apud D. Hieronymũ: *Clauſis oculis Andabatarum more pugnare.* Galeæ iſtis ex auro. *Andabatæ.*

De Dimacharis.

Dimacharus ſive Orbelas parùm notus, & inter legendum repertus, ſed non inventus: Colligas tamen facilè duobus gladiis pugnâſſe. *Dimachari.*

De Laqueariis.

Laquearii Iſidoro ſunt, quorum pugna erat, fugientes in ludo homines injecto laqueo impeditos conſecutóſque proſternere, amictos umbone pelliceo. *Laquearii.*

De Suppoſiticiis gladiatoribus.

Receptum erat, ut feſſo gladiato-

ri aut victo alius atque alius ſufficeretur, & contenderet cum victore. Ii *Subditicii*, vel *Suppoſiticii* dicti. Græci, apud quos idem in Athletis mos, vocant ἐφέδρους. Subſtituebatur autem ſæpè unus, alter, tertius: unde in Gloſſis, ἔφεδρος, *Tertiarius*. Id autem non fiebat ad cujuſque arbitrium, ſors decidebat.

Subditicii qui.

De Pegmaribus.

Gladiatores à loco denominati.

Pegmares.

Dictũ de Gladiatoribus, qui ab armis appellati; ad reliqua genera eundum. Inter hos primi ſe offerũt *Pegmares:* ii à loco nomen habent, quia pegmatis impoſiti pugnabãt; licet tantùm captivos aut inſignis ſceleris damnatos in pegmatis ſolere oſtendi conſtat. Ad pegma autẽ moliendum movendúmq; multi è numero fabrorum adminiſtri. Ii ergo admoti per occaſionem, tractíq; in arenam à Caligulâ, deficientibus beſtiariis.

De

De Meridianis.

Meridiani occurrunt, quibus hoc nomen ſcilicet à tempore, quia ſub meridiem darentur. Nec hi tamen legitimi deſtinatíque gladiatores, ſed beſtiariorū velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim ſpectaculum, Matutinum & Meridianum. Manè cum beſtiis depugnabant: poſt meridiem, ii qui ſuperfuerunt, inter ſeſe, & *Meridiani* gladiatores vocabantur. Cæterùm nec docti factíque ad pugnam erāt, nec armis in eâ utebantur aut arte: cædes tantùm promiſcua, & velut laniena. *A tempore.*

Alia Gladiatorum cognomenta.

Gladiatores *Fiſcales* ſunt ii, qui in Cæſaris bonis, & velut fiſco. Nam Principes ipſi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad inſtruendum ſuas populíque voluptates. Itaque rectè Arrianus dixit iſtos *Fiſcales.*

καισαρος μονομάχυς, *Gladiatores Caſarianos*, aulicóſque. Nec gladiatores ſolùm, ſed alebant etiam hiſtriones.

Poſtulaticii. Ab his orti *Poſtulaticii* gladiatores. Quia enim Cæſariani iſti eximii viribus, arte, ornatu, (ornati autem auro & apparatu aulico) ſæpè à populo poſtulari ſolebant, velut muneris auctarium & ornamentum. Et nominatim hunc illúmve gladiatorem flagitare in pugnam ſolebant, ſive manu, ſive ſcelere notum.

Catervarii. Sunt & *Catervarii* inter gladiatores, à modo pugnæ: ſcilicet cùm non ſinguli cum ſingulis, ut moris, ſed confuſi mixtíq; pugnant, & per catervas. Nec ab aliâ mente *Catervarii pugiles* Tranquillo.

Victores. Inveniũtur & *Victores*: dubium, an γενικῶς & ab effectu, an cognomine certo, & diſcernendi causâ.

Eli-

Eliciunt aliqui ex Plinio *Conſummatos*; ſed rejiciuntur, niſi accipias conſummationem gladiatorũ apud Plinium, cùm conjuncti omnes cõgregatíque pugnant, redacti tamquàm in unam ſummam. *Conſummati rejecti.*

Poſtremò *Ordinarii* gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur; à prioribus illis (Poſtulaticios dico, & Catervarios) diverſi. *Ordinarii.*

De Veſte, & Ornamentis Gladiatorum.

Veſtis Gladiatorum in genere, *Tunica*; ut decuit ſervos. Sed Togatos facit Tertullianus & Capitolinus: forſan labenti ævo mutata res. Togam certè, cùm in honore & uſu fuit, quis credat fœdatam miniſteriis arenæ? *Veſtis tunica.*

Arma gladiatorum antiquis propriè appellata *Ornamenta*. Suetonius ipſos gladios vocat Ornamenta. *Arma gladiatorum Ornamẽta.*

ta. Feſtum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, ut miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*.

4. DE MODO PVGNÆ.

QVartus terminus & ultimus ſupereſt, de *Modo*; de quo modicè dicendum, aut potiùs intra modum. Et *tria* erunt ſermonis capita. 1. *Quid ante pugnam.* 2. *Quid in pugnâ.* 3. *Quid poſt pugnã*.

1. QVÆ ANTE PVGNAM.

Ante pugnam quædam fiebant ante diem muneris, & quędam ipſo die pugnæ, ſed tamen ante pugnam. Ante diem muneris fuit *Apparatus* & *Invitatio*. Ipſo die ante pugnam, fuit *Pompa*, *Compoſitiones*, *Oſtenſio ornamentorum*, *Præluſio*, *Tubæ cantus*, & *Verſa arma*.

Apparatus & Invitatio.

Libelli gladiatorii. Ante pugnam moris, ut Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria

ria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commovendæ. Id vocabant, *Pronunciare munus, Oſtendere munus, Proponere munus*. Seneca vocat *Edicta*. Edicebāt enim deſcribebántque futurũ munus in libellis, quos tamquam ludorũ indices vendebant deſcribebántque palàm, ut in provincias mitterent & ad amicos abſentes. *Libellum munerarium* appoſitè vocat Pollio.

Nec verò in libellis ſolùm pronunciatio hæc munerum, ſed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquã, jubebant habitum formámque pugnantium gladiatorum, item loci, muneríſque totius. Picturæ hujus primum auctorem Plinius facit C. Terentium Lucanum. Idémque in Venatione ſervatum eſſe, ex Capitolino diſcere eſt. Et hodie ſervant noſtri in iſto Batualiũ ludicro, quod

Picta tabula gladiatorũ.

Gladiatorium vocant, etſi priſci illius vix umbram. Atque hæc ante muneris diem;

Pompa & Traductio.

Pompa gladiatorum. At die ipſo, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi ſolenni quâdam pompâ circumduci. De quâ traductione Quintilianus: *Iam oſtentata per Arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant.* Ad hanc traductionem etiam accommodatur illud Capitolini, Fauſtinam quondam, cùm gladiatores tranſire vidiſſet, unius ex his amore accenſam.

Compoſitio.

Compoſitio. Poſtquàm introducti, paria inter ſe componebãtur, ſive ut Græci decenter appellant, *ζεῦγη*. Hoc enim dicebant, *Componere, Comparare* etiam, item *Committere*. In hac compoſitione prima Editoris cura, ut pares cum paribus confligerent: atque

que adeò id volebant ipſi gladiatores.

Armorum oſtenſio.

Poſt comparationem, gladii armáque, quibus pugnaturi, Munerario oſtendebãtur, explorandi causâ, & an ſatis acuti. Facit ad hunc invulgatum adhuc ritũ, quòd Dio ſcribit, gladios acutiſſimos Druſianos vulgò vocatos: videlicet, quia crudelis ille & cruentus editor acutiſſimos ſemper exigebat. Contrà leniſſimus Marcus Imperator, qui ferrum acutum nemini gladiatorum permiſit. *Arma inſpecta.*

Præluſiones.

Ipſi pugnæ præmittebatur Præluſio. Quidam enim arte quâdam jaciebant haſtas; quidam velut feriebant gladiis: ſed haſtæ illæ puræ à ferro, obtuſi gladii; denique proludebant & eludebant. Præluſionis diem vocat Symmachus, qui præmiſ- *Proluſio ſive Præluſio.*

miſſus legitimo certamini. Sed ille de Venatione aut Circenſibus intelligendus: Gladiatores illo ipſo die pugnæ proludebant.

Prælusio autem in *Haſtis*, *Rudibus*, *Armis*. Præludentes Haſtis, Quintilianus vocat *Pilarios*, & *Ventilatores*, qui ea, quæ emiſerant, ita librabant, ut venire in manus viderentur, quáque juberentur decurrere. Rudes autem Seneca appellat *Luſoriâ tela* ſive *arma*: Tertullianus *Exercitatoria tela*. E contrà, vera & acuta tela, *Decretoria*: fortè ideò, quia hæc velut decreto Prætoris ſive Editoris dabantur, poſtquàm inſpecta acriter & probata. Eadem *Arma pugnatoria* dixêre. Seneca *Pugnatorium mucronẽ* dixit. Præluſerunt item armis: Nã parmas aut clypeos in altum jaciebant, recipiebántque cum venuſtate; nec parmas ſolùm, ſed & haſtas,

Pilarii qui.

ut

ut dixi, fortaſsè & gladios. Id vocabant propriè *Ventilare*. Hoc ergo erat *Præludere*: at cùm deſierint, dicuntur *eluſiſſe*, aut *deluſiſſe*. Nec abſimili notione *Litus* definiebat Aquilius, quà fluctus eluderet, id eſt, ludere deſineret. Plinius *Deludere* videtur dixiſſe. *Ventilare quid.*

Tubæ cantus.

Cãtus tubæ ſignum fuit commiſſionis & veræ pugnæ. Ideò Apulejus *Tubam terminalẽ* appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminarétq;. Idq; in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis. *Tuba terminalis.*

Arma verſa.

Diremptâ ergo præluſione, abjectíſque luſoriis armis, tranſibant ad vera. Atque hoc eſt, quod *Dimicare ad certum*, Tertullianus vocat. Appellabant id etiam, *Pugnare verſis armis*, id eſt, tranſmutatis. *Arma verſa.*

2. Qvæ in Pvgna.

Modus pugnæ. Componebant ſe gladiatores & colligebant in arma, mirâ arte curâque ſui defendendi, alterius petendi. Nec mirum: nam gladiatori cõpoſito ad pugnandum hæc propoſita ſors eſt, aut occidere, ſi occupaverit; aut occũbere, ſi ceſsârit. Hãc ex arte poſituram vocabant *Statum*: & *In ſtatu ſtare*. Curæ enim iis fuit, *Stare in ſtatu.* atque adeò laudi, manſiſſe in ſtatu. Imò nec læſi deſerebant. Idem eſt, *Stare in gradu*. Hinc apud Tertullianum legimus, *De gradu pellere*, *Cedere de gradu*, *Conſtruere gradum*. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel uſurpat, *Dejici*, *Deturbari de ſtatu animi*, *de ſtatu mentis*.

Cùm hoc modo igitur paria in ſtatu; petebat alter, vitabat alter. *Petere qd hic.* Et hoc propriè dicebant *Petere*: & ictus ipſos *Petitiones*. Videtur etiam

appel-

appellâſſe conatus invaſionéſque ſingulas, *Manus*. Vnde Seneca dixit, *Manum mittere*. Eſt igitur *Petere*. arenæ verbum: etiam *Repetere*: ſic enim appellabant geminare ictum.

Hæc invadendi verba: at vitandi cavendíque, *Exire*: etiam *Excedere*. Prudentius & Manilius id ipsũ *Ludere*, vel *Eludere* dixerunt. In vitando præcipua cura, ut latus tegerent. Et latus certè adverſarius maximè petebat. Nec rarum erat, ut cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. Vnde *Per alterius latus peti*, dicebatur. *Exire quid.*

Cùm quis læſus eſſet, aut cecidiſſet, vox adverſarii inſultantis, aut acclamantis vulgi erat: *Hoc habet*; aut ſimpliciter: *Habet*. Læſi autem & mortis metuentes gladiatores ſubmittebant arma, id ſignum victi fractíque. Solebant etiam digitum tol- *Quid in vulnere & læſione.*

tollere gladiatores, cùm ſe victos faterentur, & veniam à populo oſtenſione digiti poſtulare. Hinc proverbium, *Digitum tollere*. Nec ideò tamen liberi, à nutu populi pendebat mors eorum vel ſalus: ſive etiã ab Editoribus. Imperatori etiam, cùm præſens, ſemper jus liberandi. Quinimò & ſolo interventu ſuo. Hæc liberatio, *Miſſio* dicta; diverſa à Rudi: nam Miſſio ad victos pertinebat, Rudis ad victores. Illius effectus, ut ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: hujus, ut ætatem. Mittebantur ergo læſi. Itaque *ſine miſſione dare gladiatores*, & *ſine miſſione pugna*, non aliud, quàm ad certam mortem dari, niſi vincas; jus non eſſe vulneratos ſupplicéſque liberandi. Auguſtus decreto prohibuit, gladiatores ſine miſſione edi. Clementer, quoniam reperti ſævi Munerarii, qui

Miſſio quid.

omnes

omnes dabant in certam mortem.
Qualis Domitius avus Neronis.

Populi ergo in arenâ precipuum jus, & ad ejus voluntatem domini plerumque ſe conformabant. Intercedebat pro victis læſíſque, interfici jubebat idem. Signum, converſus pollex. Hoc Tranquillus dixit, *infeſtis ſpectatoribus dimicare*. Cauſa huic malevolæ notæ à cõtrario proverbio, in favore pollices premendi. Hinc dicitur, *Pollicem premere*, in favore: nam pollex preſſus, ſignum liberationis. Contrà *Pollicem convertere*, minùs favere. Hac in re multùm potuit audacia & conſtantia gladiatorum, quæ accepta populo: ignavia odio fuit.

Populi ĩ gladiatores jus.

Poſt hæc ergo ſuffragia vulgi, ſi alba quidem favénſque ſententia, miſer ille mittebatur, ſed in eũ diẽ aut id munus dumtaxat: ſin funeſta, boni gladiatoris erat decumbe-

re,

re, & libenter fortitérque recipere ferrum. Id enim imperabatur: *Recipe ferrum*. Iis verbis ſubjecta vis, ut jugulum ultrò præberent, ne membra contraherent, ne manum apponerent. Mira firmitas, ſi in re bonâ ſeriâq;. Et tamen miſericordia (ſi ita placet) admixta his ſceleribus, ſiquis caderet gladiator famoſus. Imò & quidam quaſi mitiores, avertebant ſe à vulneribus. At illud feritatis inauditæ, percuſſos jacentéſque repeti jubebant, & cadavera ictibus diſſipari, nequis illos ſimulatâ morte deluderet. Et ſupereſt alius ad ſævitiam gradus: Nam & manum mittebant in vulnus, & ſanguine velut ſe proluebant. Nec defuerunt è populo, qui gladiatorum ſanguinem ex ipſo vulneris hiatu biberent, calidum adhuc ſpirantémq; contra morbum quidem; ſed juſtâ Plinii deteſtatione, cùm plagis ne-

Ferrum recipere juſſi.

Mira crudelitas.

fe-

ferarum quidem admoveri ora fas ſit humana. Non ergo injuriâ in hanc feralem arenam illata, unâ cũ reliquo apparatu, Libitinę inſtrumenta, ut eſſet videlicet quo mortui ſubitò efferrentur. Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ *Libitinenſis* dicta. *Libitina in Amphitheatro.*

QVÆ POST PVGNAM.

Iam ad exodium perducta res, & pugna pugnata eſt. Venio ad ea, quę poſt pugnam: *Præmia* & *Rudem*.

De Præmio & Rude.

Præmium victori duplex: *Palma* & *Pecunia*. Nam præter palmam iiſdem & pecunia data. Quæ donationes effusè creverant, & coërcendæ à Principibus ſæpè. Sed & ultra legitima præmia, corollaria adjiciebantur, exemplo à ſcenâ. *Præmia gladiatorum.*

Rudem indulgebant gladiatoribus veteranis, quaſi magiſterii ſignum; aut etiam novis, in novo ali- *Rude donati.*

quo & ſtrenuo facto: ídque populo imperante. Hanc enim gladiator ſtans ad crepidinem Circi ſub circulo Amphitheatri à populo petere & impetrare ſolebat. Dabat eam Editor, vel Laniſta etiam ipſe; ſed tamen populi arbitrio aut poſtulatione: quod etiam in aliis præmiis obtinuit.

Diſcrimen in datâ rude. Rudis mentio apud omnes ſcriptores crebra, cujus effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim liberi erant *Auctoratis.* ſive Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant: ii donati rude, redibant in veterem prorſus libertaté, *Servis.* nullo ultrà vinculo ſervitutis. Alii è gladiatoribus conditione ſervi: hi donati rude non libertatem accipiebant, ſed vacationem dumtaxat à pugnâ; Laniſtæ deinceps, próve laniſtis erant, doctores tironum, &

batue-

batuebant, non pugnabant. Ideò *Tuta rudis* Ovidio dicta. Quòd ſi libertatem etiam impetrarent, mos erat, uti pillearentur; id eſt, exemplo reliquorum ſervorum pillei impoſitione liberi judicarentur. Itaq; Tertullianus benè Rudem à Pilleo ſejunxit. Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur, cautum eſt, quid in noxiis damnatíſque ſervaretur: tempus rudi, tempus pilleo præſcriptum.

Damnatis nõ temerè data.

Qui donati rude, *Rudiarii* dicti: ii non ultrà depugnabant, niſi pretio aut ſponte inducti. Moris etiam fuit, uti gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis; ſacra videlicet ejuſmodi gymnaſiorum Deo. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules preeſſe putabatur, qui facta ejus ſcilicet & robur æmularentur. Igitur ut in Circo Neptuni, in Theatro Veneris: ſic in Amphi-

Rudiarii.

Hercules athletarum præſes.

theatro Herculis ædes vulgò.

De ſtudiis & factionibus in Arenâ.

Factiones ī gladiatores. Viliſſimæ animæ addictæ his ludis, & velut conſecratæ, in partes diducebãtur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum favebant aut illi. Atque ut in Circo alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphitheatro hic in Threcum armaturã, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Hinc *Parmularii* fautores Threcũ dicti, quia parmæ favebant: & ſimili modo *Secutoriani*.

Sponſiones. Sed & ſponſiones interponebantur vulgò, uter vinceret. Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipſi imbuti hoc favore vel odio. Titus Imperator ſtudium armaturæ Threcũ præ ſe tulit. Domitianus contrà, in hoc quoque diſſidens à fratre, Myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic favor, & in re ludicrâ ludus; in

iram,

iram, inimicitiam erumpebant, imò cædem.

Concluſio.

Profuiſſe potuerunt hæc bellica ſpectacula publicè & privatim. *Publicè*, quia hujuſmodi meditationes fortitudinis fecerunt ad mortis contemptum; ideóq; dari ſolebant tempore belli. *Privatim*, erat exhortatio ad conſtantiam.

ADMIRANDA.
Sive
DE MAGNITVDINE
ROMANA.

LIBER PRIMVS.

INTER Imperia & Magnitudines, quas Deus à condito Orbe eſſe voluit, eminet & primas fert Romana. *Nulla enim umquam*, Livio teſte, *Reſpublica nec major, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit*. Ideò Ammianus *Romam Imperii Virtutúmque omnium Larem* appellat. Hieronymus duplicem interpretationé nominis ROMÆ, rei aptam reddit: *Roma*, inquit, *aut Fortitudinis nomen apud Græcos eſt, aut Sublimitatis*

Interpretatio nominis, ROMA

apud

apud Hebræos. Iungatur & tertia, quam dederit lingua noſtra, quia Roma *Gloriæ* & *Famæ* nomen eſt Germanis, *Roem*. Quid, quòd apud Orientales Indos *Rumes* appellãtur (Oſorio ita traditum) milites boni & fortes? an quaſi Romani, & admiratio vetus apud eos manſit? an vox indigena id quoque notat?

Ob duplicem autẽ cauſam Romana Magnitudo anteferenda omnibus, ob POTENTIAM, & VIRTVTEM. *Propoſitio dicendorum.*

In POTENTIA conſideranda	In VIRTVTE conſideranda
FINES,	VIRI
COPIÆ,	& ipſæ
OPES,	VIRTVTES
OPERA.	in ſpecie.

De his ergo ſingulis dicemus; & quaſi in umbrâ & imagine conabimur repræſentare formam faciémque illam veterem, & qualis, & quanta Roma fuit.

DE FINIBVS.

Finium amplitudo.

FINES Romanæ potentię fuerunt ampliſſimi, & ſpatia terrarum ac maris, uno velut ſinu & junctim incluſa, quanta in ullo priorum aut poſteriorum imperiorum nũquam fuerunt. Itaque attollunt haud vanè hæc veteres, & magnificè loquuntur, paſsímque illi ſermones feruntur; *Romanos Orbis dominos: Solem utrumque in eorum imperio currere.* & talia, animosè magis, quàm ſuperbè dicta. Non quidem habitata omnia loca ſub imperio habuit: nã multa ſub Parthorum jure ad Oriẽtem fuêre; multa libera, aut ſub Regibus ad Septentrionem ac Meridiem. Sed quidquid opportunum aut dignum vinci, vicit: cætera non tam non potuit, quàm contempſit, & judicio reliquit.

Illud nemo negaverit, florem Aſiæ, Africæ, Europæ in hoc imperio

fuiſſe;

fuiſſe; ipſa gentium robora, ingenia, opes. Termini igitur fineſque imperii, cùm maximum & in culmine ſuo ſub Auguſto, ab Oriente Euphrates; à Meridie Nili cataractæ, & deſerta Africæ, & mons Atlas; ab Occidente Oceanus; à Septentrione Danubius & Rhenus. Ita enim Auguſtus bono conſilio inſtituit, claudere imperium naturæ aliquibus limitibus, & cuſtodes ac milites ad eos habere. Poſteri conſiliũ hoc neglexerunt, nec ſolùm regna aliquot, defunctis aut everſis ſociis Regibus imperio adjecerunt; ſed etiam ultra terminos, nova quæſiverunt, ut Claudius, qui Britannias in ipſo Oceano devicit; ut Trajanus maximè, qui ab Oriente Arabiam, Armeniam, Meſopotamiam; à Septentrione Daciam ſubegit. Ita moti prolatíque tunc termini trans Euphratem ad Tigrim: iterúmque

Imperii fines ſub Auguſto.

Prolati à poſteris.

parte

parte aliâ ad mare rubrum; & trans Danubium ipſum tota Dacia addita fuit.

Provinciæ Romani Imperii.

In Aſiâ. In Aſiâ habuit *Colchidem, Iberiã, Albaniam, Pontum, Boſphorum, Cappadociam, Galatiam, Bithyniam, Armeniam, Syriam, Arabiam, Palæſtinam, Ciliciam, Pamphiliam, Lydiam, & Aſiam totam minorem.*

In Africâ. In Africâ *AEgyptum, Cyrenaicã, Marmaricam, Getuliam, Africam propriam, Numidiam, Mauritaniam*, aliáſque minores aut ignotiores.

In Europâ. In Europâ *Italiam, Hiſpanias, Gallias, Inalpinos, Rhætiam, Noricum, Illyricum, Macedoniam, Epirum, Græciam, Thraciam, Meſiam, Daciam, Pannoniam.*

Præter Inſulas. Conſultò omiſi magnam partem, quidquid Inſularum mari ambitur. Eæ quàm multę & magnæ quædam in toto illo mari mediterraneo fuerunt,

runt, à columnis Herculis ad Pontū uſq; ? profectò, quæ vel decimam partem penè provinciarum terreſtrium æquent, ſi Britannias in exteriore mari adjungas.

DE COPIIS ROMANIS.

FInes Imperii Romani mari, amnibus, montibus clauſi ac muniti, ſed Milite & Copiis multò magis. Nam Romanus mos & inſtitutio, duplici viâ provincias munire, Copiis, & Coloniis. de quibus utríſque breviter dicendum. *Munitio finium.*

COpiæ nihil aliud ſunt, quàm perpetuus miles, qui ad tutelam imperii, ex inſtituto Auguſti fuit. Eæ triplices fuerunt, *Provinciales, Vrbanæ, Claſſicæ*: illæ maxime, alteræ ſatis validæ, & tertiæ utiles ac opportunæ. Omnia hæc ab Auguſto, qui ſapienter pleraque in novo imperio aut inſtituit, aut reſtituit, ut res viſæ poſtulare. *Copiæ qu. ſ.* *Tripli-ces.*

De

De Copiis Provincialibus.

Miles ad limites poſitus, ubi minimo oneri ſubditis, maximo uſui in hoſtes eſſet. Sub Auguſto & Tiberio 25. legiones fuerunt; poſteà tamen auctæ, ut ſub Trajano & Hadriano eſſent 30. aut etiam ſuprà. Hæ legiones Auguſti & Tiberii ævo, ſic diſpoſitæ. In Hiſpaniâ, legiones 3. In Galliâ ad Rhenum, 8. In Africâ, 2. In Ægypto, 2. In Syriâ ad Euphratem, 4. In Mœſiâ ad Danubium, 2. In Pannoniâ ad Danubium, 2. In Dalmatiâ, 2. Sed mutabãt interdum, & ob cauſas huc atq; illuc ibant, aut ſedebant. Et quamvis legiones pleræque in caſtris, tamen & in oppidis erant, quæ valida aut magna, & ideò motui aut rebellioni opportuna. Talis Alexandria in Ægypto.

In provinciis legiones 25.

In oppidis.

Sed præter legiones ipſas fuerũt etiam cohortes ſociæ, aliæq; numero

Cohortes.

ro ſatis grandi. Atque alibi in minoribus provinciis ſolę cohortes aut alæ fuerunt, ut in Rhætiâ, Iudęâ, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in oppidis interioribus ad coërcẽdum; ut Lugduni in Galliâ, item Forojulii, auctore Tacito, & alibi.

Hæc ita ſub Auguſto, ſed creverunt, ut tetigi; & primùm Claudius Imperator Britanniâ domitâ, legiones in eâ 3. locavit, manſerúntque. Tum Veſpaſianus 2. etiam in Cappadociâ: & Trajanus deinde in Daciâ 2. Et iſtæ Copiæ *Provinciales*. *Legiones auctæ.*

De Copiis Vrbanis.

Copiæ *Vrbanæ* fuerunt, quæ ſedem Romæ & in ipsâ dominâ Vrbe habuerunt: duplici fine, ut *Principem* in eâ tuerentur; & ut ipſam *Vrbem*. *Copiæ urbanæ diviſæ.*

Principis cuſtodiæ triplex miles fuit: *Prætoriani, Evocati, Batavi*.

Prætoriani in 9. cohortes diviſi ab

Augu-

Prætoriani quot. Auguſto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum inſtituti hujus fuit à Prętoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipſum Imperatorē, & ad ejus tutelam erant; ſed plerumque una. Auguſtus autem plures habuit in bellis civilibus, & victor quoque retinuit in pace, contra motus ſubitos, & ad plebem Romámque coërcendam. Nam fuêre 9000. militum, non robore ſolùm, ſed ſtirpe & domo eximii; nec capti niſi ex Hetruriâ, Vmbriâ, Latio, & Coloniis antiquitus Romanis. Alii Imperatores poſt Auguſtum Prętorianos auxerunt. Vitellius videtur primus, qui 16. Prætorias, 4. Vrbanas cohortes habuit. *Aucti.* Iſtis Caſtra Prætoria fuère ad portam Viminalem, ut arctiùs & in diſciplinâ haberentur, ſecreti à civibus & vrbe. *Caſtra eorum.*

Evocati. *Evocati*, propria quædam & ſeparata manus, vites ferebânt, inſtar Centu-

Centurionum, ut circa cubiculum Principis excubias agerent. Horum cohors una millenaria erat.

Batavi, equites peditéſque, quos Dio equitandi peritiſſimos facit. Videtur autem intelligere ſuperiores illos Batavos maximè, qui Geldriæ nunc accenſentur; nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti aut apti. Hos puto haud minus duabus alis plenioribus fuiſſe, & ut minimum 1000. equites, pedites etiam olim ad 1000. *Batavi.*

Alter nunc miles in Vrbe, & pro Vrbe, duplex eſt: *Vrbanæ*, & *Vigilum cohortes.*

Vrbanæ cohortes, Tacito 3. Dioni 4. eæq; grandes, atque etiam ſupra Prætorianas. Nam harum ſingulæ fuerunt 1500. militum. Earum officium præcipuum, tueri urbem: id eſt, motus aut turbas plebis coërcere; *Cohortes Vrbanæ.*

re; noctu circũ tẽpla, fora, baſilicas excubare; ſtationes agere contra graſſatores aut ſicarios; itémq; Pręfecto Vrbis, qui caput iis erat, apparere. Itaque & extra Vrbem interdum diſpoſiti, cùm ejus iuriſdictio ad centeſimum lapidem porrigeretur.

Cohortes Vigilũ. *Vigilũ cohortes* & ipſæ ab Auguſto fuerunt. Nam is, cùm crebra incendia in magnâ illâ & frequenti urbe videret, remedium quęſivit firmum & perpetuum, militémque ex libertinis collegit, & in 7. cohortes digeſſit. Id factum A. V. 759. Et quãquàm præcipuus hic finis & inſtituendi cauſa fuit; tamen ſerviiſſe etiam tutelæ Vrbis, & contra nocturnos fures aut graſſatores, non eſt ambigendum. Minùs lecta hæc manus fuit, & miniſterio potiùs quàm militiæ facta: tamen ut regi meliùs juberíque poſſent, digeſti in cohor-

cohortes, & Centuriones Tribunóſque ſuos accepêre.

De Copiis Claſſicis.

Terreſtri milite ſatis limites, itémque vitalia imperii, id eſt, Romam ipſam, munivimus; nunc & maritimo, ſive fluviatili etiam muniamus. Nam cùm mare medium per totum illud imperium iret, cùm etiã flumina magna clauderent & ambirent, utile cenſuerunt, Claſſes perpetuas in utrâvis parte eſſe, quæ & piratas cohiberent, & hoſtes excluderent; & ſuis etiam tranſitum aut tranſvectionem, cùm opus eſſet, ſtatim darent. Prudens & pulchra inventio: fuerúntque Claſſes in ipſo Mari *Quatuor*: in Fluminibus *Tres*. *Claſſes quot.*

Primæ duæ majores in mari ſe offerunt, *Miſenenſis* & *Ravennas*. *Duæ majores in mari.* Dictæ Prætoriæ, forſan dignitatis causâ, & quia inter minores alias,

ut Prætoria aliqua navis eminerent: nam Præfectus ſanè earum non fuit Prætor. Poſſunt & exemplo Prætoriarum cohortium eſſe dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. *Miſenenſis* Claſſis apud Miſenum, pulcherrimo ſinu, ſtetit, & Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Etſi auté naves ibi & claſſis, tamen caſtra etiam in terrâ, & ad portum ipſum fuiſſe, commoditas eorum exigit. In his item portibus, præter caſtra, Pharos ſive turres quaſdam ad prælucendum noctu fuiſſe, Plinius ſuggerit. *Ravennas* Claſſis, ad notum & nobile illud oppidum, ob ſedem ibi poſteà regni Gothorum, Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directâ navigatione conſueverat. Atque hæ ſunt duæ

Miſenē-ſis.

Raven-nas.

majores

majores illę Claſſes maritimę, utræque navium 250.

Sequuntur duę minores: Prior in Galliâ, coloniâ & portu Forojulienſi: tum ad ipſam Galliam, tum ad Hiſpaniæ illam oram tuendam. Eſt autem hoc Forũ Iulii in Galliâ Narbonenſi. Ab hac causâ urbs illa Plinio *Claſſica* dictâ: & *Colonia Octavanorum*, quòd octava legio eò deducta. Altera minor in ipſo Ponto: id eſt, in capite & fonte mediterrei maris. Statio ei ſupra Byzantium fuit; 40. naves roſtratas habuit.

Duæ minores in mari.

Forojulienſis.

In Põto.

Ex Claſſibus fluminum *prima* fuit in Rheno, per partes diviſa: pars Bonnæ & Geldubæ, pars & certò ad exitum fluvii fuit, ubi Pharus olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Pars enim hujus Claſſis *Britannica* dicta, quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota Claſſis communiter *Germanica* dicta.

Claſſis prima fluviatilis.

Altera. *Altera* Claſſis fluviatilis in Danubio, cujus naves vocabant *Luſorias*, quibus pererrârunt totum amnem. *Tertia.* Videtur & *tertia* Claſſis fluviatilis fuiſſe, in Euphrate. Quídni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca ſuadent, etſi non cogunt.

Copiarum Summa.

Hæc eſt tota munitio imperii, terrâ maríque; an non valida, utilis, opportuna? Hinc ergo partium dictarum numerus, & totius præſidii ſumma facilè patebit cogitanti. *Provincialium.* *In provinciis* enim copiæ non minus fuerunt, legionum, cohortium, alarum, 250000. aut circà; & ſic, ut nec legiones pleniſſimas, ſed 4000. accipiamus. *Vrbanarum.* *In urbe* ponere licet in univerſum ad 26000. militum: & poſt Severum vel ad 60000. *Claſſicarum.* *In Claſſibus* omnibus haud minus 100000. militum remigúmque. Ita fient in univerſum

verſum ſupra 400000. ordinariorũ: etſi Agathias Hiſtoricus plures etiam, & largiter, fuiſſe aſſeveret; colligi enim ex Romanis militibus vult 645000. *Omnin.*

DE COLONIIS.

Præſidia militum in longinquis limitaneiſque locis fuerunt, pauca aut nulla in provinciis mediis: imò pleræque earum ſine milite & armis ullis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præſtabat? Coloniarum deductio, optimo & ſapientiſſimo Romuli invento. Nam ad illum conſenſu referunt; qui victis finitimis oppidis aut gentibus, partem earum ſolitus in Vrbem & ad ſe traducere; partem illic relinquere, ſed ſic, ut Romanos ſuos miſceret, cuſtodiam & regimen, ne quid moverent. Eos ita miſſos *Colones* appellaverunt, & ab agrorum novæ dedicatione culturæ, ipſas *Colonias*. *Coloniarum auctor Romulus.*

Ratio Colonias deducendi. Ratio & modus erat, ut agri dividerentur viritim, ídque à Triumviris, quos graves & prudentes viros huic rei legere ſolebant; qui & ſedes, agróſque, & ipſum oppidum (ſi condendum eſſet) diſponebant, & jura ac formam novę quaſi Reip. dabant. Sic tamen, ut omnia Romā & Vrbem matrem referrent: ipſis quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ, pro illâ imagine eſſent; & in gubernatione Duumviri pleriſque Coloniis, quaſi duo Conſules, & Decuriones pro Senatu.

Vtilitates & Cauſa Coloniarum.

Varia in hoc inſtituto utilitas. *Prima utilitas.* *Prima*, quòd allevabatur urbs ipſa princeps, & ſuperfluam nimiámque multitudinem, ut ſanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & ſoboli magis vacabāt libentiúſque, ſic vacui:

cui: non aliter quàm arbores aut plã taria magis ſe diffundunt & propagant, ubi in arcto non ſtipantur.

Altera utilitas ipſos hoſtes aut ſubditos tangit. Vbi enim Coloniæ ſic collocatæ, loca frequentabantur, colebantur, poliebantur etiam, novorum hoſpitum adventu, & artiũ invectu. Divina providentia hoc fine Græcos olim in Aſiam, Europã hanc noſtram, uſque in Hiſpaniam, per maritima loca miſit & diſpoſuit, ut rudes ferocéſque humanitate & elegantiâ percolerent, atq; ad mitiora ſtudia & mores transferrẽt. Quod idem Romani mox fecêre; & iis cultum hunc omnem debet pulcherrimus noſter Europæ tractus.

Secunda utilitas.

Tertia utilitas, quæ præcipuè in oculis Romulo & Romanis, præſidium in ſubjectos. Sparſa hæc tot oppida locis opportunis, & in iis Romanus ſanguis, quid niſi tot ar-

Tertia utilitas: & Prima cauſa.

ces & propugnacula erant imperiì Romani? Dicamus quidlibet, nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio: & ubi ii, qui agros in alieno accepêre, ſemper obligantur aut tueri jura imperiúmque donantiũ; aut pelli, ſi & ii pellantur. Atque hic primus præcipuúſque aſpectus.

Duæ aliæ cauſæ. Acceſsêre mox, valde auctâ re Romanâ, duo alteri. *Prior*, ut plebẽ inopem & gravem ſic exhaurirent. *Alter*, ut militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tantâ Vrbe, & creſcente civium tenuiorũ numero per tot manumiſſiones, quæ ratio alendi aut ſubſiſtẽdi fuit, niſi ut emitterent? non aliter, quàm ubi alvearia plena, nova examina in alia & nova transfunduntur. Sic & occulto Politico conſilio, ſentina & fęx urbis educebatur; purior meliórque pars aſſervabatur. Iam verò in militibus pulchrum: & quis non

libens

libens in eam militiam ſe impenderet, ubi & poſt eam tam magna & certa præmia eſſent? Agri & ſedes dabantur, regimen illic & honores, pecunia etiam (nam ſic Auguſtus inſtituit) ad inſtrumenta, jumenta, & ſi quid opus, coëmendum.

Frequentia Coloniarum.

Iſta fuit deductio Coloniarum, & cauſæ, in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot cives fraudem & injuriam miſcuerunt; ut Cornelius Sylla, qui non, ut olim, agros ex hoſte captos diſtribuit, ſed in ipsâ Italiâ, quod ſciebat milites appetere, ſedes iis dedit. Quod fieri non potuit, niſi pacatis fidiſque populis per ſummam injuriam & ſcelus expulſis. *Coloniæ per vim deductæ.*

Appianus auctor eſt, 23. legiones à Syllâ ſic deductas, quæ facerent 120000. cum iis qui adjuncti. Simile & Cæſar Iulius in pace & Cõſulatu *Coloni Syllæ.* *Cæſaris.*

ſulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem 20000. civium, coloniâ Capuam deductâ, diviſit. Idem jam Dictator in tranſmarinas colonias 80000. civium diſtribuit, in Carthaginem maximè & Corinthum. Augustus ſub quintum Conſulatum, bellis civilibus jam finitis, 120000. deduxit: & poſteà multa millia adjunxit. Imò in ſolâ Italiâ 28. colonias collocavit; quid apud tot exteras gentes, & imperio tam diuturno? Itaque hujus Principis plurimæ, & in toto Orbe fuerunt: quod ipſa agnomina earum oſtendunt. Deniq; paulatim tanta frequentia, ut negem regionem, imò vix regiunculam fuiſſe, in quâ coloniæ aut colonia non eſſet. Tot illis vinclis miramur Orbem compeditum, & aſtrictum in Romanâ ditione & imperio manſiſſe? Harum alia atq; alia genera tamen erant, & quædam

Augusti.

Genera coloniarum.

Ro-

Romani, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* juris. Fuerunt & *Patritiæ*, & *Equeſtres* agnominatæ: haud dubiè, in quam digniores civium militúmve deducti.

Fuerũt in ſolâ Italiâ coloniæ 150. In Africâ circiter 60. In Hiſpaniis ad 30, paulò minus in Galliis; & idẽ de reliquo orbe judicandum. *Numerus coloniarum.*

Ratio adſciſcendi gentes.

Romani primùm pauculi fuerũt, & cùm Romulus militiam & Rempublicam ordinavit, vix ad millia terna peditum cenſa, & equitum trecentos. At idem ille, cùm è vivis abiit, peditum reliquit 46000. & equitum 1000. Tantum viri opéſq; creverunt in annis circiter, quibus Romulus regnavit, 37. Hoc autem aſſecutus eſt apertione Aſyli, quæ haud dubiè aliquid adjuvit, & è vicinis, etſi non optimos, elicuit. Lege de liberis latâ, quâ juſſit quidquid *Romani pauci, quomodo aucti.* *Per Aſylum.*

natum

natum eſſet tolli, modò ne mutilum aut monſtroſum. Receptione in civitatem, quàm non exteris ſolùm confluentibus, ſed victis & hoſtibus dedit. Atque id ſanè diu retentum Romæ, ut è provincialibus, honeſtiſſimos hoc beneficio civitatis obligarent, & ita ſimul ſe augerent, ſimul diſcrimen, & tacitum penè diſſidium ob æmulationem, inter illos conciliarent.

Per receptionem exterorum.

Sed tertia etiam ratio augendi cives, ex inſtituto non quidem Romuli, ſed Servii Tullii. Ille cùm videret pleróſque tunc ſervorum, aut bello captos, aut è prædâ emptos eſſe, atq; eos ferè è liberis & ingenuis, & antè etiam liberos; humanum bonúmq; putavit in civitatem recipere, ſiqui à dominis manumiſſi eſſent. Nam & Romanis moribus ingeniiſque aſſuefacti jam erant; & ſic fore providebat, ut ſemper, tamquam ex

Per receptionem ſervorũ.

fonte

fonte domeſtico; proles ſcaturiret ad belli alióſque uſus.

Difficile id perſuaſum primò civibus, & inquinari eo conſortio videbantur: ſed nempe oſtendit, & origine bonos eos eſſe, & jam diu ipſos etiam hoſtes in hoc jus admiſſos: ita cur non idem domeſticis & fidis ſervis indulgerent, cauſam nullam eſſe. Maximè, cùm in eorum manu totum hoc beneficium; & videre poſſe, ut nec temerè manumittendo darent; & illos adniſuros, ut omni ſedulitate ac fide emererétur. Ampliùs, futuros eos nihilominus velut in curâ & clientelâ Patronorum: & ſic nobiliores cives, in comitiis aut ſuffragiis ſemper manum aliquam favētem & obnoxiam habituros. Ita illis perſuaſum: ſed Regi in oculis præcipuè frequentia & multitudo civium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni ſtatûs.

Nec

Servi manumiſſi ut habiti.

Nec tamen ii æquiparati ſtatim dignioribus & veteribus civibus: rejecti in quatuor urbanas tribus fuêre, & inventa ratio, ut minimum in ſuffragiis, aut aliâ publicâ re, pollerent. Quin & à militiâ legionariâ & honeſtiore excluſi ſunt, donec paulatim nepotes ac pronepotes eorum, verè jam Romanùs ſanguis, pervenirent. Liberti ipſi & Libertini, veteri quidem republicâ, arcebantur. Hoc inſtitutum, incredibile eſt, quantum civitatem auxerit, in quâ aliquot ſervorum millia pauculis annis manumiſſa. Neque negandum eſt, utile initio & præclarũ fuiſſe, ſed lapſu temporis (ut fit in humanis rebus) hîc quoque lapſus: cùm jam Syri, Cappadoces, Aſiatici, Græci, Barbari in ſervos recepti, & multi ex iis facinoroſi & perditi, qui precio, blanditiis, aut & fœdis obſequiis libertatem meriti; quam

Lapſus hujus inſtituti.

collu-

colluviem in civitatem non invexerũt? Imò per eos effectum, ut egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, viliſſima facta hominũ ſit, & uno verbo, cloaca & ſentina vitiorum. Sed iſta ſæculis aliquot poſt Tullium.

Intereà profuit largiter inſtitutum, & effecit, ut cùm primo cenſu ac luſtro Servii Tullii 74000. cenſa eſſent, illo qui ſub primis Cóſulibus fuit, 130000. cenſerentur, ídque eorum, qui puberes & in virili togâ eſſent. Poſt aliquot ætates, id eſt, A. V. 414. cenſa ſunt 260000. & paulò ante bellũ Marſicum, A. V. 639. circiter 400000. paulò minùs. At poſt id bellum, ſociis jam in civitatem paulatim receptis, crevit valde numerus, & ad 900000. cenſa. Quid jam ſub Auguſto? In Conſulatu ſuo ſexto luſtrum condidit, quo cenſita ſunt civium Romanorum capita *Civium Romanorum numerus.*

qua-

quadragies centum millia & ſexaginta tria. At etiam crevit aſſiduè, & ſub Claudio Imperatore Tacitus ac fidi auctores accenſent, ſexagies novies centena ſexaginta quatuor millia. Vltrà quærere ſupervacuũ ſit, cùm jam paſſim in civitatem totæ urbes regionéſque receptæ.

Ratio transferendi populum.

Vnde Romanis auxilia ſcripta.

Non è ſolis civibus Romani copias ſcripſerunt. Olim quidem & à Latino nomine: at poſtquàm ii civitate donati, Principum temporibus maximè, cœperunt & è provinciis auxilia ſcribi. Auguſti id inventum: & præter conſpicuam utilitatem in militiâ, cauſam occultã etiam hanc habuit, ſubditos ſic exarmandi, & quaſi obſidibus traditis in fide cõtinendi. Nam quotannis dilectus iſtos habebant, & optimum ac robuſtiſſimum quemque abducebant. Ita enerves provinciæ; & illi qui di-

lecti,

lecti, in longinquas & diſſitas oras conſultò trahebantur. Non enim facile res novas audere aut movere inter ignotos & alienos. Atq; ejuſmodi auxiliorum è variis gentibus magna copia.

Sed judicio & conſilio in hac re opus, ne plures ſuſcipiantur aut traducantur, quàm coërcere poſſis: peccatúmque à ſecutis Imperatoribus, qui barbaris receptis, imperiũ & Vrbem prodiderunt. Alioqui multum cõmodi aut tutelæ tranſlatio hęc habere poſſit, quâ Philippũ Macedonem uſum Iuſtinus prodidit. Parabat & Alexander ſimile, firmando imperio, niſi mors intervenisset. Antipater, qui in partem potentiæ ſucceſſit, in idem hoc conſilium: & Athenienſium urbis potens, ipſam ejúſque regimen ditioribus honeſtioribúſq; conceſſit; tenues, & quidquid inopiâ turbidum, *Inſtituti hujus utilitas.* *Exẽpla.* *Antipatri.*

 eduxit,

eduxit. & ad 20000. eorum in Thraciâ, agris datis, collocavit. Lego & Tigranem Regem, cui bellum Pompejus fecit, 300000. è Ciliciâ & Cappadociâ in Armeniam & Meſopotamiam traduxiſſe, ad ea loca frequentanda, & meliori genere implenda. Et ut vicina magis temporibus locíſque tangam, Carolum Magnum ſatis ſcitum eſt, Saxones ſæpè rebelles tranſlatione domuiſſe, & in Belgicæ oris poſuiſſe. Ludovicus etiam XI. Galliæ Rex, Atrebatium fidei infenſus, & quia à vitâ divelli, quàm à Burgundiaco imperio malebat, ſparſit eos per Galliæ Vrbes aliquot, & ſuos in locum introduxit. Reges Peruani tractûs novi orbis, quos *Ingas* ipſi appellant, pro firmamento ſtatûs habebãt, populos victos ſtatim cum totâ ſobole transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios ſuos fidóſque

Tigranis.

Caroli Magni.

Ludovici XI.

Regum Perù.

ſup-

ſupponere. Hoc genus *Mitimaes* patriâ linguâ vocabant.

LIBER II.

DE OPIBVS ROMANIS.

IN Romanorum potētiâ tertium OPES. Eas conſiderabo PVBLICAS & PRIVATAS. In *Publicis*. 1. *Vectigalia* ſive *Tributa*. 2. *Triumphales manubias*. 3. denique *Liberalitates* aut *Erogationes*.

1. DE VECTIGALIBVS.

Vectigalia olim ferè triplicia, è *Decumis*, è *Paſtione*, è *Portoriis*. *Vectigalia triplicia.*

Decumæ, cùm decimam partem fructuum in agris ſativis ſibi retinerent. Quid in eâ re fuerit, Cicero in Verrinis ſatis dixit; nec obſcurũ eſt vel ex moribus hodiernis. *Decumæ.*

E Paſtionibus genus alterum eſt, quod propriè & vulgò *Scripturam* *Scriptura.*

appellabāt. Hinc *Scripturarius ager*, eſt publicus, in quo ut pecora paſcā tur, certum æs eſt: quia Publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore.

Portorium. *Portarium.*

Tertiū eſt *Portorium*, quod ſcilicet in evehendo aut invehendo pendebant. Fuit & *Portarium* antiquis, & faciunt diſcrimē Gloſſæ: Portoriū, τέλος ἐν λιμένι, *Vectigal in portu.* Portarium, τέλος πύλης, *Vectigal in portâ.* Et verò hoc quoq; fuiſſe videtur, ævo præſertim inferiore, & ſub Principatu, ut & in pōtibus, & in viis, & portis adeò oppidorum dederint, pro tranſgreſſu aut ingreſſu. Italia hodie, ſed & Belgica, hæc non ignorat. Hæc ſunt illa vetera, & Vectigalia propriè dicta, quibus dies & ſagacitas, addo & neceſſitas, aliquid ſemper addiderunt.

De Tributis.

Vectigal plura ſub ſe continebat, ſed

ſed primò ſolum ipſum Portorium, quia id ſcilicet è vecturâ, unde Vectigal. Græcis etiam hîc diſcrimen aliquod, quibus *Vectigal* propriè eſt τέλος, *Tributum* φόρος. Sed & in re ipsâ differunt, quòd illud res, & fundos magis ſpectat & ligat: hoc capita ac mobiles opes. Atque ita peſſima conditio eorum; qui Stipendiarii, ipſi atque agri eſſent: Tales Pœni, Hiſpani, & plures; qui per vim ultimam & bello pertinace victi eſſent: Nam & corpora ſive capita (ut Latini magis loquuntur) onuſta erant, & terra ipſa. Hoc autē non niſi in verè victos; & vi ſubditos uſurpatum: olim quidem, ſed Imperatores, & ipſe Auguſtus produxerunt, & valde hæc tributa dilatârunt: *Differūt Vectigal & Tributum.* *Qui Tributarii.*

Magnitudo Vectigalium.

Sola Aſia pro vectigalibus pependit annua 20000. talentûm, id eſt, 12. *Vectigal Aſia.*

millıones, (juvat his compendiis, vulgariter magis quàm eleganter uti) Pompeji & Syllæ tempore. Decumas unius Siciliæ, atq; eas tenuiter æſtimatas, Cicero fuiſſe dicit nonagies HS. quod nobis eſt 225000. Philippicûm. Decumas dico frumẽti: & hordei non computat, & legu minum: quid jam vini, olei? quid Portoria, & Paſtiones? Valde tenui ore atque animo eſt, qui non auſit concipere hæc univerſa ex proportione, ſupra quadringenties, ſive unum millionem. Atqui Sicilia quanta pars fuit Romani illius orbis? profectò nec centeſima quidẽ. Hinc liquere poteſt magnitudo reliquorum vectigalium per Orbem.

Sicilia.

Portoriũ Syracuſanum.

Sed ex Portoriis etiam conſtare in parte poteſt magnitudo vectigalium. Vnus portus Syracuſanus ex unius hominis Verris exportationibus pauculis menſibus, ídq; ex Vi-

çeſi-

ceſimâ tantùm, perdidit ſexaginta HS. quæ ſunt more noſtro circiter 1500. Philippæi. Quid ergo reliqui portus, in omni evectione, invectione, & in totum annum? præſertim ubi Octava, ubi Quadrageſima (ut factum conſtat) capiebatur. Hæc enim pro locis, aut mercibus, ſed & temporibus variâſſe opinandum eſt; maximè tamen pro mercibus, & ut gravius vectigal ſolverét peregrinæ, ad delicias magis aut pompas, quàm uſum invectę. C. Cęſar ejus rei auctor. Quæ haud dubiè ipſa Italia etiam pependit, etſi reliqua portoria, lege Metelli, in eâ ſublata eſſent. Hæc ſanè magna fuiſſe, quis poteſt ambigere, ex precio & copiâ rerum? Nam gemmæ, lapides, veſtes, ebur, mancipia, aromata, unguenta, & plura ejuſmodi exotica inferebātur: quibus ſi Octavam imponis, quanti ea ſint?

Vectigal ex mercibus peregrinis.

De Capitatione.

Capitatio, ſeu vectigal capitariũ vel maximum certiſſimúmque fuiſſe arbitror; ſed in modo, tenebras & nubes ſuas habet. Videtur autem centeſima impoſita pro ipſo capite, æſtimatione omnium factâ: ut ſi 10000. aureorum in cenſu habeam, ſolvam ex iis annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes & tenues non ſic preſſi, quàm ſi uniforme in omnia capita indiſcretim fuiſſet Tributum. Sed alia ſunt quæ refellunt, aut certè morantur. Quid enim tum ſervis fiet? quid filiisfamiliâs grandioribus? qui peculium ſuum nullum habent. Sed de ſervis reſponderi poteſt, dominum dependiſſe in ſuo capite, dum eorum æſtimatio cenſibus ejus accedit: & ſervi alioqui in jure caput non habere ſcribuntur. Quod ad filios, certum eſt, parentes pro iis exſol-

Ratio Capitationis iveſtigata.

exſolviſſe. Probabile ergo videtur, Capitationem fuiſſe ex cenſu, non uniformem.

Multum rediiſſe ex eâ, multitudo capitum dicet, quæ in Romano Orbe. Sola Ægyptus 750. myriadas (id eſt, 7. milliones cum dimidio) hominum habuit, Alexandriâ exceptâ, quæ & ipſa aliquot centena millia habuit. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus, facile intellectu eſt, in quantum creverit capitarium hoc vectigal ex 300. non minus millionibus hominum, quos in Romano orbe fuiſſe, ratione colligitur. *Capitũ multitudo.*

Tributa, quæ Ægyptus ſolvit, Ptolomæi ævo, fuerũt annua 12500. talenta, id eſt, 7. milliones & ſemiſſis. At eadẽ Auguſti & Tiberii ævo ad 10. aut 12. milliones producta fuiſſe credendum eſt: Gallia quoq; videtur primò reddidiſſe quater millies, id eſt, 10. milliones; poſteà *Tributa Ægypti.* *Gallia.*

hæc

hæc tributa aucta largiter, & vel in duplum ab Auguſto, ad 15. vel 20. milliones. Iam ſi ſolæ Ægyptus & Gallia ad 30. aut circiter milliones penderunt, quid totus Orbis reliquus? An non Syria & Aſia tantum? Africa & Hiſpania? Græcia & Illyricum? Inſulæ omnes ſimul? Ita ut ſupra 150. milliones ſummam tributorum fuiſſe aſſerere poſſimus. Quod vel hinc colligi poteſt, quòd Veſpaſianus initio ſtatim Principatûs profeſſus eſt, quadringenties millies opus eſſe, ut Reſpublica ſtare poſſit. Sunt ipſi 1000. milliones noſtro ritu. Vnde ſic ſubitò parandi, ſi non tales tantíq; reditus? Sed & noſtro ævo, (ut deſinant obloqui, qui noſtra aut nova tantùm cogitāt) Rex Sinarum accipere in tributo annuo aſſeritur 120. milliones. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit?

Summa tributorum.

De Aerario militari.

Auguſtus ille, qui valde rem Romanam auxit, etiam onera, & hîc quoque pro nomine ſuo fuit. Nam is Ærarium militare ſeorſim inſtituit, & ad id explendum reditus novos & certos. Ii triplices: *Viceſima, Viceſimaquinta, Centeſima.* *Reditus Ærarii.*

Viceſima fuit hęreditatum & legatorum, quæ cuiq; obveniſſent teſtamento. Deus bone, quanta & quàm crebra ea, vel in Româ tantùm? Quot illic divitiæ, & quoties, per capturas & aucupia ad externos tranſlatæ? Solvebãt igitur ſæpè Viceſimam. Excipiebantur tamen proximi ſanguine juncti, & pauperes, quos hoc onere liberârunt. Atque ut verum fatear, hoc tributi genus imitabile videtur, nec grave etiam pendentibus; cùm lætitia magni & inopinati ſæpè proventûs obruat vel minuat ſenſum inferendi. *Viceſima hæreditatũ.*

Vi-

Viceſi-maquinta mãcipiorum. *Viceſimaquinta* erat mancipiorũ, anno poſt Viceſimã inſtituta. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum precia cogitabit. Quis neſcit, Daphnidẽ veniſſe 3700. ſeſtertiis? id eſt, 7517. Philippæis cũ dimidio: grande preciũ in uno fluxo & mortali homine, & quem ſolus Grammatici titulus commendabat. Ab eâdem claſſe & arte Lælius Præconinus, emptus 200000. numinûm, quæ ſunt 5000. Philippæorum. Iam Calviſius ille Sabinus plures anagnoſtas habuit, & ſingulos 100000. emptos. Quot aurei igitur prodeũt è talibus ſingulis? quot ex millenis aliquot; qui, quotidie penè dixerim, væniebant? Et Iuriſconſulti quidem precia ſervorum definiunt, in communi aliquo 20. aureos; in artifice, Medico, Notario, Eunucho 30. 50. 60. *Cen-*

Centeſima rerum venalium fuit. Si omnium autem venalium, quę, & quàm infinita ſumma fuit? Si in auctione tantùm, minor, ſed & ſic grandis. Hæc de Ærario militari, quæ propriè quidem ad ipſum faciebant. Aliâs non neſcio, & pœnas ſive mulctas legum; item dānatorum confiſcationes ſæpè in hoc ærarium relatas. *Centeſima rerū venalium.*

De Metallis.

In iſtâ re pecuniariâ, non omittenda ipſa ejus materies, *Metalla*: magni ex iis reditus, & in variis locis; & reditus quidem innoxii, iuſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoq; nobis donat. Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſuâ naturâ, juſtitia. Sed neſcio tamen, an non ſævitia aliqua admixta. Nam multa millia hominum huc adigebant, *Reditus ex metallis juſti.*

quoſ-

quoſdam mercede conductos, pleroſque damnatos ad metalla, quos in ſubterraneo illo carcere fames, labor, vapor, & ruina ſæpè etiam necabat. Ægyptiorum hoc inventum fuit. Atque hi tali interdum numero apud Romanos, ut Polybius ad Carthaginem novam, fodinis in Hiſpaniâ, non minus 40000. hominum ſcribat aſſiduè in opere verſari. Plinius etiam notat, Cenſoriam legem fuiſſe, quâ cavebatur, ne plus 5000. hominum in opere Publicani haberent. Nec id credito miſeratione aut curâ pereuntium factum, ſed cautione, & diſpenſatione operis, ut ne in unâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit de numero operarum.

Ex hac quoque metallariâ parte igitur magnum uberémque factum quæſtum, & noſtra ætas doceat: maximè

ximè cùm pulcherrimas fęcundiſſimáſque fodinas variè haberent, ut in Hiſpaniis, Galliis, Norico, Salaſſis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneſo. Habuit & Italia, putâtque Plinius, aliam nullam fœcundiorẽ metallorum quoq; tellurem eſſe; ſed interdicto Patrum cautum, uti ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc fuerunt & Cretariæ, & Picariæ, Salinariæ, Ærariæ, Ferrariæ; & nullum genus quæſtûs è terrâ omiſſum. *Multitudo fodinarum.*

De Vectigalibus pudendis.

Ab Auguſto & priſcis ad noviores, atq; adeò avidiores, veniamus. Veſpaſianus (ut communiter de illo Suetonius) auxit tributa provinciis, nonnullis etiam duplicavit. In paucis verbis quanta acceſſio rerum, attritio ſubditorum? Et quídni ille ſolita augeret, vel duplicaret, qui inſtituit & excogitavit etiam puden-

Veſpaſiani Vectigal urinarium.

da ? Nam urinæ vectigal commentus eſt : & notus, cùm filio pecuniá ad nares admoviſſet, in eâ re ejus jocus. Origo huic vectigali & cauſa, quòd in publico amphoræ aut dolia ſtabant ad urinam reddendá, quam fullones vertebant deinde in ſuum uſum. Principes etiam ſecuti tenuerunt, ſive auxerunt: & videtur hoc fuiſſe triſte illud *Chryſargyrum*, Hiſtoriis decantatum; ut ſcilicet quiſque mendicus aut pauper, meretrix, ſive jam emerita, omnis ſervus, itémque libertus, inferrent in ærarium pro urinâ & ſtercore, jumentorum etiam & canum; ſive in agris, ſive in oppidis habitarent. Et homines quidem utriuſq; ſexûs, nomiſma argenteum; equus, mulus, bos tantundem; aſinus & canis, folles ſex. Quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere penè viventium ? Viri Proceres & Reipublicæ

Chryſargyrum.

blicæ primi hoc munus colligendi ambibant, non aliter quàm militarem aliquam Præfecturam, aut civilem magiſtratum. O indignitas? ſed Princeps dignitatem addebat, qui & in ſacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat. Atque iſti pudēdarum ſordium lucríque exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Iuriſconſulti appellant.

Vectigal meretricium. Caligula ex capturis proſtitutarum vectigal inſtituit, quantū quęque uno concubitu mereret: ſed cū illo periit, etſi poſteà quoque ſub Heliogabalo Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorū fuit. Iſta fœda, & Romano nomine indigna, nec ſuſtulit tamen optimus Imperator Alexander Severus; ſed dumtaxat in ſacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari. Ex quo verè dixeris, magnum & hoc

vectigal fuiſſe, cùm ad tantorum operum reſtitutionem conferret.

De opibus Imperii ByZantini.

Divitiæ Imperii Græcanici quoq; mirandæ: neque hîc lubet in rationes aut vias omnes pecuniæ inquirere, ipſam dabimus.

Opes Baſilii Imperatoris. Baſilius Imperator, qui vixit ſub annum Chriſtianum octingenteſimum, implevit totum ærarium, & ipſos aditus viáſque, pecuniis confertis ſtipatis. Habuit in theſauris 200000. talentûm auri.(id eſt, 1200 milliones) Nam alterius pecuniæ nec numerus iniri poterat, adeò ut terræ eam infoderet, ærariis aut repoſitoriis ubique repletis. Quin & arculas habuit lapillis gemmíſque precioſis plenas, quæ æquârunt omnino ſummam illam auri. O mira, ô rejicienda, niſi è dictis & dicẽdis fidem caperent, & mutuò ſibi atteſtarentur. Nam hæc Iudæus

ſcriptor,

ſcriptor, nomine Benjamin, in ſuo Itinerario, ab Ariâ Montano edito, affirmat. Is ante annos 400. Europam, atque alia peragravit, & ſcribit ſe Conſtantinopolim quoque veniſſe, & in eâ opes inenarrabiles vidiſſe. Deferuntur enim in Principis palatium quotannis tributa, quibus turres implentur, coccineâ purpureâque veſte, & auro; ita ut nullibi terrarum par congeſtæ pecuniæ exemplum reperiri poſſit. Affirmatur etiam ipſius ſolius Vrbis vectigal, ex foris venalium, & portu ac mercatorum penſionibus collectum ad 20000. aureorum in ſingulos dies accedere. Sint ergo menſtrua 600000. aureorum noſtrorũ, ſint annui 7. milliones, & penè quadrans: ſed nempe Byzantium, id eſt, Nova Roma hoc dedit, & tũc quidem in ſuo flore, quid autem cenſes illam veterem olim dediſſe?

Vectigal Byzantinum.

2. De Manvbiis Trivmpha-libus.

Opes magnæ triumphorum.

ALia nunc via ſe oſtendit & aperit, lata, trita, & per quam cumuli & acervi pecuniarum invecti. Pecuniarum? imò vaſorum, coronarum, veſtium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æſtimandum poteſt; Opes nimirũ, quæ è prædâ & manubiis per Triũphos inferebãtur. Quot autem iſti fuerunt? quàm multi, ſupra modũ & fidem, uberes divitéſque? Nobis ſatis ſit tangere, & ſpecimen eorum aliquot per ætates dare.

Triumphus Tarquinii Superbi.

Fuêre igitur Triumphi à Romulo, uſque ad extrema Auguſti, circiter 312. & ex his primi non nimis uberes, tamen modici, & magis magíſque creverunt. Sub Regibus L. Tarquinii Superbi triumphus reperitur, qui victâ Sueſsâ Pometiâ & captâ, tantum prædæ retulit, ut

ſacratæ

ſacratæ Diis decimæ explerent 400. talentorum numerum. Ergo fuit in cumulo 4000. talentûm: id eſt, vicieſquater centena millia Philippicorum.

Poſt ejectos deinde Reges, inſignis L. Papyrii Curſoris de Samnitibus triumphus, quo æris gravis magna vis tranſvecta, vicies centũ millia, & quingenta triginta tria millia: Id æs redactum ex captivis dicebatur, quos ingenti numero ſub coronâ venundabant. Argenti, quod captũ ex Vrbibus erat, pondo 1330. Summa autẽ illa æris efficit 25330. Philippæos: argenti, 13300. Ac tales ferè, aut minores, omnes illi uſq; ad Tarentinum triumphi, qui incidit in A. V. 478. Purpura etiam, ſigna, tabulæ, atque adeò quidquid notabile aut optabile Orbis, aut in eo urbs aliqua haberet, per hanc viam portámque triumphalem id

Papyrii Curſoris.

Romam ferè invectum : etſi quædam etiam extra bellũ, vi aut perſuaſione magiſtratuum.

Iam verò poſtquàm copiæ & arma extra Italiam miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victoriis quoque inclytas regiones, quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? P.Scipio ex Hiſpaniâ argenti præ ſe in ęrarium tulit 14342. pondo, & ſignati argenti magnum numerum. Ea pondo faciunt 143420. Philippæos. Idem iterum, victâ Carthagine, intulit in ærarium argenti pondo 133000. quę ſunt nobis ter & decies centena triginta millia Philippûm. At alter Scipio, victâ & dirutâ eâdem Carthagine, retulit 4470. pondo. Ea efficiunt 404700. Philip. Neq; miremur, minus, quàm anteà relatum, quia pleraque urbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit: ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ.

P. Scipionis.

Scipionis alterius.

L.Æmi-

L. Æmilius triumphans de Macedonibus, tantum priores exceſſit, vel magnitudine Regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies HS. ærario cōtulerit, id eſt, quinquagies centena millia Philippûm. Nam reperta in theſauris Regis Perſei in auro argentóque 6000. talentûm, id eſt, 3600000. Philippûm. Quòd ſi in ſolis theſauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ oppidorum, aut privatâ hominū fuit? *L Æmilii.*

Cornelius Sylla, etſi ſplendido triumpho minus intulit, tamen trāſtulit auri pondo 15000. (150000. aureorum) argenti pondo 115000. (1150000. Philipp.) *Cornelii Sylla.*

Exceſſit omnes deinde Cn. Pompejus, in illo, quem de Rege Mithridate & Oriente duxit; intulit enim in ærarium 20000. talentûm; *Cn. Pompeji.*

ea ſunt centies vicies centena millia Philippûm, præter ea, quæ in milites expendit: iis enim ſolis donativi triumphalis nomine largitus eſt 16000. talentûm, id eſt, 9600000. Philipp. adeò ut is, qui minimum accepit, habuerit drachmas 1500. Magna hęc omnia ſunt, & verè illo Magno digna: ſed hunc hîc quoq; C. Cæſar, uti acie, vicit & ſuperavit. Is enim intulit 65000. talentorum; efficiunt nobis 39. milliones. Ex paucis his videre eſt, immenſas opes in ærario cumulatas è triumphis, quos non omnes, imò nec decimam partem dedimus.

C. Cæſaris.

De Auro coronario.

Aurum coronariũ quid.

Aurum coronarium dicitur, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo ejus, ut ſocii & amici Imperatori victori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes.

tes. Itaque primò quidem coronæ ipſæ datæ, aut miſſæ: poſteà invaluit, ut pro iis pecunia offerretur. Hæc accepta à ſociis, aut ſubditis; & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos planè vetus, & à Græcis ad Romanos imitatione tranſlatus. Cn. Manlius cùm Gallogræcos viciſſet, eóque terrore Aſiam liberâſſet, in triumpho tulit 212. coronas aureas, pondo: id eſt, ut ſingulæ fuerint librales. Ita enim obtinuerat, ut eæ coronæ ante ipſum victorem latę in triumpho populo oſtenderentur. Iam antè etiam in Quinctii Flaminii triumpho, coronæ aureæ, dona civitatum, tranſlatæ 114. In Scipionis Aſiatici triumpho Livius numerat aureas coronas 234. Appianus in Cæſaris 2822. eáſque pondo 20414. ita ut 10. pondo, aut circiter, pleraſque neceſſum ſit fuiſſe.

Corona Manlii.

Flaminii.

Scipionis.

Cæſaris.

Claudii. ſe. Claudius cùm de Britanniâ triũpharet, inter coronas aureas unam habuit ut minimum 700. pondo, quam contulit Hiſpania citerior: item alteram 900. vel potiùs 1000. pondo, quàm Gallia comata. Etſi non ad uſus tales, ſed pompam modò fuiſſe ſciamus. Sicut & in torque aureo, quem 100. pondo D. Auguſto Galli dederunt. Hæc in ſpeciem tantùm; imò plerumque nudo nomine, pecunia ipſa data. Neq; coronæ ſolùm ipſæ, ſed aurum aut pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*.

Auri coronarii exactio. Non ab ipſis victis (quod putavit Servius) ob vitam hoc aurum datum, ſed à ſociis amicíſque: datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Et hoc prætextu rapinæ extorſionéſque uſurpatæ. Imò verò & ab ipſis Italis, qui tamen immunes talium videbantur eſſe: decretis

enim

enim coronis ſtatuíſque, pecuniam ipſam dari ſibi curabant. Eò paulatim ventum erat, ut hoc Coronariũ non minus tributis ferè attereret; nec in triumphis modò, ſed in lætitiâ quâcumque,& primordiis imperii daretur; atq; velut honorarium tributi genus exigeretur. Quid, quòd legamus civitates in aliâ occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Syllæ funere ſupra 2000. coronas aureas, magnâ celeritate confectas, prælatas ſcribit.

Poſt prælationem hæ coronæ in templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Imò & triumphale ipſum aurum interdum, aut pars ejus, ibi condita: fortaſſe ut religio magis ſervaret. Solebant tamen & alia templa auro coronario exornare. At Cæſar coronas ſuas in triumpho ductas vendidit, & ex earum precio *Coronæ templis dicatæ.*

precio militibus promiſſa perſolvit.

3. DE EROGATIONIBVS.

PEragravimus & emenſi ſumus Triumphalem viam, tempus deſinere, nec addere ultrà, ſed erogare. Ne ergo omnis Roma illationibus tot auri impleatur, nunc exhauriemus, & expendemus non loculis, ſed totis ſaccis: ut ipſum iterum admirandum ſit, unde ad tot expenſas ullæ opes. Oceanus ſi ærarium fuiſſet, dices deſiccandum.

Impēdia duplicia. Impendia igitur ſub Principibus *duplicia* fuêre, *Neceſſaria*, & *Arbitraria*: ex quibus ſanè colligas immenſas & verè admirandas quaſdam opes.

De Impendiis Neceſſariis.

Neceſſaria illa impendia ferè trium generum: In *Militem*; in *Magiſtratus*; in *Populum*.

Impēdia in Milites. De *Militibus* res clara eſt; ſtipēdiis alendos, emeritis proſequendos:

dos; & id perpetuò, in legionibus & præſidiis perpetuis jam factis. De his in Militiâ Romanâ dictum, ſuprâ paginâ 217. & ſeqq.

Magiſtratus duplices fuerunt, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Vrbani* & *Provinciales*. Vrbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſublevanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. Provinciales autem vel plurimum auferebant, ut ipſi plures, & per provincias diſperſi. Ea expenſio immenſa, vel hoc argumento, quòd Cicero L. Piſoni objecit, eunti in Macedoniam, ut Proconſuli, ſeſtertiûm centies octogies quaſi Vaſarii nomine datum. Ad ſola vaſa, inquam, id eſt, ornatum & inſtructum. Et objicit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Quid igitur? eſto vel centies tantùm ſumma *In Magiſtratus.*

ma

ma ordinaria (25000. Philip.) eſto vel quinquagies (25000. Philipp.) in tot illis talibus nónne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, ut Curatores variorum munerum alendi, vel ornandi; ut Legati exterarum gentium admittendi, & munerandi; & quæ ſcimus in omni Republicâ eſſe.

In Populum.

Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus, & præſertim ad alimenta. Nam jam antè inſtitutum, Principes tenuerunt, ut plebẽ egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione paſcerent; atque eâ labore & ſumptu magno parandâ, advehendâ, & tum gratis diſtribuendâ.

De Frumentatione.

Frumentatio vetus.

Frumentatio vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum ali-

quando

quando diviſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſsêre Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicârunt, variis frumentariis legibus latis. Vltimus in hac re Clodius Annonariam legem tulit, ut frumẽtum, quod anteà populo ſemiſſe ❧ æris ac triẽtibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Atque hęc origo, deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Et ſtatim à conjuratione Catilinæ, in Præturâ C. Cæſaris, frumentationis ſumptus fuit 1250. talentorum. Id ſit trecenties HS. more Romano; noſtro, 750ↀcc. Philippicorum. Quin & ſub Imperatoribus largiter crevit, cùm plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ ad tranſvehendum. *Gratuita.*

Numerus accipientium aliquando ad 320000. fuit. Sed Iulius Cæſar minuit. Auguſtus deinde auxit, & 200000. fecit. Hi pauperes, aut *Qui, & quot receperint.*

ſaltem

ſaltem qui ſublevari gauderent, inter quos liberti, & id genus, maximè fuêre. Et fraudes etiam hîc factæ: multi enim ideò manumiſſi, ut frumentum in ſingulos menſes accipientes, & ſi qua alia liberalitas Principum in pauperes fieret, id totum dominis ferrent, à quibus facti ſunt liberi: ſic quos puderet ipſos è publico paſci, id fecerunt ſuccidaneâ libertorum perſonâ.

Diſtributio menſtrua. Diſtributio frumenti erat menſtrua: nam in cujuſque menſis initio accipiebant per teſſeras; quíque eas habebat, ad Curatores frumenti dividendi ibat, munus inſtitutum ab Auguſto. Quatuorviri enim erant, iíque ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi eſſent. Etſi Præfectus etiam annonę proprius, illuſtri honore; ſed qui de advehendo & adſervãdo in horreis ſatageret, non propriè de dividẽdo.

Ad

Ad hanc frumẽtationem Auguſti tempore ex Ægypto Vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur: intellige, modios. Atqui Africa jam addenda eſt, quę duplum ad Ægyptum dedit. Ex hac igitur ratiocinatione frumentũ Vrbi illatum annuum fuerit ſexcenties centena millia modiorum. Sint in dies circiter 164083. Ingens copia, & quę ſufficiat vel vicies centenis hominum millibus alendis. Nã modius paulò plus minúſve Romanis pendit 25. libras; ſed Romanas tamen libras, id eſt, 12. unciarũ. Igitur cenſendum eſt, pleroſq; iſtorum qui caperent, Patresfamiliâs fuiſſe, uxorem, liberos, ſervulos habuiſſe. Itaq; largius valde quàm in unum caput capiebant: & videtur teſſera ſive donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, 10. modiorum. Iam & hoc cogitandum, plures etiã

Frumentum ad frumentationẽ quantũ.

in conſortium hujus frumenti veniſſe. An non probabiliter urbanos illos omnes milites? Quid ipſam deinde aulam & Palatinos? nonne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italiâ milites?

Panes diſtributi. Circa Flaviorum imperium, non ipſum frumentum, ſed panis diſtribui cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiſcus captaret, & quò minore modo in plures largitio ſpargeretur. Is *Panis gradilis* dictus, quia in gradibus divideretur, Idem *Fiſcalis*, quia è publico & fiſco. Ii panes fuerunt bilibres. Aurelianus obſonium addidit, & populo porcinam carnem diſtribuit, quæ diſtributio uſque ad tempora Conſtantini fuit. Oleum quoque perpetuum populo dedit & inſtituit Imperator Severus. Vinum etiam, ut nequid deeſſet, Aurelianus ſtatuerat.

Caro porcina.

Oleum.

cat, ſed morte præreptus non fecit.

De Impendiis Arbitrariis.

Arbitraria impendia trium maximè generum fuerunt: In *Ludos*, *Opera*, *Dona*.

Impenſa in Ludos.

Ludos ſingulatim ſi perſequar, aut exempla accumulem, ſeorſim theatrum mihi ſtruendum ſit, & novi aliquot ſermones. Capita impendiorum tangam, de quibus univerſè ſic Lactantius: *Quid dicendum eſt de iis, qui populari levitate ducti, vel magnis urbibus ſuffectiuras opes exhibendis muneribus impendunt?* Item Ambroſius: *Magiſtratus in theatris, mimis, athletis, gladiatoribus, aliiſq; hujuſmodi generibus hominum totum patrimonium ſuum largitur & prodigit, ut unius horæ favorem vulgi acquirat.* Meritò damnant noſtri Patres damnoſam hanc inſaniam, & quæ privatos homines bonis per ludum *Impenſæ ludorũ.*

exuit, Principes ipſos attenuat & delibat. Atque id diſcere cùm ex frequentiâ eorum potes, tum ex apparatu.

Ludi Augusti. Vnus Auguſtus fecit ludos ſuo nomine quater & vicies; pro aliis magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies. Vix arbitror, ullos ex iſtis principalibus ludis minoris quingenties, aut & millies ſeſtertio ſtetiſſe, (id eſt, millione cùm quadrante, aut & duobus millionibus cum dimidio) quod apparatus & pompa facilè perſuadebunt. Nam in ipſo Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui ſæpè ſumptus? cùm ſemper gratia aliqua & illicium novitatis in ipsâ formâ quæreretur.

Neronis. Nero Theatrum totum, non ſcenam ejus tantùm, auro illevit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne inſtrumentum ac choragium

gium aureum; itémque vela, quæ ſupernè contra Solem obumbrabant, purpurea tota, & aureis ſtellis interſtincta. Ex quo & dies ille *Aureus* appellatus.

Quid Iulius Cæſar, ante Neronē, & nondum Princeps? Is primus in ædilitate omni apparatu arenæ argenteo uſus eſt, feráſque argenteis haſtis laceſſere, tū primùm viſum. Cæſar igitur hoc primus, ſed non ultimus: nam paſſim & in coloniis & municipiis argenteæ jam ſcenæ. L. Muræna, & Cajus Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuêre argenti pondo 124000. quæ faciunt 1240000. Philipp. Nec id pro Cajo aliquo ſit magnum, imò nec pro privato nimiùm, quia argentum recipiebant, nec totum peribat, ſi tamen vellent. *Cæſaris.* *Caji.*

Vis nunc unum & extremum furorem? Heliogabalus Imperator *Heliogabali.*

in Euripis vino plenis navales Circenſes exhibuit. Tu cogita, quantum vini profuſum, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, ut naves inter ſe concurrere ac certare de velocitate poſſent. Quid jam dicam tot gladiatorum millia? tot ferarum ex toto Orbe quęſitarum? tot equorum nobilium? quæ in vitâ actíſq; Principum aſſidua leguntur.

Miſſilia & Teſſeræ. Addo huc Miſſilia & ſparſiones in populum, id eſt, Teſſeras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipſas, magno certamine diripiẽdas. Quæ item velut legitima jam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum precia & ſumptus ex Neronianis iſtis colligãtur apud Suetonium: *Sparſa & populo miſſilia omnium rerũ per omnes dies,* *Miſſilia Neronis.* *ſingula quotidie millia avium, cujuſq; generis multiplex penus, teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gem-*

gemmæ, margarita, tabulæ picta, mancipia, jumenta, atque etiam manſuetæ feræ; noviſſimè naves, inſulæ, agri. Notetur hæc jactatio, quanti ea, & quantarum rerum. Præter aurum, gemmas, margaritas, inſulas & totos agros dedit; inſulas nempe urbanas, & habitabiles domos.

Neque Nero hæc ſolus, de more fiebat, etſi alius largius parciúſque, pro opibus, præberet. Titus ſanè Veſpaſiani filius item profuſiſſimè in ludis, quos per 100. dies dedicatione Amphitheatri ſui fecit. Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum jaciebat, qui ſymbolum haberent inſcriptum, hic alicujus eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſis, alius aurei, equorum, jumentorum, mancipiorum; quæ opertebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem in- *Titi.*

ſcriptam. Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuiſſe ſine impensâ bis térque millies HS? ego non opinor: & ubi ſumptus ludorũ reliqui? Neque miror jam profectò Hadrianum, cùm in adoptione Cejonii Commodi multa in populum profudiſſet per ſimiles ludos, & in militem; atq; is Cejonius ægro corpore, vitalis non videretur, ſępè dixiſſe: *Perdidimus quater millies HS. quod populo & militibus dedimus.* qui ſunt noſtri 10. milliones.

Hadriani.

Sed dices, Principum virorum modò hæc fuiſſe. Erras: de Milone hoc jam olim Cicero, tria patrimonia in has res effudiſſe. Probus, filius Alypii, cùm ipſe Præturam gereret, 1200. pondo auri abſumpſit, id eſt, 120000. aureorum. Symmachus Senator, unus è mediocribus, in filii Symmachi Præturam 2000. effudit, id eſt, 200000. aureorum.

Milonis

Probi.

Symmachi.

At

At Maximus, ſcilicet è divitibus, itẽ in filii Preturã 4000. id eſt, 400000. aureorum. Edebant autem ludos Prætores non niſi 7. diebus: Vide dies, vide ſumptus: quanto immaniter plus olim alii? quanto ſcilicet tunc Reſp. florentior, & majores privatim opes. Si igitur ſola ſparſio, id eſt, miſſilia in populum, tanti, quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? *Maximi.*

De Donis Principum.

Dona ſequuntur (nam de impendiis *Operum* toto libro 3. agetur) magnitudine ſuâ non jam inter admiranda, ſed ſtupenda. Si quis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea, defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſten dere:

Ordiar à capite ipſo, *Cæſare Iulio*, qui nullum largitionis aut officio- *Dona Iulii Cæſaris.*

rum

rum genus in quemquam publicè privatímque omiſit. Militibus ſingula interdum mancipia vel prędia viritim dedit. Quid in Senatum & digniores? vel invitatos, vel ſponte ad ſe commeantes uberrimo congiario proſecutus eſt. Nec hîc finis, extra Vrbem quoque & Italiam ea largitas ſe diffudit: & non minore ſtudio Reges atque provincias per Orbem terrarum illiciebat; aliis captivorum millia dono offerens; aliis quò vellent, & quoties vellet, auxilia ſubmittens; urbes præcipuis operibus exornans. Atque hęc privatus Cæſar fecit, & nondum in faſtigio illo principali. Magis mireris, ſi accogites, jam ab adoleſcentiâ profuſum hunc fuiſſe, & grandi ære alieno oppreſſum: debuit enim, priusquàm ullum magiſtratum caperet, 1300. talenta. Ea ſunt nobis 780000. Philippicûm. Quid verò jam

Cæſaris æs alienum.

jam in ipſis magiſtratibus? materies & cauſa amplior largiendi. Itaque Appianus ſcribit, euntem ex Præturâ in Hiſpaniam, creditoribus retinentibus, dixiſſe joco: *Mille ſibi opus eſſe, ut nihil haberet*: id eſt, ut ſolùm æs alienum ſolveret, in ſuo nihil haberet. Ea reddunt viciesquinquies centena millia. Auxit etiam in Conſulatu, & deinceps ad Principatum, ut hominis hujus ingenium erat, tantùm ut daret quærentis: Sed unde habuit & repoſuit? Non longè te duxero. Gallias vide: iſte fons, è quo hauſit; ibi enim fana, templáque Deûm donis referta expilavit, urbes diripuit, ſæpiùs ob prædam, quàm ob delictum. Denique è tot præliis acceſſit ingens captivorum multitudo, è quâ divenditâ pecuniam redegit.

Sed lubet ſingulatim inſpicere viri dona. Inſtante civili motu, in Gal- *Dona Cæſaris*

in Senatores. Galliâ cùm eſſet, L. Paulum Conſulem deſignatum 1500. talentis flexit, ne contra ſe ſtaret. Tot talenta reddunt 900000. Philippicûm, id eſt, penè millionem; in virum unũ. Quid jam in Curionem, ut pro ſe ſtaret? ampliùs longè dedit, æs alienum ejus totum exſolvit; illud fuit ſexcenties HS. Ea faciunt 1500000. Philippicûm, quid niſi plurium Senatorum cenſus?

In Milites. Sequuntur Milites, quibus unicè ſe dedit, atque idipſum privatus. Certè adhuc in Galliâ, cùm Pompejus duas legiones colore belli Parthici revocaret; ipſe, ut animos ſibi pigneraret, ſingulis abeuntibus 250. drachmas diviſit; id eſt, 25. Philippicos noſtros. Cogita jam duplum in Centuriones, triplum quadruplúmq; in Præfectos & Tribunos; valde ea largitio creſcet. Sed quid in ipſo jam bello civili? privatim

vatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit. Veteranis legionibus decem, prædæ nomine, in ſingulos pedites ſuper bina ſeſtertia (nobis ſunt 50. Philippæi) quæ initio civilis tumultûs numeraverat, 20000. nummûm dedit. Ea ſunt ipſi Philippici 500. atque ita viritim, & in gregarios milites diviſi, cùm duplũ Centurionibus, Tribunis Præfectíſque alarum quadruplum: præter hos ergo, & equites, ſoli gregarii milites acceperunt 15. milliones; ſunt autem 30000. militum in decem legionibus.

Atqui an finis eſt? imò ſub ipſum idem tempus largitionem ad populum extendit. Præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoq; nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diviſit, ac centenos pro morâ. Populi verò illius, qui frumentum acciperet, grã- *In Populum.*

dis

dis numerus, & ſub id tēpus 320000 erant: accepit ergo totus populus viritim 400. nummos. Sunt Philippici 10. Ergo in ſummam tres milliones ducenta millia. Vbi olei deinde modus? ubi frumenti? nam viritim quoque denas libras olei, & denos modios frumenti elargitus eſt.

Dona Auguſti, adhuc privati.

Auguſtus non diuturnitate ſolùm Imperii, ſed etiam liberalitate patrem ſuperâſſe videtur: Dona ejus quędam ante imperium, alia in ipſo ſunt: & illa magis miranda. Primū militibus & Evocatis, quos contraxit metu Antonii, aditâ hæreditate Iulianâ, dedit ſingulis 500. drachmas. Is numerus Evocatorum ad 10000. fuit, ergo hîc 500000. Philippicorum. Ampliùs, eodem penè tēpore, cùm legiones Quarta & Martia ad ſe tranſiſſent ab Antonio, dedit ſingulis totidem illas drachmas:

iterúm-

iterúmque cùm in armis decurriſſent, & ſpeciem prælii peritè aſſimilâſſent, alteras totidem; quæ certè fuerunt ad dictam ſummam, & longè ſuprà, ſi Equites & Centuriones ſuo more computentur, quod & in Evocatis fieri debuit. Iam verò in ipſo primo Conſulatu, cùm ſignis à Mutinâ motis Vrbem intravit, dedit qui ſe deduxerant ſingulis 2500. drachmas, ſive 250. Philippæos; atque eæ 8. legiones fuerunt; minimâ legionum frequentiâ ſurgent 6. milliones, & Equites ac Ductores omittentur. Vbi autem prædæ, quas egit, aut ſpolia, quæ cepit? adhuc nulla: quò magis in admirandis hę donationes tres, à privato Octaviano, & ſolâ ſpe futuræ magnitudinis, ſuſceptę & perfectę. Sed quarta etiam donatio à privato immenſa, aut certè immodica. In Philippenſi prælio, ubi de Principatu

actum

actum vel libertate, hic ipſe Octavianus cum Antonio promiſerunt viritim 5000. drachmas 19. legionibus, quæ in pugnâ erant, & aliis 40. quæ in pręſidiis aut Italiâ ſparſę: pręter Auxilia, quę haud longè infra legiones. Itaque hęc ſumma eſt ſupra 150. milliones. Atque hęc ille fecit ante Principatum; in ipſo tenuit & cucurrit eundem liberalitatis curſum.

Dona Auguſti jã Principis.

Donationes Auguſti in Principatu proponimus ex lapide Ancyrano. In primâ, ex teſtamento patris dedit viritim populo centenos vicenos ſeſtertios. Ii ſunt 3. Philippici in ſingulos. In ſecundâ, in quinto ſuo Conſulatu, ſtatim poſt Actiacã & Alexandrinam victoriam, ſub triumphum, 400. nummi viritim dati, qui ſunt Philippici 10. nec viris tantùm puberibúſque, ſed etiam pueri, in gratiam Marcelli, ſororis filii

filii, adjecti: ita ut ad minimum fuerint ad 600000. capientium. Fiunt in pecuniâ impenſâ 6. milliones. In tertiâ, Conſulatu decimo, populo dedit congiarium bis 400. id eſt, bis 10. Philipp. viritim. In quartâ, Conſulatu undecimo, datæ 12. frumentationes, privatim frumento coëmpto. In quintâ, in Tribunitiâ poteſtate duodecimâ, quæ incidit in A. V. 741. cùm peregrè & è Galliâ rediit, plebi refovendæ & conciliandæ diſtribuit ter uno anno 400. id eſt, Philippicos ter denos, ſive in univerſum 30. In ſextâ, in 320000. capita plebis urbanæ dedit ſexagenos denarios viritim, quæ ſumma ad duos milliones, paulò minus (1800000. Philipp.) ſe attollit. In ſeptimâ, donatione militari iis dedit, qui in colonias miſſi aut mittendi, 1000. nummûm; acceperunt autē viritim hominū circiter 120000.

In octavâ, in Conſulatu decimotertio, ſexagenos denarios dedit in 200000. capita frumentantium. Liberalitates ejus plures ex facili dederim, ut ipſe dare facilis, etiam per ludum & jocum. Cujuſmodi iſta: Omnibus qui ſecum pilâ luſiſſent, ſeſtertia 100. dari Cæſar Auguſtus juſſerat, ſoli Cœlio 50. Magna donatio in ludicrâ iſtâ causâ, ſingulis 2500. Philippici. Iterum totidem Græculo cuidam pro carmine, & audaculo dicterio factóque.

Aliorum quoque Principum carptim aut ſaltuatim quædam tangã. In *Tiberio* pauca ſunt, parcâ ille manu & reſtrictâ fuit; atque ita moriens in theſauris reliquit viciesſepties millies HS. (id eſt, 66. milliones, & 50000. Philipp.) vel ut alii veriùs, ter & tricies millies HS. Sunt 81. milliones. Quod Caligula non toto vertente anno abſumpſit; ille

Tiberii theſaurus.

ille verò ſtatim exhauſtus & egens, atque ad rapinas ſe vertit.

In *Claudio* notatur prima liberalitas in auſpiciis imperii, cùm militibus omnibus ubique viritim promiſit 5000. drachmarum, qui ſunt 500. Philippæi. Quæ donatio ſuperat omnes jam dictas, & fortaſſe dicendas. *Claudii liberalitas.*

Nero ſequitur, qui divitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quàm profuſionem. Itaque nepotinos ejus ſumptus fruſtra colligam, in Suetonio atq; aliis patent: quædam addam, quæ magni & laudabilis animi ſunt viſa. Militi Prætoriano ob cauſam aliquam juſſerat cẽties HS. numerari: id eſt, 25000. Philippicûm. Et cùm Agrippina mater, mirata improvidam fortaſſe liberalitatem, juſſiſſet totam eam pecuniam ipſo coràm, in menſâ exponi & expandi, ut ſic vel aſpectu *Neronis profuſiones.*

pœnitentiam eliceret : ille magno animo juſſit alterum tantum addi, & *Neſciebam*, inquit, *tam exiguum me dediſſe*. Hoc Nero in militem: ſed quid in regii ſanguinis Teridatem? is per 9. menſes continuos Romæ, aut in finibus Romanis fuit, & toto eo tempore immunis habitus ab omni ſumptu. Decreta igitur ei in diem 800000. quæ ſunt 20000. Philippæorum. Numera in menſẽ, quid ea niſi 600000? In 9. menſes, 5. milliones 400000. Iam abeunti datum millies HS. quaſi in viaticum, quod iterum efficit 2. milliones & dimidium. Atque iſta conſpicua & ſignata liberalitas Neronis eſt; quid minores alię & ſparſę, ſed coaleſcentes in grandem ſummam? nam donationibus bis & vicies millies HS. effuderat. Ea ſunt 55. milliones.

Donatio Severi. *Severus* Imperator Decennalia impe-

imperii celebrans, unâ donatione in populum, qui frumentum ſolebat accipere, & in Prętorianos, effudit bis millies HS. id eſt, 5. milliones. *Commodus* verò Imperator penè triplum ejus, quod Severus poſteà dedit, populo congiarium donavit. Hæc de *Opibus publicis*. *Commodi.*

DE OPIBVS PRIVATIS.

OPes privatę & ipſę magnę fuerũt, & per multos ſparſę. Quis neſcit, Senatores aut Senatorios plurimos fuiſſe, & plures longè Equites Romanos? Atqui primis illis cenſus ſub Auguſto fuit decies HS. ſive 25000. Philippæorum. Iſtis, id eſt, Equitibus cenſus 400. quæ faciunt 10000. Philippæorum. Hic cenſus, quem neceſſariò haberent; quàm multi autem, & plerique omnes exceſsêre? Ac lubet paulisper recenſere hos divites. *Cenſus Senatorum, & Equitũ.*

Craſſus, cognomento *Dives*, di-

Craſſi divitiæ. cebat, neminem divitem eſſe, niſi qui exercitum, 6. legionibus, & magnis equitum ac peditum auxiliis cõſtantem, ſuis fructibus alere poſſit. In agris ille poſſedit bis millies HS. ſolos architectos & fabros in ſervis habuit ad 500. quorum operam elocabat in Vrbe ruinis vel incendiis obnoxiâ. Quid deinde ſervorum ad reliquos uſus, domi vel in agris? Vniverſæ ejus opes fuerunt bis millies, ſive 5. millionum, ditiſſimus poſt Syllam Quiritium. Poſt eum plures etiam opulentiores, qui ad ter millies, aut circà pervenerũt.

Domitii latifundia. L. Domitius, ſucceſſor in Galliã Cæſari deſtinatus, agris ſanè abundare debuit, qui Corfinii obſeſſus, ad animandos milites, in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, quaterna in ſingulos jugera, & pro ratâ Centurionibus Evocatíſq; At enim 30. cohortes ibi militum, id eſt,

id eſt, circiter 12000. Ea ſint igitur 48000. jugerum: quid jam in Centurionibus & Evocatis, quibus duplum debebatur?

Poppæus quidam ſub Caligulâ poſſedit aliquot flumina in ſuo oriẽtia, in ſuo cadentia, ut loquitur Seneca. Oportuit igitur totas regiones poſſediſſe. Vti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Conſulatu, totam Cephaleniam Inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi oppidum etiam novum ſtruxit. *Poppæus locuples.*

Inter divites L. Cornelius Balbus etiam meritò locandus, qui moriẽs populo Romano viritim legavit denarios 25. ſive aureum Romanũ unum. Quid putemus nunc hæredes, & legatarios habuiſſe? Senecã ter millies HS. id eſt, 7500000. Philipp. poſſediſſe, amicus illi Tacitus ſcripſit, & inimici cùm multâ invi- *Cornelius Balbus.* *Seneca.*

C. Lentulus. diâ objecerunt. C. Lentulus Augur, divitiarum maximum exemplum, antequàm illum liberti pauperem facerent, quater millies HS. ſuum vidit. Hic ſtupor ergo poſſedit ipſos 10. milliones, Regum aut certè Regulorum opes. *Pallas.* Pallas libertus quater millies in bonis habuit, id eſt, 10. milliones. Et hoc ipſum de colliberto ejus Ælio Narciſſo Dio narrat.

Sed aula hos beavit, inquies. Vis igitur & homines, non è Senatu vel aulâ? ecce è mediâ plebe unum. Sub Auguſto C. Cecilius Claudius *Cæcilii Claudii opes.* Iſidorus teſtaméto ſuo edixit: Quãvis multa civili bello perdidiſſet, tamen relinquere ſervorum 4116. juga boum 3600. reliqui pecoris 250000. in numerato HS. ſexcéties, id eſt, 1500000. Philipp. Funerari ſe juſſit HS. 11000. *Beliſarii ſervi.* Beliſarius ille ſub Iuſtiniano magnus, 12000. puerorum propria habuit. Athenæus affir-

affirmatè ſcribit, quoſdam Romanorum ad 10000. aut 20000. ſervorum habuiſſe; nec ut quæſtum ex iis facerent, ſed ut aſſeclas aut ſubſequas eos modò haberent. De aliis armētis ſimile quid legimus in Vopiſco de villâ Valeriani privatâ, in quâ 500. ſervi, 2000. vaccarū, equæ 1000. oviū 10000. caprarum 15000 fuêre. Et communia hæc, certè non nova, in opibus illo ævo.

Quid autem, quòd etiam inferiore ævo, rebus & imperio labētibus, magnæ iſtæ opes? Multæ Romanorum domus in annuo reditu accipiebant è poſſeſſionibus ſuis ad 400000. aureorum, ídque abſque frumento, vino, & aliis ſpeciebus, quæ ſi venderentur, facilè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus quindecim centenarios aut decem auri recipiebāt. Addam diſtinctè & unum exemplum. *Opes ævi inferioris.*

Gor-

Gordiani divitiæ. Gordianus adhuc privatus ditiſſimus & potentiſſimus fuit; in provinciis tantum terrarum habens, quantum nemo privatus. Quæſturam magnificentiſſimè geſſit. Ædilitatis ſuę tempore populo Romano 12. munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula de ſuo exhibuit: ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Feras Libycas unâ die 100. exhibuit, urſos unâ die 1000. & plura deinde animalium nominatim, quę omnia populo rapienda conceſſit. Ampliùs de eo; in omnibus civitatibus Campanię, Hetrurię, Vmbrię, Flaminiæ, Piceni, de proprio illum per quatriduum ludos ſcenicos & Iuvenalia edidiſſe. Qui bene hæc tollit ſingula & penſitat, quíq; ſcit quid ſit ludos olim edere; neſcio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æſtimanda.

L I-

LIBER III.

DE OPERIBVS ROMANIS.

AD OPERA ducimur, quę ordine ſequuntur. Duplicia autē iſta Romana opera: *Temporaria*, & *Diuturna*. Illa, quæ ſubitò & in breve tempus aliquod excitabātur, è terrâ aut ligno plerumque. Iſta, quæ in longum, & manſura, è latere, lapide, & materie firmiore. *Opera duplicia.*

DE OPERIBVS TEMPORARIIS.

T*Emporaria* iterum duplicia: *In militiâ*, & *Extra eam*; atque utraque merentur juſtam admirationem. Nam ſive militiam videas quis Foſſas, Vallos, Aggeres, & talia terrea; iterúmque materialia Turres, Teſtudines, Muſculos, Vineas legit, tam multa, tam crebra & aut induſtriam, aut vires hęc pa *Opera temporaria duplicia.*

tran

trantium non æſtimet & admiretur? Sive extra eam quędam in voluptatem aut ſplendorem ſtructa, quomodo idem affectus nõ inſinuet animo vel irrumpat? De Militaribus jam dictum in libris *De Militiâ Romanâ*, & *De Machinis*. Igitur pauca ex civilibus tangam.

Opera civilia. Inter Opera civilia ludicra pręcipuè fuêre; ut Theatra, Amphitheatra, Circi, & magnę ejuſmodi moles, ſtructę ſępè in paucos dies, & penè ut dejicerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum ejus, qui tam multa admiranda viderat aut legerat, nimiâ admiratione. *M. Scaurus in Aedilitate ſuâ fecit opus omnium maximum, quæ umquam fuêre humanâ manu facta. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem 360. columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam poſteà genere luxuriæ.*

[Th]eatrũ [Sca]uri.

Sum-

Sūmæ tabulis inauratis columnæ; imæ 38. pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt 3000. numero. Cavea ipſa cepit hominum 80000. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalicâ veſte, tabulis pictis, ceteróque choragio fuit, ut in Tuſculanam villam reportatis quæ ſuperfuerant quotidiani usûs deliciis, incensâ villâ ab iratis ſervis, concremaretur ad HS. bis millies, id eſt, 5000000. Philipp.

Alterum exemplum ex eodem Plinio, qui jam dictis ſubnectit: *Aufert animum, & à deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliámque connecti inſaniam è ligno. C. Curio, qui bello civili in Cæſarianis partibus obiit, funebri patris munere, Theatra duo juxtà fecit ampliſſima è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento; in quibus utriſque ante meridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe* *Scena Curionis.*

aver-

averſis, ne invicem obſtreperent ſcenæ: & repente circumactis, ut contrà ſtarent: poſtremo jam die, diſcedentibus tabulis, & cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum Populum Romanũ circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primum? inventorem, an inventum? artificem, an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare, an ſuſcipere? parere, an jubere? Super omnia erit populi furor, ſedere auſi tam infidâ inſtabilique ſede. Ecce Populus Romanus univerſus, velut duobus navigiis impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſe ipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis. Diſertè iſta Plinius, & culpans ſimul ac laudans.

Plura hujus generis paſſim, ſed in circumfuſâ rerum copiâ, excerpimus pauca & eligimus. C. Caligula

gula pontem ſtruxit in ipſo mari navibus impoſitum, magnitudine trium milliarium & quadrantis: id eſt, toto illo ſpatio, quantum eſt à Puteolis ad Baulos. Per hunc triũphantis ritu cũ Senatu militibúſq; inceſſit, ſpectanté toto populo; in eodem epulatus, noctẽ etiam pervigilem egit, inter laſcivias & ludos. In paucis etiam diebus pontẽ hunc totum ſtructum narrant; immenſum opus perpendenti, ſed cui laudem vanitas detrahit: nam quo fine ſtructum, niſi ut deſtrueretur? *Pons Caligulæ.*

Caracalla, quem alterum Caligulam licet dicere, non ſuis ſolùm, ſed alienis opibus protervè abuſus, cùm adigeret homines Senatorii ordinis, quoties Româ egrederetur, domos & prætoria varia ſtruere, item diverſoria ſplendida, etſi in pleriſque non ſolùm non acturus hæſurúſque erat, ſed nec ea viſurus. *Caracallæ inſania.*

Am-

Ampliùs, ubicumque hyematurus erat, aut etiam putabatur hyematurus, cogebantur Amphitheatra & Circos ſtruere, nec in ſumptum quidquam ab eo capientes; & ea ipſa mox diruenda.

DE OPERIBVS DIVTVRNIS.

A Damnoſis iſtis & Temporariis ad ſtabilia & utilia veniamus, & quæ ſunt perpetua. In hoc genere multa ſunt Romanæ magnificentiæ, nec in Vrbe ſolùm aut ipſâ Italiâ, ſed per terrarum orbem ſparſa. Licet dicere, divino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum; & ad loca hominéſque elegantiâ & artibus paſſim exornandos. Quot oppida nova ſtructa? vetera ampliata, aut reparata? in iis *Templa, Baſilicæ, Fora, Porticus, Aquæductus, Viæ, Theatra, Circi,* & plura, quę aut usû habe-

Romana magnificentia.

haberent, aut amœnitatem. Quid jam privatæ ſtructuræ? ut *Domus* & *Villa*? omnia ſplendida, ab ingenio ſimul & precio commendanda. Nõ per ſingulas provincias, urbes, agros ibo: ſolam Romam oſtendã, omnium operum opus, & in quâ ſolâ fuit, quidquid ubique fuit. Nam & coloniæ ſua Capitolia, Fora, Baſilicas, Theatra, & talia habebant ad urbis dominæ & parentis ſuæ ritum.

De Situ & Formâ Vrbis.

Non ſine causâ Dii hominéſque hunc Vrbi condendæ locum elegerunt: ſaluberrimos colles, (hodie tamen vix ita ſunt, ſed cauſa, ſolitudo & deſertio; tum & auræ è vicinis paludibus vel æſtuariis) flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi conventus accipiantur, (Tiberis ille pater, qui Vrbem ſecat, latus *Situs Romæ.*

circa eam, ut Dionyſius monuit, 4. jugera, ſive pedes 400. profundus ſic, ut maximas naves ſuſcipiat & portet) mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimiâ propinquitate ad pericula claſſium externarum; (nam diſtat 16. millibus paſſuum, ſive 120. ſtadiis) regionū Italiæ medium: In longitudine quidem, nā latitudinem ſi ſpectas, finem tenet. Eſt & munitiſſimo loco ſita Roma, nec Alpibus ſolùm ab omni vi ſubitâ, ſed Apennino defenſa.

Forma Vrbis. Forma veteris Romæ, qualis ſub Romulo fuit, quadrata. Sed in ſuo flore propemodum rotunda (etſi haud juſtè tamen) & ſeptem ſuos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Scribunt veteres, Servium Tullium Regem, ad quinque colles jam incluſos urbi, duos addidiſſe, Viminalem & Eſquilinum, & talē

tan-

tantámq; deinceps fuiſſe Romam.

Liquet autem, Romam quaſi duplicem fuiſſe: unam clauſam muris; & alteram non clauſam, quæ tamē in orbe circumjecta eſſet, & continentibus ædificiis inſtructa. Illa habebat in ambitu 23. milliaria: hæc 42. Itaque totus ambitus interioris & exterioris Romæ erat 42. milliarium. Aurelianus verò muros Vrbis ſic ampliavit, ut 50. propè millia murorum ejus ambitus tenerent. Quid miraris? an adeò tale nihil alibi? Ecce in ipsâ Italiâ urbs Locrorum (nec ea inter has maximas) 12. millia in ambitu habuit. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? 24. millia paſſuum circumdedit. Ipſa Conſtantinopolis olim 22. ut hac quoque parte cōpar matri ſuæ eſſet. Denique ad Tartaros & Sinenſes ſi abeas, hodie reperies exempla. *Ambit Romæ.*

Valde minutus avo poſteriore. Iſte Vrbis fuit ambitus, ſed deſiit. Nam ecce cùm Conſtantinus ſedem Imperii tranſtulit, & unâ ſecum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientem abſtraxit, denique ſe ipſum & aulam; nónne probabile eſt, Romam iterum valde minuiſſe? ídque in extremis & longinquis maximè, ut ſolet: atque ita reditum, collapſis aut disjectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Nec mihi aliquis rurſus dixerit, muros hodiernos cõtra nos eſſe. Túne veteres eos potes credere? & ita neſcis, toties dirutam, incenſam, vaſtatam, iterúmq; inſtauratam & refectam eſſe? Noli arbitrari, quòd in iiſdem veſtigiis; nam quâ ſpe ejuſdem frequentiæ aut felicitatis? Imò Honorius contraxit, pòſt Beliſarius, Narſes, denique & Pontifices Romani; è quibus Hadrianus Primus muros eos, qui

qui nunc exſtant, 100000. aureorum è Tuſciâ contractis exſtruxit.

Magnitudo Suburbiorum Romæ.

Romam duplicem hactenus habuimus, veteri ambitu, & novo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbiis procurrit. Ea quoque ingens, & Plinii imagine oſtendenda, qui ait: exſpatiantia tecta multas addidiſſe urbes. Plures, inquam, ſunt urbes, & tot quot ſuburbia. Quæ Tybur, Ocriculum, Ariciam, atque aliò excurrebant, ſed maximè Oſtiã, & mare verſus. Illuc vel ad 15. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat, cui ab hac causâ viſum, Oſtiam tenus mœnia promovere, atque inde foſsâ mare veteri Vrbi inducere: etſi non effecit. *Suburbia magna Romæ.*

De hac magnitudine jam ſuo ęvo Dionyſius: *Omnia loca circa urbem* *Magnitudinis*

 habi-

teſtimonia.

habitata ſine mœnibus eſſe; in quæ ſiquis intuens, magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtrà eum fore, & hæſurum ubi deſinat urbs, ubi incipiat. Adeò ſuburbana, inquit, *ipſi urbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti.* Et Ariſtides Rhetor, qui vixit ſub Hadriano, cùm Vrbs in ſummo flore, haud vanâ μεγαληγορίᾳ dixit: *Tantam Romam eſſe, ut in quâcumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in mediâ eum eſſe.* Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſtâ adſtructâ?

De Hominum in Vrbe multitudine.

Opportunè additur multitudo habitantium, argumẽtum pro magnâ noſtrâ Româ. Hanc colligere & affirmare poſſumus ex veſtigiis Scriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum.

Ex lapide Auguſti, itémque è Sue-

Suetonio conſtat, 320000. aliquando fuiſſe plebis urbanæ: plebis, dico, tenuioris, & quæ è publico victitaret; imò ſuprà. Conſidera, & inſtitue ratiocinium; ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta jam etiam divitum? Quot illi Senatores aut Senatorii? quot Equites, & ex ipsâ plebe honeſti? Víſne illos quoque 300000. fuiſſe? age ſunto vel 200000. tantùm; quid conficitur? pueros fœmináſque addendas; & quo numero? profectò duplo triplóque (ſi non ultrà) ſuperârunt: & ita ubique gentium aut urbium obſervamus. Habebimus jamnunc in noſtrâ Româ 2. hominum milliones. *Numer⁹ plebis.* *Divitũ.* *Puerorũ & fœminarum.*

Rurſus probabile eſt, totidem ſervos Romæ, quot liberos fuiſſe, imò plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit, cui non unus altérve ſervulus? At divites illi agmina eo- *Servorum.*

rum poſt ſe trahebant : nemo certè divitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis, qui in varia ſuà cfficia aut munia diviſi. Iam igitur 3. aut 4. milliones ſervorum, quantum nec in provinciis quibuſdam & regnis. Quot jam peregrini ex toto Orbe Romam venerunt? alii negotii ſui causâ, alii publici, multi & manſionis. Ita ſemper ea urbs referta iis, cùm hi inirent, alii exirent; atque ipſa, ut mare, admitteret, emitteret, nec creſceret minueréțve. Itaque Ariſtides Romam dicit eſſe velut commune totius terræ oppidum. Athenæo Roma eſt Orbis compendium & Epitome. Eadem Vrbs urbium dicta, quia videre in eâ eſt omnes urbes collocatas: Nam & totæ Nationes illic ſimul & confertim habitant. Vt jam igitur hoc claudam & definiam, putáſne & ſervos & pe

Peregrinorum.

regri-

regrinos minus duobus millionibus feciſſe? Ita in univerſum ſint 4. Romæ,& circa eam,nec mitius aut cōtractius poſſum. Quid autem hoc magnum ſit? cùm & alias urbes reperire eſt affatim populatas. Cæſarea Cappadociæ (nec ea inter urbes principes) 400000. incolarum habuit. Et hunc ipſum numerum aut circà, Lutetia Pariſiorum in cenſum deferebat,ante ultimas iſtas turbas. Agrigentum Siciliæ olim 800000. hominum inhabitârunt. Sed hodie nónne Cairum in Ægypto ſcribitur ad 7. milliones hominum habere? Et Quinzai illud famoſum, ad 1600000. familiarum? præ quibus noſtra illa frequens Roma decreſcat. *Vrbes populatæ alia.*

At ecce hodierna Roma quàm relinquitur, & à veteri illâ abeſt? nam precipuos illos colles,& valles etiam, vacua habet & deſerta. In

veteri

Loca omnia plena in veteri Româ.

veteri illâ, etſi ubique obvia Templa, Porticus, Baſilicæ, Theatra, Circi, Fora, Balneæ, Thermæ; cætera publica, quæ vel magnam partem, ſi non maximam urbis occupârunt; non tamen vacua, ſed pleniſſima fuerunt. In balneis & thermis an non multitudo curantium, miniſtrantium, ad obſervandum, purgandum, aquam aggerendam, lavandum etiam; fricandum, ungendum, ſiquis ſervum non habuiſſet? Templa autem, baſilicæ, fora, ſuos cuſtodes & æditucs habebant, ſatis grandi ſanè numero, ob ſacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et paſſim curatores, & ſervi item publici in publicis iſtis locis.

Milites in Vrbe.

Sed duo non omittendi ad frequentiam urbis, Milites, & Palatini. Milites tot illi in præſidio Principis aut Vrbis erant: iis ſui calones, & honeſtioribus ſervi plures; certò

ad 100000. excreverunt. At Palatinos dico totam Principis aulam, in quâ tot officia aut miniſteria fuerunt. Eſt & tertium genus. Meretrices & ſcorta utriuſque ſexûs ingentem numerum reddiderunt, ut in Vrbe, quam multi cœlibes, multi exteri ſine uxoribus inhabitarent aut frequentarent. Quid jam gladiatores, venatores, ſcenici, quadrigarii, xyſtici? multa millia fuerunt. *Palatini.* *Meretrices.*

Duo adhuc argumenta multitudinis addam: Primum quidem jocoſum ex Lampridio. Heliogabalus ſervis imperavit, ut omnes araneas colligerent in urbe; atq; ii collegerunt ad 10000. pondo: ut vel hinc intelligendum, quàm magna Roma eſſet; quot enim domorum angulos excuti oportuit ad hoc põdus? Alterum argumentum triſte, & à peſte. In Euſebii Chronico traditur *Multitudo aranearum.*

ditur

Peſte mortuorum. ditur, ſub Veſpaſiano ingentem Romæ luem factam, ita ut per multos dies in ephemeridem 10000. mortuorum referrentur. Nec nimiũ pro noſtrâ Româ, quando in Cairo etiam legimus ad 20000. hominum in dies abſumpta. Sub Nerone peſtilentiâ unius autumni 300000. funerum in rationem Libitinæ venerunt. Per hanc ergo frequentiam Romæ factum, ut paulatim Italia penè deſerta eſſet, cùm plerique eò confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios uſus aut voluptates: multi quoque maluerunt manus in theatro movere, quàm in aratro. Quod maximè fuit, poſt frumentationes ſic largiter & firmiter inſtitutas.

De Aedificiis Vrbis communiter, & de eorum Altitudine.

Inimus nunc ipſam Romam, & perambulamus ac luſtramus. *Tria* in

in Vrbe miranda canit Claudianus, *Quæ in*
Altitudinem, Spatium, & *Decorem*. *ipſâ Vr-*
De *Spatio* hactenus dictum, duo *be mirã-*
alia exſequamur. *da.*

Altitudo conſideranda, ſive in *Altitu-*
collibus ipſis ædificatio, pulchrâ *do.*
ſpecie; ſive ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo nõ bellum, videre eos publicis privatíſq; ædibus inſeſſos, gradatim declinantes, & velut ſuperas quaſdam urbes urbi inferæ imminentes? Itaque Plinius, cùm de magnitudine dixiſſet: *Quò*, inquit, *ſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profectò æſtimationem concipiat, fateatúrque, nullius urbis magnitudinem in toto Orbe potuiſſe ei comparari*. Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis maximè. Cæteræ ædes non communiter ſic altæ, nec humiles tamen *Ab Au-*
fuerunt. Nam Auguſtus Princeps, *guſto de-*
cùm ambitionem in ædificando vi- *finita.*
deret,

deret, atque altè attollendo, eâmq; cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſive etiam quia aërem interciperēt, & nimis inumbrarent, coërcuit, & 70. pedes definivit in modo ædificiorum. Nero hoc ipſum poſteà ſecutus, cùm ab incendio Romam inſtauraret. Sed non ſic communiter; nam multæ ædes, & in primis omnes publicæ extra legem hanc fuerunt. Quid ſi & divites illi nobiléſque neglexerint? ego arbitror, ſive gratiâ impetratâ, ſive & eâ neglectâ. Et titulus ſanè fuit: quia lex in futuras novas ædes cavebat, ſtructas non diruebat, & fas eaſdem ſic reparare. Quidquid tamen ſit, ſi vulgò ædes omnes ſeptuagenûm pedum, ſatis conſpicua ea altitudo, præſertim ubi tecta compluviata, aut teſtudinata, quod ſæpè. Noſtra hæc pectinata, & in anguſtum ſurgētia, aliquid de dignitate minuūt,
ſed

ſed & capacitatem tollunt. In tali autem illâ altitudine quid minus quàm quaterna aut quina cœnacula? quorum frequentiæ ſtudebant. *Cœnacula.*

De Decore ædificiorum.

Ad *Decorem* tranſeo, qui varius, in mole, in materiâ, in artificio, in ſymmetriâ, & ſiquid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque parte quin Vrbs omnes Orbis urbes ſuperaverit, nemo dubitet. Quidquid artificum inſigniorum Græcia aut Aſia habuit, Romam evocabantur, aut ultrò veniebant: quippe hîc præmia. Et quidam ex iis, quibus ingeniũ & audacia erat, etiam quæ natura denegaviſſet, per artem tentârunt. Sed primus aut præcipuus decoris hujus auctor Auguſtus, qui urbem neque pro majeſtate imperii ornatam, & inundationibus incendiiſq; obnoxiam excoluit adeò, ut jure ſit gloriatus, *Ornatus Vrbis quãtus.*

Mar-

Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet. Alter ab eo Nero Imperator, qui ambitione impulſus urbem incendit, ut novam melioremque repararet. Sub Trajano autem videtur culmen fuiſſe pulchritudini urbanæ: adeò ut & Plinius & Caſſiodorus Romam totã, ac per partes, Miraculum eſſe, & inter prima Mundi ſpectacula cenſuerint. Sed paulò diſtinctius membra hujus pulcherrimi corporis videamus.

Roma Mundi miraculum.

De Capitolio.

Divina, à quibus rerum hominúmque ortus, præeant, & totum hoc pulchritudinis agmen ipſa ducant. Fuerunt Romæ 424. templa; pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter ſtructa, vel inſtructa. A templo Tarpejo ſive Capitolino exordiemur, non quod pulcherrimum, ſed quia primarium, & Dei

Templa Romæ.

Prin-

Principis; itémq; quia multâ ſubſtructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat.

Mons *Saturnius* primò dictus fuit, in quo hæc ædes, tum *Tarpejus*, & mox *Capitolinus*, à capite hominis (cui vivo *Toli* nomen fuiſſe Arnobius tradidit) invento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, nō vulgo nimis illud, duplex Capitolium fuiſſe, *Vetus*, & *Novum*. Illud in regione ſextâ Circi Flaminii, à Numâ conſtructum. Iſtud in regione octavâ fori Romani, à Tarquinio Priſco. Is complanato monte Tarpejo ſtruere cœpit, ex voto, quod voverat bello Sabino; ídque oppido Apiolis capto, è manubiis & prædâ: ſed fato præventus abſolvendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, Regum ultimò; etſi Servium quoque Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio

Mōs Capitolin⁹.

Capitolium duplex,

Auctores Capitolii novi.

adjutum, Tacitus (ſed ſolus) dixit. Præcipuus tamen auctor operis Superbus, qui Sueſſâ Pometiâ è Volſcis captâ, divenditâ prędâ, cùm 400. talenta argenti aurique recepiſſet, (ea ſunt 240000. Philippæorum) concepit animo eam amplitudinem Iovis templi, quæ digna Deûm hominúmq; Rege, quæ Romano imperio, quæ ipſius etiam loci majeſtate eſſet. Nec tamen vel Tarquinius ſupremam manum impoſuit, & gloria operis libertati reſervata. Pulſis Regibus, Horatius Pulvillus Conſul dedicavit eâ magnificentiâ, quam immenſæ poſteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent.

Deſcriptio Capitolii. Capitolium ipſum Tarquinii deſcribit his ferè verbis Dionyſius: *Situm eſt in altâ crepidine, habétque in ambitu 8. jugera, ſic ut latera ſingula 200. ferè pedum ſint, exiguâ lati-*

tu-

tudinis & longitudinis differentiâ, niſi quòd iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Quâ parte frons ejus meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipſo ſunt tres cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clauſæ. Media eſt Iovis, utrimq; altera Iunonis, altera Minervæ, ſub eodem laqueari eodémque tecto. Verba ſi examinemus, 8. jugerum ambitu fuiſſe dicit, id eſt, pedum 800. ſed ſic, ut quadrũ eſſet, imò penè quadratum, niſi quòd longitudo 15. pedibus ſuperaret. Egregia capacitas, & aptâ proportione. Ait, frontẽ ad meridiem ſpectâſſe, id eſt, Forum Romanum & Palatium verſus, frequentiſſimam Vrbis partem. Ergo ab eâ quoq; parte 100. gradus, quibus ſuperbè adibatur: quos tamen continuos fuiſſe non arbitror, & retractiones ſuas habuiſſe, id eſt, areo-

las, ubi feſſi pedem figerent & reſpirarent, quas poſt ſingulos 7. aut 9. graduum ordines ſolere interponi, Architecti notârunt. Gradus autem iſti haud dubiè ad majeſtatem, eóque & in aliis templis, etſi pauciores, ſoliti uſurpari. Sed ibi ratio, hîc neceſſitas & locus editior voluerunt. Addit columnarum triplicem ordinem, quas L. Sylla Athenis, è tēplo Iovis Olympii advexit. Quàm multæ eæ fuerint, haud dixerim, quia varia proportio in collocādis. Tres in ipſo cellas locat Dionyſius pro tribus Diis: nec alii quidem Dii in Capitolio, excipio Iuventutem, & Terminum, qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. Mons tamen paſſim & penè totus Deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus.

Sed notandum, quatuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuiſſe Capitolia.

lia. Nam *primum* illud Tarquiniorum, bello civili Syllano, incendio periit, negligentiâ cuſtodum. *Alterum* ipſe Sylla inſtruxit, ſed non dedicavit, quod unum felicitati ſuę defuiſſe, ipſe apud Plinium fatetur; Lutatius Catulus dedicavit & nomen inſcripſit. *Tertium* fuit à Veſpaſiano; nam illud Catuli arſit civili iterum bello Vitelliano: atque iſte reparavit iiſdem veſtigiis, ſed & dedicavit. *Quartum* Domitianus inſtauravit. Sunt hæc igitur 4. Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, atque innovata. Capacitas Capitolii pro menſurâ jam aſſignatâ largiter data, erit hominũ 8000. Altitudo, quæ minima eſſe potuit, fuit 200. pedum, ſicut in Pantheo Agrippæ; par item latitudo & altitudo. Iuvit & decuit altitudo, ubi tanta multitudo, ut aër laxior ac liberior ad reſpirandum, ad refri-

Capitolia quatuor.

Capacitas.

Altitudo.

gerandum : alioquin ubi arctatio & compreſſio, ſcimus quàm ſubitò animo malè fiat.

Ab ædificiis ad ornatum pergo, qui tamen varius in vario iſto opere. In illo Tarquinii Capitolio ænea limina, & trium menſarum argentea vaſa in cellâ Iovis, Iovémque in culmine cum quadrigis aureis Ædiles poſuerant : item clypea inaurata. Poſt Carthaginem everſam laquearia inaurata fuerunt, id eſt, totum illud internum cœlum & cameratio. Illud Catuli faſtigiatis ſuprà tectis auro puro fulgens prælu- xit Capitolium, Catulus enim primus tegulas ęreas Capitolii inaura- vit. Sanè hoc magnificum & verè ſplendidum fuit; & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra æruginẽ aut rubiginem valuit inductum aurum. Cætera donorum & ornamen

Ornatus Capitolii Tarquinii.

Catuli.

torum

torum varia, Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, candelabra, vaſa, & quæ tu tibi ſubjicias. Illud omnino obſervandum, omnibus his detractis, ex Ægyptiacâ prædâ alia victorem Auguſtum repoſuiſſe; detractis ex SC. ut tam multis his novis & melioribus locus fieret. Id verò ipſum tempus fuit, quo unâ donatione in cellā Iovis Capitolini cōtulit 16000 pondo auri (id eſt, Philippicorum 1600000.) & quingenties HS. in gemmis, id eſt, 1250000. Philipp. Quid cenſes in duas alias collatum? nam & eas ſua dona accepiſſe Dio diſertim dicit. Pleraque tamen horum periêre incendiis. Sub Domitiano quæ & quanta fuerint, ex Plutarchi verbis ſuſpicemur, qui ait, in ſolam inaurationem privatū omnem modum excedentes opes impenſas, nempe ſupra 12000. talentorum. Ea ſunt nobis 7200000.

Donatio Auguſti.

Domitiani.

Philippæorum, ſive 7. milliones, & quod excedit. Tanti igitur inauratio, quæ fuit non in lacunaribus ſolùm, ſed in tegulis æreis, ut illo Catuli. Nec tecta modò inaurata, ſed ipſæ fores auratæ, & craſſis laminis obductæ: quæ manſêre ad Honorii Imperatoris ævum. Tunc in pecuniæ inopiâ Stilico mandâſſe perhibetur, ut fores in Capitolio Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ, laminis iis ſpoliarentur. Cùm autẽ qui hoc facere juſſi erãt, id agerẽt, in parte forium ſcriptum repererunt: *Infelici Regi ſervantur.* Quod eventus docuit; nam Stilico paulò poſt infeliciter periit.

De Templo Panthei.

Panthei auctor. *Pantheon* ab Agrippâ genero Auguſti ſtructum fuit, & opus notum eſt, hodiéque (etſi ornamentis omnibus ſpoliatum) ipſum corpus exſtat. Struxit in tertio Conſulatu

ſuo,

ſuo, quod inſcriptio frontis indicat; ſed perfecit biennio pòſt & dedicavit, A.V.729. Quæ cauſa nominis, ipſe Dio dubitat. In Gloſſis illis priſcis legitur, πάνθειον, *Omnium Deorum*. Sed & Athenis, atq; alibi, τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερὸν fuiſſe, *commune Deorum templum*, ex Pauſaniâ diſco: cui & origo eſſe apud Romanos potuit, ex communi Deorũ ſacro, de quo Feſtus. Sed Dio tamẽ aliter; & movit ipſum, credo, quòd paucæ & certæ in eo ſtatuæ eſſent, neque Diis communiter poſitæ. Fuit enim Martis, Veneris, (in cujus auribus ſectus famoſus ille unio Cleopatræ) & Cæſaris Iulii; ipſius Auguſti cum ſuâ in veſtibulo poſuit Agrippa. Iupiter autẽ præcipuus, & præſes ibi Deus fuiſſe videtur: ſed & plures alii, eóque nomine haud malè Pantheon, etſi Dio à cæli formâ magis petit, quoniam id ſcili-

Nomen.

ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum.

Architectura. Hoc inter pulcherrima operum Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſed ſpoliato & nudo? Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, devinctio ſingularis, ut Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut unicum exēplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum 144. Amiſit de ſpecie, quòd rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur; atqui anteà aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ prægrandes aliquot in fornice reperte, nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Abſtulit eas tegulas Conſtantinus Heraclii filius, ut pleraque alia ornamenta Ro-

Romæ reliqua; avexit in Siciliam, & Saraceni invadentes omnia abſtulerunt in Ægyptum avehentes.

Exuſtum fuit magno illo incendio ſub Tito, cùm & Capitolium tertiò arſit: & refecit Domitianus. Sed nec diu pòſt, Trajani anno 13. fulmine ictum conflagravit; & ab Hadriano reſtitutum. Itaque non ſoli ii reſtituerunt, qui in fronte operis hodiéque inſculpti leguntur, L. Septimius Severus, & M. Aurelius Antoninus; ſed jam dicti. Mutavit & tranſiit in melioris templi uſum, & à Venere ad noſtram Virginem, faciente Bonifacio IV. Pontifice, ſub Annum Chriſti 607. *Exuſtũ & reparatum.*

De Templo Vrbis.

Habuit & Domina Vrbs, illa æterna & cœleſtis, ſuum templum. O inſaniam! ædificiis & inanimato corpori non vitam ſolùm attribuere, ſed numen! Atqui fecerunt, & *Roma ut numen culta.*

Vrbs

Vrbs hęc, in quâ ſedes tanti imperii, tamquam in eâ potentia & divinitas, ſic culta. Iuventio & adulatio à Græcis Aſiaticis eſt, apud quos Smyrnæi primi templũ Vrbis Romæ ſtatuerunt, circa A.V. 558. Nec defuerunt alii ſequi exemplum, ſtatímque Alabandenſes in ſuâ Vrbe ſtruxêre. Non alio fine, niſi ut propitiam ſibi non Vrbem, ſed Vrbis incolas & rectores haberent. Ita igitur initium, ſed in provinciis; imò nec ſub Principibus ſtatim Romæ, in ipsâ Româ, templum. Hadrianus fecit, & ob eam cauſam Coloſſum tranſtulit: qui idem Veneris templum ſtruxit; non ineptè, ut Venus, Æneadûm mater, cum ſuâ prole jungeretur. Credendum eſt, fuiſſe templum Vrbis ad radices montis Palatini, circa aut in comitio: in diviſione tamen Vrbis accenſitum Regioni Pacis.

Vbi templũ Vrbis.

De

De Templo Genii.

Fuit & *Genii publici* templū Romæ, diſtinctum ab iſto Vrbis; & hoc verecundiùs paulò, & minùs inſolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, civitatibus tribui, ſatis eſt frequens & notum. Itaque in Dione templum *Genii populi* aliquoties nominatur: ſed diu ante Vrbis, & quidem ab anno 741. ante Principatum Auguſti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi Templum Genii leges.

Templū Genii.

De Templo Pacis.

Templū *Pacis* Veſpaſianus Romæ conſecravit, magnâ ſpe & animo manſurā, poſt civilia tunc quoque bella. Fuit foro proximum, ac nunc veſtigia exſtant, & ex iis operis ipſius forma. Grande fuit, & longitudo 300. pedes attigit, latitudo 200. Igitur ſupra Capitolium ipſum. Hac causâ meritò Herodianus

Templū Pacis ubi.

dianus id appellat, *Maximum & pulcherrimum omnium in Vrbe operum*: addítque, ditiſſimum item fuiſſe, ornamentis auri & argenti excultum.

Auctor Veſpaſianus. Feciſſe id ſub initia imperii, & poſt triumphum, Veſpaſianum, ex Ioſepho diſcas. Magnis enim opibus in hanc rem uſus, & priſcorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & ſtatuis pulcherrimis adornavit. Omnia enim in hoc templum collata & diſpoſita ſunt, ob quæ homines videndi cupiditate anteà per totum Orbem vagabantur. Conſonat & Plinius, qui paſſim pulcherrima aut rariſſima operum in tẽplo Pacis fuiſſe adnotat. Quod magis impreſſiúſque refertur, ut

Ruina ejus. tri tius damnum cognoſcatur, quod factum eſt templi hujus incendio ſub Commodo. Tunc enim levi terræmotu prævio, ſive ictu

ful-

fulminis, ſive igne è terrâ exſpirante, ſubitò & improvisò totum conflagravit, itémque porticus, & totus ejus ambitus: malo ſanè augurio, ut tunc Romani haud vanè interpretabantur, periiſſe ſibi Pacem. Inter adjecta autẽ vel circumjecta periit & Bibliotheca, quæ in ambitu ejus templi erat; cujus in A. Gellio memoria exſtat.

De Foris Romanis.

Fora Romana, ſed & Græca, alia quàm pro noſtris moribus hodie. Græci in quadrato ampliſſimis & duplicibus porticibus fora conſtituunt, crebríſque columnis, & lapideis aut marmoreis epiſtyliis adornant, & ſuprà ambulationes in contignationibus faciunt. Atque hæc ipſa Romani, niſi quòd non quadrata æqualiter, ſed oblonga magis faciebant, nec niſi tertiâ latitudinis parte. Sed nec columnas tam cre-

Fora Græcorum.

Fora Romana.

bras

bras interponunt, & Romæ etiam magnis circumpoſitis ædificiis, ut Templis, Baſilicis, Chalcidicis, magis ornabant. Ambitus ipſe fori porticibus claudebatur, viis relictis & ſpatiis ad intrandum: exteriùs deinde templa, & quæ dixi, circumponebantur, & latè ſuper porticus illas eminebant. Sed membra ſingula videamus.

Porticus in foro. Porticus erant duplices, in altitudinem & latitudinem; magis tamen in latitudinem, ut latiùs inambularetur; quamvis nec de illâ negem. Duplex ergo columnatio in altum ſolita uſurpari, ſed in latum ſæpiſſimè, atque adeò triplex, quadruplex, quintupléxque: pulchra ſanè tot columnarum ſeries, & ſuperba facies. Iam ſuper iſtas porticus, ambulationes erant.

Fora duplicia. Fora duorum generum Romæ, & in univerſum 17. numerant deſcripto-

ſcriptores Vrbis. Erant *Civilia*, erant *Venalia*. Illa, in quibus res & lites agebantur: hęc, in quibus merces aut ſpecies certæ venales; ut Forum *Suarium*, *Piſcatorium*, *Piſtoriũ*, *Boarium*, *Olitorium*, & talia. In utriſque & cœtus, ac circuli, ac ſermones hominum erant, ut ſolet in vacuis; ſed magis in Civilibus illis. Hæc olim fuerunt tria, *Romanum*, *Iulium*, *Auguſtum*: Quartum Domitianus inchoavit, quod *Tranſitorium* vocabant, & poſteà Nerva abſolvit, ab eo etiam *Nervæ* dictum. Quintum denique addidit Trajanus, ab ipſo ſic appellatum. Lubet breviter luſtrare ſingula, & quædã in iis levi oculorum injectu præcipua obſervare. *Venalia.* *Civilia.*

De Foro Romano.

Forum *Romanum* eſt, quod *Vetus* appellant, aſpectu ad hæc poſteriora; itémque *Magnum*, quia ſpa- *Fori Romani nomina.*

 tio

tio ſuperavit; & *Latium* dictum. Id à Romulo inſtitutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad hujus finem: ſic ut templa Capitolina ei imminerent, Palatii variæ ſtructuræ; & varia in ambitu templa. Sed hæc poſteà fuêre; Romuli ævo, ſimplex planicies. L. Tarquinius Priſcus poſteà exornavit, & tabernis ac porticibus cinxit. Alii deinde tam multa & varia (quia quiſq; opus ſuum in conſpicuâ maximè & celebri parte exſtare cupiebat) addiderunt, ut multæ & curioſę curæ ſit ſingillatim recenſere. Statius quędam recenſuit in Equo Domitiani. Ille enim ex ære coloſſæum illum, & ſe inſeſſorem conſtituit in hoc foro.

Ornat⁹ ejus.

De Foro Iulio.

Iulium Forum C. Cæſar, etiam privatus, & Proconſul adhuc Galliæ concepit, atque adeò cępit. Nã lo-

Forum Iulium à Cæſare.

locum & aream emit, ac purgavit; magno ſanè, ſiquidẽ area ſuper HS. millies cōnſtitit. Ea ſumma eſt nobis 2500000. Philippicûm. Suetonius palàm hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla refert. Tunc igitur emit, ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellum Africum perfecit. Pulchrius Romano fuiſſe narrat Dio; quod equidem credo, vel quia à Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus ferè antecellunt. Fuit autem hoc Iulium haud longè nimis à Romano, poſt templa Pacis & Fauſtinæ.

De Foro Auguſto.

Tranſeo ad Forum *Auguſti*, quod nominatim Plinius inter maxima operum collocavit. Profectò gradatim ſcandimus, & meliora ac majora in his damus. Mars *Vltor* hîc in medio, ut in ſuperiore Iulius, aut Venus. Ovidius *Biſultorem* co- *Forum Auguſtum.*

gnominat, quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Auguſtus impoſuit, & ob Craſſianam cladem, ſignis à Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: ſed hoc in iis ſingulare, & ab Auguſti invěto, quòd in alterâ ordine omnes Latini Reges à capite & principe Æneâ eſſent; in alterâ Romani Reges, aut Duces clari à Romulo ipſo. Inter eos & ipſe Auguſtus locum habuit, atque ejus tituli & acta. Ergo illic ſub quoque viro aut ſtatuâ ſuæ res geſtæ breviter & index. Atque iſtæ novæ ſtatuæ: quot deinde veteres, & priſcæ raræq; artis? Situm autem hoc forum ſupra ipſum Romanum, ad latus Capitolii, poſt ædem hodie Divæ Martinæ.

De Foro Nervæ.

Forum Nervæ. Quartum Forum eſt *Nervæ*, quod Domitianus inchoavit, iſte perfecit & agnominavit. In hoc Alexander

Im-

Imperator ſtatuas coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres, Divis Imperatoribus locavit; omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ geſtorum ordinē continerent, exemplo Auguſti, qui ſummorum virorum ſtatuas in foro ſuo è marmore collocavit, additis geſtis. Iſtud fuit ſitum inter Capitolinum & Quirinalem colles, dictúmq; ideò *Tranſitorium*, quòd per id in alia opportunè velut trāſitus eſſet. An & quia Iani in eo templum? quod quatuor portarum ibi fuiſſe Servius tradidit. Forum hoc etiam *Palladium* dixêre, quia Minerva etiam ibi, familiare Principi Auguſto numen.

De Foro Trajani.

Quintum Forum *Vlpium* ſive *Trajani*, quia Trajanus fecit. Quale hoc fuerit, Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans *ſingularem ſub omni cœlo ſtructuram, etiam Nu-* *Fori Vlpii laus.*

minum aſſenſione mirabilem. Cõſentit Caſſiodorus, & *Trajani forum*, inquit, *vel ſub aſſiduitate videre, miraculum eſt*. Apollodorus Architectus fuit, ſummus in arte vir, & quem Hadrianus poſteà, livore quodam ductus, occidit. Porticus & columnas fuiſſe, ſatis ſcitum eſt, & puto in altum plures. Et ſanè altitudo columnæ, quę in medio ſita fuit, hodiéque apparet, eſt pedum 128. Credibile ergo eſt, aut tã altas, aut non longè infrà porticus ipſas fuiſſe. In quarum faſtigiis ſimulacra equorum, & ſignorum militarium, ſubſcriptúmque erat, *Ex manubiis*. Et hæc omnia inaurata fuerunt, & probabiliter etiam ſtatuæ, quæ ſubter porticus collocatæ. Has M. Antoninus numero auxit. Ibidem & Templum, & Equum æneum fuiſſe, Victor oſtendit, & circùm Bibliothecam, alii.

De

De Thermis, & Balneis.

Thermas & Balnea Romæ fuiſſe magna, ruinæ docent, ornata valde & magnifica. Quò reſpiciens Ammianus ſcribit, *Lavacra in modum provinciarum exſtructa*, quaſi quæ non urbes, ſed regiones totas æmularentur. Videntur hodie illæ parietinæ Thermarum Antonini, aut magis Diocletiani, in quibus mira laxitas. Nam Thermæ Antonianę in uſum lavantium habebant 1600. ſellas è marmore factas; Diocletiani autem circiter 3200. quid niſi igitur tot perſonæ inibi ſimul lavari potuêre? Vbi jam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piſcinæ? Vbi capaces & longę illæ Porticus, Xyſti, Nemora, Sphæriſteria, & reliquæ partes? De ſplendore porrò & paraturâ earum audi hæc Senecæ: *Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis ac pre-*

Thermarum magnitudo.

Ornatus Thermarum.

cioſis orbibus refulſerint; niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint; niſi illis undique, & in picturæ modum variata circumlitio prætexatur; niſi vitro condatur camera; niſi Parius & Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo templo ſpectaculum, piſcinas noſtras circumdederit; niſi aquam argentea epitonia fuderint. ſignificat fiſtulas & canales argenteos fuiſſe, ipſa etiã labra) *Et adhuc plebejas fiſtulas loquor, quid cùm ad ænea libertinorum pervenero? quantũ ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentũ poſitarum, & impenſæ causâ? quantũ aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum venimus, ut niſi gemmas calcare nolimus.* Quòd ſi igitur privata hęc ita culta, credo equidem & Principes in ſuis, quæ publicabant, parcos aut ſordidos non fuiſſe. Ejuſmodi publica & gra-

tuita balnea 12. P. Victor agnoſcit Romæ fuiſſe; omitto alia publica, quę meritoria licet agnominare. Nā parvo ære, & quadrante ad ea lautum ibant. *Numerus.*

Sed ideò tam multa balnea Romę, quia aſſidua lavatio, & quotidie de more lavabant ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus ſcripſit, balneum nihil aliud ſuo ęvo fuiſſe, quàm tranſitum ad cœnam. Itaque qui ſępiùs etiam cibum capiebant, ſæpiùs lavabant. Commodus Imperator notatur ſepties aut octies in die laviſſe. Etiam inter Chriſtianos Siſinnius quidam Epiſcopus bis in die, non ſine ſuſpicione intemperantiæ & voluptatum: ſed ille dicterio culpantes illuſit: *Quia ter lavare non poſſet*. ſignificabat bis ſe comedere, bis igitur lavare, tertiò non ferre valetudinem. *Frequēs lavatio Romæ.*

De

De Odeo, & Roſtris.

Alia quoq; erant publica opera, ut Theatrum, Amphitheatrum, Odeum, Stadium, Suggeſtus, quæ ſingulos tractatus requirerent. De *Amphitheatro* alibi dictum. *Odeum* Plutarchus in Pericle deſcribit, ad Muſica certamina ſpectanda ſtructum fuiſſe, interiore formâ ſedilibus inſtructâ, & multis columnis, tecto declivi, & ad imaginem atq; inſtar tabernaculi Regis Perſarum.

Odeum.

Suggeſtus cõſularis huc ſpectat, ſcilicet *Roſtra*, quæ *Iulia* dicebant, ſive *Nova*. Nam vetera illa non in tanto nunc honore, vel uſu. Vocat Ammianus *Suggeſtum*, à formâ, quam oſtendit per gradus ſurrexiſſe, cùm dicit, vertice ſcanſili fuiſſe. Dicit & imitamenta priorum Principum portâſſe, id eſt, vultus & ſtatuas eorum, quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, diſpo-

Roſtra.

diſpoſitas in ordine fuiſſe. Eorum baſim, ſive ima, ornata roſtris navium ex Actiacâ victoriâ, Dio Caſſius docuit: & inde *Roſtrorum* nomen. Ideò autem *Conſulum Suggeſtū* appellat Ammianus, quia initio magiſtratûs eò conſcendere ſolebāt Conſules, & populum ſalutare; eódem iterum, cùm deponerent magiſtratum. Mos ab antiquo manſit; quia & adire, & orare illic, ac gratias agere populo ſolebant pro honore. Sed inferiore & Principum ævo nihil factum, niſi ut conſcenderent, ſalutarent, itémque jurarent, aut ejurarent. Imò & ſediſſe illic in ſellâ curuli videntur; & ſic ſe oſtendiſſe, quaſi auſpicii causâ. *Suggeſtus Conſulum.*

De Statuis, earúmque cuſtodiâ.

Vnum etiam in his omnibus operibus locíſque monendum, de *Statuis*, quarum incredibilis multitudo, precium, ſpeciéſque. Nullū publi-

Statuarũ multitudo. publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeò locus publicus aut vacuus, ubi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in totâ Vrbe admirandum elegantioribus ingeniis fuiſſe. Earum originem & augmentum breviter in Caſſiodoro habes: *Statuas primùm* *Origo.* *Tuſci in Italiâ inveniſſe referuntur, quas amplexa poſteritas, penè parem populum Vrbi dedit, quàm natura* *Tabulæ.* *procreavit*. Fuerunt & *Tabulæ* magnorum illorum artificum, ob quarum unam alterámque vel Romam philocali & elegantes illi venirent.

Statuarum precium. Iam de precio ſtatuarum quod tetigi, quis non vel è materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas; dico argenteas, aureas, eburneas fuiſſe. Et argenteæ quidem ſub Auguſto maximè increbuerunt: ſed ille moderatus eſt, & ſuas conflavit; non ita alii Princi-

pes,

pes, & nominatim Domitianus, qui ſuperbo arbitrio ſtatuas ſibi in Capitolio (locum hunc ſacerrimum profanus Princeps ſtatuis ſuis ſedē eligebat) non niſi aureas argenteáſque poni permiſit, ac ponderis certi. Nota materiem, nota pondus: & ex ſolido utroque igitur metallo fuiſſe. Fuerunt etiam graves pondere: atque adeò Commodus Imperator ſtatuam 1000. librarum auream habuit, cum tauro & vaccâ, quaſi Vrbis conditor. Claudio Populus Romanus ſumptu ſuo, in Capitolio, ante Iovis Opt. Max. templum ſtatuam auream 1000. pondo collocavit. Eidem Principi in Roſtris poſita columna eſt, & palmata ſtatua ſuperfixa, librarum argenti 1500. Diſce hinc pondus grande in utroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam miſceri, & æs vel argentum

inau-

inaurari. Et id dicebant, *Sub auro ſtatuam poni*.

Magna ſtatuarũ copia. Harum ſtatuarum tanta erat frequentia, ut Claudius Imperator coërcere ſit conatus; quia nimia jam copia Vrbem, vias, vicos, non ornabant, ſed ſtipabant & arctabant. Atqui exceptio quam poſuit, & permiſſio item à Senatu, fræna iterũ laxabant; & qui in Vrbe nõ potuit, is ſe in villis aut agris publicabat. *Species variæ.* Variæ ſtatuarum fuerunt ſpecies; quædam Coloſſææ, Curules, Equeſtres, Pedeſtres, & habitu variante & diverſo: Quid, quòd equorum, leonum, ſphyngum, & variorum animalium? ut Obeliſcos, & hæc talia omittam.

Cuſtodia ſtatuarum. Ne autem aliquis è ſtatuis illis aliquid abraderet aut reſecaret, cuſtodia & cautela antiqua fuit. Miles in Vrbe excubabat, Vrbanus ille & vigilum ad templa, ad loca itẽ publi-

publica. Sed prætereà certus etiam Præfectus huic ſtatuarum cuſtodię, & qui militem haberet. Vocârunt id officii, *Comitivam Romanam*. Atque hic eſt, qui *Comes Romanus* appellatur, quia Romam, & ejus opera ſervabat.

De Viarum operibus.

Non Romam ſolùm, ſed quædã circa eam oſtendam. Tria autem occurrunt vel maximè admiranda, *Via, Aquæductus, Cloacæ*. Quæ tria Dionyſius vult velut ſpecimen & argumentum eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ, ſive ab uſu conſideres, ſive ab impendiis & ſumptu. *Tria circa Romã admiranda.*

Primæ ſunt *Viæ*, quas illi non in Vrbe ſolùm, ſed extra eam, ad longiſſima ſpatia, plurimas, & plurimo opere muniverunt. Vel una via Appia conſiderantem in ſtuporem dabit, de quâ audi Procopium, quem aſſerimus, & paſſim explicamus: *Viæ.*

Hanc

Via Appia deſcriptio. *Hanc* [viam Appiam] *Appius Romanorum Cenſor ante annos 900. ſtruxerat* [imò 850. circiter] *& à ſe dederat nomen. Longitudinem ejus 5. dierum ſpatiò vir expeditus poſſit emetiri. Ab urbe Româ Capuam pertinet,* [nimirum à portâ Capenâ Capuam uſque, quæ ſunt milliaria 124. Deinde fuit uſque Brundiſium lapidibus ſtrata, an ab Iulio Cæſare, an ab Auguſto, incertum: quæ longitudo eſt milliarium circiter 350. Addit de latitudine] *eâ latitudine, ut duo currus ex adverſo obvii, liberè queant pervadere & commeare.* [Ergo haud minus 25. pedes patuit] *Et eſt ſanè hæc via præter cæteras ſpectabilis, ſiquidem Appius ex aliâ & longinquâ tunc, ut reor, regione exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, & ſuâpte ingenio duriſſimos in hanc viam vehendos curavit.* [intelligit ſilicem, durum aſperúmque lapidem, & è rupi-

rupibus, non illum minutum & tenuem, quem vulgò vocamus, & qui in glaream potiùs venit. Sed è quâ regione petiti? in viciniâ tales non eſſe, Procopius indicavit. Onufrius Panvinus hoc amplius, duos montes oſtendi, ad Sinueſſam unum, alterum inter Puteolos & Neapolim, è quibus ſaxa ea, colore & duritie ferrum referentia, videantur exciſa. At Leander ſpecus & fodinas in Bruttiis exſtare, ad *Seminariam*, è quibus lapides ad vias eruti, prçſertim ad Appiam. Quidquid ſit, opus mirum & laborioſum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit] *Quos planos deinde ac læves redditos, & quadratos inciſione factos, junxit & in ordine locavit.* [conſpiciuntur hodie tales, diversâ magnitudine, 3. 4. 5. etiam pedum quaquaverſus. Cætera de juncturâ & firmitate, útque unum corpus ap-

pareat, ſunt miranda magis, quàm explicanda] *metalli nihil vel alterius rei inſerendo, ſunt tamen ita connexi, & validè inter ſe hærent, ut ſpeciem viſentibus præbeant non conjunctos ita eſſe; ſed congenitos. Et quamvis tot jam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris jumentíſque; tamen neque ſerie ſuâ vel minimum exeunt & dimoventur, neque franguntur, aut lævorem ſuum amittunt.* Nec brevior quoque *Via Flaminia*, quæ Româ Ariminum uſque, & inde porrò Aquilejam ducebat.

Via Flaminia.

Obſervanda hoc loco duplex ratio ſternendi vias apud veteres, vel *glareâ*, vel *ſilice*. Ampliùs Marginare ſolebant: quod caput ſanè erat, & agger ille viæ cùm altiuſculus, & inſtar pulvilli eſſet (ità ſolet) firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne diffluerет & ſpargeretur. Hoc *Marginari*

Marginare qd.

ri: & ibidem etiam alii lapides duplices, & ad uſum duplicem poſiti. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex iis in equum fas eſſet: Ii crebriores diſpoſiti per totam viam. Alteri autem rariores, qui ut columellæ exſtabãt, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Vtrumque hoc C. Grachus inſtituit; & gratum id vulgus fuit. Cur non eſſet? nihil magis ad tædium & fatigationem, quàm ignaros ſpatiorum oberrare; & contrà, refici animum ac vires eâ ſignatione. Hinc ille mos per lapides computandi, quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant, id eſt, *Signa*, ſive *Notas*. *Cippi in viis.*

Quod ad munitionem viarum, pleræq; ſimiles, nec in Italiâ ſolùm plurimæ, ſed in provinciis ipſis. Nã ſcripſit Iſidorus, Pœnos primos lapi- *Muni-tiones viarum.*

pidibus vias ſtraviſſe, quas poſteà Romani penè per totum Orbem diſpoſuerunt; excisis ſæpè montibus, complanatis vallibus, ut æquabiles & faciliores ita viæ eſſent. Præcipuum verò in viis, ſi non in uſu, at ſplendore & voluptate fuit, quòd monumenta & ſepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus utrũque prætexebant. Quàm pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum & jocorum materies? Illic illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio; alibi libertorum, ſervorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quędam aliquâ notâ aut inventiunculâ ſpectabiles; & iſtæ, quę hodie exſtant, dicent. Sed & uti-

Ad pulchritudinem.

utilis aſpectus ille; nam monumenta ſecundum viam prętereuntes admonent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales. Quid amplius? omnium illorum, qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe: Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur.

Ad utilitatem.

De Aquaductibus.

Iam *Aquaductus* videamus, & pulverem ſordéſque, ſiquas è Viâ contraximus, abluamus. Diu Roma ſine Aquæductibus; & Tiberis, ac ſiqui fontes nativi erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine degerent, optimum rerum aqua (ut Poëta canebat) quæſita, & per tubos ac canales, in fornicibus latericiis Romam advecta. Id factum primò A. V. 441. cùm Appius Claudius Cenſor, idem qui vias ſternere inſtituit

Aquaductuum origo.

tuit, hoc quoque bonum invenit. Ab eo eſt *Aqua Appia*, per milliaria circiter 11. deducta. Hoc initium: ſed Deus bone, quæ mox incrementa? Nam egebat ſanè aquis populus ille, nō ſolùm ad potum, ſed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita ubertim inducta fuit, ut quiſque domi, aut in vicino haberet copiam. Ita autem flumina per Vrbem & cloacas videbantur fluere, ut unaquæque domus propemodum haberet fiſtulas & canales, quibus aquam induceret. De hac re Plinius: *Si quis diligentiùs æſtimaverit aquarum abundātiam in publico, balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis villis, ſpatióq; advenientium exſtructos arcus, mōtes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis mirandum fuiſſe in toto Orbe terrarum.* Nec Romæ tantùm, ſed in coloniis pleriſq;

Incremēta.

&

& majoribus oppidis hęc fuēre.

Fuerunt in Vrbem perducti 14. Aquæductus (P. Victor 20. numeravit) coctili laterculo per priſcos illos ædificati, eâ latitudine ac ſimul altitudine, ut vir eques commodè per eos poſſet incedere. Sed hæc altitudo de ipſis modò eſt, quid arcus & fornices arbitraris? quos in quibuſdam locis ſublevatos 109. pedes, Iulius Frontinus affirmat. O rem ſtupendam! & magis, quòd à tot milliaribus continuo opere (etſi non ubique ſic alto) perducebant. Reperies quoſdam à quadrageſimo milliari perductos eſſe, & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, ſupra, infra terram. Exſtant juxta Sublaqueū Aquæductûs Claudiani fornices, & ingentes pilæ ſuſtentantes; de quo Plinius ita ſcribit: *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis, in-*

Multitudo Aquæductuū.

Aquæductus Claudii.

choati à Cajo Cæſare (Caligulã intelligit) *& peracti à Claudio. Quippe à quadrageſimo lapide, ad eam excelſitatem; ut in omnes Vrbis montes levarentur, influxêre Curtius & Cœrulius fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies*. Fuerunt 7. noſtri milliones & ſemis.

Idem Plinius quædam de Lacubus, aliiſque additamentis Aquæductuum ſcribit, non ſine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Aedilitate ſuâ; adjectâ Virgine aquâ, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus* 700 *fecit; præterea ſalientes* 105. *caſtella* 130. *complura etiam cultu magnifica. Operibus iis ſigna* 300. *ærea aut marmorea impoſuit, columnas ex marmore* 400. *eáque omnia annuo ſpatio*. Hęc unus Agrippa, & uno anno. At ſcripſit Plinius, lacus 700. ab eo factos; rectè, ab eo: ſed plures longè fuêre in univerſum, & alibi 1352.

Opera aquaria Agrippæ.

legi-

legimus. Iſti nõ aliud, quàm aquarum in publico receptacula, è quibus petere omnibus fas eſſet: etſi gratior, æſtimatiórque è ſalientibus ipſis ſumpta. Nota autem in Plinio tot ſigna, tot columnas, ad ornatũ lacuum, ſalientium, caſtellorum: atque ea ab uno Agrippâ; quid arbitraris ab aliis prioribus & ſecutis fuiſſe? Atque alia etiam aſſidua multa impendia circa has aquas. *Lacus quid.*

Harum aquarum Curatores ab Auguſto fuerunt inſtituti, cum lictoribus, ſervis, ſcribis, librariis, accenſis, præconibus. Sed præcipuũ, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, ſumptu publico tolerati. Audi hac de re Frontinũ, qui ipſe inter Curatores aquarum; is ergo ſcribit, Agrippam primò per ſervos privatos ſuos hæc feciſſe, eámque familiam Auguſto morientem legâſſe. Auguſtum de- *Curatores aquarum.*

in-

inde publicâſſe, & deinceps manſiſſe; atque habuiſſe homines circiter 240. *Erat autē & altera*, inquit, *familia Cæſaris dicta, & numerus ejus 360. quam Claudius, cùm aquas in Vrbem perduceret, inſtituit*. Addit, in utrâque familiâ varia miniſteria fuiſſe, Villicos, Caſtellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, alióſq; opifices. Habes igitur perpetuos homines 600. ad aquarum tuitionem.

De Cloacis.

Ponimus & *Cloacas* inter magnifica, & ſordes has inter illos ſplendores; imò & ſub terrâ theſauros oſtendimus, & latentium quorundam operum moles. *Cloacæ* à Tarquinio Priſco Rege ſtructæ, ad munditiem, ſordéſque omnes vel abluēdas, vel evehendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. Cloacæ operum omnium maximum, ſuffoſſis montibus, atque Vrbe penſili, ſubtér-

Cloacarum origo.

Magnitudo.

ſubtérque navigata. Quid magni, ſi tam magnæ, ut vehem fœni onuſtam largè tranſmitterent? Id enim non Plinius ſolùm ſcripſit, ſed & Strabo. Latitudinem Marlianus reperit 16. pedum; nec forſan minor altitudo. Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corrivatis 7. amnibus, curſúque præcipiti torrentium modo rapere omnia atque auferre coactis. Fuerunt enim 7. Cloacæ præcipuæ, tot quot ſunt montes. Nã ex iis diffluebant ac derivabantur aquę ac ſordes, & in magnam unam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum eſt; ſed iſtæ tot fuêre quaſi flumina, & alveo grandiore, atque eæ per plana Vrbis ferebantur. *Cloacæ 7. majores.*

Cloacarum firmitatem commendat Plinius, & cauſas concutientes 4. commemorat, quarum vel ſingulę firmiſſima opera evertant; at non *Firmitas.*

labe-

miretur? quomodo non & deſtituendi firmandique modum? idque in flumine magno & vorticoſo, & fundo ipſo infido & limoſo: nam nec avertere quidem curſum fluminis licuit ullo modo. Hæc de Operibus publicis.

Privatorum quædam Opera.

In privatis Operibus duo nunc conſidero, *Domos*, & *Villas*.

De Domibus privatis.

Domus urbanæ quales. Domus fuerunt in tam ſplendidâ & nitenti urbe, pro ipsâ urbe, & ut pulchri corporis apta ac decora membra. Domus, dico, magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis, & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes, amplæ, & præſertim magnatium virorum procerúmque. Hinc Valerius cum indignatione ait: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati*

nati rura patuerũt. Quid domus? imò earum aliquod membrum, Cellaria, Piſcinæ, Culina. Et Seneca increpat paſſim ædificia laxitatem magnarum urbium vincentia: habebant enim aulas æmulas urbium. Quod nõ neſcivit Olympiodorus, qui ſcribit: *Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſâ habet, quæcumque mediocris urbs poſſit continere, nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diverſa.* Per *Fora*, puto intelligere hypęthra quędam & ſubdivalia, inter illas porticus, & ſtatuis alióque ornatu, in fori faciem. Quid autem ſi reverâ ibi judicia & forenſes conventus? Fuêre, & clientium, libertorum, ſervorum ſuorum cauſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Tales autem domus in totâ Vrbe fuerunt 1780. Inſulæ verò (quæ diſtinctæ à domibus) 46602. Illarum longè *Numerus domorum.*

minor

minor numerus, ut quæ tanto grandiores, inſtructioréſque eſſent, & propriæ virorum procerum.

Apparatus. Apparatus jam & inſtructio domorum admiranda. *Colūnæ.* Columnas ingentes, è longinquis petitas, ſive ex Ægyptiis arenis, ſive ex Africæ ſolitudinibus, diſponebant in porticibus & capacibus cœnationibus. Calliſtus, Claudiani libertus, in unâ cœnatione habuit columnas 30. eáſque è Sudine, lapide Germanico; cui ingens tunc precium & novitas. Scaurus in atrio collocatas habuit maximas, atque adeò 38. pedum, Lucullæi marmoris. Vide hanc altitudinem in uno atrio, quā multæ domus totæ vix æquāt. Deinde parietes marmore inducebant, quod genus *Incruſtationes* Latini, Græci *μαρμαρώσεις* dicunt. *Incruſtatio.* Id non aliud fuit, quàm marmor in tenues cruſtas ſectum parieti imponere

nere ſcitè, & pro tectorio ei dare. Secandi ratio arenâ & ſerrâ, in prætenui lineâ verſante arenas, tractúque ſecante. Primùm autem Romæ parietes cruſtâ marmoris operuiſſe totius domûs ſuę, in Cœlio monte, Mamurram Equitem Romanum, Præfectum fabrûm Cæſaris, Plinius tradidit. Iſtæ marmorũ cruſtæ ſæpè picturatæ & variegatæ fuerunt, velut aliquod Muſivum opus. Solebant prætereà laquearia tota inaurare, quod paſſim ſcriptores & tradunt & damnant. Nec ſolùm levi inductione, ſed ſolido ſępè auro. Trabes nonnumquam auratas faciebant, ſed cameras gemmatas & eboratas, ad ſplendorem & varietatem, ut quaſi cœlum imitarentur, & (ut Arnobius loquitur) *ſidereos evomant variatâ interſtitione fulgores*. Longiùs hoc quoq; producebant, ad parietes & columnas. *Inauratio.*

pareat, ſunt miranda magis, quàm explicanda] *metalli nihil vel alterius rei inſerendo, ſunt tamen ita connexi, & validè inter ſe hærent, ut ſpeciem viſentibus præbeant non conjunctos ita eſſe, ſed congenitos. Et quamvis tot jam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris jumentíſque; tamen neque ſerie ſuâ vel minimum exeunt & dimoventur, neque franguntur, aut lævorem ſuum amittunt*. Nec brevior quoque *Via Flaminia*, quæ Româ Ariminum uſque, & inde porrò Aquilejam ducebat.

Via Flaminia.

Obſervanda hoc loco duplex ratio ſternendi vias apud veteres, vel *glareâ*, vel *ſilice*. Ampliùs Marginare ſolebant: quod caput ſanè erat, & agger ille viæ cùm altiuſculus, & inſtar pulvilli eſſet (ità ſolet) firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne diffueret & ſpargeretur. Hoc *Marginari*

Marginare qd.

ri: & ibidem etiam alii lapides duplices, & ad uſum duplicem poſiti. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex iis in equum fas eſſet: Ii crebriores diſpoſiti per totam viam. Alteri autem rariores, qui ut columellæ exſtabāt, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Vtrumque hoc C. Gracchus inſtituit; & gratum id vulgus fuit. Cur non eſſet? nihil magis ad tædium & fatigationem, quàm ignaros ſpatiorum oberrare; & contrà, refici animum ac vires eâ ſignatione. Hinc ille mos per lapides computandi, quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant, id eſt, *Signa*, ſive *Notas*. *Cippi in viis.*

Quod ad munitionem viarum, pleræq; ſimiles, nec in Italiâ ſolùm plurimæ, ſed in provinciis ipſis. Nā ſcripſit Iſidorus, Pœnos primos la- *Muni-tiones viarum.*

pidibus vias ſtraviſſe, quas poſteà Romani penè per totum Orbem diſpoſuerunt; exciſis ſæpè montibus, complanatis vallibus, ut æquabiles & faciliores ita viæ eſſent. Præcipuum verò in viis, ſi non in uſu, at ſplendore & voluptate fuit, quòd monumenta & ſepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus utrũque prætexebant. Quàm pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum & jocorum materies? Illic illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio; alibi libertorum, ſervorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quędam aliquâ notâ aut inventiunculâ ſpectabiles; & iſtæ, quę hodie exſtant, dicent. Sed & uti-

Ad pulchritudinem.

utilis aſpectus ille; nam monumenta ſecundum viam prętereuntes admonent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales. Quid amplius? omnium illorum, qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe: Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur. *Ad utilitatem.*

De Aquaductibus.

Iam *Aquaductus* videamus, & pulverem ſordéſque, ſiquas è Viâ contraximus, abluamus. Diu Roma ſine Aquæductibus; & Tiberis, ac ſiqui fontes nativi erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine degerent, optimum rerum aqua (ut Poëta canebat) quæſita, & per tubos ac canales, in fornicibus latericiis Romam advecta. Id factum primò A. V. 441. cùm Appius Claudius Cenſor, idem qui vias ſternere inſti- *Aquaductuum origo.*

tuit, hoc quoque bonum invenit. Ab eo eſt *Aqua Appia*, per milliaria circiter 11. deducta. Hoc initium: ſed Deus bone, quæ mox incrementa? Nam egebat ſanè aquis populus ille, nō ſolùm ad potum, ſed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita ubertim inducta fuit, ut quiſque domi, aut in vicino haberet copiam. Ita autem flumina per Vrbem & cloacas videbantur fluere, ut unaquæque domus propemodùm haberet fiſtulas & canales, quibus aquam induceret. De hac re Plinius: *Si quis diligentiùs æſtimaverit aquarum abundātiam in publico, balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis villis, ſpatióq; advenientium exſtructos arcus, mōtes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis mirandum fuiſſe in toto Orbe terrarum.* Nec Romæ tantùm, ſed in coloniis pleriſq;

Incremēta.

&

& majoribus oppidis hęc fuêre.

Fuerunt in Vrbem perducti 14. Aquæductus (P. Victor 20. numeravit) coctili laterculo per priſcos illos ædificati, eâ latitudine ac ſimul altitudine, ut vir eques commodè per eos poſſet incedere. Sed hæc altitudo de ipſis modò eſt, quid arcus & fornices arbitraris? quos in quibuſdam locis ſublevatos 109. pedes, Iulius Frontinus affirmat. O rem ſtupendam! & magis, quòd à tot milliaribus continuo opere (etſi non ubique ſic alto) perducebant. Reperies quoſdam à quadrageſimo milliari perductos eſſe, & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, ſupra, infra terram. Exſtant juxta Sublaqueū Aquæductûs Claudiani fornices, & ingentes pilæ ſuſtentantes; de quo Plinius ita ſcribit: *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis, in-* *Multitudo Aquæductuū.* *Aquæductus Claudii.*

choati à Cajo Cæſare (Caligulã intelligit) *& peracti à Claudio. Quippe à quadrageſimo lapide, ad eam excelſitatem; ut in omnes Vrbis montes levarentur, influxêre Curtius & Cœrulius fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies.* Fuerunt 7. noſtri milliones & ſemis.

Opera aquaria Agrippæ.

Idem Plinius quædam de Lacubus, aliiſque additamentis Aquæductuum ſcribit, non ſine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Aedilitate ſuâ, adjectâ Virgine aquâ, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus* 700 *fecit; præterea ſalientes* 105. *castella* 130. *complura etiam cultu magnifica. Operibus iis ſigna* 300. *ærea aut marmorea impoſuit, columnas ex marmore* 400. *eáque omnia annuo ſpatio.* Hęc unus Agrippa, & uno anno. At ſcripſit Plinius, lacus 700. ab eo factos; rectè, ab eo: ſed plures longè fuêre in univerſum, & alibi 1352.

legi-

legimus. Iſti nõ aliud, quàm aquarum in publico receptacula, è quibus petere omnibus fas eſſet: etſi gratior, æſtimatiórque è ſalientibus ipſis ſumpta. Nota autem in Plinio tot ſigna, tot columnas, ad ornatũ lacuum, ſalientium, caſtellorum: atque ea ab uno Agrippâ; quid arbitraris ab aliis prioribus & ſecutis fuiſſe? Atque alia etiam aſſidua multa impendia circa has aquas. *Lacus quid.*

Harum aquarum Curatores ab Auguſto fuerunt inſtituti, cum lictoribus, ſervis, ſcribis, librariis, accenſis, præconibus. Sed præcipuũ, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, ſumptu publico tolerati. Audi hac de re Frontinũ, qui ipſe inter Curatores aquarum; is ergo ſcribit, Agrippam primò per ſervos privatos ſuos hæc feciſſe, eámque familiam Auguſto morientem legâſſe. Auguſtum de- *Curatores aquarum.*

in-

inde publicâſſe, & deinceps manſiſſe; atque habuiſſe homines circiter 240. *Erat autẽ & altera*, inquit, *familia Cæſaris dicta, & numerus ejus 360. quam Claudius, cùm aquas in Vrbem perduceret, inſtituit*. Addit, in utrâque familiâ varia miniſteria fuiſſe, Villicos, Caſteliarios, Curatores, Silicarios, Tectores, alióſq; opifices. Habes igitur perpetuos homines 600. ad aquarum tuitionem.

De Cloacis.

Ponimus & *Cloacas* inter magnifica, & ſordes has inter illos ſplendores; imò & ſub terrâ theſauros oſtendimus, & latentium quorundam operum moles. *Cloacæ* à Tarquinio Priſco Rege ſtructæ, ad munditiem, ſordéſque omnes vel abluẽdas, vel evehendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. Cloacæ operum omnium maximum, ſuffoſſis montibus, atque Vrbe penſili, ſubtér-

Cloacarum origo.

Magnitudo.

ſubtérque navigata. Quid magni, ſi tam magnæ, ut vehem fœni onuſtam largè tranſmitterent? Id enim non Plinius ſolùm ſcripſit, ſed & Strabo. Latitudinem Marlianus reperit 16. pedum; nec forſan minor altitudo. Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corrivatis 7. amnibus, cursúque præcipiti torrentium modo rapere omnia atque auferre coactis. Fuerunt enim 7. Cloacæ præcipuæ, tot quot ſunt montes. Nã ex iis diffluebant ac derivabantur aquę ac ſordes, & in magnam unam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint; non ambigendum eſt; ſed iſtæ tot fuére quaſi flumina, & alveo grandiore, atque eæ per plana Vrbis ferebantur. *Cloacæ 7. majores.*

Cloacarum firmitatem commendat Plinius, & cauſas concutientes 4. commemorat, quarum vel ſingulę firmiſſima opera evertant; at non *Firmitas.*

labe-

labefactant iſtud. Sunt, pugna aquarum & copia intus: moles & columnæ vaſtæ, quæ per vias, & ſuper illas trahuntur: ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum: denique validi aliquot terræmotus. Quídni igitur firmum & rarâ duritie opus, quod omnibus reſiſtit? & id per tot ſæcula? Etſi tamẽ reparârunt, aut fulſerunt interim, quod omnino neceſſe fuit. Quàm ſumptuoſa autem illa reparatio, dicit apud Dionyſium C. Aquilius, qui ſcripſit, neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem 100. talenta impendiſſe in redemptores. Ea ſunt 600000. Philippæorum. Quid igitur & quanti paratio univerſa, ſi tanti in partibus reparatio?

Cloacæ reparatæ.

De Trajani Ponte in Danubio.

A Tiberi ad Danubium magno ſaltu imus, ut ejus aquis ſordes

Cloa-

Cloacarum abluamus. Libet Pontem in Danubio memorare, quem Trajanus Imperator ſtruxit; operū omnium fortaſſe arte & difficultate maximum, ſi non ſumptu. Deſcribit graphicè Dio Caſſius, & gratia ſectori ejus Xiphilino eſto, quòd hāc partem non recidit. O quàm pulchras valentéſq; ille alias! *Pilæ igitur*, inquit ille, *ejus ſunt* 20. *è lapide ſecto & quadrato, quæ altitudinem habent* 150. *pedum, latitudinem* 60. *Diſtant inter ſe* 170. *pedes, fornicibus devinctæ.* [Grande hoc concamerationis ſpatium, nec efficiendum, niſi altitudo illa pilarum acceſſiſſet, & tardè ac lentâ inclinatione fornix ſurrexiſſet. Ex hoc autem numero pilarum, & diſtantiâ earum colligo & efficio fluvii latitudinem 4770. pedum fuiſſe, id eſt, paulò minus unius milliaris.] *Quomodo autem non aliquis ſumptum in iſtas pilas admi-*

Pōs Trajani.

Ejus deſcriptio.

mi-

miretur? quomodo non & deſtituendi ſirmandíque modum? ídque in flumine magno & vorticoſo, & fundo ipſo infido & limoſo: nam nec avertere quidem curſum fluminis licuit ullo modo. Hæc de Operibus publicis.

Privatorum quædam Opera.

In privatis Operibus duo nunc conſidero, *Domos*, & *Villas*.

De Domibus privatis.

Domus urbanæ quales. Domus fuerunt in tam ſplendidâ & nitenti urbe, pro ipsâ urbe, & ut pulchri corporis apta ac decora membra. Domus, dico, magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis, & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes, amplæ, & præſertim magnatium virorum procerúmque. Hinc Valerius cum indignatione ait: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati*

nati rura patuerũt. Quid domus? imò earum aliquod membrum, Cellaria, Piſcinæ, Culina. Et Seneca increpat paſſim ædificia laxitatem magnarum urbium vincentia: habebant enim aulas æmulas urbium. Quod nõ neſcivit Olympiodorus, qui ſcribit: *Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipsâ habet, quæcumque mediocris urbs poſſit continere, nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diverſa.* Per *Fora*, puto intelligere hypęthra quędam & ſubdivalia, inter illas porticus, & ſtatuis alióque ornatu, in fori faciem. Quid autem ſi reverâ ibi judicia & forenſes conventus? Fuêre, & clientium, libertorum, ſervorum ſuorum cauſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Tales autem domus in totâ Vrbe fuerunt 1780. Inſulæ verò (quæ diſtinctæ à domibus) 46602. Illarum longè minor

Numerus domorum.

minor numerus, ut quæ tanto grandiores, inſtructioréſque eſſent, & propriæ virorum procerum.

Apparatus. Apparatus jam & inſtructio domorum admiranda. Columnas ingentes, è longinquis petitas, ſive ex *Columna.* Ægyptiis arenis, ſive ex Africæ ſolitudinibus, diſponebant in porticibus & capacibus cœnationibus. Calliſtus, Claudiani libertus, in unâ cœnatione habuit columnas 30. eáſque è Sudine, lapide Germanico; cui ingens tunc precium & novitas. Scaurus in atrio collocatas habuit maximas, atque adeò 38. pedum, Lucullæi marmoris. Vide hanc altitudinem in uno atrio, quã multæ domus totæ vix æquãt. Deinde parietes marmore inducebant, quod genus *Incruſtationes* Latini, Græci μαρμαρώσεις dicunt. Id *Incruſtatio.* non aliud fuit, quàm marmor in tenues cruſtas ſectum parieti imponere

nere ſcitè, & pro tectorio ei dare. Secandi ratio arenâ & ſerrâ, in prætenui lineâ verſante arenas, tractúque ſecante. Primùm autem Romæ parietes cruſtâ marmoris operuiſſe totius domûs ſuę, in Cœlio monte, Mamurram Equitem Romanum, Præfectum fabrûm Cæſaris, Plinius tradidit. Iſtæ marmorũ cruſtæ ſæpè picturatæ & variegatæ fuerunt, velut aliquod Muſivum opus. Solebant prætereà laquearia tota inaurare, quod paſſim ſcriptores & tradunt & damnant. Nec ſolùm levi inductione, ſed ſolido ſępè auro. Trabes nonnumquam auratas faciebant, ſed cameras gemmatas & eboratas, ad ſplendorem & varietatem, ut quaſi cœlum imitarentur, *&* (ut Arnobius loquitur) *ſidereos evomant variatâ interſtitione fulgores*. Longiùs hoc quoq; producebant, ad parietes & columnas. *Inauratio.*

Laquearia verſatilia. Sed alia hîc etiam & ingenioſa luxuria; nam lacunaria iſta verſatilia faciebant, & aliâ atque aliâ ſubinde facie convivas delectabāt. En privata ingenia & luxuriā; quid exiſtimas Principes tētâſſe & feciſſe? *Neronis ædes.* Nero Cæſar in veſtibulo ædium ſuarum Coloſſum 120. pedum poſuit. Hoc principium: deinde porticus triplices milliariæ; item ſtagnum, maris inſtar, circumſeptum ædificiis ad urbium ſpeciem. Rura inſuper, arvis atque vinetis, & paſcuis, ſilvíſque varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In cęteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, unionúmque conchis erant. Cœnationes laqueatę tabulis eburneis verſatilibus, ut flores: & fiſtulatis, ut unguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò, diebus ac noctibus, vice,

vice Mundi circumagerentur. Omnia illa Capitolina, quæ & quanta fuerunt, nugæ & quiſquiliæ viſæ, præ uno membro aliquo Palatinæ domûs.

Inter tecta & domos incluſæ aliquando ſilvæ, & intermixtæ veræ aves. Luci enim & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant, imò & ſuper ædes. Seneca caſtigans & increpans, ut ſolet, ſuum ævum: *Pomaria,* inquit, *in ſummis turribus ſerunt, quorum ſilvæ in tectis ac domorũ faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quò improbè cacumina egiſſent.*

Silva in ædibus.

De Villis Romanorum.

De *Villis* hoc universè Strabo pronũciat: *In villis velut more Perſarum regias quaſdam ſtruunt.* Quid majus ampliúſque in hanc rem dicam? Vis tamen ſpecimen aliquod in unâ villâ? Capitolinum audi: *Exſtat Gordianorum villa viâ Præ-*

Villa Gordianorum. *neſtinâ, 200. columnas uno periſtylo habens, quarum 50. Caryſteæ Claudianæ, 50. Sienitides, 50. Numidicæ, pari menſurâ ſunt. In quâ Baſilicæ centenariæ tres: cætera huic operi convenientia; & thermæ, quales, præter Vrbem, nuſquam in Orbe terrarum.* Sed nec Hadriani villam in Tiburtino ingero, cujus ſuperbæ reliquiæ exſtant. Quid tot aliarum in ſolo Latio, & circa Romam?

LIBER IV.

DE VIRTVTE ROMANA.

QVartus noſter limes, de VIRIS & VIRTVTIBVS Romanorũ. Plinii enunciatio eſt: *Gentium in toto Orbe præſtantiſſima una, & in omni virtute, haud dubiè Romana exſtitit.* Quid homo Gothici ſanguinis Caſſiodorus? *Roma Virtutum*

tutum omnium latiſſimum templum. Profectò ſedes ſuas per aliquot ſæcula ibi habuêre, nec injuriâ ipſi Romani templum ſtruxêre *Honori* pariter & *Virtuti*. Vtramque colebant: ſed & *Fortunam* etiam, id eſt, providentiam & fata ab alto, quæ incredibile eſt, quàm preſſo nec tardanti pede ſecuta ſint Virtutem. His duobus incrementa ſua Roma debuit, his duobus ſtatum ſuum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum ſimul, & tam diuturnum. Nam (ut breviter & nervosè Florus) *ad conſtituendum Romanum imperium Virtus & Fortuna contendiſſe videtur*. Sed amica contentio fuit, in quâ tamen ipſa Virtus vicit. Habuit igitur Fortunā, ſive cœlitum illum favorem, ſed habuit à cauſis, quas iidem cœlites per Virtutum gradus nexúſq; præſtruxerunt. Vt id liqueat, videamus

Virtus & Fortuna Romanos extulerunt.

primùm universè qui *Viri* in imperio illo fuerint, & tum quę *Virtutes*.

DE ORDINIBVS IN POPVLO *Romano*.

Romani dupli-ces.

VIROS conſidero dupliciter, & eos qui in Magiſtratu, Imperiis, Conſiliis fuerunt, id eſt, *Capita Reipublicæ*; & parte alterâ *minora* etiã *membra*, id eſt, Populum, & eos qui paruerunt. Vtrique egregii, nec quibus alia gens facilè, aut ex vero comparetur. Primores igitur illi in duplici diſcrimine ſunt, *Senatores*, *Equitéſque*.

De Senatoribus Romanis.

Gravi-tas Sena torum.

Senatores ſi inſpicias, qui propriè ſedebant ad clavum, proh Deus, quanta gravitas, ſapientia, majeſtas! Vt meritò illum ordinem, *Regum conſeſſum*, Cyneas legatus Pyrrhi Regis, vir nec mentis, nec oris egens, appellaverit. Profectò talis fuit, & nec ſub Principum imperio

nimis

nimis degeneravit: etſi poſteà quidem diſceſſit ab illâ ſuâ prçſtantiâ, & ut grande çdificium, paulatim mole ſuâ deſedit, & mox ruit.

Quomodo lecti Senatores.

Erant autem in illo Senatu civiũ eximii, genere, cenſu, virtute. Nam hæc ſpectabant; nec temerè viles aut ſordidos, (etſi plebejos interdum, quos magna virtus eveheret) inopes numquam, & improbos raro admittebant: aut ſi tales, non tenebant. Cenſores enim legebant hunc Senatum, atque iidem per ſingula luſtra examinabant, ac relegebant; ſiquis loco eo indignus, aut ſi quid in privatâ etiam vitâ turpe ac maculoſum, notabant, & emovebant. Fiebat id ſilentio, & ſine accuſatione ullâ, aut cauſç apud judices dictione. Dumtaxat in recitando Senatu, quod publicè & ſolenniter fiebat, nomen ejus preteribant, quẽ motum Senatu vellent. Ita cùm in

Quomodo Senatu moti.

 albo

albo illo non eſſet, nec in Senatu cenſebatur. Cauſa quidem iis movendi ſemper erat, & hanc ſubſignabant, & volentibus edebant: ſed certare de eâ lite nihil opus erat, judicium ſufficiebat, quod à tam gravibus viris (nam primores ferè Senatûs erant) bonum meruiſſe, laus & approbatio habebatur; culpa & damnatio, triſte. Rarenter, & vix eveniſſe legimus, ut Cenſores illi per affectum judicârint. Nam voces ſtatim omnium damnâſſent, & exagitâſſent. Et fac tamen ſemel iterúmq; eveniſſe, quid magni mali prę magno illo bono erit? Nõ enim alia pœna quàm ignominia; facilè aut contemnenda, aut eluenda, qui publica judicia aut teſtimonia pro ſe haberet. Denique alii Cenſores mox reponebant. Nam & hoc ſciẽdum, non in gravibus & grandibus peccatis hanc cenſuram interveniſ-

ſe;

ſe; ea enim legibus & judiciis ſervabantur: ſed minoribus delictis, aut domeſticis flagitiis, à quibus vacare & caſtos eſſe primos illos ordines maximè volebant, & quorum vita erat in exemplum.

Initio à Romulo centum facti, & *Patres*, iidémque *Senatores*, vel à curâ, vel ab ętate dicti. Poſteà ad 300. crevêre, & in liberâ Republicâ ſic mansêre uſque ad Livium Druſum: is in Tribunatu, cùm opes Senatûs vellet extollere, eoſdem judiciis etiam proponere, numerum auxit, & ad 600. fecit. Manſiſſe ita ad Ceſarem videtur, qui per bella civilia non opes ſolùm, ſed honores multis largiturus, amplificavit, & vel ad 1000. allegit. Diſplicuit Auguſto, & magnâ curâ, atque iteratâ aliquoties recenſione, purgavit, & denique ad modum veterem, id eſt, 600. redegit. Qui ſanè ſatis amplus nume-

Numerus Senatorũ.

numerus, etſi in amplo illo imperio: atque ex his pleriq; non ſolùm conſiliis publicis ſemper adhibebãtur, ſed etiam in provincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque Curia hæc velut promptuarium erat, è quo ſtatim Princeps caperet viros, ad omnia civilia aut militaria munia aptos, & ſuffecturos. Et hec aſpectu tenuerunt Senatum, grande vel unicum fulcrum illius Principatûs.

Elogia Senatus.

Elogia de Senatu res & veritas multis dictavit. In Cicerone leges, *Senatum principem ſalutis, publicæq; mentis*. In Ammiano, *Aſylum Mundi totius*. In Caſſiodoro, *Glorioſum Senatum, morúmque lumina*. In Petronio, *Recti bonique præceptorem*. Iam in Tacito etiam dicitur, *Caput imperii, & decora omnium provinciarum*. quia jam ſub Principibus ex omni regione capiebantur Senatores,

res: & ut ditiſſimi honeſtiſſimíque provincialium civitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Vtile inventum, & ad populos ſub unum imperium firmiter colligandos. Symmachus eâ causâ ſcripſit: *Pars melior humani generis Senatus.* Caſſiodorus: *Quidquid humani generis floris eſt, habere Curiam.*

De Equitibus Romanis.

Alter ordo eſt *Equitum*, qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de genere, multi erant à Senatoribus & Patribus orti; & certè liberti aut libertini, nec ſi cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Erant tamẽ ex ingenuis multi, & ferè omnes, qui cenſum equeſtrem haberent. Is fuit 400. id eſt, 10000. Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, ut tunc *Equites qui.*

opes

opes pleriſque amplæ erant; & ideò quod ád vitam, coërcendus aut recidendus. Apud veteres id quoque Cenſores fecêre, ſive in Tranſvectione, (quæ tamen eorum modò erat, qui equũ publicum habebant) ſive per luſtra ſingula, cùm ordines digerebant, & recognoſcebant. Nã hîc quoque album erat, ſive tabulę, & recitabant; quíque primus ex iis nominatus, *Princeps juventutis* dicebatur, planè ut qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatûs*, auguſto titulo dicebatur. Ideò autem dictus *Princeps juventutis*, quòd olim & primâ Republicâ, pauci Equites, nec ferè niſi filii Senatorum. Crevit paulatim largiter numerus, & magnam civitatis aut civium partem comprehendit, ſed nomen tamen *Iuvenum* manſit. Sed & *Iuvenes* antiquis dicti ad annum 45. Hæc cauſa & origo nominis.

Princeps juventutis quis.

Sed

Sed Senatorum filii an non Senatorii, aut Senatores? Cave erres; diſtinctione hîc opus. Aliud *Senatus*, ſi Principum tempora aſpicias, aliud *Senatorius ordo*. Ille certo numero ſtetit, ut diximus, & intra 600. ſub Auguſto quidem: at iſte latiùs patuit, & juvenes quoque ac Senatorum filii, ſed & alii Equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorii, qui jus lati clavi à Principe impetrâſſent, id eſt, inſigne ipsũ Senatorum: & in Senatum quidem ii veniebant, ſed ſententiæ jus fuiſſe non putabis. Inſtitutum enim Auguſti fuit, qui liberis Senatorum, quò celeriùs Reipublicæ aſſueſcerent, protinus à virili togâ latum clavum induere, & Curiæ intereſſe permiſit. Hoc ita Auguſtus, ſed reſtrictè in Senatorum liberis: poſteà Caligula etiam aliis quibusdam Equitibus permiſit. Permiſit dico, *Senatorii qui.*

aliiq;

aliíque Principes; ſed ſic,ut ab ipſis peteretur. Hi ipſi *Senatores* interdũ dicuntur. Atque iſti ſunt, qui *Illuſtres Equites* à Tacito atque aliis,ad diſcrimen appellãtur; & palàm ipſe Tacitus cum Senatoribus jungit, aut coæquat.

Equites triplicis generis. Genus Equitum diffuſum, & in vario diſcrimine: Erant qui *Equo publico*,erant qui *Iudices*,erant communi nomine *Equites* dicti. Illi qui equo publico, tempore Auguſti, ad 5000. erant aut ſuprà. Qui in Iudicibus, haud pauciores; imò plures, ex Plinii teſtimonio. Claſſis reliqua eorum, qui immunes. Atque iſti Equites, quos Perſeus Rex apud Livium ita laudat & inſignit: *Equites enim illis, Principes juventutis; Equites ſeminarium Senatûs; inde lectos in Patrum numerum, Conſules, inde Imperatores creant.*

De

De Plebe Romanâ.

Supereſt tertius ordo, *Plebis*. Is triplici diſcrimine fuit, *Ingenui*, *Libertini*, *Liberti*. Et in militiâ diſcrimen erat ab hoc genere: itémque à cenſu, ſicut & in aliis muniis, ſiqua publicè ſubirent. Vita etiam cenſuræ permiſſa: quam tamen neglexiſſe poſteà (malo ſanè publico) Imperatores conſtat, contentos duplicem illum priorem ordinem recognôſſe. *Tria genera Plebis.*

Iſti ordines ſtatim poterant agnoſci in occurſu ab habitu. Nam etſi toga communis omnium civium veſtis eſſet, tamen diſcrimina alia ab aliis notis. Vt ſolis Senatoribus, aut iſtis quaſi Senatoribus, jus lati clavi geſtandi erat: quod non aliud, quàm velut bullæ è purpurâ, & capita clavorum intexta aut inſerta. Equitibus autem aurei annuli, qui hunc ordinem à plebe diſtinguebant, *Cognita ex habitu.*

bant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

DE VIRTVTE ROMANA *Militari*.

IAm quod propoſitum de *Virtutibus* addamus: nam Viros illos laudabiles, vel potiùs admirabiles fuiſſe dico, ídque à duplici virtute, *Militari*, vel *Civili*. Illam in imperio & Republicâ jure conſidero, ut tutelam ejus, imò augmentum; ſine quâ fruſtra aliquis ſtatus aut commune ſe jactet. Præmitto igitur, & duo hîc in Romanis miror, *Iuſtitiam*, & *Fortitudinem*.

Virtutes bellicæ Romanorum.

Iuſtitia Romanorum.

Quod ad *Iuſtitiam*, neſcio an alia gens conſideratiùs, & cauſis in rationis trutinâ libratis, bellum ſuſceperit, quàm iſta. Nam plerique aut Regum ſuorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republicâ, qui decernebant. Hîc

Romanis juſtè bella ſuſcepta.

aliter:

aliter: & nec Senatui, nec populo toti plenum hoc jus, niſi cognitio & judicatio Sacerdotum publicorum interveniſſet, quos *Fetiales* dicebāt. Eorum arbitrio ſumpta arma, poſita arma: & religio, non ſolùm juſtitia, ea temperabat. Etenim ſemper duplici hoc titulo uſi Romani, ut aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illâ, ubi res eorum ageretur: pro iſtâ, ubi Sociorum. Et hoc de Sociis latè patuit, & eſt illa catena, quæ bella & terras conjunxit aut ſubjunxit.

Vis pauca exempla? Ecce Carthaginenſes validi ſunt, imò æmuli virium Romanarum; obſtant creſcentibus. Quid fit? removendus ille obex, & cauſam ipſi præbebunt. Siciliam invadunt, & Mamertinos: iſti ad Romanos appellant, ut Socios. Veniunt, ſubveniunt, pellunt eos, & quæſita jam ipſis ad ſe tra- *Exempla juſtitiæ.*

 hunt.

hunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adjicitur, conceſſu ipſorum. Vides augmentum? Sed enim jam ſiſtimus, & illi manent ac florent? non: in Hiſpaniam malâ cupidine tranſcendant, arma etiam Saguntinis inferant, & amicum ſociúmque Romanis oppidum evertant. Bellū ergo iterum juſtum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulſi, Hiſpaniâ aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia jam deſunt. Vis juſtè dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos ſimul laceſſet, atque iſti eos advocabunt, & ſibi primùm, mox & Macedonibus imponent. Talia in Antiocho, Iugurthâ, ipſo Mithridate; qui ſceleratiſſimus non Regum, ſed mortalium, quid de fraude vel injuſtitiâ Romanorum queritur? ut volet; ipſe ab illis & nobis audiet, *Væ victis.*

ctis. Non dicam, pereant; ſed tamē pareant, qui vincere aut quieſcere non potuerunt. Hæc de antiquis ſaltem Romanis, & ante Syllam civili bello nondum infectis, &, ut ſic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & juſta. At poſteà degenerârunt, avaritia & ambitio quædam dictârunt, ad hoc rationis examen non dirigenda. Punivit quidem populos quoſdam, fateor, ſed non niſi imperio ſuo, & ſtipendiario illo jugo. Quàm multis autē & pacem indulſit, ſi uti eâ potuiſſent, aut voluiſſent? Ipſis Carthaginenſibus bis; Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cùm pellere terris in eorum manu eſſet: contenti fuerunt reſtringere, & ut imagine hac utar, pennas incidere, ne temerè & laſcivè ſic evolarent. *Clementia in victos.*

Fortitudo Romanorum.

De *Fortitudine* Romanorũ *militari*, ſatis in libris *De Militiâ Romanâ* dictum: ſed argumenti & cõtextûs etiam causâ pauca dicantur. Igitur & *Milites*, & *Duces* pręſtantiſſimi huic genti fuerunt, & in omni ævo admirandi.

Militia Romana qualis. Vide mihi legiones illas, quæ binę junctę, & cum totidem Sociis, equitatu autem 1800. ad quæcumq; bella & hoſtem ibant, ſed & victrices ferè redibant. Tota autem ea manus quid amplius, quàm 18000. erat? Iam ſi 10. legiones jungeres, quod item factum, quid niſi Hirtii verbis dicam, *Vel Cœlum diruere eas potuiſſe*? Ecce gigantes novos, & veros, nec è fabulis petitos.

An non tales ibi videbuntur, ſi in *Opere*, *Agmine*, *Acie*, pauliſper eos conſideras? Quod ad *Opus*, fodiebant, vallum & foſſas ducebant; aggerem,

Miles Romanus qua

gerem, teſtudines, turres ſtruebant: omnia celeriter & induſtriè, ut fidẽ ſuperet, homines paucos tanta in tantulo tempore ſtruxiſſe. Iam de *Agmine*, quid iſtud eſt? arma omnia peditem ferre, cibos ſemeſtres aut menſtruos, utenſilia, & ſeptenos aut plures interdum vallos. Iumentum ita oneres, negabis par futurũ. Adde ordinem in toto inceſſu, à ſignis nõ diſcedere, pari paſſu omnes ambulare, decurrere etiã, cùm opus eſſet, in plenis armis. Denique in *Acie* quis par Romano miles erit? nam non fuiſſe quidem, id conſtat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum concurrerunt, ecquando victi ſunt igna viâ ſuâ aut culpâ? *lis in Opere.* *In Agmine.* *In Aciè.*

Quid autem mirandum tales fuiſſe, apud quos à primâ adoleſcentiâ vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honeſtiorum *Exercitia in armis.*

ad Rempublicā accedere, aut magiſtratus capere poterat, niſi decem annos militâſſet. Et pedeſtris ipſa militia, 20. annorum decurſu denique terminabatur. In ipsâ pace, an quietem egiſſe cenſes? exercitia aſſidua erant, vel in cāpo illo Martio, vel in ipſis alibi caſtris: Quis jam neſcit locum in acie, vel in præſidio militi ſervandum, vel moriendum fuiſſe? Leviter ab eo diſcedere, à vitâ erat abire, ut ſeveritas quidem volebat ſaluberrimæ illius diſciplinæ. Inde contemptus periculorum & hoſtium: & in medios illos vel exiguam manū ſi Dux miſiſſet, quis non ſine cunctatione parebat? Exemplum illuſtre & notū, ſed admirabile eſt, in bello Punico primo. Conſul parùm providè ſuos ductans, in locum humiliorem, & collibus undique cinctum inſinuârat. Hoſtes aditus inſederant, & ſine

Exēplū obedientiæ militaris.

ne

ne ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus conſilium ſuppeditat. *Conſul*, inquit, *vides tu collem illum ab hoſtibus nondum occupatum? illuc cenſeo mittendam cohortem aliquam militũ, ſi te & alios vis ſalvos. Hoſtes enim in illos irruent, intereà tu, ſi vir es, te explicabis, & pervades*. Placuit Conſuli ſententia, & vera erat: nec de militis obedientiâ dubitabat, ſed *Ducem*, inquit, *illum, qui in certam mortem eat, quem habemus? Me ipſum*, ait ille. Dictũ, factum, 400. ad moriendum proficiſcuntur, & cadunt; ſolus Tribunus inter mortuos, ſemimortuus ipſe, repertus convaluit, & ſæpè utilem operam Reipublicæ poſteà navavit. Viros iſtos tali robore, tali obedientiâ alibi mihi dabis? Sed hæc infelix audacia; illa lætior, cùm Punico item bello, fugientem eorũ claſſem pedites in mare ſe conjicien

tes & natantes, quaſi in camporum firmitate aggreſſi, manibus ſuis in litus retraxerunt.

Exēpla Fortitudinis. In Hirtio legimus, Numidarum copias in coronæ modum Cæſaris copias cinxiſſe; Cæſariani interim non amplius tres aut quatuor milites veterani ſi ſe convertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conjeciſſent, amplius 2000. ad unum terga vertebant. Vis nominatim & L. Sicinium aliquem citē, *L. Sicinius.* qui centies & vicies in aciem deſcendit? 36. ſpolia ex hoſtibus retulit? 8. ex provocatione occidit? 45. vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis Caſſium Scævam? *Caſſius Scæva.* qui in Britannico litore cum 4. commilitonibus in ſcopulo relictus, cùm mari abeunte hoſtibus adire fas eſſet, atque ii confertim irruerent, deſertus ab aliis, ſolus impetum ſuſtinuit, multos dejecit aut occidit, denique,

nique armis ſuis onuſtus, ſolo ſcuto abjecto, in mare ſe dedit, & ad Cæſarem natavit. Qui ſtupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille diſciplinæ memor: *Da veniam Imperator,* inquit, *quòd ſcutum reliqui.* O dictum factis illis ipſis laudabilius! & quid à tali animo, non enim jam manibus ſolùm, non ſperes? Idẽ Pompejano bello, ad Dyrrhachium caſtello præpoſitus, ſolus in portâ conſiſtens, contra Romanas legiones & copias id ſervavit. Quo tempore ei oculus effoſſus, humeri trajecti & femur, ſcutum 130. ictibus perforatum.

Sed in victoriâ quid milites iſtos miror? magis penè in clade & morte. Miles in Cannenſi prælio, cùm vulneribus confectus, manus etiam mutilatus eſſet, ſpoliare ſe conantis Numidæ cervicem brachiis invadens, ad ſe traxit, & naribus atque *Alia Fortitudinis exẽpla.*

auribus corroſis (cùm alia tela non eſſent, aut tractare non poſſet) deforme cadaver aſpicientibus reliquit. De uno loquor: ſed quinam illi viri fuerunt, quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidã hoſtibus ſuis immortui, omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipsâ morte ira vivebat. Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere; & nec victos quidem vincendos.

Duces ſtrenui. Tranſeo ad *Duces*: etſi quomodo non iſti omnes Duces? Sed tamen Duces etiam aliqui eximii: ut parens ille Romulus; ut M. Furius Camillus; ut L. Papyrius Curſor, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Livius opponit; ut M. Claudius Marcellus, igneo impetu: ut Q. Fabius Maximus, ſalubri tarditate; ut P. Scipio Africanus prior, divi-

diviná felicitate; & poſterior, divinâ virtute; ut denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen C. Iulius Cæſar, fortunâ, peritiâ, magnitudine & celeritate animi ſuper omnes, qui arma tractârunt, aut tractabunt. Sed cõcludimus, ſi poſt Cæſarem tamen unum addidero, alterius Cæſaris ô fidum utilémque miniſtrum! Is M. Vipſanius Agrippa fuit, vir bello providus & fortis, & vel cauſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum.

DE VIRTVTE ROMANA *Civili.*

AD *Civilem* jam Virtutem venio, domi & in togâ ſpectãdã. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maximè reperio, *Pietatem, Probitatem, Conſtantiam*.

Virtus Civilis triplex.

Pietas Romanorum.

Pietas eminet, vana illa quidem, dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo

Nu-

Romani religioſi. Numinis cultu (pro ipſorum captu) reverenter occupata. Incredibile eſt, quàm omnia publicè & privatim religiosè cœpta, adminiſtrata, patrata: ut totam civitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari. Atque id ſecundum vetera inſtituta, nec novitati aut mutationi dabant hîc locum. Miratur hoc Dionyſius, quòd quamquam 600. nationes penè in urbem confluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua ritúſque patrii eſſent; tamen nulla peregrina religio publicè ſuſcepta: aut ſiqua oraculorum monitu intro ducta, ea ipſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis. Quò valde faciebat, quòd ſacris præeſſent, & ipſi non interpretarentur ſolùm, ſed adminiſtrarent, viri in Republicâ primi, honoribus honeſti, qui & exemplo plebem eò trahebant, &

pru-

prudentiâ ac maturitate, nova aut nocitura ſpernebant.

Probitas Romanorum.

A Pietate, tamquam capite, alia Virtutum membra, & in primis illa *Probitas*, id eſt, animi morúmq; integritas quædam & candor. Sine fuco, ſine fallaciâ diu mores illi fuerunt, & in proverbium abierat, *Homo Romani ingenii*: *Romana ſimplicitas*, & *Romana fides*. Et ſanè diſſerere alibi de virtute crebrum, hîc uſurpare. Nec ſolùm in pace, ſed etiam in bello candor is fuit, & raro aſtu aut fraudibus victoria quæſita aut parta. Tangit graviter M. Aquilium Imperatorem Anneus Florus, quòd is bello Aſiatico veneno fontes miſcuiſſet, ad deditionem quarumdam urbium. Iam & huic Probitati *Abſtinentia*, ſive etiam *Continentia*, adherent: non fœdè aut injuſtè appetere alienum, parcè

Probitas in Romanis quanta.

&

Abſtinē tia Ro-- mano-- rum.

& modicè ſuo uti. Et illius quidem (*Abſtinentiæ*, dico) quàm pulchrum, nec jactatum nimis exemplum fuit ab univerſo populo editum, Marianâ & Cinnanâ proſcriptione? Quíppe cùm ii hoſtium ſuorum penates omnibus opibus aut elegantiis plenos, vulgi manibus diripiendos ultrò objeciſſent, nemo inventus eſt, nemo qui juſtam hanc prædam è civibus peteret, caperétque: ſed tamquam è ſacris ædibus, omnes manus & cupidinem abſtinuerunt. Et quid in togâ miramur hęc exempla, cùm in ipſo bello, & inter hoſtes prædæ abſtinentia fuerit? quæ non niſi permiſſu capta, & ſic quoque tota ad Duces relata.

Continē tia Ro-- mano-- rum.

Iam in *Continentiâ* quàm laudabiles, ſi cibum, veſtem, aut externa alia ſpectes? Plinium & Plautum teſtes habemus, populum Romanum per aliquot ſæcula non niſi far-

re

re & pulte vulgò uſum. Quòd ſi nuptiæ, feſtivitas, aut lætius convivium eſſet, pro magno pauci piſciculi, & porcinæ aliquot pondo in obſonium adjecta. Similis in veſtibus frugalitas, & omnium, ditium pauperúmque, è lanâ; atque eâ nativi & albidi coloris, niſi quòd ditiorum ſplendentes paulò magis & nitidæ à fulloniâ arte eſſent. Nam Sericum, Holoſericum, & ipſa Lintea, ſerò innotuerunt, & timidè etiã in uſum paucorum venerunt.

Adderem *Modeſtiæ* laudem, & reverentem Senatûs & Procerum ſuorum populum, niſi Tribuniciæ interdum procellæ turbâſſent, quã ego peſtem unicam & labem reperio in re Romanâ.

Conſtantia Romanorum.

Tertia Virtus *Conſtantia*: ô verè admiranda in Romanâ gente! Nã in aliis pares alios habeant, in hac nec *Romanorum Conſtantia.*

nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, & pati fortia, Romanum eſt*. quaſi hæc in malis magnis patientia (quæ ipſa eſt Conſtantia) peculiaris eorum virtus eſſet. Et tu diſpice: Vmquámne unum aliquem hominem plus invicti & obnixi in omnes caſus roboris oſtendiſſe, quàm populum hunc univerſum? Exemplis doceatur.

Contra Pyrrhũ. Pyrrhus ille in Italiam venerat, cum novi generis gentíſque copiis, & in primis inaudito terrore elephantum: victor grandibus præliis erat, Italiam percurrerat, & à trigeſimo penè lapide Romam proſpexerat. Quid Romani? trepidant ſcilicet, & pacem petunt? Imò oblatam ultrò reſpuunt, & legatos ejus cum animoſo hoc reſponſo dimittunt: *Pyrrhus Italiâ cum copiis excedito; ubi exceſſerit, de pace, ſi volet, agito.*

agito. Ni exceſſerit, arma & viros, & aciem exſpectato. Qui animi iſti, aut verba ſunt? non contra Pyrrhũ, ſed contra Fortunam, & penè dixerim, cœlum dimicantium. Etſi mos ille eorum ſemper in bellis (notandus & admirandus) nihil largiri armato hoſti, ſed ubi ea poſita, & obſequioſi aut flexibiles illi viſi, tũc denique conditiones ferre & ęquas, & ſæpè nec exſpectatas. Generoſorũ hoc eſt, ire in adverſos, parcere aut abſiſtere jam abjectis. Fructus autẽ Conſtantiæ in Pyrrhum fuit, ſponte Italiâ illum fugere, ipſos ejus dominos & potentes fieri.

Vide & bellum Punicum primũ: quot ibi clades, raræ aut novæ? Rara in Africâ ipsâ, cùm Atilius Regulus Conſul, cum toto exercitu oppreſſus, & vivus veniſſet in hoſtium poteſtatem. Novæ aliquot in mari, cujus anteà expertes & imperiti, *Clades aliquot Romana.*

riti,

riti, claſſes plures vel naufragio vel pugnâ amiſerant. Polybius ſcribit, & ipſe miratur, 700. quinqueremes eo bello amiſſas fuiſſe. Satis autem jacturam eã æſtimas aut intelligis? in quâque earum 300. remiges fermè erant, milites 120. Hos tu ſi unâ computas & colligis, videbis paulò minus 300000. hominum periiſſe. Et qui Romani tunc erant? nec totâ etiam Italiâ plenè adhuc potiti. O conſtantiam, ô robur, ô Fortunã! nam hæc ſe vertit, & puduit tam merentibus non ſe dare.

Bellum Punicũ tertium. Iam ad mortem plaga, Punicum bellum tertium. Annibal ſummus Ducum in Italiam ipſam venit, ſylvam exſcindere parat, in quâ ſtabulabantur Martiales iſti lupi; & penè fecit. Tribus præliis magnis victor, & ultimo illo Cannenſi, quid niſi totum virilem ſanguinem Romanum exhauſit? Heu cladem!

50000.

50000. ſelectorum militum unâ cũ altero Conſulum, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis jácent. Et tu Roma âdhuc ſpiras? quibus freta? ſenibus, pueríſque & fœminis, quos ſolos penè reliquos habes? Spiro, inquit, imò alta & vetera ſpiro. De pace nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & è cinere iſto ſuſcitabũtur rerum domini Romani. O inſanas, dixerit aliquis, cogitationes! Sed res & exitus docuit, conſtantes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *ſed ſemper in malis major reſurrexit*: & pueros, ſenes, vinctos, ſervos armavit, & imbecillo aut fœdo exercitu victrices illas copias profligavit. Plura poſſim; nam in omni Romanâ hiſtoriâ propria hujus virtutis exẽpla ſunt: ſed quid majus iſtis poteſt?

Conſtantia in adverſis. Iã quid admirabilius, quàm, cùm Varro auctor & cauſa tantæ cladis (nec falsò) diceretur, Romam redeunti obviam itum ab omni ordine & populo, & gratias actas, quòd de Republicâ nõ deſperâſſet? Siqua alia hæc plebs fuiſſet, itáne gratias funeſto & furiali capiti? ſputa, ſaxa, tela, nec unam mortem. Illi fecerũt: quia hoc quoque Conſtantiæ proprium, mederi malis potiùs, quàm iraſci.

Fiducia Romanorum. Eſt & minutum aliud. Nam cùm Vrbem ipſam Annibal obſideret, & terreret, fundus, in quo caſtra ejus poſita, publicè ſub haſtâ Romæ venniit; nec minoris, quàm ſi liber, nec inſeſſus ipſe, aut Italia ab hoſte eſſent. Item alterum, eodem illo tẽpore, cùm ad unam portam Annibal pugnaret & invaderet, alterâ militem & auxilia in Hiſpaniam emiſerunt. Fiducia hæc humana

non

non fuit; à Deo inſpirante venit.

OBIECTIONES.

Contra Probitatem Romanam.

De candore & fide Romanorum multa ſunt dicta: ſed proh ſancta Fides, quę legimus alibi & videmus contra tuum numen aut nomen admiſſa? Caucæi, populus Hiſpaniæ ſatis potens & notus fuit, qui cùm pares Romanorum armis & violentiæ non eſſent, legatos ſupplices in caſtra ad Lucullum Imperatorem miſerunt, pacem & fœdus quâcumque lege facturos. Ille obſides imperat, & argenti ſtatim talenta 100. (id eſt, 60000. Philippæorum) equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt ſedulò & obnoxiè. Imperat tum ampliùs, ut 2000. militum in urbem ſuam accipiant, præſidii causâ. Id quoque factum. Sed illis occultò mandatum, ut muros portáſq; occuparent: atque ita Lucullus re- *Perfidia Luculli.*

liquum exercitum induxit, & tubâ ſignum datum, ut ſine diſcrimine, ſenes, pueri, viri, fœminæ interficerentur. Ita oppidum direptum, deletum; ipſa 20000. hominum per ſummum ſcelus interempta. O candorem, ô ſimplicitatem!

Fraus Sulpicii Galbę. Ecce aliam in eâdem Hiſpaniâ ſimilem. Sulpicius Galba Luſitaniã hoſtiliter ingreſſus vaſtabat, mirantibus illis, nec cauſæ aut culpæ ſatis conſciis, legatos mittunt, fœdera priora renovant: illo recipiente, & ultrò miſerante, quòd ſic afflictarentur. *Sed*, inquit, *egeſtas vos impulit prædas agere, & belli ſpeciem præbere: medebor. Tripartitò vos dividam, & in agro ac ſolo pingui collocabo, ubi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum uxoribus, cum liberis, in talem vallem, talis illa pars, aſſignabo.* Venerunt miſeri, læti ac ſecuri, & in triplici regione diſtincti; ad quorũ

pri-

primos cùm acceſſiſſet, arma ponere quaſi amicos ſociósque juſſit; & iis poſitis, milites immiſit, & fidem ac Deos implorantes, ad unum omnes occidit. Idem alteris, tertiiſq; celeriter factum, & priuſquàm fama prioris facinoris ad eos veniſſet. Vide, ſi tale aliquid infidum & barbarum in ullâ barbarie factum. Vis antiquiora? accipe. Auſonum gens in Italiâ fuit, uno tempore, nullo ſatis certo crimine exciſa. Livius ipſe narrat, ſuſpectos & delatos à paucis, quaſi deficere ad Sãnites vellent: præventos autem à Romanis, qui occultè ſubmiſſis militibus, quibuſdam & togatis, portas trium oppidorum occupârunt, & eâdem horâ, cædibus promiſcuè factis, urbes & gentem deleverunt.

Contra Abſtinentiam Romanorum.

Iam quæ, aut ubi *Abſtinentia?* Romæ & inter cives fortaſſe credo,

& ex veteri dicto, *Corvus corvo oculum non eruit.* Sed an eadem in provinciis, & ubi occaſio aut facultas peccandi? O Dii Deæque (ſi fas ſic exclamare) quæ illic occulta aut aperta furta, libidines, nundinationes, raptus? Poëtę Harpyias aliquas finxerunt, quæ contactu & unguibus omnia diriperent, aut fœdarẽt: in re iſti Romanorum Præſides fuerunt. Optimus & belliſſimus quiſque ita ſe gerebat, ut bella omnia domum auferret. Demades olim dictitare ſolitus, cùm ad tribunal aut magiſtratum iret, ad auream meſſem ſe ire: mihi crede, iſti ibãt, & Colchos quiſque Iaſon ſibi spondebat. Legiſti Ciceronis illa de uno Verre? Pleraque talia in aliis, & miſeri provinciales non niſi præda & ſpolium Præſidibus ſuis erant. Quòd ſi in pace talia, per bellum & arma quid ſuſpicamur fuiſſe? Dabo exempla. L.Syl-

Romanorum rapina.

L. Sylla in Aſiâ, cùm communiter 20000. talentûm exegiſſet, privatim edixit, ut hoſpes militi, apud ſe divertenti 16. drachmas in diem daret; cęnam inſuper ipſi, & ſodalibus quot vocâſſet; Centurio autem acciperet in diem 500. drachmas; id eſt, 50. Philippæos, veſtem præterea duplicem, domeſticam & forenſem. Hæc Sylla, inquies, homo nequam, & natus ad diſciplinam militarem diſſolvendam. Bene eſt, accipio excuſationem. Quid ergo L. Paulus, qui Macedoniam vicit, inter optimos civium? Deſtinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Perſeo Rege ſenſiſſent. Quid facit? Centuriones ſubmittit, per ſpeciem liberandi, decem primos evocat, ut conſilio & ducibus ſpoliet: ô candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: ô clemens

Sylla dura exactio.

L. Pauli impietas.

ab-

abſtinénſque factum. Sed pulcherrima clauſula, tot millia capitum abducta; nec finis, in miſeros muros & tecta ſævitum, & dirui ea juſſa.

Hortenſii crudelitas. In vicinâ Græciâ quid Hortenſius Prætor patravit? Legati Abderitæ in ipsâ Româ audiantur: Flentes ante Curiam, querentéſque, oppidũ ſuum ab Hortenſio expugnatum direptúmque eſſe. Cauſam excidii fuiſſe, quòd cum 100000. denariûm (id eſt, 10000. Philipp.) & tritici 50000. modiûm imperaret, ſpatiũ petierant, ut de eâ re ad Hoſtilium Conſulem, & Romam legatos mitterent. Vixdum ad Conſulem ſe perveniſſe, & audîſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub coronâ cæteros vænîſſe. In ipsâ Italiâ, Locrorum oppido, Q. Pleminius, legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? In corpora, in liberos, in con-

conjuges infandæ contumeliæ editæ.

Et quid ego Conſules, Prætores, Legatos nomino aut conquiro? ecce puſillus unus Præfectus Equitũ, titulo tenus, Scaptius, cùm pecuniam deberi ſibi à Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, ejúſque conſultum: homo probus & juſtus, 50. Equites ab Appio Conſule impetrat, incluſum in Curiâ Senatum habet in multos dies, adeò ut interierint nonnulli fame. Quid plura dabo? claudat mihi Polybius teſtium agmen; qui ſcribit, Scipionẽ, captâ Carthagine novâ, omnes obvios occidi juſſiſſe, nec ut ulli parcerent. Tum addit, ſolennem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratiâ hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani civitates capiunt, non homines modò occidi, ſed etiam canes* *Scaptii fraus.*

diſſe-

diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.

Contra Continentiam Romanam.

Continentiam, & frugalitatem veterum illorum Romanorum, ſed planè veterum, ſi laudas, ego ſuccino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longiùs trahis; ut non ego, lectio & obſervatio tacitè refellent. Quid? leges illæ ſumptuariæ ab antiquo latæ, & ſub bellum Punicum ſecundum, non oſtendunt morbos in eâ parte fuiſſe, cùm ad publica hæc remedia recurrendum? ipſæ cœnæ & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiſcere Pontificiæ illius cœnæ apud Macrobium, ubi incognita & nobis quærenda ciborum genera. Reminiſcere & Salluſtii verborum de Metello, Proconſule in Hiſpaniâ: conſidera cœnaculi apparatum, cœnantis habitum aut honores, cœnæ ipſius

Luxus Romanorum ĩ victu.

ipſius exotica fercula; quis ganeonũ & lurconum poſſit vel auſit imitari? Quis noſtrum hodie aves aut feras trans mare, cœnę causâ, conquirit? Atqui olim non Metellus ſolùm aliquis, ſed jã vulgus lautiorum. Seneca, acer ille talium quæſitor & cenſor; *Nõ eſt neceſſe* (inquit, ad ſæculi ſui mores) *omne perſcrutari profundum, ac ſtrage animantium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii Deæque iſtos perdant, quorum luxuria tam invidioſi imperii fines tranſcendit. Vltra Phaſim capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat; nec piget à Parthis, à quibus pœnas nondum repetiimus, aves petere.* Quid Latinus Pacatus in Panegyrico? Laudat Theodoſium Principem, quòd nihil tunc opus eſſet ad penum regiã flagitare remotorum litorum piſcẽ, peregrini aëris volucrem, alieni tem-

Querela Senecæ de luxu.

Pacati.

temporis florem. Et tũ addit imaginem prioris ſæculi: *Nam delicati illi ac fluentes, & quales ſæpè tulit Reſpublica, parum ſe lautos putabant, niſi luxuria vertiſſet annum, niſi hibernæ poculis roſæ innatâſſent, niſi æſtivâ in gemmis capacibus glacie Falerna fregiſſent. Horum gulæ anguſtus erat Orbis noſter: namque appoſitas dapes non ſapore, ſed ſumptu æſtimantes, illis demum cibis acquieſcebant, quos extremus oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſſent.* Ecce vitia & prodigioſum luxum, omnia faſtidientem, niſi remota & ſumptuoſa.

Incredibilis in piſces sũptus.

Sed inferioris tantùm illa ævi? imò verò à bello Punico ſecũdo, aut circà: cùm ecce Cato Cenſorius publicè queſtus, *Non poſſe ſalvam eſſe urbem, in quâ piſcis pluris, quàm bos, væniret.* At ego dico, pluris quàm

decem boves veniiſſe unum piſcem: piſcem? piſciculum, addo. Mulli in quo tunc pretio? putantur fuiſſe, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos marinos* vocamus; ſed quidquid fuit, piſciculus, & vix 5. aut 6. librarum. O non delicias, ſed inſanias! unum ex iis 5. 6. 8. 10. millibus HS. reperio emptum. Tiberius Cæſar mullũ ſibi miſſum 4. pondo & ſelibrarum vænire juſſit, quã P. Octavius 5000. HS. id eſt, 125. Philippæis emit. Aſinius Celer è Conſularibus, hoc piſce prodigus, unum mercatus eſt 8000. hoc eſt. 200. Philipp. Tiberius graviter queſtus eſt, tres mullos 30000. nummûm vænîſſe. Si numeri recti, certum eſt, exceſſiſſe, & ſingulos 250. Philippicis ſtetiſſe.

De Apicio res nota eſt, hominem perditæ gulæ fuiſſe; de quo, ut alia ſileantur, mors ſola judicabit, quã Senecæ verbis dicam: *Cùm HS.* *Apicii. gula.*

millies

millies (duo milliones & ſemis) *in culinam congeſſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit. Superfuturum ſibi HS. centies computavit, & velut in ultimâ fame victurus, veneno vitam finivit.* Quam luxuriam, & quam effuſam vitam privati hominis hanc fuiſſe putamus, cui centies HS. (id eſt, 250000. Philippæorum) paupertas & deſperatio fuit?

Æſopi. Sed hunc omitto, & duos eodem nomine alios, qui in exemplar & nomen tranſierunt hujus vitii, Claudium Æſopum addamus, Hiſtrionem. De eo Plinius: *Maximè inſignis eſt in hac memoriâ Clodii Aeſopi, tragici Hiſtrionis patina, 600. HS. taxata.* (15000. Philippæorum) *in quâ poſuit aves, cantu aliquo aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coëmptas, nullâ aliâ inductus voluptate, niſi ut in his imitationem hominis*

minis mandere. Atq; iſte etiam fuit (alii ad ejus filium referunt) qui margaritas ſorbere ſolitus aceto ſolutas.

Sed quod ad illos gulones, de M. Antonii & Cleopatrę ſponſione non meminiſti, cùm hæc ſe centies HS. unâ cœnâ diceret abſumpturam? Ille negare, & rem ἀδύνατον cenſere: ad ſummum, judex & ſculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, ſequenti die illa cœnam apparat pollucibilem, ſiquis umquàm, & denique ut Cleopatra, ut Ægypti Regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum po ſcere: cùm illa arridens, *Vnum*, inquit, *ferculum rem confecerit*. Et ſimul ex cõpoſito, illatâ phialâ acris aceti plenâ, unionem, quem aure dextrâ geſtabat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eúmque, ut natura eſt, ſtatim

Cleopatra luxus.

liquefactum abſorbuit: parata & in alterum, quem ſiniſtrâ gerebat, manum injicere, ni providè & properè Munatius, victum Antonium, clarè pronunciâſſet. Quídni victũ? cùm ſola ea gẽma vel cẽties HS. eſſet? ſive ut noſtra æſtimatio, 250000. Philippæorum.

Caligula. Caligula, quem à Naturâ editũ, ut oſtenderet, quid ſumma vitia in ſummâ fortunâ poſſent, Seneca judicavit, centies HS. cœnavit uno die, & in hoc omnium adjutus ingenio, vix reperit, quo mediocrium provinciarum tributum una cœna fieret. Commentus eſt portentiſſima genera ciborum, unguentis calidis frigidíſque lavabatur, precioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorbebat, convivis ex auro panes & obſonia apponebat.

Vitellii. Quid jam Vitellius, ille helluonũ omnium altiſſimus gurges? de quo Pli-

Plinius: *Vitellius in principatu ſuo decies HS.* (25000. Philipp.) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Scripſit autem Suetonius, *In hac ſcarorum jocinera, phaſianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, muranarum lactes, à Carpathio uſque fretóq; Hiſpaniæ, per navarchos ac triremes petitarum, cum commiſcuiſſe.* Idem nõ ſolùm ipſe prodigus, ſed alios impellens, indicebat eâdem die jentacula, prandia, cœnas, commeſſationes, ipſe omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine. Nec cuiquam minus ſinguli apparatus 400000. nummûm cõſtiterunt. Heu illuſum vel abuſum in alienis opibus! nam ea ſunt 10000. Philippicorum, ſive ipſe cenſus equeſter.

Iam de Heliogabalo quid dicã? de quo Lampridius: *Numquam minus* 100. *HS. cœnavit, hoc eſt, ar-* *Heliogabali.*

genti libris 250.(2500.Philipp.) *Aliquando autem* 3000 *HS. cœnavit, omnibus ſupputatis quæ impendit*. (id eſt, 75000. Philipp.) *Cœnas verò Vitellii & Apicii vicit.* Si ergo centum HS.quotidie, eſſent 75000. Philippæorum in menſem. Quid jam convivia, quæ ejuſdem totius ſummæ in unum diem interpoſuit?

Sed jam monſtra omittimus; aliquid ad communem morem quærimus, à quo non nimis Philippus, Hortenſius, Lucullus, & hi tales, lumina Reipublicæ, abiverunt. Piſcinæ & vivaria iſtorum nota ſunt, & cœnæ, ex unâ Luculllianâ 50000. drachmarum, quæ ſunt 5000. Philippæorum. Quid plura adferam? unum hoc Senecæ: *Quid eſt ſumptuosâ cœnâ flagitioſius, & equeſtrem cenſum abſumente? & tricies tamen HS. adjiciales cęnæ frugaliſſimis viris conſtit erunt.*

De

De luxu in veſtitu aliquid addendum. Sumam à Cenſore noſtro Senecâ: *Quidquid eſt boni moris, exſtinguimus levitate & politurâ corporũ. Muliebres munditias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradũ; non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Iſta de viris: quid de juvenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent ecce ingenia deſidioſæ juventutis, nec in ullius rei honeſtæ labore vigilatur. Cantandi ſaltandíque obſcœna ſtudia effœminatos tenent, & capillum frangere, & ad muliebres blandicias vocẽ extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundiſſimis ſe excolere mundiciis, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt.* Fortaſſe de fœminis addam, quas ſcimus cũ veniâ peccare, ubi viri gradum

Luxus veſtium.

Virorũ.

Adoleſcentũ.

Fœminarum. ſtruunt ? Iterum Seneca : *Video uniones non ſingulos ſingulis auribus cõparatos : junguntur inter ſe , & inſuper alii bini ſuperponuntur . Non ſatis muliebris inſania viros ſubjecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent .* Ille de auribus queritur, alius de toto corpore . Pedibus etiam aurum , & gemmæ adhibitæ; ac Plinius ſcribit : *Non tantum crepidarum obſtragulis , ſed & totis ſocculis addi . Neque enim (*inquit*) geſtare jam margaritas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent, ſatis eſt .* Addit pro faſtigio inſaniæ , *Viſam à ſe Lolliam Paulinam, ne ſeriò quidem ac ſolenni cæremoniarum aliquo apparatu , ſed mediocrium etiam ſponſalium cœnâ , ſmaragdis margaritiſque opertam, alterno textu fulgentibus , toto capite , crinibus, ſpiris, auribus , collo, manibus, digitiſque , quæ ſummam quadringenties HS. colligebant,*

bant, (decies centena millia Philippicûm) *ipſâ confeſtim paratâ nuncupationum tabulis probare*.

Excuſatio Obiectorum.

Nõ eſt magnum opus hoc, quod hîc acervatum: unius alteriúſque manûs impulſu diruetur, nec machinâ aut ariete alio adhibito cadent infirmi iſti muri. Triplex accuſatio ſtructa, in *Probitatẽ*, in *Abſtinẽtiam*, in *Continentiam*. Et videamus.

Fraudulenti quidam & perfidi fuêre, rapaces quidam & crudeles, luxurioſi in cibis aliqui aut veſte, ſed quidam, ſed aliqui: & hæc prima reſponſio ſit, & ſcutum pro me firmum. Quid pungis aut invadis gentem totam ob pauculos tot ſæculis nominatos? Fuiſſe non miror, nec id prodigium aut mõſtrum; imò eſſet, ſi non fuiſſent. An tu in hac fæce noſtrâ hominum puram merámque virtutem aliquam vis? So- *Excuſatio prima in genere.*

les nobis imperiorum lucere ſine nube, aut tonitru, aut procel lâ? nec fuêre iſta, nec erunt: & Deus in ſuperis illis locis, & liquido æthere ſerenum hoc habet & ſervat, cætera omnia inferiora miſcentur & turbant. [7]Galbám aliquem aut Lucullum in Hiſpaniâ nominas; Hortenſium aut Pleminium alibi: quid iſta ſunt in tot millenis Præſidibus, qui boni & innoxii fuerunt? Vt ſi guttas aliquot aceti in magnum vas aquæ mulſæ jaciam, non ipsā corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis ab acore aliquo addam: ſic in magnis iſtis imperiis magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interveniant acidi & amari.

Excuſatio altera.

Et tamen (quæ altera reſponſio) adverſa ſæpè fuêre, atque etiam animadverſa. Hoc excuſet Senatum & imperii prçſides, quòd legibus pœnas dederunt, quicumque convicti

ſunt

ſunt leges alibi violâſſe. Nónne id in Galbâ, Hortenſio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur univerſis fraudi aut culpæ ſit, peccâſſe aliquos, ſed impunè & liberè peccâſſe. Paulum Æmilium attuliſti, magnum virum, fateor, & uno illo vel colore culpæ, non enim culpâ indignum. Cur tamen cùm invidiosè rem totam narrás, hoc callidè ſiles, Senatum juſſiſſe? Ex præſcripto id fecit: & qualecumque eſt, non jam ipſe, ſed Senatus potiùs accuſetur. Cur tamen vel iſte? audi & diſce. Epirotæ illi omnes firmiter pro Perſe ſteterant, Romanos oppugnaverãt: quæ injuria eſt, ſi hoſtes hoſtium pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum; ſed ad coërcendas rebelliones aut defectiones talia quædam à modeſtiſſimis Regibus aut Rebuspublicis facta, poſſim docere.

Excuſatio ſævitiæ.

Addis ſolennem ſęvitiam Romanorum, ut putas, in expugnatione oppidorum; homines occidi, canes diſſecari, animantes truncari. Miſeranda ſunt, non nego: nec tamen, ut cenſes, referenda inter admiranda. Quid diſſimulas? non heri & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, ubi vis ultima exſpectata? Et cauſa aliqua huic rei eſt, Terror: & non facilè alioqui manum & finem bellis imponere, niſi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, uſurpentur. At canes etiam diſſecti. O ridiculum, ſi in canes non licet, quod in homines! Hæc dici & excuſari poſſunt, & verè poſſunt: non inficeor tamen, ſub Syllâ aliquo, Mario, aut Cæſare, & præſertim per civilia bella, jus omne & fas neglectũ aut calcatum; ſed mox attollendum ab Auguſto, aut ſiquem bonũ Principem Deus dedit. Illo medico opus

pus fuiſſe fateor, Republicâ jam tã laxâ & opulentâ; & inter pares ſeveritas aut terror eſſe non poterat, ad ſatis reprimendum.

Venio ad Continentiam aſſerendam. Argumenta in eam præcipua duo erant, Leges ſumptuariæ ab antiquo latæ, & Exempla aliquot luxûs. *Excuſatio Luxûs.*

Quod ad leges, ajo & affirmo, nõ firmius pro frugalitate argumentũ eſſe. Nam quòd eæ coërcent aut emendant, quale eſt? ex emendatione apparet, quam videamus. Fannia ecce lex, ſub bellum Punicũ tertium lata fuit in hanc ſentẽtiam: *Permitti diebus feſtis centenos æris; cæteris, denos.* Centeni illi æris 10. drachmas nobis reddunt, deni unã. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus unus ſufficeret in potum, in cibum! Quis de viâ aut ponte mendicus penè nõ *Lex Fannia.*

plus

plus hodie abſumpſerit? Atqui Reſpublica tunc ſatis opulenta & florẽs erat, & maximè ſub Syllâ: tunc & Græcanicæ, & Aſiaticæ deliciæ cognitæ. Videamus igitur, & laxè lautéque jam epulemur. Nam ecce tulit Sylla, ut feriis ſolennibus 30. ſeſtertios liceret inſumere; cæteris diebus ternos. 30. ſeſtertii ſunt noſtro calculo, 7. drachmæ & ſemis, id eſt, nondum Philippicus: terni autem nec drachma. Lex Licinia prævivit, in quâ nõ niſi 30. aſſes (tres denarii) permiſſi diebus feſtis. Laxavit igitur & auxit Sylla. Sed quid hîc ſiſtimus? Auguſtus ille, qui Romam opibus & gazâ Ægyptiâ replevit, & ſub quo illa in ipſo flore, Cibariam legem hanc tulit: *quâ profeſtis diebus* 200. *ſeſtertii; Kalendis, Idibus, & aliis quibuſdam feſtivis,* 300. *nuptiis autem & repotiis*, 1000. *finiuntur*. Sunt 5. Philippæi, profeſtis,

Lex Sylla.

Licinia.

Auguſti lex.

ſtis; feſtis, 7. cum dimidio; nuptiis 25.

Atqui Apicios, Lucullos, Caligulas, Vitellios adduxiſti. Quid ad me? cùm Rempublicam laudavi, plurimos in eâ laudavi, nec aſpicere debui, ſiquæ in tanto ac tam uberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obſtant, quò minùs hæc ſeges bona & laudabilis ſit: nec tales certè mihi dabis ante labentem Rempublicam, id eſt, Syllanum ævum.

Excuſatio de guloſis.

Notandum quoq; eſt, apud Romanos interdum tantam rerum vilitatem fuiſſe, ut bos aliquis nonniſi quaternis aut quinis drachmis conſtiterit. Plinius ita ſcribit: *M. Varro auctor eſt, cùm L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantes, aſſibus ſingulis farris modios fuiſſe, item vini congios, ficíque ſiccæ pondo* 30. *olei pondo* 10. *carnis pondo* 12. Si igitur carnis pondo 12. ſingulis aſſibus

Annonæ vilitas Romæ.

ſibus

ſibus vænit, fac bovem pependiſſe 400. aut 500. libras, quid erunt niſi quaternæ aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera ſunt, inquies. Nec id quidem, ſed bello Punico primo, A. V. 502. evenerunt, haud longè à Catonis ævo. Bello Mithridatico, cùm Lucullus prædas è Ponto egit, ſic abundantes, ut mancipiũ 4. drachmis venale eſſet, bos unâ; capræ, oves, veſtes, alia, pari vilitate. Ecce bovem reduxi ad drachmã. Catonis ævo in Galliâ Ciſalpinâ medimnus Siculus (ſex modios continet) non niſi duabus drachmæ partibus vænît, nempe 4. obolis: metreta vini (12. congii ſunt, ſi Atticã intelligit, & ſunt libræ menſurales 120.) tertiâ parte drachmę. Viator in iis locis nihil cum diverſitore aut hoſpite paciſcebatur, ſed bene & lautè habitus abiens ſolvebat dimidiatum aſſem. O ſi nobis pere-

gri-

grinari ita fas! tota juventus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Non tamen, ut ſeriò loquamur, tam grandis vilitas hæc ſemper fuit.

De luxu veſtiũ, quid dicẽdum.

Veſtibus & viros, fœmináſq; laſciviiſſe non nimis nego, neque excuſo: conceſſu omnium peccet in nugis ille ſexus, ad ſeria non aptus. Sed viri, parùm aut nihil in veteri Republicâ; ſub Principibus cępêre, nec Principibus iſtis invitis. Frangi aut mitigari altos & generoſos animos, veſtium, conviviorum, ludorũ deliciis aut remiſſionibus, haud abs re eorum eſt, nec Auguſtus & ſagaciores illi ignorârunt. Itaque Tacitus ſcripſit: *Luxus menſæ à fine Actiaci belli uſque ad arma, queis Servius Galba rem Romanam adeptus eſt, per annos centum, profuſis ſumptibus exercitos fuiſſe.* Sed anteà negamus,

De

De Doctrinâ Romanorum.

Abſolvimus de *Virtute*, niſi placet ornamentum vel adjumentum ejus adtexere, *Doctrinam*. Nam & ea Romę viguit, atque adeò ab ipsâ conditâ Vrbe, vel potiùs ante eam. Atque adeò erat transfuſa ipſa Gręcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exoleviſſe tamen hæc paulatim fateri debemus, & uſque ad bellum Punicum ſecundum raras Romę vel elegantias, vel literas fuiſſe; Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Poſteà captâ ipsâ Græciâ, victores iterum cepit, & feliciter artes ſuas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, ſed primò ad eloquentiam maximè, ut quæ conjuncta cum rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet. Mox & Hiſtoria ſucceſſit, & Philoſophia, & quidquid ad animos moréſque colen-

Origo & progreſſus doctrinæ Romæ.

H:H H
H:H H

lendos, aut honeſtè oblectandos facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maximè quia cum modo & temperie fuit, quòd nec omnes paſſim ſe darent, nec nimis etiam ſe darent liberis. Non omnes, ſed primores ferè, & ii qui vel erant in Republicâ, vel ad eam ſe præparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adſpirabat; neque erat harum rerum; Senatus & Equites, præter illam, animi cultum aſſumebant, & mente, non manu ſolùm conſpici volebant. Modũ quoque plerique ſervabant, nec ut mancipia quędam literarum eſſent; ſed ut quatenus opus, haurirent, & ad rem atque uſum transferrent. Talis Scipio ille poſterior, talis Cornelius Sylla, Pompejus, Lucullus, Cæſar, alii, uno verbo, quicumque in Republicâ eminentes poſteà fuerunt.

Romani quomodo literas colerent.

Itaque ſtudium hoc doctrinę publicè viguit, & doctores paulatim, in privatis primò Principum ædibus, mox & in publico, ac ſtipendiis publicis, auditi, conducti, & præmiis variè affecti. Quis neſcit C. Cæſarem omnes liberalium artium doctores, qui Romæ eſſent, civitate donâſſe? qui ſummus extero honos, & nullâ pecuniâ æſtimandus; etſi nec hæc defuit, primò quaſi è privatis loculis data, mox è fiſco annuatim appenſa. Primus id Veſpaſianus firmiter inſtituit, qui Latinis Græcíſque Rhetoribus annua centena conſtituit. Ea reddunt 2500. Philippæos: ubi hodie vel eximiis doctoribus largiendos? Atqui & Medicis quingena HS. mercedem annuam fuiſſe, Plinius docuit: quæ ſunt 12500. Philippæi. Cur ergo non admittam vel 600. excellenti alicui honorarium fuiſſe? Imò fue-

Præmia literatorum.

runt

runt Eumeno Rhetori, & doctori in ſcholis Auguſtoduni, quem Conſtantius Princeps ſub Auguſtis Diocletiano ac Maximiano, ſalarium in 600000. nummûm accipere juſſit. Scilicet alienum nimis à magnitudine Romanâ eſt, 15000. Philippæorum ſingulari doctori, & qui Magiſter Palàtii fuiſſet, dari? nihil eſt: & credent mecum, qui veteres opes & animos ſatis ſciunt.

De Diuturnitate Imperii Romani.

Vidimus, quàm magnum Imperium Romanum à *Finibus*, *Copiis*, *Opibus*, *Operibus*, *Virtutibus*, *Viriſq;* fuerit: & potuiſſemus addere à *Tempore*, ac diuturno ſtatu. Nam quod alibi imperium, modicè magnum, tam diu perſeveravit? Atque iſtud maximum tot ſæcula ſtetit, & reliquiæ ejus cum nomine, etiamnunc in Germaniâ & Auſtriacâ domo feliciter ecce vivunt. Itaque Plutar-

Roma magna etiam à tempore.

chi verba liceat uſurpare: *Cùm Fortuna alata ſit ac vaga, & modò Aſſyrios, Medos, Perſas, Macedonas, Carthaginenſes luſtraverit, eoſdémq; reliquerit; videtur ad Tiberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & Vrbem quaſi perpetim inhabitatura intrâſſe.* Quid Homeri jam olim vaticinium, quàm mirabile eſt?

Homeri vaticinium, Iliad. υ.

Nũc autẽ Trojana Æneas ſceptra tenebit,
Et nati natorũ, & qui naſcentur ab illis.

Ille verò tenuit, & nati ejus; inter quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & ô occultam decreti vim! primus Imperatorum Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatûs intervenit, tamen imperium manſit; primò ſub Regibus, tum Conſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis ſciſſum divulsúmque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam translatum.

DE

DE CRVCE.

LIBER PRIMVS.

MAteries & Ordo Operis hujus iſte. QVID CRVX, & CVIVSMODI fuerit: VBI, QVARE, QVOMODO, & QVATENVS uſurpata. De his omnibus accuratè & diſtinctè dicetur.

De Nomine Crucis.

CRux ſignificatione duplici, *laxâ* & *adſtrictâ*. Illa eſt, cùm pro omni angore, tormento, atque etiam interitu ſumitur: ut à Comicis paſſim, qui jubent *Abire in malam crucem.* ut Gracchus, qui dixit, *Malâ cruce perire*. Sed & Terentius à cruciando, Meretrices dixit *Cruces*. Adſtricta ſignificatio eſt, & vulgò receptiſſima, cùm peculiari-

Duplex Crucis ſignificatio.

ter cruciatum & interitum notamus in ligno. Dixerunt & alio nomine *Gabalum*, voce Hebræâ: nam illis *Gab*, excelſum; *Gabal*, terminus, aut rectus ſtipes in agris. Quid niſi tale crux, quæ erecta, & in excelſo? Et Germani patibulũ, *Galgen* vocant. Dixerunt aliter, *Infelicem arborem*, *lignum*, *ſtipitem*. Dixit & *Infamem ſtipitem* Poëta incertus. Natæ appellationes à judicio & ſenſu vulgi, quibus hoc ſupplicium in horrore pariter & vilitate. Et quãvis Crux propriè in ligno, tamen ſimilitudine etiam ita dicta ſuſpenſio aut fixio in aliâ paraturâ, puta in monte aut petrâ.

Nomina Crucis.

Nomina verò ſupplicii, quod per eam, ſunt iſta. *Cruci ſuffigere*, *In cruce ſuffigere*, *Cruci affigere*, *Cruci figere*, crebra ſunt; Illud minus, *Figere*, ἁπλῶς, & ſine additione; quod alii *Configere*. Suo etiam &

Supplicii hujus nomina.

pro-

proprio verbo appellârunt, *Cruciare*, *Crucifigere*. A *Crucio*, ſive *Cruce* ipſâ *Cruciarius* dictus, is qui in cruce, vel qui eâ dignus. Quo modo & *Verberonem*, *Flagrionem*, *Maſtigiam* dicimus, verbere, flagro, maſtige dignum. Quâ mente & *Vinum crucium*, inſuave, acerbum, Feſtus obſervat.

Græcis duo ferè Crucis nomina, σαυρὸς & Σκόλοψ. Illud frequentius: quod tamen propriè non niſi ſtipitem ſignat ſingularem & erectum. Latinè dixeris *Palum*, ſive *Vallum*. Vox facta παρὰ τὴν εἰς ἀέρα στάσιν, ἢ παρὰ τὸ εἰς εὖρος ἵστασθαι. hoc eſt, *quòd ad aërem ſtent*, *vel quòd in latum*. Lucianus derivat à *T au* literâ, quæ figurâ crucem refert. Iam Σκόλοψ propriè vallum, ſudémque ſignificat acutam. Appellant etiam ἴκριον, crucem. Duo autem ſunt verba, quibus ipſam crucifixionem ſignabant,

Græca Crucis nomina.

Crucifigẽdi nomina. bant, Ἀνασταυροῦν, & ἀνασκολοπίζειν. Ita enim plerumque compoſitè, ad elationem ſcilicet fixionémque in alto notandam; etſi aliâs etiam ſimpliciter Σταυροῦν & Σκολοπίζειν. Sunt & alia duo verba, quibus vulgò val de uſi, Προσηλοῦν & κρεμᾶν, ſive ἀνακρεμᾶν. quorum illud clavationem ipſam in ligno propriè notat, hoc ſuſpenſionem. Tale apud Latinos ipſum *Suſpendere*, quod ad crucem referendum.

Diviſio Crucium.

Crux duplex. Rem ipſam ordiamur; cui illuſtrandæ duplex genus ſtatuo, *Simplex*, *Simplex quæ.* & *Compactum*. Illud voco, cùm in uno ſimplicíque ligno fit affixio, aut infixio. Quæ crux, meo judicio, prima fuit, & in aliam ſpeciem *Ea duplex.* à rudi hac ventum. Sed ea quoque duplex: altera ad *Affixionem*, alte-*Affixio.* ra ad *Infixionem*. Nam aliâs ad arborem ſive ſtipitem alligabant figebántq;

bántq; hominem. Nec ambigimus, arbores plerumq; huic rei ſervîſſe, præſertim in grandi numero cruciandorum, ſive reciſas leviter, & ad crucem aptatas, ſive etiã comantes. Sed & in ſtipite ſimplici idem fuit. Atq; hæc fuit in ſimplici Cruce affixio.

Eſt & in eâdem *Infixio*, cùm nudum hominem erecto acutóque ſtipiti infigebant, eâ formâ & facie, quam docent Scriptores. Seneca: *Cogita carcerem & cruces, & adactũ per medium hominem, qui per os emergat ſtipitem*. Viden' clarè, medium hominem ſciſſum & transfoſſum. Vulgo dicitur *Impalatio*. Et hoc propriè eſt Σκόλοψις, & σκολοπίζειν. ubi legitur, plerumq; referendum ad hanc formam. In hac cruce, quã *acutam* vocat Seneca, habitus erat hominis ab infero in ſuperum ſic transfixi, quaſi ſederet. Hoc ipſum *Infixio.*

genus

genus ἀνασκινδυλιϛεῦσ dictum Græcis, quaſi diffindere & diſſecare. Item ἀνασκολοπιϑῆναι.

Cōpacta Crux. At *Compacta* crux eſt, quæ manu facta, ídque è duplici ligno. Hæc eſt plena & vera crux, in quâ brachia etiam explicantur, atq; ideò *Patibulum* non ſemel dicta. Hujus ſpecies triplex: Eſt *Decuſſata*, eſt *Commiſſa*, eſt *Immiſſa*. *Ea triplex.*

Decuſſata. *Decuſſata* eſt, in quâ duo ligna directa & æquabilia inter ſe obliquantur. *Decuſſare* hoc enim Romani dixerunt. Hieronymus: *Decuſſare, eſt per medium ſecare; veluti ſi duæ regulæ concurrant ad ſpeciem literæ X. quæ figura eſt crucis.* Hęc illa eſt, quam *Andreanam* hodie dicimus, validâ & ſatis veteri famâ, divum iſtum in eâ cruciatum.

Commiſſa. Iam *Commiſſam* crucem appello, cùm ligno erecto brevius alterum ſu-

ſupernè, & in ipſo capite committi-tur, ſic ut nihil exſtet. Ea forma examuſſim eſt in T. litera, quam uno ore omnes cum cruce componunt. Aſtruunt etiam picturæ, & noſtra lingua. In illis quidem, paſſim hodie videas D. Antonii vetuſtiſſimi monachi penulæ & manui aſſui aut imponi hanc crucem. An quia Ægyptius ille vir, quibus jam olim notum, & inter ſacra hoc ſignum? Certè in obeliſcis, qui inde Romam vecti, ſculptum ſic videtur, cum annulo tamen vel anſulâ ſupernè. Certè in penulâ aut veſte monachorum crux, imò cruces. Quòd autē manu tulerint, hodiéq; in Æthiopibus ſive Abyſſinis ille mos, uti vulgus reliquum cruces è collo pendulas geſtet, monachi hoc amplius etiam manu, auctor eſt Damianus à Coës. Ægyptiis autem litera T. olim inter notas hieroglyphi-

Crux S. Antonii.

phi-

phicas, & ſignificabat *Vitam venturam*. Atqui & à linguâ noſtrâ argumentum petii: nos enim Germani hodie bacillos in hanc formam, quos ægrorum brachiis ſuſtentaculum ſubjicimus, vocamus ipsâ Latinâ voce *Crucken*.

Immiſſa. Denique *Immiſſa* crux eſt, cùm ligno erecto transverſum alterum injungitur atq; immittitur, ſed ſic, ut ipſum ſecet. Ita eminentia hîc ſemper aliqua & capitellum, aliter quàm in Commiſsâ. Etiam anguli hîc ſive fines quaterni, illic terni. Ingerunt eam oculis picturæ pariter & ſcripturæ priſcæ.

Crux Chriſti qua. Habes omnium crucium ſpecies. In quâ earum ille mortuus, qui morte ſuâ nobis vita? In illâ poſtremâ, quæ quatuor finibus univerſum Orbem complexa eſt, non ſine myſterio, quòd toti Orbi mortuus Salvator noſter pependit. Nec ambigi

pro-

profectò poteſt, in tam veteri Chriſtianorum ſenſu.

Crux Vbi uſitata.

Cruces ſatis vidimus: *Vbi* gentiũ eæ in uſu fuerint, addemus; etſi uno verbo penè dixerim, ubique gentiũ receptas. Oriens quidem pleruſque uſurpavit, ídq; jam olim. De Syris, in Eſthere ſcriptum. De Iudęis, in ſacris libris ſæpiùs. Ægyptios etiam uſos reperio: & Perſas crebrò: ſed Afros vel omnium creberrimè, qui non in viles modò, ſed illuſtriſſimas perſonas adhibebant. Atque à Senatu Carthaginenſium etiam in Duces, bella pravo cõſilio gerentes. Video & Græcos uſitâſſe. Iam Romanis vetus veterrimúmq; ſupplicium patibulorum. Si Livio fides, ſtatim ſub primis Regibus uſurpârunt; & exemplum in Horatio, cui id ſub Tullo parabatur. Etſi Cicero diſſentire videtur, & horridum

Crux quibus in uſu.

dum illud carmen ad Tarquinium Superbum auctorem referre. Vtrũ horum eſt, video etiam liberâ Republicâ ſtatim in uſu cruces. An Germani uſi, dubium.

Cauſæ variæ hujus ſupplicii.

Crux ſupplicium ſervile. Plurifariam igitur receptæ cruces, ſed vix tamen, niſi in homines viliores, Romano quidem ritu. Atque apud eos ſervorum ferè hoc ſupplicium, aut plebejorum, qui juxta ſervos. Et adeò peculiare hoc ſervis, ut nomine *Servilis ſupplicii*, crux veniat capienda.

Cauſæ crucis. Servile igitur hoc ſupplicium, ſed non ob levem aut quotidianam noxam; ſed graves erant, & in extremo ſupplicio extrema cauſa: *Delatic.* ut Delàtura domini, & in genere omnis machina contra dominicam *Fuga.* ſalutem. Item Fuga, ſed diuturna, aut repetita. Hæc & plura in ſervis, quos mitiores duriorésve domini

graviùs,

graviùs, mitiùs, pro arbitrio ſunt puniti.

Quid autem in liberis? Rara crux, ut prædixi. Quin removere prorſus ab hoc genere Lactantius videtur. Sed frænanda ea aſſertio eſt, & cive quidem indigna crux, nec credo uſurpatã in eos, niſi præter leges, & per ſævitiam: viliores liberi, & provinciales, non ab eâ profectò immunes. Atque hæc crimina in iis cruciaria. Primùm, Latrocinium. Deinde, Sicariatus. Tertiò, crimen Falſi. Anné & Furtum? ita, ſed non Romæ. Et mirum, ni è Gallis Germaniſque iſti Reges, quorum moribus etiam nunc fures ad furcam. Alia etiam crimina in hanc pœnam ne ambigas.

Qui liberi cruciati.

Latrones. Sicarii. Falſarii. Fures alibi.

Cùm hæc vidimus, piè non curioſè quæro, in Servatore noſtro quis prætextus (nam cauſa numquàm fuit) ad crucem? Blaſphemiam

Prætextus, cur Chriſto crucifixus.

miam aliquis dixerit, ex vocibus aut judiciis Iudæorum. Atque ipſi ſanè ita apud Pontificem accuſant, & huic noxæ teſtes quæruntur, & ipſe denique Pontifex ejus damnat. Attamen ſi legem ſpectes, hi tales lapidibus, non cruce puniti. An non veriùs ac ſimpliciùs, totum illud judicium, etſi judicii diſſimile, Romanis moribus legibúſque directum? Mihi videatur; & reſpondeam, damnatum innoxium noſtrũ Agnum quaſi Seditionis nomine & Regni affectati. Certè Romanâ lege, auctores ſeditionis aut tumultûs, pro qualitatis dignitate, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis objiciuntur. Quòd autem ſic etiã apud Pilatum accuſatus, Lucas clarè. Credidit, nec credidit Pilatus; & titulum tamen causámque mortis inſcripſit, *Rex Iudæorum.*

In hos ergo tales ex ordine &

more

more crux uſurpata. Interdum regnum ei largius, & præſertim apud Reges: nam hi ex libidine ſæpè ita ſęvierunt in hoſtes aut rebelles, & uno tempore multos. Alexander Magnus 2000. Tyriorum, captâ eorum urbe, crucifixit. Alius minutus Alexander in Iudæã, convivans in publico & conſpicuo loco, unâ cum pellicibus, juſſit in crucem dari Iudæorum ad 800. Quinctilius Varus, ex eâdem gente, ob neſcio quem motum, crucifixit circiter 2000. At Titus in obſidione illã exitiali 500. & plures, in ſingulos dies crucibus affixit: & ob multitudinẽ terra crucibus, & cruces corporibus deerant. Iam & Auguſtus confecto bello Siculo, 600. ſervorum, quorum domini non exſtabant, in crucem egit. Et in Chriſtianos Tyranni crebrò adhibuerunt, atq; eos numeroſos: ſic uno tempore, uno

Sæpè multi ſimul cruci affixi.

loco ad 10000. interfecta. Atqui nec à fœmineo ſexu abſtinuerunt hoc ſupplicium: & Tiberius, ob adulteratam in templo Iſidis Paulinam, Sacerdotes crucifixit, & Idā (ancillæ nomen) quæ corruptelæ cauſa fuerat. E Chriſtianis etiam Beata Eulalia cruci affixa, Sancta Iulia, & aliæ.

LIBER II.

De modo Crvcifigendi.

DIxi ſatis *Quid* Crux, & *Cujuſmodi* fuerit, *Vbi* & *Quare* uſurpata; pergo longiùs, & univerſum hoc pœnale ædificium exſtruo, per ſingula etiam membra. Dicam enim *Quomodo* uſurpata; & non ſolùm animis, ſed penè oculis ſubjiciā ſævitiam & fœditatem ejus ſupplicii, quæ ſanè magna; nec temerè Cicero

Magnitudo hujus ſupplicii.

cero crudeliſſimum teterrimúmq; appellavit: & Poëta Nonnus, ἰλίγχιςόν τινα πότμον. *damnatiſſimum quoddam fatum*. Quin etiam Iuriſconſulti nomine *Summi ſupplicii*, velut ob eminentiam, deſignant iſtud. Ab eâdem mente *Supremum* Vlpianus dixit. Dicta hæc ipſa *Extrema pœna*. Nam ex Iuriſconſultorum mente, Crux etiam ſupra ignem, ſi infamiam, magnitudinem, & præſertim diuturnitatem pœnarum in eâ attendis.

Sed ſævi fœdíque quid in hoc ſupplicio fuerit, *Modus* ipſe dixerit; quem graphicè imus repræſentatū. Duplex autem iſte modus, *Vulgaris*, & *Rarus*. Ille receptiſſimus, & quo vulgò utebantur. Alter magis ſepoſitus, nec in tam aſſiduo uſu. De illo priùs, & quidem ordine hæc tria: *Quæ ante fixionem*, *Quæ in ipſâ*, *Quæ poſt ipſam*. *Duplex crucifixio.*

Quæ ante fixionem.

Flagellati ante crucem.

Ante fixionem duo adhibita: *Flagellatio & Deductio*. Flagellatio quidem ſolennis anteceſſor, & rarò in crucem dati, niſi ſic purpurati. Solennis ergo mos, imò lex; & horrendum carmen diſertè canebat: *Verbera intra aut extra pomerium*, & tum denique ſuccinebat: *Arbori infelici ſuſpendito.*

Diſcrimen inter Virgas & Flagella.

Verberati igitur, ſed utrum virgis an flagellis? Illas interdum reperio, ſed magis crebrò iſta. Diſcrimen enim eſſe ſcimus, & quia virgę honeſtiores, inhoneſtiſſimo huic ſupplicio attributa flagra, ſervorum propria, ab ingenuis, tum à fœminis remota maximè. Flagella autem hæc aſpera, adeò ut Vlpianus ſcripſerit, miniſtrorum immanitate multos ſub ejuſmodi flagellis interiiſſe. Fuerunt enim taxillata; ſiquidem inſitis talis, aut oſſiculis exaſperabant.

rabant. Factum Romæ, & alibi. Apulejus agnoſcit, & *Flagrum pecuinis oſſibus catenatum*, ſcitè appellat. Ille idem Gallis Matriſdeûm adſcribit. An tale aliquod flagri genus, quo Chriſtus etiam noſter cæſus? imaginantur aut pingunt per pietatem nonnulli. Haud ego aſſero; ſed illud Evangeliſtæ, cæſum eſſe, & quidem flagro. Hoc ἱμάσθλην Nonnus appellat, *flagellum loreum*.

Flagella taxillata.

Flagellatio hæc non uno ſemper loco, aut tempore. Aut enim ante Deductionem utebantur, ídq; domi, aut in prætorio: quod in Servatore factum. Aut in ipsâ Deductione, per viam: quod moris fuit magis priſci. Si domi, ligabant interdum ad columnam. Id de Servatore noſtro non ambiguum, piis quidem & in religione antiquis: etſi enim Evangelia non exprimunt, ſecuti tamen Patres. Quid per viã?

Flagellatio quando adhibita.

ſub furcam id factum, de quâ ſuo loco dicetur.

Crucem ipſi ferebant. Ad *Deductionem* venio, in quâ duo obſervo: *Ludibrium* & *Tormentum*. *Ludibrium*, quòd ipſi coacti crucem ſuam ferre, aut certè ejus partem; ut verè eſſet illud, quod dicitur; *Suo ſibi jumento malum*. Atq; ita Iohannes de Chriſto: *Bajulans ſuam crucem, exivit in locum Calvariæ dictum*. Quâ ſolâ causâ vetera quædam vaticinia aut imagines, doctores noſtri ad Chriſtum trahũt. Et Chriſtus ſanè totam plenámque crucem tulit: ni feciſſet, quid opus erat auxiliatore & ſubſequâ, qui allevâſſet? Alii non ſemper totam: atque ideò cautè prædixi, *ejus partem*. Nam qui ritu veteri ſub furcâ cæſi ducebantur, ferebant non niſi iſtam. Imò interdum nec iſtam: ná fac in arbore aliquâ crucifixum, & ſubitò, profectò prẹter ſe nihil tulit.

Tor-

Tormentum etiam in Deductione: quia trahere, divexare, & ſtimulis agere per viam ſolebant. Nec dubium eſt, quin impulerint, dejecerint, erexerint, per ſævitiam aut per luſum. De ſtimulis etiam non temerè addo; & apertè auctor affirmandi Plautus. *Tracti per viam.*

Quæ in ipsâ fixione.

In ipsâ fixione tria cõſideranda: *Suſpenſio, Adſtrictio, Inſcriptio.*

SVSPENSIO præit, & ante illam etiam nudatio, quia ſimul ad crucẽ ventum, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. Receptum hoc in pleriſque ſuppliciis, velut Naturæ ſuaſu, quæ nudos induxit in vitam, & educit; etiam in iſto. In Chriſto factum hoc obſerves, quem Evangeliſtæ narrant recepiſſe veſtes poſt flagellationem jam deducendum, & poſuiſſe iterum deductum. Ergo nudi dati in crucem; ſed iacentem, *Nudatio ante ſuſpenſionem.*

Quomodo in crucem dati.

an erectam? Pro jacente Acta vetera de Pionio martyre ſatis clarè ſtāt. Et ratio etiam aliquā ſuadet. Nónne enim faciliùs hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum, quàm tollere in erectam pendulum, labentem, fortaſſe & reluctantem? videtur. Tamen quòd in erectam, pluſculi affirmant teſtes. Nec video quid obduci poſſit, niſi iſtud infirmum, ſtatutas quidem, ſed ſub adventum noxii iterū demiſſas. Quis credat? aut irriti laboris quæ ratio? Abnuunt etiam phraſes veteres, quas ſcimus plerumq; aſſimiles rebus ipſis. Dicunt enim *Tollere, Agere, Ferre, Dare in crucem.* quæ omnia elationis ſunt aut molitionis. Item in ipſis ſontibus, *Excurrere, Aſcendere, Salire in crucem*, quæ mihi videntur convenire non niſi in erectam. In hoc diſſenſu quid definimus? cónſenſum quà licet. Dicimus

mus utrumque uſurpatum, ſæpiùs tamen hoc poſtremum. Imò interim neceſſariò hoc poſtremum. Pone enim in arbore ſuſpenſos, (ſæpè factum) quomodo demitti ea potuit, & tunc attolli? Quid ſi de tráſverſario tantùm ligno capias, in eo figi ſolitos, & deinde ſubduci atq; appendi? Pugna omnis ceſſet.

ADSTRICTIO facta clavis, aut funibus, ſed plurimùm illis. Atq; ab hac re Græcis paſſim ipſa crucifixio, προσήλωσις dictâ, quaſi dicas *Clavi-fixio*. Et προσηλοῦν, *cruci affigi clavis*. Funes etiam adhibiti: & quorumdam judicio videntur neceſſarii fuiſſe in omni fixione: Nã volunt manus ligatas, ne ſe ſubducerent ad ictum, aut commoverent, tum etiam ut firmiùs & cum adminiculo penderent. Deinde & alterum funem ad pectus corpus ambiiſſe ſub ipſas alas, eóque ſublevatum

Adſtrictio fiebat clavis, & funibus.

tum hominem & attractum in ſum mam crucem. Id porrò factum admotis utrimque ſcalis. Et ſanè de ſcalis, apponere eas penè neceſſariũ videtur, utique ad erectam crucem. Quomodo aliàs ſubduxeris, aut fixeris? Funibus autem alligari, magis ſævum habitum. An ſic quoq; appenſi latrones bini, qui cum Chriſto? Vulgò ſentiunt, nec aliter pingunt. Tamen falsò: quia illi pariter ac Chriſtus fixi. Nonnus affirmat, & magis Hiſtoria priſca, quæ eſt de Helenâ Conſtantini matre. Ea cùm veniſſet ſacra & Deo-homini trita loca, cupidine viſendi & venerandi, de Cruce etiam quæſivit noſtrâ illâ ſervatrice. Fodit, tres reperit, ac diu animi anceps hæſit, quę eſſet illa vera: nam titulus, quo dignoſci potuiſſet, jacebat ſeorſim diſjectus. Denique miraculo & divinâ indicatione opus fuit ad diſcernendum.

dum. Quid autem opus, ſi veſtigia clavorum modò in unâ? Argumentum certum eſt, & res ipſa per Eccleſiæ Annales.

Clavos autem iſtos, ſive & funes, in manibus pedibúſque fuiſſe ſatis notum. At quàm multi iſti clavi? enimverò diſſident. Alii de ternis aſſerunt. At contrà tendunt alii, & ſuggerunt quaternos. Vtriq; de Chriſto id volunt. Quid, quòd Plautus ex more aſtruere videtur quatuor? Quàm magis conſidero, tam magis hoc dictum cenſeo: cùm id quoque reperiam, per ſævitiam multiplicatos alibi clavos. Interdum & in aliâ corporis parte. Itaque ſi morem veterem vides, arbitrarium fuit de clavis, & fruſtra litigemus. Si de Chriſtó tamen quæritur, neſcio; & in diſſenſu Patrum non eſt noſtrum arbitrari: pronior tamen ſum in quaternos. In templis Græ-

Quot clavis affixi.

ciæ

ciæ hodie paſſim Chriſtus cruci affi xus, diſparatis pedibus ſic pingitur. Modus figendi fuit, ut manus primùm figerent, inde pedes. Atque initium à manu dextrâ; tum itum ad pedes. Sed ambigas, manúſne fuerint toti moli ferendæ? Apparet enim corpus omne (præſertim ſi quis pedes inflecteret) pependiſſe à manibus ſolis. Ita arbitror. Quídni? Duræ & nervoſæ illæ partes, & lentæ frangi. Fortaſſe nec in mediâ ſemper manûs volâ clavi fixi, ſed ſuperiùs paulò, quà cũ brachio coit, id eſt, circa carpum. Sed puto equidem amplius; ſi corpus gravius, aut manus tenuior, adminiculum ſæpè fuiſſe funes. Illos quoque additos, & circa humeros aut pectus medium, ad crucem adſtrictos. Hoc malim, quàm cum aliis aſſerculum ſive tabellam inducere, in quâ innixi & fixi ſimul pedes; nimis accurata

Manus primùm fixa.

De tabellâ ſ. ppedaneâ.

rata ea fabrica, imò delicata. Tamẽ in Chriſti Cruce Gregorius Turonicus agnoſcit: quia ne fuit, an quia piè imaginatus eſt? Tamen in picturis ſculpturiſque priſcis etiam tabellæ hujus veſtigium exſtare audio, non ergo temerè ſpreverim, non certè à Chriſti cruce: de aliis, audaciùs.

Poſt Adſtrictionem INSCRIPTIO. Quid ea eſt? Cauſa ſupplicii, & ipſũ crimen, & Romanâ voce *Titulus*, quâ & Iohannes eſt uſus. Matthæus *αἰτίαν*, bene & ſignãter dixit. Gloſſæ Græcanicæ veteres: *Αἰτία, cauſa, materia, titulus*. Eædem Latinæ, *Titulus*, ἐλέγχιον. Latini etiam paſſim pro cauſâ. Atque hic Titulus præferri ſolebat damnatis, cùm circumducerentur; id quod etiam *Traduci* dicebant, cùm oſtentui duntaxat per ora populi ducebantur, & ſæpè alibi puniendi. Sed & ap-

Titulus quid.

Damnatis antelatus.

appendi, aut apponi damnatis ſolebat titulus: & ſic Gladiatores quoq; productos cum titulo, Quintilianus oſtendit. Sæpè etiam neglecto aut ſpreto titulo contenti Superdictione fuerunt, id eſt, ut Præconis præeuntis voce populo id nunciaretur.

Quæ poſt fixionem.

Bene jam & fideliter fiximus: quid poſt fixionem? Hæc tria, *Mors, Corruptio, Cuſtodia.*

Mors in cruce qualis. Mors, lenta, moleſta, & vel à ſtillante paulatim ſanguine, vel à fame. Quid ſi etiam ab avium ferarúmque laniatu? videbimus, & ſingillatim deducemus. De ſanguine, quem demittebant fixi, clarum eſt, nec teſtimoniis eget: & tum eâ de causâ, tū ex acri verberatione, quæ præiverat, credo invalidiores multos obiiſſe. Itaque legas quoſdam

diu

diu in crucibus vixiſſe, ut ingenitũ ſcilicet robur erat aut vires. Beatus Andreas in cruce ſuſpenſus, in eâ populum docens biduo ſupervixit. Victorinus ſub Nervâ, juſſus ſuſpendi capite deorſum, ita per triduum vixit. Timotheus & Maura in cruce novem diebus vivi pendentes, ac ſe ipſos in fide corroborantes, martyrium cõſumpſerunt. Vnde hæc vis aut vitalitas, niſi à vitæ ipſo fonte? Quamquam & alii quidam animosè egiſſe in extremiſſimis iſtis rebus leguntur: velut Bomilcar apud Iuſtinum, qui patibulo ſuffixus in foro medio, magno animo crudelitatem civium tulit; adeò ut de ſummâ cruce, veluti de tribunali in Pœnorum ſcelera concionaretur. Quidam etiam petulanter: ut protervuli apud Senecam, qui ex patibulo ſpectatores ſuos cõſpuerunt. Quidam etiam miſeratione Princi-

pis,

pis,aut Magiſtratuum è cruce ablati, pòſt vixiſſe leguntur.

A feris & avibus laniati.

At de laniatu etiam addidi, & cauſam illam quoque feci mortis. Haud temerè: quia ſic ligati, & cũ ſeſe non commoverent, dati reverâ canibus laniena, atque avibus cunctis; atque id vivi etiam. Quin reperio in ſententiâ judiciali quoq; id aliquando expreſſum. Itaque Apulejus proprium hunc refert patibuli cruciatum, cùm canes & vultures intima protrahunt viſcera. Hinc diſcas licet, cruces nõ ſemper fuiſſe peraltas: quomodo enim, ſi canes attingerent, atq; etiam lupi? Nam & hos Catullus addit. Iſtæ mortes; niſi quòd interdum lanceis etiam tranſverberati legantur, an ad accelerandum fatum, an explorandum? Illud fuit in Marcelliano & Marco: Iſtud in noſtro Domino, cui miles jam mortuo lanceâ latus ape-

Lanceis etiam tranſverberati.

aperuit, ſcilicet periculum, an bonâ fide obiiſſet.

Non autem & crura iis fracta, inquies, atque ita interempti? Vulgò invaluit hæc opinio, ſed vulgò. Qui penetrant & examinant, vidēt diſparata hæc ſupplicia & ſeorſim fuiſſe. Induxit vulgum, quòd in ſacrâ hiſtoriâ latronibus duobus crura fracta leguntur. Atqui ſciant pro moribus Iudæorum id fuiſſe; atque illic fortaſſe tantùm. Et cur hoc Iudæi? ne fraus legi fieret, quæ juſſerat ad Solem occaſum ſuſpendioſos deponi. At deponi niſi mortui non debebant, diutiùs autem pleriq; vivebant; ergo hac, aut aliâ viâ mors feſtinanda. Aliâ etiā dico viâ, nec crediderim fuiſſe hanc ſolā. *Crura an iis fracta.*

Ergo Crurifragium propriè nihil ad crucem; tamen quia ſeſe ingerit, & vile, atque item ſævum eſt juxta crucem, breviter de eo dicā. *De Crurifragio.*

Vox ipſa proba & vetus. Gloſſæ priſcæ: *Crurifragium*, σκελοκοπία. atq; alibi *Crurifrangium* rectè etiã ſcribunt. Ipſa res antiqua, & jam Plauti, & antè ævo, paſſim Crurifragium minati ſervis. Et credam, ut crucem ipſam, peculiare fuiſſe ſervis; ſed ita, ut liberi non immunes, ſive in crimine, ſive potiùs per ſævitiam vindicantis. Et in Martyres noſtros plurifariam ſic ſævitũ. Modùs hujus ſupplicii, ut incus cũ malleo, vel vecte ferreo inferretur, ac tibias incudi imponerent, validis ictibus ſic frangendas. Sublatum hoc ſupplicium à Conſtantino, Victor aſſeverat. Aliud autem eſt à fragio crurum, *Exſecare crura.* hoc enim proinde eſt; ac nervos aut ſuffragines ſuccidere. Vetus ſævitia, & Annibali uſurpata in Romanos. Vſurpatum etiam fuit Tyrannis in Chriſtianos.

Ex ecare crura quid.

Cor-

CORRVPTIO jam poſt Mortem: quam ſic intelligo, quòd nec mortuos deponerent, ſed tabo illic paſſi ſunt diffluere, & à Sole ac pluviâ corrumpi. Hanc in cruce putrefactionem intellexit Theodorus Cyrenæus, cùm Tyranno minanti eam reſpondit: Sua nihil intereſſe, humi, an ſublimè putreſcat. *Corruptiī crucibus.*

Itaq; hoc fine aſſervati in cruce, & deponi rarum omnino fuit. Ne quis autem deponeret, Miles & CVSTODIA aſſedit. Poſſis ad hanc cuſtodiam illud Evangeliſtæ referre: ἔχετε κουστοδίαν, ἀπάγετε. *Habetis cuſtodiam, abite*. Quæ Pilati vox fuit ad Iudæos petentes aſſervari monumentum. Videtur autem intelligere cuſtodiam, quæ paulò antè ad crucem: niſi quis malit, *Habete cuſtodiam*; quaſi ab imperante, & indignanter dante. Vox enim Græca in utrumvis valet. *Cuſtodes ad crucem.*

Liber III.

De Modo figendi Raro.

ABundè, quæ ad *Vulgarem* crucifigendi modum, diximus: *Rarus* ſupereſt, quem ipſum pari curâ imus expunctum. Eum ſuprà deſcripſimus, (& vox præfert) ſepoſitum, & minus in aſſiduo uſu. *Sepoſitum* ævo, *Inuſitatum* vel Schemate, vel Fine. De his tribus ordine & partitè dicam.

Modus Rarus Sepoſitus Ævo.

Ævo ſepoſita *Furca* eſt; olim quidem in creberrimo uſu, ſed quæ paulatim deſiit atque abolevit. Mẽtio crebra non in hiſtoriis ſolùm, ſed Comœdiis priſcis; mentio tamen magis, quàm explicatio. Furca duplex: *Vetus* & *Nova*.

Furca duplex.

De

De Furcâ veteri.

Furca *Vetus*, quæ priſcis Romanis (non enim apud alias gentes legi) uſitata: atque hæc rurſus duplex: *Ignominioſa* & *Pœnalis*. Illa eſt, quâ collo impoſitâ ſervi circumduci ſolebant ob culpam aliquam, oſtentui & ad irriſum. Hinc *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur à dominis, ignominiæ magis quàm ſupplicii causâ, furcam circa urbem ferre, prædicãs peccatum ſuum, & monens ceteros ne quid ſimile peccarent. Atq; hæc illa prima eſt, ab ipsâ re & fine *Ignominioſa* dicta; quæ origo aut exemplar tamen *Pœnalis*.

Furca Vetus duplex. Ignominioſa. Furcifer.

Pœnalis ea eſt, quâ item collo impoſitâ circumducti, ſed cum verberibus, & pœnæ causâ. Atque adeò mors plerumque huic conſequa, ſive ſub ipsâ furcâ ad necem cæſis, ſive cum eâ in crucem latis. Nec ſer-

Pœnalis.

vi ſolùm, ſed & interdum liberi ſub furcâ cæſi. Sed cùm in crucem cum furcâ lati, ligati ad furcam, & ſub eâ cæſi, per viam ducebantur; fixi deinde ad eam, tollebantur in crucem. Ergo ſub furcâ ad ſupplicium acti: ſed numquid in eâ appenſi? Ita; quia hæc Furca non aliud quã Patibulum fuit. Alligari autem brachia manúſque ad hanc furcam ſolent, atque ita circumduci, mox in eá attolli. Hinc in Plauto legis: *Diſpeſſis manibus patibulum habere*. Itẽ, *Ire patibulatum per vias*. Atque hinc illa phraſis, *Patibulo crucis affigi*. quia Patibulum ſcilicet hoc ſenſu pars crucis. Diſtinguit & Tacitus, *Patibula, ignes, cruces*. Et quòd patẽs hęc tranſversáque pars ſic dicta, Seneca indicat. Sicut inferior defixúſq ſtipes *Crux* propriè dictus.

Patibulum & Furca idem.

Quæ forma Furcæ fuerit, obſcurè traditum à veterum ſcriptis. Ex his tamen

Furcæ forma.

tamen tres elicio opiniones de Furcâ. *Prima*, Furcam potuiſſe eſſe facie, quâ noſtrum hodie Patibulum; atque idipſum reliquias & exemplar eſſe à pęnâ priſcâ.  *Secunda*, lignum fuiſſe geminum, quod à tergo per humeros; & antè per pectus hominem medium includeret, atque ita rectum ad expanſas utrasque manus iret. *Tertia*, Furcam veram eſſe furcam, quam hodiéque dicimus, & quam Varro indicat, quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillata figuram habeant literæ V. Pro hac ſententiâ multa ſunt. Primùm, quòd furca δίκρανος, item δικρανοφόρος, *Furcifer*. Quid, quòd in curribus hodie, quà temo cū axe coit, furca eſt ſuſtentando illi aut fulciendo? Prætereà cū deſcriptione Dionyſii convenire videtur examuſſim. Da furcam iſtam paulatim divari-

cantem, ab humeris per pectus, & inde manus veniat, eſt illud ipſum lignum, quod deſcripſit. Iam Plauti Carbonarium, quò niſi huc referas? Ecce qui lignarios faſces, aut carbonum ſaccellos hodiéq; ferunt, furcam jungunt, cujus caput cum exſtantiâ aliquâ bacillorum, à tergo eſt, longiores duo fines diverſi per pectus deſcendunt; & manu utrâque (quaſi ad contranixum) ſuſtentantur. Atqui, inquies, manus hîc non in alto expanſæ. Fateor, non in alto, expanſæ tamen; & cùm funibus traherentur, ligatis ad extremas manus, etiam protendebantur tollebantúrque.

Suſpenſio in his trib⁹ furcis. Suſpenſionis modus pro formis eſt diſtinguendus. Si prima placet, res facilis: in trunco abſciſſo, in paxillo infixo, imò in fiſſurâ ſupernè factâ, potuit firmiter appendi. Si altera, tum ſic cenſeo, ductos quidem

dem cum duplici ligno ad crucem, ſed non cum utroque in eam actos. Quod ante pectus, diſpoſitum putem; manus fixas in altero, atque idipſum in trunco; paxillo; fiſſurâ firmatum, ut priùs. Nec abſurda aut vero nimis extranea ſententia eſt, cùm & *Patibulum* reperiam ſingularem ejuſmodi rectúmque ſtipitem dictum: Atque ego amplius arbitror: etiamſi olim Furca aliâ facie fuerit: tamen commodi causâ, & quia pronior faciliórque hæc appenſio, ſucceſſiſſe ſingulare hoc rectúmque lignum, & id tuliſſe in humeris, manibus inibi revinctis, ineóque mox figendis. At ſi tertia ſententia ſederit; duplex potuit fuiſſe ſuſpenſio. Prior iſta, quòd hominem ſic revinctum clavis in loco fixerint, tum furcâ ſublatum appẽderint funibus iis ipſis, quibus traxiſſent, vel etiam aliis. Poſte-

rior,

rior, quòd furcam ipſam, ſed inverſam, in trunco, aut paxillo appenderint.

De Furcâ Novâ.

Furca nova qualis. Sequitur Furca *nova*, quia ævi inferioris inventum. Ea eſt inſtrumentum è ligno triplici, formâ jugi veteris, cui appenſos homines laqueo ſtrangulamus. Hodie quoq; uſum & ſpeciem hanc habet in pleráque Europâ: priſcis incognita. Pœna quidem laquei Homero expreſſa, qui facit impudicas ancillas ab Vlyſſe ſic puniri: atque idem *infamem & impuram mortem* vocat; Plinius *præpoſteram*, quia ſpiritus intercluditur, cui exitus quærebatur. Panegyriſta appellat *fœmineam*, Victor *poſtremam*; eſt enim ignava & viliſſima mors. Iſtud mortis genus in Græcis uſurpatum vix invenias; nec à Romanis quidem in publico; etſi ii in carcere damnatis gulam

lam laqueo frangebant, ſed non ut appenderent. Credo cœpiſſe, cùm crux deſiit, & vicariam illi factam. Iſidori quidem ævo nomen hoc & uſum habuit. In libris legum, quas Tribonianus atque ejus adjuvę collegerunt, ſatis frequens hoc nomē: & ut opinor, ſignificatione novitiâ, quia ſublato crucis ſupplicio, quídni etiam Furca vetus? Itaque ipſos Iuriſconſultos uſurpâſſe, non habet fidem apud juris & moris antiqui peritos, qui verè notăt, ſubſtitutum id pro cruce: causâ apertâ & liquîdâ, quia Conſtantinus lege latâ ſuſtulerat crucem. Ergo ipſi quoque, qui leges collectum ibant in ævi illius & ſequentis uſum. Quo ipſo ſenſu inferiores Græci dixerunt *φȣλκίζειν, in furcam agere*, aſperiore illâ literâ mutatâ. Credo autem hanc furcam primò non niſi dimidiatum Patibulum fuiſſe, id eſt, facie

Furca nova pro cruce veteri.

cie

cie adhuc aliquâ furcæ; paulatim, & quò plures appendi poſſent, immutâſſe.

Modus Rarus & inuſitatus à SCHEMATE.

Varii figēdi modi.

Alter modus, qui *Schemate* à Vulgari diverſus, eſt, cùm alio atq; alio habitu hominem affigebant. Id quoque factitatum, ut ingenioſa eſt crudelitas in pœnas. Hæc ſchemata varia fuêre. Eſt illud, quod *Inverſum* dixeris, cùm hominem in caput ſuſpendunt, pedibus ſublatis.

Inverſo capite.

Martyribus in Ægypto id factum, Euſebius oſtendit. Quod ipſum in D. Petro, ſed eo rogante, ne aſſimilaretur magiſtro. Et Petrum quidē etiam clavis inibi fixum, Chryſoſtomus teſtatur. Sicut & Calliopius Martyr. Tamen & funibus adſtricti, ut Philippus Apoſtolus.

Reperio & obliquos ſuper crucē crucéſve poſitos. Legitur id in Plu-

-tarchi

tarchi Artaxerxe. Et hæc *Obliqua infixio*. Video & inter duos palos diſpeſſis manibus pedibúſque alligatos; ut in Martyrologio de Anaſtaſiâ. Hæc *Decuſſata*. Video & inter arbores appẽſos, & reductis iis, ſciſſos. De Coronâ Martyre. Quod ipſum Schema ad cruces refert Propertius. *Obliqua infixio.* *Decuſſata.*

Modus inuſitatus à FINE.

Tertius figendi modus Rarior, qui *Fine* divertit à vulgato, eſt, cùm cruces aliò ſpectant, & hominem capiunt moriturum in ipſis, non per ipſas. Tale, cùm appenſi flãmâ aut fumo necati. Olim factum ex Cicerone diſcas. Alexander etiam Imperator quempiam, qui fumum vendiderat, quaſi compari pœnâ affecit. Atque in noſtris Martyribus hoc genus crebrum: ut in Pionio, & Polycarpo, antiſtite Smyrnæo- *Fumo necati in cruce.*

næo-

næorum. Quin uno etiam tempore plures appenſi pedibus in ſublime, capite verſo deorſum, ſuffocati fumo, & lento igne conſumpti ſunt. Et Tertullianus ſignificat, adeò crebrum in majores illos noſtros & in religione Proceres ſupplicium hoc fuiſſe, ut in illudium convitiúmque venerit; & Chriſtiani vulgò *Semaxii*, à ſtipite, cui adſtringebantur; & *Sarmenticii*, à ſarmentis, quibus urebantur, ſint dicti. Lapidibus etiã in cruce obrutum Philippum Apoſtolum, videtur vulgata opinio eſſe.

Beſtiis objecti in cruce. Crux & iſta *Fine* alio, cùm homines in eâ fixos beſtiis obiiçiebãt. In publicis ſpectaculis id ſæpè factum. Sic Blandina Martyr in ligno ſuſpenſa, proſtituta eſt eſca & laniena incurrentium ferarum. Sed factum & non Chriſtianis. Atque ad hunc ipſum morem infamis & infanda illa turpitudo Neronis, quâ

viros

viros fœminásque ad ſtipitem ligatos, ipſe feræ pelle contectus, emiſſus è caveâ, medios invadebat.

Poſtremò Crux ſine alio, cùm nō vivi, ſed mortui in eâ appenſi. Notabis, & quod nobis ſolenne in rotâ exponere ſupplicio jam affectos, ad notam ſceleris & infamiam, id olim in cruce, & Orientalibus præſertim. Plerumque id factum poſt mutilationem, membrorúmque fractionem; aut etiam excoriationem. Nā deglubere olim crebrum Orientalibus; & antiquum hunc morem excoriandi in ſuppliciis, Ægyptiis Perſiſque fuiſſe legimus; quem & hodie Ægyptii tenent. Nam graſſatores ſicarióſque ita puniunt, diu vivos, donec ad umbilicum carnifex perveniat.

Mortui in crucē dati.

Nec cadaver ſolùm, ſed imagines ſublatæ in crucem. Exemplo in Celſo, cujus corpus à canibus conſum-

Imagines cruci affixa.

ſumptum eſt, & novo injuriæ genere imago in crucem ſublata.

De Materiâ & Loco Crucis.

Peregimus de Formâ & Modo: duo velut ſucciſiva & extra diviſionem relicta, nunc adjungo, *Materiam* & *Locum*. E quâ materie crux? Ex obvio & prompto aliquo ligno. E quâ noſtri Salvatoris? Cenſemus è quercu. Primùm, quia viri fide digni aſſerunt, fruſtra ſacratiſſimi hujus ligni, quæ hodie exſtant, ſpeciem hanc referre. Tum, quia crebra & frequens in Iudæâ olim & nunc quoque illa arbor. Tertiò, quia robuſtum lignum, & fixione laturæq; aptum. Quòd ſuperioris aliquot ævi ſcriptores tria aut quatuor genera ligni in Cruce dominicâ agnoſcunt (Cedrum, Palmam, Cupreſſum, Olivam) curioſè magis dictum, quàm verè.

Crux ex quo ligno.

Locus crucis.

At quis *Locus* cruci? Incertus, & pro

pro arbitrio; tamen plerumque conſpectus aliquis, & juxta vias. Exempla enim exempla eſſe deſinunt, niſi aliorum animum oculóſq; in ſe vertant. Quin etiam oppida certa loca habuiſſe videntur, huic rei adtributa. Hac ipsâ de causâ poſita eæ ſæpè in monte: ut Servatoris noſtri in Calvariæ. Quin ipſa ſæpè alta, præſertim in noxio aliquo inſigni. Irriſio Galbæ huc pertinuit, qui cuidam imploranti leges, & civem Romanum ſe teſtificâti, quaſi ſolatio aliquo pęnam levaturus, mutari, multóque præter cæteras altiorem, & dealbatam ſtatui crucē juſſit: altiorem, ut digniori: albatam, ut civi, qui in veſte albâ; ſive etiam, ut magis notabilis cōſpicuáque eſſet. Iam illa Amanis præalta, qui Mardochæo crucem 50. cubitorum poſuit, ſed ipſi aſcendendam. Sanè pleręque omnes altiuſculæ.

Cruces alta.

Crux Quatenus uſurpata.

Crux è ſuppliciis ſublata.

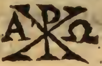
Nunc pedē in ultimo velut ſpacio pono, quod eſt, *Quatenus* crux uſurpata. Poſtquam enim vitam ipſam interfecit, non diu illi vita; & ſuſtulit ex humanis, aut certè Romanis rebus Conſtantinus. Seriò jam ille Chriſtianus, noluit ſalutare ſignum ſubſervire ad perniciem; & colendū illud atque eximium, pęnis vileſcere damnatorum. Ergo ſuſtulit; atq; efficaciter etiam ſuſtulit, nec poſteà reperies reductam. Sed ſerò ſuſtulit, nec niſi ſub imperii extrema, & vitæ finem.

Honos primus Cruci.

Hic exitus Pœnalis crucis fuit, & jam cępta à Conſtantini primordiis Salutaris noſtra honorari. Cauſa & origo à victoriâ contra Tyrannū. Nam cùm Maxentium aggreſſurus eſſet, ambigenti & animo anxio ob iſta, figura ei crucis mediâ die, ſtellis efficta, apparuit in cœlo, &

ſcriptura

ſcriptura circa eam Romanis literis, *In hoc vince*. Igitur ex auro ſtatim ſubitario opere efformans crucē juxta ſpeciem quæ apparuiſſet, & hanc jubens prægredi exercitum, cum Maxentianis prælium commiſit, & ſuperavit. Itaque ſtatim victrix illud ſignum militaribus ſignis inſeruit, & maximè labaro, quod inter ea primum.

Nec verò in ſignis ſolùm crux expreſſa, ſed etiam ipſorum militum armis, clypeis & galeis: ſed ita, ut Chriſti quidem nomen ipſum (literis & notis, quibus in labaro) clypeis inſcriberetur, galeis autē imponeretur ſupernè crux ipſa. Et meritò Chriſtus in clypeis, eo ritu quo ſolent nomina Imperatorū. Atq; etiā hodie Conſtantinopoli ſunt columnæ, à Coſtantino, ut putatur, in quarum baſibus clypei cum his notis 

Crux in armis militū.

Crux ab Imperatoribus aſsũpta.

Sed & crucem in ſuum caput, & ad diadema effigiémque Imperator tranſtulit. Et videtur ab ipſo eſſe Conſtantino. Exemplum ſecuti Imperatores alii, in quorum nummis hodiéq; cruces variè videmus; etiam quorumdam, qui nec Chriſtiani. Aliâs victoriæ ſunt, quæ manu eas levent, aliâs ipſi, ídque dupliciter: aut enim ſolam eam geſtant; aut globulum, cui ea infixa. Quin Principes Byzantini in progreſſibus publicis crucẽ hãc ſuâpte manu prætuliſſe legimus. Ab hoc ritu etiamnunc crucifer ille globus inter ſacri illius Imperii inſignia.

Signum venerabile crux.

Hoc Signum *adorandum & venerabile*, Imperator appellat Nov. 5. Eâq; causâ vetitũ in lapidibus ſculpi, qui in ſolo. Quamquã autẽ è pavimentis templorũ remota, nõ etiã è tectis. Fulſit jam olim ibi, clarũ certũq; Symbolum Chriſtiani cultûs.

DE VESTA
ET
VESTALIBVS,
SYNTAGMA.

INter antiquas religiones ea, quæ VESTAM ſpectat, fuit pręcipua; Romanis quidem.

Quid Veſta.

Veſta plurium ſenſu, Saturni & Rheæ filia, ſorores habuit Cererem & Iunonem, ipſa natu prima: fratres Plutonem, Neptunum, Iovem. Alii tamen diſſident, & Vrani ſive Cœli uxorem Veſtam faciunt. Myſtica hæc ſunt, ut verbo abſolvam, variè tradita, ſed in re & interpretatione concordant. Nam Cœli uxor Terra fuit; ex iis omnia nata: & Veſtam ipſam paſſim Terram inter- *Veſta quæ.* *Terra.*

pretantur. Et à ſimilitudine, quia menſa nos alit, itémque rotunda eſt ſicut Terra, notat Plutarchus, Menſam ipſam quibuſdam *Veſtæ* nomine dictam. Cauſam deinde & hãc dat priſci moris ſive religionis, ne menſa vacua relinquatur: nam nec Terram ſic eſſe volumus aut optamus. Hinc Veſtam & cum
Ceres. Cerere quidam confundunt, quæ ipſa eſt Terra: ſed diſtinguenda, quòd hæc terra dumtaxat fertilis & frugifera; illa (Veſtam dico) ea univerſa. Inde & nomen petunt, quaſi quòd vi ſuâ ſtet & immota libretur. Alii (ut Servius) quòd variis veſtita ſit rebus.

Veſta Ignis. Eſt etiam crebra, imò paſſiva opinio, Veſtam ignem eſſe. Vox Græca adſonat, qui ἑςίαν appellant *Focum*, ſive ἐσχάραν. Eſt igitur iſta quaſi Publicus focus, ſicut privatim in ædibus alii conſecrantur; eóque

haud

haud abſurdè Macrobius, Veſtam, inter Deos Penates, aut certè comitem eorum recenſet. Sunt qui *Statam matrem* hanc eandem opinentur; ſed opinentur. Auguſtini traditio, ut fidem habeat, vix exempla, Veſtam etiam Venerem dici. Noſtra Veſta Græcis Latiníſque culta, inter præcipua numina fuit, atque adeò inter duodecim illa prima. *Venus.*

De cultu & origine Veſtæ.

Sed ad Romanam propriè Veſtã ut veniamus, (id inſtitutum) unde ei exemplum? & quando origo? Exemplum à Trojanis, atque unâ cum Æneâ in Italiam venit. Nam primitus culta in Ilio, extulítque Æneas, elatam Lavinii conſtituit, conditâ à ſe urbe, & ſede regni. Inde in Albam Longam tranſtulit Aſcanius: & denique ab urbe eâ matrice coloni Romam. Origo igitur à Trojanis, & Albâ; imò man- *De origine Veſtæ apud Romanos.*

ſit ſacrum Albæ, etiãſi Roma jam accepiſſet. Sed quando traducta! tempore Romuli, ut quidam volunt: ſed tamen communior fama ad Numam refert.

De Templo Veſtæ.

Templũ Veſtæ à Numâ.

Numa templum Veſtæ inſtituit, & quidquid ad certum & ſolennem ejus cultum. Id fuit ſitum inter Capitolium & Palatium, medio ferè ſpatio, & extra Romulæam urbem, quæ radicibus Palatii ferè terminabatur. Condidit Numa anno Vrbis quadrageſimo, id eſt, regni ſui ſecundo.. Olim id vile, ſed poſteà ære & marmore nituit.

Forma illius.

Rotundum fuit id templũ, quia Veſta Terram notat, Terra autem rotunda. Illud de die omnibus patuit, at pernoctare nemini maſculo fas fuit: intrabãt quidem viri, non penetrabant, aut pernoctabant. In hac autem æde negant ſimulacrum

ullum

ullum fuiſſe. Quæ ut ita ſint, tamen Veſtæ imago paſſim in nummis aut ſtatuis expreſſa, hodiéque exſtat. Plinius ſedentem effingi ſolitam oſtendit, à ſtabilitate; ſed nummi hoc amplius, & ſedētem exprimūt, & alterâ manu facem, alterâ diſcū ſive pateram libatoriam præferentem. De face, ad ignem pertinet: de diſco, ad ſacrificia ſolenniter & perpetim oblata. Interim etiam ſtantem in nummis videas.

Imago Veſtæ.

Eſtne aliud Veſtæ templum? aliud, falſum & verum. Falſum, quod Antiquarii hodie attribuunt, ad Tiberim, juxta forum Piſcariū, ſub Aventino. Ædicula exſtat, formâ rotundâ, & extra murum interiorem columellæ 18. velut porticum formant. Quia rotunda, quia extra pomœrium Romuli, faciunt veterem illam Numæ eſſe. Falli arbitror; nec aſſertor huic opinioni, in

Falſa opinio de templo Veſtæ.

in iſto quidem loco, erit : & quis neſcit, aliorum quoque Deorum templa ſæpè eâ formâ fuiſſe? Quod autem extra Romuli pomœrium, valde quidem: etiam extra Numæ. Sed antè diximus, hanc veram jam deſcriptam, item extra finitionem illam fuiſſe. Ergo hæc valeat: altera eſt vera, & à nobis eruenda, in Palatio collocanda.

Veſtæ tēplum ab Auguſto.

Auguſtus, cùm omnino in Palatio habitare vellet, & mos tamen, ac ceremonia haberet, Pontificem Max. in domo publicâ juxta Veſtę, habitare; ipſe Veſtam potiùs ad ſe tranſtulit, & SC. partem domûs ſuæ publicavit, atque alteram illi conſecravit. Ovidius notat, Patres ita cenſuiſſe, qui ſcilicet proni tunc valde in Principum deſideria ſive affectus. Imò non partem tantùm, ſed mox totam publicavit. Hæc autem Regia domus erat in Sacrâ viâ, non pro-

procul à Veſtâ. Etſi Regis Sacrificuli domus fuiſſe etiã videtur propior, quam ipſam Veſtalibus Auguſtus dono dedit. Ibidem & Atriũ Veſtæ, quod Regiæ huic adjunctũ. Hoc Atrium virginum habitationi ſerviebat, ut Regia propriè dicta Pontificum. Illic igitur egerunt, ſed vi morbi exierunt, quia locus ſcilicet parum laxus, nec ægrorum curæ. Etſi major tamen jam ab Auguſto, Regiâ etiam iis conceſsâ; ſed neque ſic amplus. *Atrium Veſtæ.*

De Veſtalibus.

Satis de ipsâ Deâ, & templo: de miniſterio alióque ejus cultu videamus. Miniſtræ Veſtales fuêre, atq; eæ virgines: cauſa duplex, prior, quòd Iuno & Ceres, ſorores Veſtæ, ambæ peperiſſe feruntur, reſtitit una de tribus impatiens viri, nempè hæc Veſta. Altera cauſa, quòd Veſta ignis, qui nihil gignit. Cicero, *Veſtales cur virgines.*

& duas alias dedit : *Veſtæ colendæ*, inquit, *virgines præſunt, ut advigiletur faciliùs ad cuſtodiám ignis; & ſentiant mulieres, in naturâ fœminarum omnem caſtitatem peti*. Advigilent faciliùs, quia liberæ à viro, prole, aliis curis. Caſtitatem peti, cùm virgines placere Diis vident, ipſæ, pro parte ſuâ quæque, ſint caſtæ. Poteſt & ab exemplo eſſe, nam Plutarchus ſcribit, in Græciâ quoque, ut Athenis & Delphis, & ſicubi ſervatur æternus ignis, præeſſe ſi non virgines, tamen viduas & à viro caſtas. Ejus ergô obtinuit Romæ, ut, parvæ & tenerâ ætate caperentur certæ pudicitiæ, & vitii expertes. Minorem enim quàm annos ſex, majorem quàm annos decem natam, capi fas non erat.

Numerus Veſtalium. Multæ non erant, nec crebræ iſtę lectiones; nam ægrè parentes in hâc velut cuſtodiam, & adactam virginita-

nitatem ſuas dederunt filias. Numa in univerſum quatuor eas inſtituit, cepítque, Geganiam, Veraniam, Canulejam, Tarpejam. Duas deinde alias Servius Tullius addidit, ſive ante eum potiùs Tarquinius Priſcus; & ſic ſex ſemper fuerunt.

Modus Capiendi Veſtales.

Quot captæ fuerint, vidimus: nunc & Modum capiendi colluſtremus. Hoc enim verbo ſolenniter utebantur, causámque dat A-gellius: *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cujus poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur.* *Cur Capi dicta.*

Cepit primas ipſe Numa, & jus deinceps capiendi voluit apud Reges eſſe. At pulſis Regibus, Pontifex Maximus in locum venit; ſed non liberâ prorſus electione, legibúſque ſuis adſtrictâ. E quibus Pa- *Ceperũt Reges.*

pia

Pōtifex. pia fuit, quâ cavetur, *uti Pontificis maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur, ſortitióque in concione ex eo numero fiat, & cujus virginis ducta erit, ut eam Pontifex Max. capiat, eáque Veſtæ fiat*. Ergo arbitratu Pontificis lectæ, nempe ut jus probandi rejiciendíq; ipſe habeat, & sítne idonea dijudicandi. Nam non ætatem ſolùm, ſed *Genus*, *Corpus*, *Quæque adhærent*, inſpici ſolent, *Requiſita in Veſtali.* & ut omnia apta honeſtáque miniſterio eſſent. In *Genere* quidem, ne cujus parentes, alter ambóve ſervitutem ſervîſſent; aut in negotiis ſordidis diverſantur. Item excuſari, cujus pater Flamen, Augur, Quindecimvir, aut Septemvir, aut Salius eſt: & talia minuta, quæ in Agellio legas. In *Corpore*, ne linguâ debili, ſensúve aurium diminuta, aliâve quâ corporis labe inſignita ſit. *Quæ adhærent*, ut patrima ſit & matrima,

ut ne emancipata ſit, & talia.

Sequebatur in lege, *virgines viginti*. magno ſatis numero ad unam dumtaxat capiendam; ſed cauſa eſt, ut ſors levior accidat, ſparſa ſic per plures. Addit, *E populo*. toto, inquã, populo, non enim è Patriciis tãtùm, ſed & plebejis. Imò verò Auguſti ævo, præter legem morémque veterem, etiam ex libertinis captæ. Sequitur, *ſortitionem in concione fieri*. in concione, Comitiis, puto, Curiatis, ut coram teſtibus res fieret, & dignitas ſacerdotio adcreſceret dignitate actionis. Sortitio autem adhibita, ut quaſi divinitus legi excerpíq; è pluribus talis videretur. Nec tamen ſemper ad ſortem ventum, oblatio locum habebat, & talis, ſi apta, præferebatur. Habet deinde lex, *Eam Pontifex Max. capiat*. Atque ipſa verba ſolennia capiendi ſunt hæc: SACERDOTEM. VESTA- *Quomodo lecta, & capta.*

LEM.

LEM. QVÆ. SACRA. FACIAT. QVÆ. IOVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPLO. ROMANO. QVIRITIBVS. VTI. Q. QVÆ. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. *Amata* autem inter capiendum à Pontifice ideò vocatur, quoniam quæ prima capta eſt, hoc fuiſſe nomine traditum eſt.

De Diſciplinâ Veſtalium.

Sed jam igitur captæ, & ſic puellæ & teneræ; quid deinde? Diſcipiina ſequitur, & quomodo ad miniſteria ſua factæ. Deducebantur in Atrium Veſtæ, atque ibi à ſenioribus ad ritus & cæremonias omnes (pluſculæ erant) inſtructæ. Nam in tres velut claſſes, etſi parvus hic numerus, dividebantur: *Diſcentium, Exercentium, Docentium*. Tempus tricennale eas manere oportebat; quo tempore decem annos diſcere, decem ſacris operari, decem docere debe-

Tempus ſacerdotii.

debebant. Itaque non niſi 30.annos obligabantur, & antè nefas excedere; poſt id tempus licitum nubere, haud peſſimâ adhuc ætate. Nam pone ab anno 7. (id licebat) ingreſſam: ergo anno 37. fas virum quærere, & ætate etiam frui. Ergo & interdum nubebant; etſi antiquitus obſervatū, infauſtas ferè & parùm lætabiles eas nuptias fuiſſe. An eadem autem annorum terminatio Albæ, unde oriundum hoc ſacerdotium? non videtur; lex Albana paulò durior Romanâ, & 50. annis manendum fuit. Et obſervamus, pleraſque ad ultimam ætatem in ſacerdotio perſeverâſſe.

Omnes *Præſidere ſacris*, itémque Antiſtites vel Antiſtitæ dicebantur. Etſi ordo tamen inter eas fuit, ſed miniſterii & ætatis. Vna enim, quæ vetuſtiſſima, *Maxima* dicebatur: quod ad ætatem referendum.

Ordo inter Veſtales.

De Muneribus Veſtalium.

Numerum, Capturam, Diſciplinam, Ordinem habemus: ad *Munia* earum tranſeamus. Neque enim vacuæ umquã aut feriatę habitæ, ſed plures frequentéſque operæ, & mireris tam paucas ſuffeciſſe. Tria præcipua, in quibus deditæ: *Vigilare, Adſervare, Sacrificare.*

Munia Veſtalium.

Vigilia Veſtalium.

Vigilia ad ignem ſpectavit, quem ſine intermiſſione ali opus & reparari. Itaque *æternum*, ſive *ſempiternum* dicebant. Voluit enim Numa, ſicut ſidera æternùm lucent, ſic debere, virginum aſſiduâ curâ atque operâ, hunc ignem. Atque ita erat, nam ignis exſtinctionem ſuper omnia gravia & timenda Romani timebant, interitûs aut imminutionis Reipublicæ id ſignum interpretantes, à quâcumq; tandem causâ evenerit. Et miſeras Virgines

Ignis exſtinctio ominoſa.

nes, ſi eveniſſet. Nam ignis Veſtæ ſiquando exſtinctus eſſet, verberibus afficiebantur à Pontifice. Sed pudore virgineo tamen ſalvo, in loco obſcuro, & velo medio interpoſito. Vigilia per vices iviſſe videtur., & ſingulæ ſuis noctibus dumtaxat excubâſſe. *Punita.*

Ignis exſtinctus quomodo accenſus.

Quòd ſi autem exſtinctus ignis, ſua & certa ratio accēdendi iterum erat. Mos erat, tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Quam rationem eliciendi ignis Simplicius in Ariſtotelem etiam agnoſcit: *Ignem è lignis excutiunt, alterum lignorum, tamquã terebram, in altero circumvertentes.* Hoc genus Igniarii Theophraſtus agnoſcit, & terebram è lauru ſæpè factam oſtendit, & addit alia quædam item ligna, ut rhamnum. Tangit & Iſidorus Peluſiota, & hodie

aſſiduè uſurpant occidui Orbis Indi. Similis cęremonia Græcis fuit, ſed paulò diverſa: nam ſiquando ſacer ibi ignis devixit, negant eum fas eſſe ex alio igne accendi, ſed novum parandum eliciendúmque ex ipſo Sole. Addo, Romæ etiam ſine interſtinctione ullâ ignis, ſolitum novum accendi, novo anno, qui tūc primo Martii: cùm enim Veſtales à Numâ inſtitutæ, nondum ſic auctus & correctus annus. Eodem illo primo die reliqua ſcilicet innovabant, & laurus veteres tollebant, novas ſubrogabant.

Adſervatio Veſtalium.

Pignus Imperii adſervatum. Alterum Veſtalium munus fuit, *Adſervare*. Quid autem? arcanum *imperii pignus*, ut appellabant. Quid autem pignus iſtud; & cujuſmodi fuerit, in arcanis habebant, & ideò variant auctores. Alii ſervari ſacrorum partem è Samothraciâ, quæ Dar-

Dardanus Trojam, Æneas in Italiã advexerit; & cum Penatibus aliqui confundunt. Alii cœlo delapſum Palladium, quod verum idem Æneas aſportârit; nam falſum & adſimilatum Achivos furto ſuſtuliſſe. Et hæc de Palladio opinio in vulgus maximè recepta eſt, & nobile illud fecit ac decantatum.

Quid appellamus Palladium? Palladis minutam effigiem, Græcanicâ ſermonis formâ. Multa ſuper iſto multi. Apollodorus intelligendo ſufficiet: *A cœlo hoc delapſum eſt, & Ilo Regi traditum. Erat autem magnitudine tricubitale; habitu quaſi ingredientis, dextrâ haſtam ſublatam præferebat, ſiniſtrâ fuſum & colum.* Viris videre nefas, ſolis ergo virginibus fas: Sed nec Pontifici Maximo fas, etſi eſſe ſciebat & coli: Itaque nec impunè Metello fuit vidiſſe, cùm trepidantibus virgini- *Palladium quid.*

bus, irrupit in ardens penetrale, ut ſacra è flammis eriperet & ſervaret; qui proinde orbam luminibus exegit ſenectutem. Tertia opinio eſt eorum, qui dicunt duo dolia recondi haud magna, atque unum ex iis plenum eſſe obſignatúmque, alterũ vacuum; utrumque tamen ſolis virginum oculis uſurpandum. Igitur incerta hæc, & bono religioſóque animo Dionyſius: *Quæ iſta ſint, neq; me, neque alium, qui religioſè Deos & divina colit, inquirere curioſè oportere arbitror.* Atq; ipſi ſanè Romani velabant, ſi non vetabant. Itaq; in operto habebant, in adyto & penetrali, quod *Penum* vocabant. Penus enim vocatur locus intimus in æde Veſtæ tegetibus ſeptus, qui certis diebus circa Veſtalia aperitur. Ii dies religioſi habentur. Penum ſolæ virgines, & Pontifices adeunt: Pontifices quidem non ut videant,

Adſervatum in Penu.

ſed

ſed iis ſatis adire. Nam Palladium nudum non viſum, ſed velamento ſuo ſive ſeriâ obductum.

Sacrificia Veſtalium.

Tertium munus *Sacrificare*: atq; id aſſiduum penè erat, diu noctúq; Armata virgo dicebatur ſacrificãs, cui lacinia togę in humerum rejecta. De quo cultu aliquid Feſtus: *Suffibulum, veſtimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Veſtales, cùm ſacrificant, ſemper habent; ídq; fibulâ comprehenditur.* De ſacrificiis autem ipſis, aut eorum ritibus, longum & tenue ſit hîc dicere.

Habitus ſacrificantiũ.

Aquę etiam curam habebant Veſtales, ſed non aliam, opinor, quàm quòd fonti Camœnarum præeſſent, éxque eo ſolo aquam ad ſacra peterent: ídque ex mandato Numæ. Poſſit ſanè aliquis ad Phyſiologiam referre, quaſi duo reru m principia

Aqua quę in curâ Veſtaliũ.

coli Numa voluerit. Ille fons Veſtalibus dedicatus, ſacer habitus,& in Deos etiam relatus, delubrum poſteà accepit. Hinc *Fontinalia*, fontium ſacra. Fuit & alia aqua Veſtæ haud longinqua, Iunturnæ fons & lacus. Sed nihil ad noſtram rem.

Præmia & honores Veſtalium.

Munia & labores vidimus: nũc juſtè *Præmia & honores*, quibus ad illa excitatæ. *Primò*, jus teſtandi habebant, vivo patre; ſcilicet quia ſtatim exibant ex patriâ aliâque omni poteſtate; & ætatis deliquium leges benignè ſupplebant. Adeò ut vel ſexennes, id eſt, primo anno quo captæ, teſtari poſſent.

Ius teſtandi.

2. Præmia habuerunt, quæ triũ liberorum matres: quod non quidẽ Numa, ſed Auguſtus inſtituit.

Præmia matrũ.

3. Alius honor; præcedere & deducere eas lictorem. Id quoq; non à Numâ, ſed Triumviris referunt acce-

Lictorẽ.

acceptum. Cauſam ſive πρόφασιν habet Dio Caſſius, quòd una aliqua earum veſperi à cœnâ rediens, & incognita, malè habita ac violata eſſet. Tutela igitur & decus, lictor additus. Iſtis Conſules Prætoréſq; viâ cedebant.

4. Morte liberabant, ſi reo, ad ſupplicium qui ducitur, fortuitu factæ ſint obviæ. Oportebat autem jurare, à caſu, non à conſilio fuiſſe hunc occurſum. Non quòd illæ ad juramentum cogerentur: ſed veniſſe in forum, & teſtes adhibitas conſtat, at religionis honore voluerunt vel injuratis credi. *Liberare à morte.*

5. Si quis lecticam earum aut ſellam ſubîſſet, per proterviam aut laſciviam, & quaſi velandis illis revelandis: vel ſiquis in idem vehiculum aſcendiſſet, morte luebat. Factitatum enim tale aliquid ab improbulis in matronarum tranſvectione: *Pœna in protervos.*

ctione: ſed hîc honori virginum morte vindicatum. Veſtales enim lecticâ aut ſellâ latas, ſed plurimùm pilento ſive carpento, tecto ſupernè & camerę in modum arcuato vectas legimus. Hoc pilentum non nimis diverſum à Thensâ (id quoque enim vehiculũ ſacrorum) quod ad formam, ſed priùs illud Diis adtributum, alia eorum etiam miniſtris.

Ornamenta aut inſignia Veſtalium.

Iſti honores ſive prærogativæ Veſtalium ex Plutarcho, aliæ alibi reperiuntur opportunè adtexendæ. Sicut in ipſo cultu aliquid eximiũ. *Vitta Veſtalium.* In primis Vittæ in capite, ut in Deo Deæve conſecratis. *Veſtes.* Veſtes etiam iis purpuratæ fuerunt, nempe prætextâ eæ uſæ, id eſt, limbo in oris purpureo, ita enim Magiſtratus & Sacerdotes ſolebant: ergo & Veſtales, ut ſuprà in Suffibulo obſerves. Non unguento iis, non floribus,

bus,

bus, non veſte uti conceſſerunt, niſi albâ. Quæ vera ſunt, & inducta contra laſciviam; ſed purpuratas eas, non purpureas dicimus fuiſſe. Et obiter noto, & jocos, & cultum ſcitiorem vetita: omníſque cultus luxurioſior, converſatio cum viris licentior iis interdicta. Veſte albâ uſæ, ſed limbo punicante; non tamen floridâ aut variegatâ, ut aliæ ſolebant. In carbaſo etiam aut tenui lino fuerunt.

De capillitio Veſtalium.

Nec de cultu aliud, niſi capillum in ſpiras quaſdam plexum & diviſum, tum vittis illigatum, à tergo & in cervices annulatim dependiſſe. Aliquis etiam ambigat, an non tonderi ſolitæ, ritu noſtrarum Virginū, quæ Deo ſacrantur? ſemel igitur tonſæ, atq; in ingreſſu fortaſſe: & capillum hunc Deæ Veſtæ ſuſpendebant. An & aliâs crinem eò, caducum, vulſum, ſciſſum, deferebant?

bant? in obſcuro hæc, atque etiam in parvo.

De Stipendiis Veſtalium.

Stipendia Veſtalium. *Agri.*

Præter hæc ornamenta aut inſignia, acceſſit etiam res & fructus, id eſt, ſtipēdia & opes. Numa enim his de publico ſtipendium ſtatuit, ut vacuæ ſcilicet ab aliis curis, Deæ & ſacris operarētur. Et credo agros à Numâ adtributos, quorum vectigalibus alerentur. Sed & Auguſtus adjecit. Imò & alios agros habuerunt, à privatis pietatis ergô (ut hodiéq; ſolet) legatos: quos omnes fiſcus eripuit, ſub Valente & Theodoſio Principibus, invidioſâ & diſertâ Symmachi querelâ; & Ambroſius contrà obducit.

Pecunia.

Sed præter agros, video & pecuniam interdum cepiſſe. Tacitus de Tiberio: *Corneliæ Virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur; HS. vicies dedit.* quæ ſunt nobis 50000. Philip-

lip-

lippæorum. Vnde non immeritò objicit iis Ambroſius Privilegia maxima, lucra ingentia.

Atque inter privilegia addamus, etiam ludos certo & honeſtiſſimo loco ſpectâſſe. Auctoritas earum maxima, & in precibus, aut aliâ re vix repudianda. Cicero, cùm pro Fontejo cauſam diceret, ſororis ejus Veſtalis interceſſione uſus: *Superbũ ſit*, inquit, *ejus obſecrationem repudiare, cujus preces ſi Dii aſpernarentur, hæc ſalva eſſe non poſſint*. Atque inter exempla eſt Claudia Veſtalis, quæ fratrem injuſſu populi triumphantem, aſcenſo ſimul curru, uſq; in Capitolium proſecuta eſt, ne vetare aut intercedere cuiquam Tribunorum fas eſſet. Adeò & leges, & magiſtratus reveriti ſunt hanc impotentem, ut ſic dicam, poteſtatem. *Auctoritas earum.*

De Pœnis Veſtalium.

Hæc Præmia igitur, ſed virgi-

Capite punita.

num; nam pollutarum *Pœnæ* etiam grandes & graves. Vetus lex fuit Feſto tradita: *Probrum virginis Veſtalis ut capite puniretur: vir qui eam inceſtaviſſet, verberibus necaretur.* Sed cujus hæc lex? credam Numæ Regis, qui ſimpliciter ſtatuit, inceſtam lapidibus obrui, ſine aliâ ſupplicii pompâ.

Virgis necatæ.

Alia autem Albæ, ante Romam conditam, quæ juberet pollutam virgis ad necem cædi. Sed Tarquinius Priſcus, qui numerum earum auxit, idem & pœnam, & conſpicuam magis horrendámq; fecit.

Viva ſepulta.

Clarè narrat Dionyſius, & Pinariam quandam primam ſupplicio iſto affectam; verba ejus digna apponi, & illuſtrari: *Pœna,* inquit, *delinquentibus graves conſtitutæ, quarum arbitri & exactores ſunt, ex lege, Pontifices.* quod in omni earum culpâ ſive delicto obtinuit, causámq; apud hoc tribunal dixêre. Et Pōtifi-

ces

ces omnes, id eſt, Collegium judicavit, Pontifice tamen maximo convocante, & præſidēte. Moneo etiã, inferiore ævo aliquid huic Pontificio detractum, & cognoviſſe quidē de culpâ, pœnam tamen non exegiſſe, quæ Præfecto Vrbis reſervata fuit. Pergit Dionyſius: *Qui virgis quidem cadunt compertas levioris delicti: probroſas verò & inceſtas fœdiſſimo & maximè miſerabili mactat ſupplicio. Vivæ enim, funebri ritu & pompâ efferuntur, amicis & cognatis cum luctu & lacrimis comitantibus.* Plutarchus hęc expreſſiùs, qui ſcribit, lecticæ inditam per forum efferri, clauſæ undique & loris revinctę, ut ne vox quidem ejus poſſit exaudiri. Idem non amicos tantùm, ſed totam civitatem in luctu ponit & gemitu, neque ullam in eâ diem triſtiorem. Obvios autem viâ decedere, vaſto ubique ſilentio, attonitóſq; omnes

Pœna arbitri Pōtifices.

Suppliciū quomodo sūptum à Veſtali corruptâ.

omnes ſtare, aut comitari. Iis verò, antequàm deducerentur, ablatæ vittæ & ornamenta, quia ſcilicet pol luiſſent. Ampliùs Dionyſius: *Delatæ autem ad portam Collinam* (ad locum nempe, qui *Sceleratus campus* ideò dictus,) *intra muros* (Plutarchus *Aggerem* dicit; non tamen exiſtimo totum aggerem, ſed proximam tantùm portæ partem ejus huic uſui applicatam) *ſubterraneâ in cellâ, cùm funeralibus ornamentis deponuntur*. quod accipio, ipſas ut cadavera velatas & cultas. Zonaras dixit, lectulum appoſitum, & lucernam, & menſam cum cibis; & cauſam adjungit Plutarchus, ne ſacratiſſimum illud corpus videretur fame conſumptum. Priuſquàm verò deponerentur, Pontifex maximus arcanas quaſdam preces, manibus in cœlum ſublatis, fundebat: tum ipſe ſuâ manu eductam è lecti-

câ in ſcalis conſtituebat,& ſic carnifici ac miniſtris ſupplicii tradebat. Itaque his geſtis, ſcalæ attrahebantur, & ædicula multâ humo injectâ cõtegebatur, donec reliquo aggeri ſolũ adęquaretur. Sed vinctam illã ibi, aut ſtantem ſedentémque obrutam,nemo declarat: putem in lecto depoſitam. Claudit deinde Dionyſius: *Nec monumento porrò dignata, nec parentalibus, aliiſve ſolennibus defunctorum*.

Hoc ſupplicium; cauſam aſſignat Ovidius: *quia quam violavit, in illâ Conditur*. Etſi duplex etiam alia in Plutarcho; Vel, *quia Romani igne mortuos cremant; igne autem funerare eam, quæ ignem parùm caſtè coluit, iniquum erat*. Vel, *quia corpus maximis conſecratum cęremoniis occidere, aut manus mulieri adferre, nefas putaverunt. Sub terram igitur condi, cum victu appoſito,ut quaſi ſponte exa-*

nimata videretur. Atque hæc ſolennia. Principes interdum immutârunt, aut mitigârunt.

Quando deſierint Veſtales.

Sub Theodoſio ſublatæ Veſtales.

Finivi de Veſtalibus, quæ & ipſæ finem ſuum ſub Chriſtianis mox Principibus invenerunt, extremo Theodoſii ſenioris ævo. Nam etſi concuſſæ anteà, & periclitatæ ſub Valentiniano, Theodoſio, Arcadio; tamen animam traxêre ad ultimum Theodoſii, id eſt, 17. Imperii ejus annum, cùm ille templa claudi, & ſacrificia tolli lege juſſit.

Ignis cultus alibi.

Lubet pro Corollario addere, ubi locorum præcipuè cultus etiã ignis, ſive imago aliqua Veſtalium fuit.

Apud Iudæos.

Apud Iudæos primùm, & Dei juſſio: *Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos, ſubjiciens ligna manè per ſingulos dies.* Et mox: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui numquam deficiet*

ciet in altari. Habuêrè & Ægyptii, & Diodorus vult, ſervandi ignem perpetuum, cœleſti ſimilem, more ab illis natum; & ad alias gentes propagatum. Item Afri: & Plutarchus auctor eſt, in Iovis Ammonis λύχνον ἄσβεστον, ſive *lucernã inexſtinctam* arſiſſe. Apud Indos. In Perſis ſimile, ubi ignem perpetuum cuſtodiunt Magi. Idem apud Cappadoces, apud quos Pyrathea, ſacella quædam modica, & in iis mediis ara, in quâ cinis multus, & inexſtinctum ignem Magi ſervabant. Iam in Græciâ Prytaneis ipſa hæc Veſta, & ęternus focus: iterúmque diſtinctè, Mantineæ in templo Cereris, Athenis in Minervæ, Delphis in Apollinis. *Ægyptios.* *Afros.* *Indos.* *Perſas.* *Cappadoces.* *Græcos.*

Imò & virgines ipſas aliquot locis habuêre. Video & Perſas Soli virgines ſacrâſſe. Simillimum nuper, priuſquàm Hiſpani Regi & *Virgines Veſtales & alibi.*

Religioni ſubegiſsét, in toto Peruano tractu, ubi crebra & magna tẽpla dicata Soli, & in iis virgines ſæpè 200. fuiſſe tradunt qui viderunt; è quibus ſiqua corpus polluiſſet, morte luebat, niſi tamen è Sole ſe concepiſſe (ride credulitatem ſuperſtitioſam) ſanctè adjurâſſet. Sed *de Veſtâ & Veſtalibus* ſatis.

DE

DE BIBLIOTHECIS SYNTAGMA.

BIbliotheca tria ſignificat, LOCVM, ARMARIVM, LIBROS. Græca vox, Latinis in uſum etiam venit; & quamquam *Librariam* dicunt, tamen magis eſt eâ voce tabernam capi, in quâ venales libri exſtant. *Nomen.*

Bibliothecarum Origo.

Bibliothecarum res vetus, & niſi fallor, cum ipſis libris adinventa. Nam ſimul ac ſcire & ſapere natum eſt, mox etiam ſcribere: & iſtud eſſe cum fructu non potuit, niſi ut libri adſervarentur & diſponerétur ad præſentium & poſterorum uſũ. Privata primùm ea cura, & quiſque ſibi ſuiſque ſtruebat. Poſtmodum Reges & Dynaſtæ uſurpârunt, nec *Origo.*

ad uſum ſolùm, ſed ambitionem aut ſplendorem. Sanè multos congerere, vix fuit privati hominis aut censûs, cùm tarda & impendioſa deſcriptio eſſet; donec utiliſſima hæc Typographia rem in compendium miſit.

Bibliotheca in Aegypto.

Qui primus ſtruxit. Qui primus Regum illuſtrem habuit, is fuit Oſymanduas Ægypti, qui inter alia opera præclara, Sacram Bibliothecam ſtruxit, & in ejus fronte præſcripſit, *ψυχῆς ἰατρεῖον*, *Animi medica officina*. Et quamquam ille inter veteres Regum fuerit, non tamen dubium, exemplum, ſi non ipſam rem manſiſſe, & in Ægypto Bibliothecas ſemper aliquas exinde exſtitiſſe: idq; in templis precipuè, & ſacerdotũ curâ. Sed reliquę ibi in obſcuro, Ptolomęi Philadelphi Regis in magnâ luce & laude fuit. Is Ptolomæi Lagi filius,

lius, ſecundus eo nomine & ſtirpe Ægypti Regum, artium & ingeniorum cultor, & quod adhæret, librorum.

Bibliotheca Philadelphi.

Itaque Alexandriæ ingentem Bibliothecam compoſuit, inſtructione & exemplo Ariſtotelis adjutus, imò & ipſis ejus libris. Sed & ſacris, & è Iudæâ petitis libris inſtruxit. Nam cùm aures ejus fama tetigiſſet Hebrææ ſapientiæ, miſit qui libros depoſcerent, & idoneos ſimul homines conduxit, qui in Græcam linguam verterent, communi omnium uſui. Ea interpretatio eſt, quam *Septuaginta*, à numero ſcilicet, qui operam dederunt, dicunt. Præerat Bibliothecæ vir ſcriptis & factis illuſtris, Demetrius Phalereus, exſul à ſuis Athenis, & quem Rex benignè habitum ad hæc & majora miniſteria admovit. Idémque à Chaldæis, Ægyptiis,

Romanis etiam libros petivit, & pariter in linguam Græcam tranſfundi curavit. Numerus librorum ad 700000. pervenit, Agellio teſte. O theſaurum, ſed in re æternâ non æternum! Nam totum hoc, quidquid fuit librorum, bello civili Pompejano periit, cùm Cæſar in ipsâ urbe Alexandriâ bellum cum incolis gereret, & tuitionis ſuæ causâ ignem in naves miſiſſet, qui & vicina navalibus, ipſamq; Bibliothecam comprehendit & abſumpſit. Triſte fatum, & Cæſari (etſi abſque deſtinatâ culpâ) pudendum! Hic igitur finis nobilis Bibliothecæ fuit, Olympiade 183. cùm vix 224. annos ſtetiſſet.

Bibliotheca Cleopatræ.

Revixit tamen, non eadem (quî id potuit?) ſed conſimilis, & eodem loci, id eſt, in Serapeo collocanda. Auctor reparandi Cleopatra, illa amoribus Antonii famoſa: quæ ab

eo

eo in auſpicium & velut fundamentum operis impetravit Bibliothecam Attalicam ſive Pergamenã. Itaque totam cùm dono accepiſſet, & transferri curâſſet, iterum adornata auctáq; eſt, & Chriſtianorum etiam temporibus in vitâ & famâ fuit, in porticibus Serapei, loco portui vicino: videtúrq; ſtetiſſe, quamdiu ipſum Serapeum, immenſæ molis & artificii ſtupendi templum: quod Chriſtiani deniq; Theodoſii majoris imperio, ut arcem ſuperſtitionis, demoliti à fundo ſunt.

Bibliotheca apud Græcos.

Apud Græcos nobiliores Bibliothecas ſtrictim tangit Athenæus, & Polycratem in hoc ſtudio parandorum librorũ dilaudat. Agellius Piſiſtrato tyranno laudẽ primi auctoris in hoc ſtudio adſcripſit. Magnus vir (odioſum hoc modò cognomen tolle) & cui Homerum etiam digeſtũ *Græcorũ Biblio-thecæ.*

&

& correctum nunquam ſoluturi debemus. Adeò Critica hæc cura olim Principum, imò Regum fuit. Ea Bibliotheca ab ipſis deinde Athenienſibus variè aucta, donec ſpoliavit & avexit Xerxes, Athenarum potitus. Sed multis pòſt annis Seleucus Nicanor, Syriæ Rex, liberaliter remittendam Athenas curavit, donavítque. Et manſiſſe deinde ad Syllæ tempora, qui & ipſe Athenas cepit, diripuit, afflixit: poſteà tamen inſtauratam, juſtè opinor; quomodo enim mater artium ſine inſtrumento hoc librorum? Imò plures ibi Bibliothecæ poſteà. De Ariſtotele magnificè Strabo, eum copiâ & dilectu inſignem Bibliothecam adornâſſe: quam tandem ad Ptolomæos Reges veniſſe, ſcribit Athenæus. Neq; memoratu digna alia de Græciæ Bibliothecis leguntur: Romani haud dubiè pleraq; ta-

lia

lia ad ſe traduxerunt, Græciâ jã poſiti; niſi placet Byzantinam his accenſere, quę Principum ęvo fuit; in quâ 120000. librorum conflagrârunt; inter ea draconis inteſtinum 120. pedes lõgum, cui aureis literis Homeri Ilias atque Odyſſea uerint inſcripta. Etſi hæc Thraciæ propriè, non Græciæ attribuenda.

Bibliotheca in Aſiâ.

Attalica ſive Pergamena proxima claritate ab illâ Alexãdrinâ fuit. Nam Attalici Reges è parvis progreſſi, cùm ſocietate opibúſque Romanis creviſſent, ſedem regni Pergamum variè, tum & Bibliothecis exornârunt. Eumęnes, Attali Regis filius, hujus rei auctor. In hac Pergamenâ fuerunt librorum ſingularium 200000. *Bibliotheca Aſiæ.*

Bibliotheca in Vrbe.

Veniamus ad Romanas Bibliothecas, ſitu & ævo magis propinquas *Bibliotheca Romana.*

quas

quas. Satis enim tarda ibi hæc cura aut ſtudium, apud Martis, non Muſarum prolem: etſi, cum bono Deo, parvis primò initiis, ut ſolet. Iſidorus duos nominat, qui libros advexêre, ſed publici usûs aut juris non prorſus fecêre; Æmilium Paulum, & Lucullum: quorum iſte, quamquam jus mancipiúmque ſibi retineret, uſum tamen eruditis conceſſit. Cornelius Sylla, poſteà Dictator, è Græciâ Atheníſque magnam librorum vim traduxit, & Romæ depoſuit & diſpoſuit. Tamen verè publica Bibliotheca nondum ſtructa: quâ cogitationem primus magnanimus ille & magnificus Iulius Cæſar concepit, ac niſi fata interpellâſſent, effeciſſet, datâ M. Varroni curâ comparandorum & dirigendorum librorum. Sed deſtinavit Cæſar, non perfecit. Auguſtus, adoptione filius, inter alia ornamenta

urbis

urbis & imperii, hoc quoque plurifariam adjunxit. Nam eo invitante atq; incitante, Aſinius Pollio, Orator & Senator nobilis, de manubiis Dalmatarum, atrium Libertatis in monte Aventino exſtruxit, atq; in eo Bibliothecam publicavit. *Aſinia.*

Poſt hanc duæ mox aliæ ab ipſo Auguſto inſtitutę. Prior *Octavia*, quam ſororis ſuæ memoriæ & nomini dedicavit, in ſuperiore Porticûs parte, tutò & decorè, cùm inferior ambulationi modò eſſet: in quâ Iunonis ædes, & nobiles ſtatuę quoque fuerunt. Altera *Palatina*, à loco dicta, quia in ipſo Palatio. Pręter alia, præpoſitus ſive Cuſtos huic loco fuit C. Iulius Hyginus, in Grāmaticis celebris. Imò ſeorſim Græca cuſtodem ſuum habuit, & Latina. Ab Auguſto igitur artium, ingeniorúmque amantiſſimo Principe duæ iſtæ fuerunt. *Octavia.* *Palatina.*

Ab aliis deinde aliæ, & videtur
certamen in hac re Principum fuiſ-
ſe, & velut contendiſſe de palmâ.
Ecce Tiberius ſtatim ab Auguſto in
Palatina à Tiberio. ipſo Palatio etiam ſtruxit, eâ parte,
quâ viam Sacram ſpectat: nam illic
Tiberii domum fuiſſe curioſi taliũ
hodie autumant, & in domo ejus
hæc locatur. Videtur & Veſpaſia-
nus deinde ſtruxiſſe, & adjunxiſſe
templo Pacis. Fuit item à Trajano
alia, quæ à gentili ejus nomine, Vl-
Vlpia. pia paſſim nominatur. Hæc in foro
Trajani initio fuit, ubi Principis
ejus alia opera; ſed ævo mutavit, &
tranſlata eſt in collem Viminalem,
ad ornandas Diocletiani Thermas.
Capitolina. Fuit & Capitolina in Vrbe, inſtitu-
ta (ut divinare licet) à Domitiano.
Nam ille ſervatus olim in Capito-
lio, templum ibi Princeps ſtruxit,
quid ſi & hanc Bibliothecam? Con
flagravit ſub Commodo, fulmine
tacta.

tacta. Sub ævum Conſtantini Bibliothecas publicas in Vrbe 29. fuiſſe, Principum ſtudio ab interitu vindicatas, teſtatur P. Victor: ex iis præcipuæ duæ, Palatina & Vlpia. Heu quàm memoriâ perierunt! nam ex illis 29. vix 7. induſtria noſtra indagare potuit; & nomina ſaltem ab oblivione vindicare.

Bibliotheca extra Vrbem.

Iuxta Vrbem etiam Tiburti publica fuit Bibliotheca, in Herculis templo ſatis commodè ſtructa (ferè juxta templa, aut in illis Bibliothecæ: quídni, ſacra illa ingeniorum opera in locis ſacratis?) Fortaſſis eam Hadrianus Imperator Tibure inſtruxit, quem eo loco & ſeceſſu impensè delectatum cõſtat, variáq; & ampla inædificâſſe. Etſi in aliis municipiis coloniíſque Bibliothecas ſparſas fuiſſe, æquè atq; artium iſtum cultum, mihi certum eſt. *Tiburtina Bibliotheca.*

Bi-

Bibliotheca Privatorum.

Privatorum Bibliotheca.

Sed & privatim viri divites, usûs & famæ causâ, ſibi parârunt, & nobiles ex iis quaſdam. Sicut Tyrannio Grammaticus, Syllæ temporibus, qui 3000. librorum poſſedit. Sicut Epaphroditus Chæroneus, itẽ Grammaticus profeſſione, qui uſq; ad 30000. optimorum quidem & ſelectorum librorum collegit. Superavit eum Sammonicus Serenus in hoc ſtudio, qui Bibliothecam habuit, in quâ 62000. librorũ cenſebãtur. Is moriens eam reliquit Gordiano minori, qui guſtavit Imperium.

Atque hi, aut pauci alii proditi ſunt inſigniores Bibliothecas habuiſſe: plures tamen fuêre, & Seneca commune hoc ſtudium jam tunc ſuo ævo oſtendit & damnat. Damnat: *Nõ enim in ſtudium,* inquit, *ſed in ſpectaculum comparabant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſervilium litte-*

varum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt.

Obſervandum, Bibliothecas etiã in Balneis & Thermis habuiſſe: quia corpori curando otiosè tunc vacabant; & igitur occaſio erat legendi aliquid, hominibus aliâs occupatis, vel audiendi: Enimverò etiã in Villis & Prætoriis paſſim habebant, ab eâdem hac, otii & vacationis ibi, causâ. Vtinam noſtri divites ſic laſciviant! ſemper cum alieno aliquo, ſi non ſuo, uſu & bono. *Bibliotheca cur in Thermis*

De Armariis Bibliothecarum.

Parietes in Bibliothecis ebore & vitro comptos fuiſſe, ſuggerit Boëtius. Non ergo Armaria & Plutei ad parietes laterales (neque enim conſpicuus ſic ille ornatus fuiſſet) ſed in medio diſpoſita, ut hodie quoque publicæ ferè Bibliothecæ uſurpant. Sanè vitra olim in qua- *Ornatus Bibliothecarũ*

dras, orbes, ova, aut rhombos diſtincta parietes ornabant, non aliter quàm marmoreæ cruſtæ; ſæpiùs tamen cameras & lacunar.

Armaria. De Armariis Vetus Scholiaſtes Iuvenalis, in illud: *Hic libros dabit & forulos.*] *Armaria*, inquit, *Bibliothecam.* Etſi propriè, opinor, *Foruli*, ipſi *nidi*, ut cum Martiale dicam, librorum, ſive cum Senecâ, diſtincta *loculamenta.* Sidonius & hæc & alia in Bibliothecis collocat: *Hic libri affatim in promptu: videre te crederes aut Grammaticales Pluteos, aut Athenæi Cuneos, aut Armaria exſtructa Bibliopolarum.* *Pluteos*, id eſt, tabulas inclinatas tranſverſim, quibus libri legendi imponerentur. *Cuneos*, ſcamnorum ſeriem, ut in Athenæo, digeſtam. *Armaria* autem plena & alta, ea *Pegmata* videtur appellâſſe Cicero ad Atticum.

Foruli. *Plutei.* *Cunei.* *Pegmata.*

Imagines in Bibliothecis.

Præcipuus ornatus fuerunt Bibliothecarum Imagines & Statuę doctorum, quas unâ cum libris diſponebant. Nónne pulchrum, & ſuave oculis ac cogitationi? Naturâ trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora ſive hoſpitia, quibus ſe cęleſtis animus incluſit: ecce hîc erat. Romanum hoc inventum videtur, ne omnia bella ad Græciam referantur. Plinius Aſinium Pollionem facit auctorem, quem etiã M. Varronis, unius viventis imaginem in Bibliothecâ poſuiſſe, idẽ refert. Quod tamen & aliis poſteà, indulgentiâ an judicio, datum video. Alioquin plerumque mortuorum, & quos famæ conſenſus jam ſacrâſſet, imagines ibi poſuerunt. E metallo ut plurimùm; ſed etiam è gypſo in privatis Bibliothe-

Statuæ Bibliothecis.

Auctor Aſinius Pollio.

cis, pro cujuſque ſcilicet copiâ. Imò & in tabulis imagines fuêre: & fortaſſe in librorum fronte picturâ etiam expreſſæ. Itaque utrumq; & Statuæ, & Imagines fuêre. Cæterùm minores illæ imagines ſive ſtatuæ pluteis plerumque impoſitæ videntur, ante ſuos quæque libros. Inde & *Sigilla plutealia* apud Ciceronem. Nam jam tunc Bibliothecas exornabant Deorum, ſi non Auctorum ſigillis.

Imagines.

De Muſeo Alexandrino.

Muſei utilitas.

Sed ſi Bibliothecæ ſolæ, aut rarus adventor; ſi homines, inquam, non ſunt qui frequentent & evolvant, quò iſta congeries? & quid niſi ſtudioſa quædam luxuria ſint? Providerunt hoc quoque Alexandrini Reges, & unâ cum illis Muſeum (ita dixerunt, quaſi Muſarum ædem) exſtruxerunt, in quo fas eſſet Muſis operari, à cæteris rebus feriatos.

tos. Imò & à vitæ victûsq; curis vacuos, cùm alimenta iis hîc è publico darentur.

Fuit id Regiæ ſive Aulæ pars; ſcilicet adnecti & jungi ſibi voluerunt Reges, ut in propinquo & promptu eſſent eruditi iſti, cum quibus diſſererent, cùm libitum, animo docendo & paſcendo. Habuit Porticus & Exedras: illas exercitio corporis magis; has animi, & ubi conſidentes altercarentur & conferrent. Fuit & domus, ubi omnibus ex omni terrâ literatis receptis communis victus & menſa. Habuit hoc Collegium & pecuniam ſive vectigalia in commune; & ſacerdotem item, qui præeſſet Muſeo, Regum aut Cæſarum dilectu conſtituendum. Magna igitur dignitas, & quæ ab ipſo Cæſare conferenda.

Vicinũ Regiæ.

Domus communis.

Addere licet, non vacuam omnino

Occupationes literatorũ.

omnino aut otioſam ibi vitam vixiſſe (quî poſſent viri bono publico nati?) ſed aut ſcripſiſſe, aut diſſeruiſſe, & recitâſſe. Claudius Imperator Muſeum hoc altero addito adauxit, ut certi libri ibi quotannis recitarentur.

FINIS.

A01147-5612

Digitized by Google

M4. L 313.

Digitized by Google